

Universiteit Gent

Academiejaar 2005-2006

Tussen Droom & Daad

*De Alliance for Progress, Modernisering, Social Engineering
en Manifest Destiny in de Verenigde Staten & Chili,
1961-1973*

Scriptie Voorgelegd aan de Faculteit Letteren en
Wijsbegeerte tot het behalen van de graad van Licentiaat in
de Geschiedenis

Gert BOEL

Promotor: Prof. dr. Luc François
Commissarissen: Prof. dr. Stefaan Smis
Dr. Giles Scott-Smith

People of privilege will always risk their complete destruction rather than surrender any material part of their advantage. – John Kenneth Galbraith

~~~

For my part, I believe in the forgiveness of sin and the redemption of ignorance. – Adlai Stevenson tegen een conservatieve “mob” die hem aanviel met “hoots, hollers and saliva” in Dallas, vier weken voor de moord op John Fitzgerald Kennedy

~~~

For a time we felt the country was ours. Now it’s theirs again. – Schrijver Norman Mailer na de moord op John Fitzgerald Kennedy

~~~

The non-Communist literate élites in these transitional societies bear a heavy responsibility for the future of their peoples. They have the right to expect the world of advanced democracies to help on an enlarged scale, with greater continuity; but it is they who must overcome the difficulties posed by the rapid diffusion of modern medicine, and ensure that the humane decision to save lives does not lead to an inhumane society. – Uit: Walt Whitman Rostow, Stages of Growth

~~~

The only function of economic forecasting is to make astrology look respectable. – John Kenneth Galbraith

~~~

The purpose of democratic statecraft is, or should be, to find the means of ordered liberty in a world condemned to everlasting change. – Arthur Meier Schlesinger, Jr.

Inhoudstafel

0. Inleiding	6
I. Probleemstelling	9
II. Theorieën over moderne maatschappijen	17
III. Chili	21
III.1 Chili: een korte geschiedenis	22
IV. John F. Kennedy in Washington: Grootse Plannen	31
IV.1 Jefferson & Bolivar: Ideologische Strijdmakers?	33
IV.2 Zweverige Idealen, Concrete Beloften	39
IV.3 De Ontwikkeling van de Vrijhandel	48
IV.4 De Sociale Bevrijding	54
IV.5 De Harmonie van de Welvaatsstaat	62
IV.6 Revolutie van de Middenklasse	67
IV.7 De New Frontier in Ontwikkelingshulp	76
V. John F. Kennedy in Chili: Een kwestie van Aanpak	95
V.1 Het Bloemblad treedt het Atoomtijdperk binnen: Truman & Eisenhower	97
V.2 Chili & de <i>Middle Class Revolution</i> : Botsende Belangen	106
V.3 Planning van de Chileense Lotsbestemming	113
V.4 Zelfkritiek en Nieuwe Wegen	125
V.5 Washington en de Chileense Christendemocratie	135
VI. Lyndon B. Johnson – Revolutie in Binnen- en Buitenland	148
VI.1 De Verlichte Vorst uit Texas & Eduardo Frei	148
VI.2 De aanloop naar de verkiezingen van 1964	149
VI.3 De Hervormingen van Eduardo Frei	159
VI.4 De Signalen uit Washington: Steun & Confrontatie	174
VII. Richard M. Nixon: Epiloog	184
VII.1 Het Einde van de <i>Alianza para el Progreso</i>	185
VII.2 Het Einde van Salvador Allende: Save Chile!	196

VIII. Besluit	207
Gebruikte Bronnenreeksen	214
Bibliografie	215

0. Inleiding

Deze scriptie toetst een idealistische theorie die in het midden van de 20^e eeuw ontstond aan de realiteit, een realiteit die zij beloofde te wijzigen volgens voorspelbare wegen. Het menselijke brein is een merkwaardig, en voor de mens zelf nog steeds onontwarbaar orgaan. In een oogwenk kan het strategieën uitdenken die op dat moment een perfect logisch en vlot begaanbaar pad tussen de huidige situatie van de denker en de ideale omstandigheden slaan. De grote logische fout van dergelijke theorieën is dat ze steevast het probleem zien in het ontbreken van de oplossingen die hun gedachtenkronkels voorschrijven. Bovendien mogen deze gedachtengangen zich dan wel constant vernieuwen, na een tijdje vinden ze toch een vaste vorm die hen belet zich aan te passen aan de nieuwe geldende omstandigheden. Zo zullen we in deze thesis zien hoe een aantal wetenschappers uit de onderzochte periode expliciet op zoek gingen naar een vlot begaanbaar pad dat de onderontwikkelde naties van de wereld naar ideale omstandigheden moest leiden. De theorie van hun gedachtengang was perfect uitgewerkt, en klonk bijzonder aantrekkelijk: de materiële welvaart lag, mits een aantal bijzonder eenvoudig toepasbare stappen, voor het grijpen. Onderzoeken hoe dergelijke theorieën de confrontatie met de werkelijkheid overleven, en hoe zij zichzelf bovendien legitimeren in gebeurtenissen en evoluties uit de geschiedenis, is in mijn ogen een bijzonder interessante onderneming.

Uiteraard was deze thesis nooit tot stand gekomen zonder de bijzonder waardevolle hulp van een aantal mensen die het, ondanks mijn buien van zelfingenomen megalomanie die ik tijdens het schrijven van deze thesis kende, feitelijk wel beter wisten. Mijn promotor, professor Luc François, ben ik veel dank verschuldigd vanwege de wijze waarop hij steeds een perfecte balans scheen te vinden tussen net voldoende betrokkenheid om methodologische fouten uit mijn immer veranderende probleemstelling te vlooien, en net voldoende afstandelijkheid die mij de vrijheid liet die probleemstelling op mijn eigen manier uit te werken. Zijn bijdragen en commentaren hebben zeker tot de grotere logische coherentie van deze scriptie geleid. Ik bedank natuurlijk ook Giles Scott-Smith, mijn bijzonder joviale en kundige commissaris, die mij verscheidene malen de weg naar interessante nieuwe invalshoeken toonde, én bovendien net als ik rabiaat Stones-fan bleek te zijn, wat mijn vele bezoeken aan Middelburg nog aangenamer maakte. Ook Leontien, Hans en de anderen in het Roosevelt Study Centre zorgden ervoor dat mijn verblijf daar steeds

prettig én zinvol was. En tenslotte was er mijn derde leescommissaris, Stefaan Smis, met wie ik slechts weinig contact had maar die me tijdens de thesispresentatie vorig jaar een aantal waardevolle raadgevingen toestak.

Van alle andere academici die mij geweldig vooruit hielpen moet ik in de eerste plaats professor Michael Latham bedanken. Deze geschiedkundige legde mee de fundamenten van de studie van de moderniseringstheoretici en hun drijfveren, en de man scheen een eindeloze hoeveelheid geduld over te hebben voor mijn schier onophoudelijke stortvloed aan vragen. Ook Ruddy Doom, Rik Coolsaet, Rudi Van der Vennet en Glenn Rayp waren zeer behulpzaam: zonder de antwoorden op mijn vele vragen van de laatste twee had ik nooit de complexe economische begrippen die te pas en te onpas in het onderzoek opdoken begrepen – niet dat ik ze nu wel volledig begrijp. Walter Prevenier was zeer behulpzaam in de initiële fase van mijn thesisonderzoek door mij een aantal nieuwe wegen te tonen, en mijn bewust te maken van de zaken die mijn onderzoek een werkelijke meerwaarde zouden geven. Berber Bevernage maakte me attent op het bestaan van Project Camelot en breidde zo het labrynt in mijn hoofd nog verder uit (iets wat ik zelf zeer graag heb, aangezien de weg naar buiten vinden dan nog spannender wordt) en deelde met mij bovendien alles wat hij wist over de sociale wetenschappen in de Verenigde Staten.

Mijn ouders ben ik veel dank verschuldigd voor hun onvermoeibare hulp en bijstand die zij voor mij over hadden tijdens het soms hemeltergende en soms bijzonder verrukkelijke schrijfproces. Zonder hun steun en, bij momenten, licht vermanende maar steeds liefdevolle herinneringen aan het werk dat ik nog voor de boeg had, had ik mijn taak waarschijnlijk nooit volbracht. Hun bijdragen in de vorm van nalezen en verbeteren waren bovendien onmisbaar om deze scriptie op niveau te brengen. Mijn broer en zus bedank ik voor hun attente houding tijdens een periode waarin ik vaak zeer prikkelbaar was. Ook Walter en Greta, familie uit de Verenigde Staten, ben ik veel dank verschuldigd omdat ze mij een aantal boeken bezorgden die hier in Europa niet beschikbaar waren.

Mijn vrienden moet ik in de eerste plaats bedanken voor hun geduld. Tijdens de periode van totstandkoming van mijn thesis had ik (of toch mijn ego) een schijnbaar onverzadigbare drang om me te laven aan de bron van het luisterend oor. Aan iedereen die door de boosaardige spelingen van het lot binnen gehoorsafstand kwam vertelde ik over mijn nieuwste bevindingen, mij als een tank los doorheen rollende ogen en lijdzame zuchten beukend. Pieter, Matthias, Maarten, Stijn, Roeland, Axel, Andreas, Rien en Dries bedank ik voor hun reacties en kritische bedenkingen die mij af en toe terug naar het rechte pad toe trokken. Pieter en Yannick bedank ik omdat ze

mij er bleven op wijzen dat er ook nog een leven náást de thesis bestond. Ik bedank ook Anna, omdat ze mij steeds opnieuw bleef aanmoedigen in het werk dat ik nog te doen had. Eli bedank ik tenslotte voor de extra toelichting die ik nodig had omtrent een aantal economische begrippen.

Ten gevolge van het feit dat mijn bronnen zich af en toe in de Verenigde Staten bevonden, heb ik af en toe moeten vertrouwen op de hulp van een aantal zeer capabele mensen. Sally Kuisel van de National Archives and Records Administration dank ik vanwege haar onvermoeibare hulp in het opzoeken en doorsturen van hele lijsten bronnen. Ed Miltenberger bezorgde mij zeer gezwind een aantal zeer nuttige artikels uit “Foreign Service”. Dichter bij huis was Myriam Lodeweyckx van het Center for American Studies in Brussel onmisbaar als behulpzame, vindingrijke bibliothecaris. De mensen van het National Security Archive ben ik dankbaar vanwege hun niet aflatende zoektocht naar de waarheid, waarbij ze ook een aantal bronnen op het net plaatsten die voor mij bijzonder waardevol waren.

I. Probleemstelling

De studie van de moderniseringsideologie is tegenwoordig een populair wetenschappelijk onderwerp. Het is bovendien een erg controversieel onderwerp. De wetenschappers uit die tijd hebben tegenwoordig een bijzonder zurige reputatie verworven bij sommige van hun collegae. Noam Chomsky, die binnen de Amerikaanse links-intellectuele gemeenschap zo goed als de status van guru bereikt heeft, schrijft dat de Kennedy regering “began the programs to send millions of South Vietnamese to virtual concentration camps where they could be “protected” from the guerrillas”¹. Chomsky heeft het hier over het “strategic hamlet program”, waarbij bewoners van het Vietnamese platteland massaal verhuisd werden naar nieuwe vestigingen, waar zij door het Amerikaanse leger in staat gesteld werden zich te verdedigen tegen de Vietcong. Het was niemand minder dan Samuel Huntington die in 1968 in een artikel in *Foreign Affairs* voor deze “deportatie” pleitte. Hij formuleerde daarbij echter als bijkomend argument dat de deportatie ook zou zorgen voor een “fundamental transformation in the nature of Vietnamese society.”² De Amerikaanse politoloog pleitte voor deze transformatie “in het belang van de Vietnamese plattelandsbevolking”: immers, die omstandigheden verschaften hen in feite de mogelijkheid om zich te ontdoen van de greep van de oude landheren op het Vietnamese platteland, en zo zouden zij kunnen proeven van de vruchten van de moderne kapitalistische maatschappij. Het mag dus duidelijk zijn dat diegenen die deze “concentratiekampen” uitdachten, meer wilde dan enkel en alleen de Viëtnamese bevolking deporteren, uit de handen van de Viëtccong houden en in makkelijk controleerbare omgevingen vestigen. Zij wilden bovendien de Viëtnamese samenleving op een hoger niveau brengen – het niveau dat zijzelf al bereikt hadden in de Verenigde Staten van Amerika.

Oorspronkelijk was het mijn bedoeling om de aanloop naar de coup van 1973 te beschrijven, en dan meer bepaald het aspect van de politieke oorlogsvoering. Toen Salvador Allende Gossens op 4 september 1970 verkozen werd tot president van de Chileense republiek, gingen in Washington alle alarmbellen aan het rinkelen. Al zeer snel had de Amerikaanse overheid een allesomvattend plan uitgewerkt om de Socialistische politicus van de macht te verdrijven. Ik weet niet meer precies wanneer ik voor het eerst las over generaal Augusto Pinochet, Salvador Allende en Richard

---

¹ CHOMSKY, N., *Failed States*, New York, Metropolitan Books, 2006, p. 118

² LATHAM, M., *Modernization as Ideology*, The University of North Carolina Press, 2000, p. 151

Nixon, maar de hele kwestie heeft mij altijd enorm geboeid – en, toegegeven, ook erg aangegrepen. De coup tegen Allende was jarenlang een ideale kwestie om de hartslag van elke linkse intellectueel (en de mijne, hoewel ik mezelf uiteraard niet als intellectueel beschouw) aanzienlijk op te drijven. Het was de eerste democratisch verkozen communistische staatsleider ter wereld, en een combinatie van het grote geld en een vastgeroeste, conservatieve mentaliteit hadden hem gedwongen zichzelf een kogel door het hoofd te jagen, op 11 september 1973.

Ik had ondertussen ook al “ergens iets” gehoord over de tak van de Amerikaanse sociale wetenschappen die vlak na de Tweede Wereldoorlog opgang maakte, en wiens makers ervan droomden om ooit de sociale wetenschappen met de exacte wetenschappen te kunnen wedijveren op het vlak van koele, objectieve en vooral *bruikbare* wetenschappelijke beschrijvingen. Het leek me zeker interessant om uit te zoeken of de concepten en theorieën die uit die sociale wetenschappen gegroeid waren, in de Chileense samenleving in praktijk waren omgezet om die samenleving te “sturen” én destabiliseren in de richting van een militaire coup. Tenslotte waren de Amerikaanse bronnen – memo’s van de CIA, het State Department, het Witte Huis, de National Security Council,... – over deze kwestie in 1999 pas vrijgemaakt, waardoor het mij zeer interessant leek om deze bronnen zo snel mogelijk te analyseren wat betreft de gebruikte politieke en sociale invalshoeken, perceptiemethodes en uit te zoeken in hoeverre de acties waartoe bevolen werd geïnspireerd waren door de sociale wetenschappen.

Na de thesispresentatie in de eerste licentie ontdekte ik echter dat het niet de periode 1970-1973 was die interessant was wat betreft sociale wetenschappen en hun toepasbaarheid, maar eerder de 9 jaar die voorafgingen aan het verkiezingsjaar van Salvador Allende. Immers, de sociale interventie in Chili was al begonnen in 1961, het jaar dat John F. Kennedy tot president van de Verenigde Staten verkozen werd, en bijzonder ambitieuze beleidsdoelen lanceerde wat betreft Latijns-Amerika. Dankzij Michael Latham, en diens artikel in *Diplomatic History*³ over het verband tussen de Amerikaanse sociale wetenschappen en vooruitgangsideologie, en de door Kennedy gelanceerde Alliance for Progress, een project dat de Zuid-Amerikaanse landen in tien jaar tijd naar een welvaartsniveau moest tillen dat vergelijkbaar was met dat van de Europese landen, maar dat daarnaast ook een aantal verregaande doelen formuleerde wat betreft sociale hervormingen in de landen in kwestie vond ik een bijzonder interessante nieuwe invalshoek om het probleem te benaderen.

---

³ LATHAM, M., “Ideology, Social Science, and Destiny: Modernization and the Kennedy-era Alliance for Progress”, *Diplomatic History*, 1998, Vol. 22, Nr. 2, pp. 199-229

Dat ik afstapte van de piste '70-'73 heeft ook te maken met het feit dat ik na verloop van tijd ontdekte dat er eigenlijk niet zo veel meer te beschrijven viel. Ik kreeg verschillende wetenschappelijke werken in handen, ook van voor 1999, die perfect – soms beter dan in de bronnen van de Amerikaanse overheid – beschreven hoe de Amerikanen hadden ingegrepen in Chili. Ook om die reden zag ik mij genoodzaakt mijn actieterrein uit te breiden. Chomsky en zijn volgelingen hebben de Chileense kwestie al vaak uitvoerig beschreven, maar steeds vanuit een conflictlogica, met de Verenigde Staten als de imperialistische indringer. Het loont volgens mij dan ook om de zaak vanuit het standpunt van de Amerikaanse beleidsmakers te zien, en te onderzoeken hoe en waar zij in de fout gegaan zijn met hun grootse ontwikkelingsplannen voor het Latijns-Amerikaanse continent, hoe praktische, alledaagse politiek de goeie voornemens van de Alliance for Progress afbotte en in hoeverre zij de inbreng van de autochtone bevolking serieus namen, en of het eventueel negeren van deze inbreng bijgedragen heeft aan het falen van hun project – het vestigen van een stabiele democratie, gebaseerd op liberale principes en gevoed door de vrije markt.

Dat ik mij zal proberen inleven in de drijfveren en zienswijzen van de Amerikaanse overheid betekent uiteraard niet dat ik die zienswijzen altijd goedkeur. Het is dan ook zeer belangrijk om tijdens de eerste delen van hoofdstuk IV, waarin ik de ideologie van Kennedy en diens planners uiteenzet, de auteur van de onderzochte objecten te onderscheiden. Ik zal in mijn beschrijvingen misschien zelf bevlogen lijken door de ideeën van vredige, burgerlijke sociale revolutie die Kennedy lanceerde, maar dat is dan deel van de beschrijving. Het is mijn bedoeling om in de eerste plaats dieper in te gaan op de ideologie achter de Alliance for Progress. Ik zal daarvoor de afzonderlijke beleidsvoorstellen van het project ontleden, en proberen deze in een historisch perspectief te plaatsen. Ik ben er immers van overtuigd dat de planners van de Alliance for Progress zich zeer bewust waren van hun historische precedents, precedents die hun zienswijzen en acties legitimeerden en zelfs glans gaven. Ik ben er zeker van overtuigd dat de “Imperial Presidency” van Theodore Roosevelt, de energieke president uit het begin van de 20e eeuw die het presidentschap voor het eerst gebruikte om monopolies te breken en een schappelijker evenwicht te vinden tussen arbeider en kapitalist een grote invloed uitgeoefend heeft op Kennedy en diens planners. Ook Franklin Delano Roosevelt speelde ongetwijfeld een grote rol.

Deze historische precedents zijn volgens mij zeer belangrijk: elke groep mensen heeft als doel het overleven binnen de eigen structuur die het verzamelen van de nodige grondstoffen, het aangaan van de noodzakelijke sociale bindingen en de

grenzen van het sociaal aanvaardbare reguleert en uitspelt. Het is niet mijn bedoeling om van deze thesis een evolutionair werk te maken, maar ik voel mij wel verplicht om aan te geven dat ik bijzonder sterk door de Darwinistische leer en de ideeën over de “struggle for survival” beïnvloed ben. In die zin vind ik het ook zeer interessant om te zien welke sociale structuur de sociale wetenschappers in kwestie zélf begeleidde in hun acties en zienswijzen. De historische precedentes spelen daarin volgens mij een zeer belangrijke rol: idealisme (en hun plannen voor de transformatie van traditionele maatschappijen waren zonder meer idealistisch) kan niet overleven zonder een verzameling historische feiten die haar belijders van voorbeelden uit het verleden verschaft, die zij niet alleen kunnen aanwenden om anderen te bekeren, maar die ook – soms onbewust – aanwezig zijn bij de vorming van het idealisme zelf. Zo kan ik me altijd geweldig verwonderen over radicale nationalistes die een diepgewortelde afkeer van het “idealisme” uiten, maar tegelijkertijd zelf een bijzonder zonnig en onrealistisch beeld koesteren van hun “heimat” en haar glorieuze geschiedenis. Dat geldt overigens net zo goed voor rabiate communisten, die de “strijd van het proletariaat” als een soort sprookjesverhaal gaan zien. Het is volgens mij eigen aan elke groep georganiseerde mensen om hun “voortgang” of althans hun overleven, waarbij het soms nodig is om het overleven van anderen op de tweede plaats te zetten, te legitimeren.

Na de dissectie van de wetenschappelijke en ideologische basis van de theorieën over de modernisering van de maatschappij zal ik deze theorieën dan toetsen aan het “slagveld”: Chili. Het is mijn bedoeling te onderzoeken welke organisaties en agentschappen de Amerikaanse overheid in de strijd wierp om de sociale transformatie van het land mogelijk te maken, hoe zij de Chileense maatschappij, haar sociale structuren en haar politieke regime wisten in te schatten, wie zij daar als bondgenoten en wie zij als tegenstanders zagen, en welke daden ze stelden, welke projecten ze steunden, hoe ze de Chileense overheid begeleidden in haar opdracht en welke zaken ze zelf in handen namen. Het is ook interessant om te zien tot op welke hoogte de Chileense inbreng gerespecteerd werd, en waar de Amerikanen zelf het heft in handen namen. Het is ook interessant om te zien hoe de presidenten die Kennedy opvolgden omgingen met de ideologie van hun vermoorde voorganger, hoe de Alliance evolueerde naarmate de gebeurtenissen “op het terrein” evolueerden. Een zeer specifieke vraag voor de Chileense situatie is dan tot op welke hoogte de Alliance de verkiezing van Salvador Allende mogelijk maakte. Michael Latham maakte mij er tenslotte attent op dat het ook zeer interessant is om uit te zoeken tot op welke hoogte de Amerikaanse beleidsmakers hun Chileense tegenhangers respecteerden, of

er een zekere mate van arrogantie aanwezig was in hun behandeling van de Chilenen, en hoe de Chilenen hierop reageerden.

De bronnen presenteerden me uiteraard met een probleem: het meeste materiaal lag in de Verenigde Staten, verspreid over de National Archives en Records Administration in Washington, die de documenten van het Agency for International Development en een aantal documenten uit het Nixon-tijdperk herbergde, de Kennedy Library in Boston, Massachusetts, de Johnson Library in Austin, Texas en de Nixon Library ligt in Yorba Linda, California. Het was oorspronkelijk mijn bedoeling NARA in Washington te bezoeken, maar dat plan werd om logistieke redenen afgeblazen. Mijn grootste redder in nood was het Roosevelt Study Centre: een bijzonder rijkelijk gedocumenteerd studiecentrum in Middelburg, in de prachtige omgeving van de Zeeuwse eilanden. Het studiecentrum had onder andere behoorlijk wat materiaal van de Kennedy- en Nixonjaren in het archief liggen. Daarnaast had het toegang tot de Declassified Documents Reference System, een on-line archiefsysteem dat heel wat materiaal over de Amerikaanse politiek tijdens de Koude Oorlog bevat. Daarnaast kon ik er onder andere ook een aantal bijzonder interessante naslagwerken en dergelijke meer inkijken. Bovendien was er de on line databank van het National Security Archive, een organisatie verbonden aan de George Washington University en toegewijd aan het publiceren van documenten die vrijgemaakt werden onder de Freedom of Information Act – een wet waar ik zelf gebruik van maakte, maar de vrijgemaakte documenten heb ik dus om logistieke redenen niet kunnen bekijken. Tenslotte plaatst het State Department een aantal vrijgemaakte bronnen on line in de Foreign Relations of the United States, wat mij ook een groot aantal interessante documenten opleverde.

Deze scriptie wordt als volgt ingedeeld: hoofdstukken II en III zijn korte inleidingen: in II geef ik een zeer beknopte beschrijving van de opkomst van de moderniseringstheoretici – hun leer zal ik in de latere hoofdstukken sowieso veel gedetailleerder onder de loep nemen – en in hoofdstuk twee geef ik een korte geschiedenis van de Republiek Chili. Het Amerikaanse ingrijpen en de reactie daarop kunnen immers moeilijk geplaatst worden zonder dat we begrijpen hoe de Chileense samenleving zelf geëvolueerd was. In hoofdstuk IV zet ik dan de lancering van de Alliance uiteen, onderzoek ik de aspecten van het project en zal ik bovendien onderzoeken hoe de ontwikkelingsdoctrine van John F. Kennedy tot stand kwam. In hoofdstuk V begint dan de confrontatie met de praktijk: ik zal daar onderzoeken hoe de Alliance de eerste momenten in Chili overleefde. In hoofdstuk VI gaan we dan naar de periode van Lyndon Baines Johnson, die grotendeels samenviel met de

regering van Eduardo Frei in Chili, de Christendemocratische president die zeer toegewijd was aan de doelen van de Alliance. En in hoofdstuk VI zien we hoe de Republikein Nixon omging met de erfenis van zijn Democratische voorgangers, en hoe hij omging met de verkiezing van Salvador Allende.

Tenslotte nog een paar korte, duidende opmerkingen. Een gezond gehalte aan scepticisme, zonder daarbij te vervallen in cynisme, is altijd gezond bij het schrijven van een licentiaatsverhandeling. Daarom ook is het belangrijk om te beseffen dat er vast en zeker vele Latijns-Amerikaanse grootgrondbezitters waren die zich veel verlichter en minder neerbuigend gedroegen tegenover hun arbeiders dan sommige linkse agitators. Elke politieke strekking kent haar onethische opportunisten, paternalistische helden en abjecte meelopers. Elke menselijke handeling die gesteld wordt, wordt door de actor in kwestie gerechtvaardigd. Dus het zou fout zijn de bewering van grootgrondbezitters – of het nu om katoenplantagehouders in Alabama ging of *hacenderos* in Chili – dat ze hun werknemers behandelden zoals ze dat deden enkel en alleen in het belang van het welzijn van de slaaf of horige, af te doen als huichelachtige hypocrisie. Economische structuren dwingen mensen vaak tot voorgeprogrammeerde daden en percepties, die gedurende generaties lang gevormd worden. Het mag dan ook duidelijk zijn dat ik er gewoonweg rotsvast van overtuigd ben dat het nuttiger is het verloop van de “sociale strijd” zelf (zo werd de confrontatie in Chili althans gezien) te onderzoeken, eerder dan de oorlogsmisdaden van de ene of de andere groep aan het licht te brengen.

De potentiële zwakte of sterkte van elk wetenschappelijk werk schuilt in de aangewende begrippen. In een historisch werk vat de auteur vaak complexe realiteiten in één simpel begrip. Ik zal in deze thesis vaak verwijzen naar “de aristocratie”, of een “verlichte, moderne klasse”, of de “middenklasse”. Uiteraard zijn deze begrippen arbitrair, en veranderen de politieke principes van deze groepen. Toch ben ik ervan overtuigd dat er bepaalde groepen in de samenleving gebonden worden door een gemeenschappelijk systeem van waarden (hoe vaag dat begrip ook mag zijn), maar vooral een gemeenschappelijke overlevingsstrategie, een gemeenschappelijk systeem van het verzamelen van grondstoffen en die andere zaken die nodig zijn om er zeker van te zijn dat ze hun plek op de aardbol kunnen blijven bezetten. Dit bepaalt dan ook de instellingen van deze groepen, en zal ook verklaren waarom de aristocratie zich, als groep, verzet tegen de komst van moderne waarden of tegen het hervormen van het land: hun hele overleven steunt op het *bezitten*, en niet op het vergaren van grondstoffen, en dus zijn zij economisch gezien veel meer

geneigd te geloven in een ideologie van de stilstand, en niet in een ideologie van de groei.

In het eindeloos complexe web aan politieke tegenstellingen en strijdpunten die deze wereld rijk is, is het absoluut noodzakelijk dat diegenen die zich in dit strijdtoneel wagen zichzelf duidelijk legitimeren door een aantal grijze zone's op artificiële wijze af te lijnen. Zo ook kunnen we zien dat in de Koude Oorlog het eenduidig behoren tot het communistische of kapitalistische kamp geen sinecure was. In de ogen van Richard Nixon was John F. Kennedy een communist, hoewel Kennedy feitelijk stukken agressiever tegen het communisme van leer trok dan Nixon. De U.S.S.R. werd tijdens de hele Koude Oorlog, zelfs soms in wetenschappelijke beschrijvingen, als een soortement "nieuwe maatschappij" bekeken, waar de oude, Westerse sociale groepen als "de middenklasse" helemaal verdwenen waren, en waar slechts de onoverzichtelijke drab van een hele nieuwe en eensgezinde maatschappij te ontwaren viel. Dat de realiteit vaak veel genuanceerder was mag uiteraard niet verbazen. Ik ben het dan ook zeker eens met Edward Saïd⁴ die beweert dat we onszelf in het Westen als de enige beoefenaars van de nuance zien. Het is dan ook interessant om zien hoe de categorieën die de Koude Oorlog beheerst hebben, "kapitalisme" tegen "communisme", feitelijk onderverdeeld kunnen worden in nog zoveel meer onderdelen.

Uiteraard ben ikzelf ook niet immuun voor de gevaren van een eenzijdige aanpak. Door mij te richten op de ondersteunende ideologie van de Kennedy-strategie tegenover Latijns-Amerika en meer specifiek Chili zal ik in deze thesis ongetwijfeld meer dan eens voorbijgaan aan de andere drijfveren die het buitenlands beleid van de Verenigde Staten op dat moment stuurden. Het is zeer zeker een feit dat de belangen van Amerikaanse bedrijven zeer sterk meespeelden in de Kennedy-regering, minstens even sterk als bij de voorgaande regering van Dwight Eisenhower of de daaropvolgende regeringen van Lyndon Johnson en Richard Nixon. Het zou behoorlijk ironisch zijn mocht deze thesis een rationaliserende theorie worden die aanleiding en gevolg samensmelt in een perfect logisch verhaal dat echter onvoldoende toetsing met de werkelijkheid kent. Het is tenslotte in de eerste plaats een historisch werk, waarbij de bronnen primeren. Toch geloof ik dat elk historisch werk gebonden is aan haar invalshoek, aan welke stukken informatie de historicus onbewust wel of niet toelaat voorbij zijn netvlies, tot in zijn brein te reizen. Het inleidende voorbeeld van Noam Chomsky is daar een levendig voorbeeld van. Ik besef

---

⁴ SAID, E., Culture and Imperialism, London, Vintage, 1993, 444 p.

dus dat mijn werk slechts een *deelbeschouwing* van de Alliance kan zijn, een analyse van één onderdeel van haar drijfveren en beleidslijnen.

Het mag duidelijk zijn dat de morele kant van de zaak mij zeker niet onberoerd laat, integendeel. Jarenlang heb ik een bijna persoonlijke afkeer van generaal Augusto Pinochet gekoesterd. De manier waarop de Chileense militair met mensenlevens omging was wraakroepend. De manier waarop de Amerikaanse overheid de generaal jarenlang steunde, z'n machtsovername sponsorde, z'n officieren trainde en z'n beleid stilzwijgend goedkeurde (tot de Chileense inlichtingendienst DINA de voormalige Chileense minister Orlando Letelier opblies, op klaarlichte dag in het centrum van Washington⁵) laat mijn haren ten berge rijzen. Ook besef ik dat ik het aspect "nastreven van het eigenbelang" grotendeels links zal laten liggen, maar dat had ik al aangeduid. Ondanks het respect dat ik heb voor de mensen die op zoek gaan naar "de waarheid" over de vele wandaden, is volgens mij het onderzoek van de minder spectaculaire acties minstens even interessant, en kan het blootleggen van de onderliggende belangen die een initiatief als de Alliance stuurde, en de oprechte "altruïstische" verzuchtingen van haar oprichters (hoewel ik mij ervan bewust ben dat altruïsme een motief met vele gezichten is), ons bijzonder veel duidelijk maken, ook aan kritische intellectuelen als Chomsky. Tenslotte, wie zich verlaat tot uitspraken als "de Alliance for Progress was een verfoeilijk imperialistisch vehikel dat Chili leegroofde" verdient niet beter dan een "Augusto Pinochet was de lovenswaardige redder van de Chileense democratie!" in retour te krijgen.

---

⁵ KORNBLUH, P., The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability, New York, The New Press, 2003, pp. 178-180

II. Theorieën over Moderne Maatschappijen

*William Turner: “You didn’t beat me. You ignored the rules of engagement.
In a fair fight, I’d kill you!”*

Capt. Jack Sparrow: “Then that’s not much incentive for me to fight fair, is it?” – Uit: Pirates of the Carribean

*And, above all, the concept must be spread that man need not regard his physical environment as virtually a factor given by nature and providence, but as an ordered world which, if rationally understood, can be manipulated in ways which yield productive change and, in one dimension at least, progress. –
Walt Whitman Rostow, Stages of Economic Growth, p. 19*

De “moderne maatschappij” is in feite een begrip dat zeer ver rijkende historische wortels heeft. Zoals we verder zullen zien, ontstond deze beweging volgens de moderniseringstheoretici zelf in de commerciële middenklasse van de steden van West-Europa, terwijl zij daar ook nog eens de ideeën van Max Weber over de intieme relatie tussen het protestantisme en het kapitalisme bij betrekken.⁶ De hierboven vermelde citaten zijn in mijn ogen een perfecte afspiegeling van de verandering van mentaliteit die de moderniseringstheoretici meenden te ontdekken in de Westerse cultuur en die geleid had tot de Moderne Mens. Captain Jack Sparrow is een piraat en onverbeterlijke vrijbuiters, William Turner is een eerbiedwaardige, plichtsgetrouwe smid in een kleine Britse vestiging in de Caraïben. Door Turner op oneerlijke wijze te verslaan, verkiest Sparrow persoonlijke vooruitgang in plaats van het Middeleeuwse ideaal, de “eer op het slagveld”. In Turner’s logica is de beslissing van Jack Sparrow moeilijk te begrijpen, laat staan respecteren. Ons schijnt de reactie van Sparrow echter bijzonder “rationeel” toe. Als piraat overtrad Sparrow – als fictief figuur dan – overigens vaak de traditionele beperkingen op de vrije handel, en de vrije beweging van goederen en personen, een eerste barrière die de modernisten zouden moeten overkomen. De piraterij was ook zeer nauw verbonden met de opkomst van de vrijhandel. Ik veroorloof mij hier deze kleine, lichtvoetige uitweiding omdat ik ze persoonlijk vrij tekenend vind. Hetzelfde verschil qua mentaliteit is duidelijk ook

---

⁶ LATHAM, *Modernization as Ideology*, p. 61

terug te vinden tussen de opkomende commerciële klassen en de oude adel: de commerciële klassen kozen er meer en meer voor om geld te verdienen en dit opnieuw te investeren om nieuwe winsten te maken, terwijl de oude adel haar vertrouwen bleef behouden in het oppotten van bezit, het verwerven van “eer” in de strijd en het etaleren van uiterlijke tekenen van rijkdom.

De strijd tussen “de traditie” en “de moderniteit” loopt uiteraard langs zeer grillige frontlijnen. Bovendien wisselen de soldaten om de haverklap van kamp, en dat maakt dat we wel kunnen stellen dat Rostow, zoals we zullen zien, in zijn beschrijving van deze strijd – die voor hem de motor van de moderne geschiedenis was – minstens een vereenvoudiging, zo niet een waanvoorstelling, van de feiten schildert. De “strijd” liep overigens al vanaf het begin op vele fronten: er was de lange kruistocht om de wetenschappen vrij te maken van de beperkingen die haar door de traditionele instellingen opgelegd werden, maar er was evengoed de strijd om de “gewone man”, die duidelijk gemaakt diende te worden dat hij zijn arbeid kon verkopen, en meer mocht verwachten in ruil voor zijn noeste geploeter dan een hut, bescherming van de lokale landheer en eeuwige onderwerping aan diens heerschappij. In de 20e eeuw zouden de “krachten” die deze maatschappelijke groepen dreven onderwerp worden van studie door een hele generatie sociologen.

De stamvader van de moderniseringstheoretici was Talcott Parsons. In zijn uitstekende licentiaatsthesis over de “Politieke en Academische Carrière van een Paradigma” merkt Berber Bevernage op dat “Geen enkel werk over de sociologische theorie dat verscheen in Europa of Amerika diende in de twintigste eeuw meer a centraal referentiepunt dan ‘The Structure of Social Action’”⁷ uit 1937, Parson’s baanbrekende werk. Parsons theorie werd onderbouwd door een sterk geloof in het “natuurlijke evenwicht” dat een maatschappij moest bereiken. Het was een ideologie die perfect bij de New Deal paste: het perfecte sociale evenwicht, waarbij Parsons “sought to balance his respect for the power of independent human agency against a recognition of the powerfully constraining elements inherent in any social structure.” Uiteindelijk zou dit leiden tot het geloof dat de welvaartsstaat onderbouwde: dankzij het idee van een “hoger evenwicht” kon men een systeem onderhouden waarbij belangen van werknemer en werkgever door de staat gereguleerd werden. Zijn systeem was echter meer dan enkel een sociaaleconomisch concept: zoals we verder zullen zien waren de moderniseringstheoretici die in de regering van John F.

---

⁷ BEVERNAGE, B., Gramsci’s Hegemonie: De politieke en academische carrière van een paradigma, Onuitgegeven Licentiaatsscriptie, UGent, 2004, p. 129

Kennedy er rotsvast van overtuigd dat dit evenwicht hele maatschappijen bij elkaar kan houden én vooruit kan sturen.

Het was slechts een kwestie van tijd voor een wetenschapper de “wortels” van dit evenwicht zou proberen te vinden. Dat zou de economische historicus Walt Whitman Rostow worden, die de historische evolutie van het moderne kapitalisme, dat deze welvaartsstaat mogelijk gemaakt had, zou beschrijven. De titel van zijn werk geeft meteen ook een indicatie van de competitieve intellectuele omstandigheden waarin het tot stand kwam: “The Stages of Growth – A non-communist Manifesto”.⁸ Rostows magnum opus was een bijzonder strijdbaar werk: hij zette uiteen hoe de “moderne samenlevingen” waren wat ze waren omdat na eeuwen strijd (soms korter, soms langer) erin geslaagd waren de “their opponents”, diegenen die de traditionele samenleving zo lang in stand hadden gehouden, “in disarray”⁹ te verdrijven. De evolutie verloopt in vijf duidelijk onderscheidbare fasen: men vertrok uit de “traditional society”, waar eerst de “preconditions for take-off” moesten vervuld worden. Deze precondities omvatten de intellectuele bevrijding van de krachten van de moderniteit. Ze moeten de vrijheid hebben om zoals in het citaat dat ter inleiding bovenaan dit hoofdstuk staat, de wereld te zien als een “ordered world” die ze naar eigen goeddunken kunnen manipuleren. Maar uiteraard zou de maatschappij ook in infrastructuur moeten voorzien om de doorbraak van het moderne kapitalisme mogelijk te maken. Daarop zou de “take-off” volgen, die zich kenmerkt in een economische onafhankelijkheid van de samenleving, die nu een duurzame economische groei dankzij een nimmer aflatende keten van investeringen kent. In de “drive to maturity” tenslotte breidt de maatschappij het aantal sectoren waarin ze economische productiviteit kent uit. Tenslotte komt er de “age of high mass consumption”, waarbij onder andere de welvaartsstaat ontstond die de vruchten van de moderne economie voor iedereen beschikbaar maakte.

De verdere uitwerking van deze theorie leidde niet terug naar het verleden, maar naar de Derde Wereld: in de maatschappijen van deze “onderontwikkelde” landen herkenden de moderniseringstheoretici maar al te graag de kenmerken van hun eigen maatschappijen in verleden tijden, en uit die wetenschap meenden ze de “juiste koers” die deze maatschappijen moesten volgen om tot een duurzame economische groei te komen. Paul Rosenstein-Rodan schreef in 1944 een artikel waarin hij de eigenschappen van de 19^e eeuw, “a century of stupendous progress” beschreef en de

---

⁸ ROSTOW, W., Stages of Growth: A Non-Communist Manifesto, Cambridge, Cambridge University Press, 1960, 178 p.

⁹ ROSTOW, Stages of Growth, p. 70

geijkte fases die de Europese naties doormaakten op weg naar deze “stupendous progress” analyseerde. Rodan was ook één van de eersten om het principe van de beperkte, goed uitgedachte staatsinterventie te huldigen als drijfveer van de verdeling van deze welvaart onder alle lagen van de bevolking, die zich uiteindelijk zou doorzetten. “By direct and indirect intervention in wage policy, agricultural policy, and public works, the State influenced the distribution of income in order to achieve a greater degree of equality of distribution.”¹⁰ Ook Rodan zou zich ook verbinden aan het Center for International Studies van het M.I.T. waar Rostow actief was. In 1961 schreef hij dan nog een tweede paper, waarin hij de ideeën van Rostow concreet uitwerkte: hij berekende daarin welke hoeveelheid kapitaal elk ontwikkelingsland behoefde om zich naar een niveau van duurzame groei te heisen.¹¹

Twee voorbeelden merken we tenslotte nog op: ten eerste het boek van Alex Inkeles en David Smith, *Becoming Modern*¹², waarin zij een wereldwijd onderzoek deden naar “moderne mensen”. Hun wetenschappelijke methode was een logische vicieuze cirkel: in hun werk gingen ze op zoek naar de eigenschappen van moderne mensen (op sociaal, politiek en economisch vlak) bij personen die opgegroeid waren temidden moderne instellingen. Uiteraard was hun euforie bepaald misplaatst toen ze ontdekten dat dergelijke personen inderdaad sterker geneigd waren democratische instellingen te eerbiedigen en voor moderne loonarbeid te kiezen. Ten tweede geven we het voorbeeld van Douglas Blaufarb, een voormalig CIA-agent die eveneens sterk geloofde in “de modernisering” als wapen tegen het communisme. Hij duidt aan hoe de wortels van de moderniseringsdrift ook in het krijgsgewoel terug te vinden zijn wanneer hij de ervaringen van de Amerikaanse kolonel Ed Lansdale en diens vriend en Fillipijs staatsleider Ramon Magsaysay beschrijft. Magsaysay was een precedent voor de moderniseringstheoretici, aangezien hij de principes van een modern, rationeel en “humaan” bestuur hanteerde om de opstand van de communistische “huks” in de Fillipijnen af te stoppen. Dit geeft ook aan dat de theorieën en praktijken die de moderniseringstheoretici in de jaren '60 zouden lanceren wel degelijk voorbeelden uit het verleden kenden.

---

¹⁰ ROSENSTEIN-RODAN, P., “The International Development of Economically Backward Area’s”, *International Affairs*, 1944, Vol. 20, Nr. 2, pp. 157-165

¹¹ ROSENSTEIN-RODAN, P., “International Aid for Underdeveloped Countries”, *The Review of Economics and Statistics*, 1961, Vol. 43, Nr. 2, pp. 107-138

¹² INKELES, A., (et. al.), *Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries*, Cambridge, Harvard University Press, 1974, 436 p.

III. Chili

Oh Chile, largo pétalo de mar y vino y nieve – Pablo Neruda

*Everyone is shouting that Chile is the model republic of South America.
What on earth can the others be like? – El Copiapino, No. 3021, 5 juni 1858*

Latijns-Amerika heeft al behoorlijk wat romantische, lang uitgesponnen en vaak erg scheefgetrokken beschrijvingen en reisverhalen ontlokt aan Europese schrijvers. De observaties van de feodale landheer, de klassieke kapitalist en de broeierige strijd van de arbeidersklasse laat de nostalgie waarschijnlijk hoog oplopen bij de Europese intellectueel. Latijns-Amerika was na de Tweede Wereldoorlog een ideale afspiegeling van het oude Europa op het einde van de negentiende eeuw. In de geweldige film *Il Postino* is de intieme vriendschap tussen Pablo Neruda en de romantische, naïeve aspirant-poëet Mario Ruoppolo deels gebaseerd op gemeenschappelijke ervaringen. Gemeenschappelijke ervaringen met het sociale predikaat van de Katholieke Kerk, waarbij pastoor liefde en leed regelt in het kleine vissersdorp, gemeenschappelijke ervaringen met *laissez-faire* kapitalisten, waarmee in die tijd noch in het Zuidelijke Italië noch in Latijns-Amerika te onderhandelen viel – van het sociale overlegmodel was daar op dat moment nog geen sprake. En gemeenschappelijke ervaringen met “de onderdrukte klassen”, voor wie het Communisme steeds nadrukkelijker de weg uit de verstikkende greep van de voornoemde kwelgeesten was.

De romantiek leeft ook vandaag nog: in “Argentinië en Chili – Het Europa van Toen” beschrijft Leonard van Veldhoven de wereld “van Evita & Allende tot Videla & Pinochet”. We lezen in de “persoonlijke reisvertelling van een man, die met toenemende verbazing en vertwijfeling door dit deel van de wereld getrokken is” hoe hij tot zijn grote verbazing stoot op “een Europa van vijftig jaar terug. Een Europa dat hier verloren is. Een Europa met een subtiliteit, sensibiliteit, warmte, gastvrijheid en ‘savoir-vivre’ dat me volledig overvalt en al reizend geleidelijk bezit van me neemt (...)”¹³. Ook de revolutionairen van Zuid-Amerika hebben hun West-Europese tegenhangers altijd al kunnen inspireren. Voor de soixante-huitards in Parijs zelf was het duidelijk dat de échte arbeidersstrijd zich afspeelde in Latijns-Amerika, en dat niet Daniël Cohn-Bendit of Serge Gainsbourg de helden van de dag waren, maar wel de charismatische, legendarische Ché Guevara. Tenslotte zou Latijns-Amerika, net als

---

¹³ VAN VELDHOVEN, L., *Argentinië en Chili: Het Europa van Toen*, Hoevelaken, Verba, 2002, p. 93

West-Europa, een christendemocratische politieke beweging baren, die haar oorsprong en haar grootste successen kende in Chili. De “European Tour” van de Chileense Christen-Democratische president Eduardo Frei in juli 1965 was voor de intelligentsia van West-Europa een opwindende ervaring.¹⁴ Het is dan ook niet verwonderlijk dat Chili vaak betiteld wordt als “het meest Europese” van alle Latijns-Amerikaanse landen, en dat Europese beschrijvingen van feodale landeigenaren en onderdrukte grondslaven vaak een romantische, overdreven bijklank hebben. Ongetwijfeld zal ik me zelf tijdens de komende hoofdstukken ook hier en daar bezondigen aan vereenvoudiging en zelfs dramatisering van deze sociale relaties. Dat is echter het lot van elke beschrijving van de uiterst complexe sociale stratificatie van Chili, en van elke andere maatschappij die men wil beschrijven.

Chili: een korte geschiedenis

Chili, een qua landschap bijzonder gevarieerde en afgelegen strook grond – het land is 4,200 kilometer lang, maar gemiddeld slechts 140 kilometer breed – werd pas in de jaren 1530 gekoloniseerd. Door haar ligging was Chili “little more than a backwater to the Spanish Empire”¹⁵. Nochtans was het er zeer aangenaam leven volgens de *conquistadores*: “This land is such for that for living in, and for settling, there is none better in the world,”¹⁶ zo rapporteerde Pedro de Valdivia, de voornaamste *conquistador* van Chili, aan Karel V. Volgens Simon Collier en William Sater schuilt de politieke en sociale eigenheid van Chili zeker deels in haar geïsoleerde ligging: “If Chileans form, as they do, a distinctive branch of the Spanish American family, the key to understanding their distinctiveness is, precisely, their long isolation (...)”¹⁷ De isolatie zou ondermeer een zeer uitgesproken Chileens nationalisme stimuleren. In de nieuwe kolonie werden de indianen al snel tewerkgesteld om te doen wat van hen verwacht werd: de (zij het magere) natuurlijke rijkdommen van Chili oogsten en terugsturen naar het Spaanse thuisland, zodat de oorlogsmachine daar kon blijven draaien.

---

¹⁴ BOURNE, R., Political Leaders of Latin America: Che Guevara, Alfredo Stroessner, Eduardo Frei Montalva, Juscelino Kubitschek, Carlos Lacerda, Eva Peron, Harmondsworth, Penguin books, 1969, pp. 131-132

¹⁵ LOVEMAN, B., Chile: The Legacy of Historic Capitalism, New York, Oxford University Press, 1979, p. 10

¹⁶ VALDIVIA, P., “To Emperor Charles V”, in: MEDINA, J., (ed.) Cartas de Pedro de Valdivia, Santiago, 1953, p. 42, geciteerd in : COLLIER, S., (et.al.), A History of Chile, 1808-2002, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 3

¹⁷ COLLIER, A History of Chile, p. 3

Al snel ontstond in Chili iets wat volgens Brian Loveman vergelijkbaar was met een Europees feodaal systeem: “the earliest modes of production in Spanish America, including Chile, were less capitalistic (in the sense of relying upon wage labor) than they were bastardized or transitional forms of feudal labor dues, fixed-term labor contracts for “indentured” servants (*asientos de trabajo*), forced labor, or slavery.”¹⁸ De eerste wetten uit Madrid die “the enslavement of the Indians as well as the widespread practice of using the Indians as pack animals or for other ‘personal services’”¹⁹ verboden, en het feit dat “the Spanish colonials [die nu landeigenaren waren geworden in de nieuwe kolonie] evaded or violated these restrictions”, waren in zekere zin een voorbode van de latere strijd tussen de moderne, grootstedelijke waarden en de traditionele levenswijze van de landelijke bevolking. Dit was één van de spanningen die onder andere ook centraal zou staan in de *Alianza para el Progreso*. De onderwerping van de indianen was één van de elementen die mee de latere sociale verhoudingen in het land zouden scheppen, naast de creatie van een landelijke én een stedelijke elite.

Zoals overal in Latijns-Amerika werd de revolutionaire golf die rond de eeuwwisseling van de 18e eeuw ook over Chili sloeg voornamelijk door creolen gedragen. Ze werden onder meer geïnspireerd door de revolutie in Noord-Amerika, waar men zich ook in Chili bewust van was. Het was zelfs zo dat “zealous Americans, imbued with revolutionary patriotism, were distributing translations of the new federal Constitution on whaling or smuggling trips to the Chilean coast.” Het mag dus duidelijk zijn dat het uitdragen van de Amerikaanse Revolutie zich altijd al op vrij natuurlijke wijze heeft weten te verzoenen met een levendige neus voor commercie. Elke pas bevrijde Latijns-Amerikaanse natie had haar held, en in Chili was dat Bernardo O’Higgins. Zijn lijfspreuk “Live with honor, die with glory!”²⁰ getuigde misschien niet van bijster veel inspiratie, maar illustreerde wel de aard van de bevrijder van het Chileense vaderland – een bastaardzoon van de Gouverneur van Santiago die Europa rondreisde en zoals zovele Latijns-Amerikaanse revolutionairen geïnspireerd raakte door de theorieën van de Verlichting. O’Higgins zou later ook een symbool van de tweestrijd tussen de verlichte vernieuwing en de aristocratische traditie worden: in zijn drift om de uiterlijke tekenen van de “oude” maatschappij weg te werken, vervreemde hij zich van de hogere klassen, en uiteindelijk zou de al te drieste vernieuwer in 1823 afgezet worden. De bevrijdingsbeweging zelf was overigens

---

¹⁸ LOVEMAN, *Chile: The Legacy of Hispanic Capitalism*, p. 43

¹⁹ *Ibid.*, pp. 45-46

²⁰ COLLIER, *A History of Chile*, p. 32

politiek helemaal niet zo homogeen zijn als men zou denken: de *junta's* ontstonden oorspronkelijk als reactie op Britse aanvallen, die gericht waren op het veroveren van belangrijke Argentijnse steden. Deze *junta's* zouden, gedreven door hun meer radicale elementen, uiteindelijk de afscheiding van Spanje bevechten in een langdurige koloniale oorlog. Ook de *junta's* zouden een stukje traditie zijn die de eeuwen zouden overleven: in de jaren '70 geloofden de militaire dictators ook dat het hun godgegeven recht was het vaderland te beschermen tegen buitenlandse infiltratie.

De nieuwe Chileense natie zou zich vrijmaken van alle royalistische invloeden. Chili “was thus to be a republic (...), though not until 1823 did a Chilean constitution use the word.”²¹ De nieuwe republiek kende evenwel een bijzonder kleine groep stemgerechtigden, en ook de grondwet en de hele politieke gedachte achter de nieuwe republiek was er dan wel één van vooruitgang, maar wel nationalistische vooruitgang. Na 1830 zou de Chileense politiek gedomineerd worden door wat Collier & Sater “the conservative settlement” noemden, een opeenvolging van conservatieve staatshoofden, die dan wel aanvaardbaar waren voor de elite van het land, maar die ook de basis van het latere politieke landschap, dat vrij pluralistisch was, legden. In 1833 werd de nieuwe grondwet van kracht. Deze voorzag in een vrij uitgebreide presidentiële macht en een representatief orgaan dat dan wel vrij veel inspraak genoot, maar de eerste jaren bijzonder stil zweeg, gezien de conservatieve *modus vivendi* politieke conflicten voorkwam. De grote man van die periode was Diego Portales, een geïnspireerd machtspoliticus achter de schermen die stevig bijdroeg aan de vormgeving van de Chileense democratie.

Het pluralisme, de commerciële expansie en de “eventual development of tolerant upper-class politics”²² zouden ervoor zorgen dat Chili bekend zou gaan staan als een “modelrepubliek”. De actieve handel vond grondstoffen op de grote landgoeden en in de mijnen. Voor de Chileenen uit de bovenste lagen van de maatschappij was dit “a time of progress”²³: de uiterlijkheden van de moderniteit waren duidelijk zichtbaar in het straatbeeld, en waren voor de moderne Chileen een duidelijk bewijs van de vooruitgang van het vaderland.²⁴ In het midden van de 19^e eeuw zouden de machtsverhoudingen tussen de Liberalen en de Conservatieven beginnen te wijzigen. Ontstemde elementen binnen de Liberale partij gingen steeds duidelijker pleiten voor een grotere mate van politieke vrijheid, die erg beperkt was onder de

---

²¹ Ibid., p. 40

²² Ibid., p. 71

²³ Ibid., p. 73

²⁴ MARTLAND, S., “Progress illuminating the world: street lighting in Santiago, Valparaiso and La Plata, 1840-90”, *Urban History*, 2002, Vol. 29, Nr. 2, pp. 223-238

verstikkende druk van de “conservative settlement”. De “conservative settlement” werd nog tijdelijk in stand gehouden na een aantal gewelddadige politieke botsingen tussen Conservatieven en Liberale tegenstanders.

Belangrijkste factor in het vrijwaren van het “settlement” was de autoritaire president Manuel Montt, die dan wel grote technische en economische vooruitgang bracht in Chili, maar ook op groeiende tegenstand vanwege de Liberalen en bepaalde ontevreden facties van de Conservatieven mocht rekenen. In januari 1858 vormden de ontevreden Conservatieven dan samen met de Liberalen de *Fusión Liberal-Conservadora*. Hoewel de Nationalisten, die achter Montt bleven staan, de meerderheid bleven behouden in het parlement was er voor het eerst sprake van daadwerkelijke parlementaire oppositie. De ontevreden industrialisten (vooral de eigenaars van de grote mijnen) uit de noordelijke provincies van het land zouden in 1859 “a radical form of Liberalism”²⁵ aannemen en aanstalten maken om zich af te scheuren. De aanvankelijke successen van de separatisten, onder leiding van Pedro León Gallo, werden gevolgd door een beslissende overwinning van de regeringstroepen. Hoewel Montt de oorlog won, verloor hij de macht – zijn opvolger was een gematigde Nationalist, die verzoening predikte met de ontevreden politieke groepen. In 1863 ontstond dan uit het radicaal Liberale zaad dat in 1858 gezaaid was de Radicale partij, die een vaste waarde zou worden in de Chileense politiek, maar wel vaak van aard zou veranderen. In haar eerste jaren was ze echter de meest liberale politieke groep in het Chileense parlement. In 1864 volgde dan een kortstondige oorlog met Spanje, die door de Chilenen gewonnen werd, maar die wel door Spanje zou beëindigd worden met een drie uur durend wraakbombardement op Valparaiso.

In de volgende jaren zou de politieke pluralisering verder doorlopen: dé kwestie die de verkiezingen van 1870 domineerde (en voor het eerst oprecht gecontesteerde verkiezingen opleverde) was die van de “constitutional reform”.²⁶ In de jaren daarop zou zelfs een heuse schoolstrijd losbreken, waarbij de Conservatieven en Liberalen binnen de *Fusión* lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan over de vraag hoe de “freedom of instruction” diende geïnterpreteerd te worden (dit was tot dan toe in handen geweest van de Instituto Nacional, maar de Conservatieven wilden dat ook de Katholieke Kerk het recht kreeg om onderwijs te verschaffen). De *Fusión* stierf een stille dood over deze kwestie. De jaren daarop zouden nog verdere constitutionele hervormingen gelijklopen met een zware economische crisis, en “the War of the Pacific”, waarbij Chili Peru en Bolivia versloeg. Chili zou in de jaren daarop overigens

---

²⁵ COLLIER, *A History of Chile*, p. 113

²⁶ *Ibid.*, p. 119

de status van regionale grootmacht proberen veroveren. Na deze oorlog zou het representatief orgaan finaal de macht veroveren op de president, maar zou ook de eerste “anti-politieke” militair, Manuel Baquedano, proberen (via verkiezingen) de macht te veroveren – drijvend op zijn imago van “man van het volk” en opscheppend over het feit dat hij allerm minst vertrouwd was met de burgerlijke instituties die hij zou moeten besturen mocht hij verkozen worden. Hij zou een precedent zijn voor twee illustere militaire dictators van de 20ste eeuw, Carlos Ibáñez en Augusto Pinochet, die zich ook op hun gebrek aan politieke richting beroemden. De Parliamentary Republic²⁷, die dreef op de inkomsten van de nitraatvergaring en het begin van een échte politieke democratie betekende, zou eveneens de geboorte van een échte politieke middenklasse en de arbeidersbeweging teweeg brengen.

Deze parlementaire democratie zou er evenwel niet in slagen de sociale problemen van de Republiek Chili tot een bevredigende oplossing te brengen. Meer nog, “the Parliamentary period should properly be called the ‘golden age of borrowing’. Between 1891 en 1924 the Moneda’s indebtedness had risen by 300%.”²⁸ De opkomst van de middenklasse kenmerkte immers ook de opkomst van de bureaucratische instituties: een “enormous portion of the borrowed money, sometimes as much as two-fifths, went to pay the salaries and pensions of civil servants.” Pas in 1924 zou het Congres het inkomen van de Chilenen belasten, maar de enorme schuldenbergen zou de politieke vrijheid van de toekomstige generaties Chilenen stevig beperken. Het was in die economische omstandigheden dat Arturo Alessandri zich kandidaat stelde voor het presidentschap. De oude Alessandri, “de Leeuw” was in tegenstelling tot zijn eveneens politiek succesvolle zoon een hervormingsgezinde politicus. Hervormingen waren op dat moment nodig om de politieke eisen van de arbeidersklassen in te willigen: de schrijnende sociale omstandigheden van deze laatsten waren omtrent die tijd, net als in Europa na de Eerste Wereldoorlog, niet meer te negeren. Al tijdens de parlementaire periode was de eerste socialistische partij opgedoken in Chili, de *Partido Obrero Socialista*, die zich afgescheurd had van de Democratische partij. Arturo Alessandri dreef op de verzuchtingen van de arbeidersbewegingen naar het presidentschap, maar eens aan de macht zou hij een gematigde koers sturen. Zijn weigering om grote publieke investeringen te doen en een aantal confrontaties tussen vakbonden en ordetroepen zouden de arbeidersbeweging in zo’n mate van hem vervreemden dat de leidende figuren van de POS op een vergadering van de FOCH,

---

²⁷ Ibid., p. 147-234

²⁸ Ibid., p. 204

de nationale koepel van de Chileense arbeidersbewegingen, beslisten hun partij om te dopen tot de Communistische Partij van Chili, die zich ook aansloot bij Komintern.

De Chileenen mochten zich nu met recht en rede kinderen van de 20^e eeuw noemen, gezien ook zij nu haar revolutionaire stoottroepen georganiseerd had. Alessandri was in zekere zin ook de voorbode van de latere christendemocratische politici, aangezien hij van mening was dat de plaats van de vakbonden in de maatschappij “should be a regulated space”, en dat “labor legislation should be introduced to replace the laissez-faire framework that had so far prevailed.”²⁹ Het Congres, nog niet bewust van het feit dat er nieuwe tijden aangebroken waren, blokkeerde de hervormingen van de “populist” Alessandri. Sinds de opgang van de moderne Republiek was het Chileense leger verworpen tot de arm van de uitvoerende macht, zoals in elke moderne constitutionele democratie. Nu zou de arm zich echter tegen het hoofd keren: voor de eerste keer in de 20^e eeuw greep het leger in het Chileense politieke proces in. Geërgerd door de politieke impasse, niet onberoerd door de sociale problemen en bang voor een communistische machtsovername, zou het leger tussen 2 en 11 september 1924 eerst het parlement dwingen Alessandri’s hervormingen van de arbeidswet aan te nemen, en ten slotte Alessandri zelf tot aftreden dwingen. De militaire verzuchtingen waren dus niet gespeend van sociaal bewustzijn, soms zelfs oprecht. Toch zouden al snel de spanningen en het wantrouwen tussen conservatieve en hervormingsgezinde officieren leiden tot een onoverzichtelijk kluwen van politieke manoeuvres. Daarbij zou de *junta* een aantal sociale wetten doorvoeren, Alessandri zou terugkomen, een nieuwe grondwet werd aangenomen die de presidentiële macht uitbreidde (in 1925) en Alessandri werd uiteindelijk opnieuw afgezet door Kolonel Carlos Ibáñez. Ibáñez zou, zoals we verder zullen zien, in de jaren ’50 zichzelf opnieuw zou opwerpen tot redder van het Vaderland en via constitutionele weg aan de macht zou komen. Ibáñez beweerde in 1925 wel het presidentschap te willen laten, maar Ibáñez was ook de “master of the tactical resignation which is somehow never accepted.”³⁰

Ibáñez was geen afspiegeling van de militaristische politici die nu in Europa opkwamen: de man koesterde dan wel een oprechte vaderlandsliefde, hij zag de oplossing van Chili’s problemen niet in de uitbreiding van het Chileense *lebensraum* (hij scoorde, integendeel, een aantal diplomatieke successen door onder andere de kloof met Peru, die na de oorlogen van het einde van de 19e eeuw vrij diep was, te dichten), en hij had geen conservatieve revolutie in gedachten, zoals de Europese

---

²⁹ Ibid., p. 209

³⁰ Ibid., p. 215

fascisten dat wel hadden. Hij zette wél een nationaal programma van openbare werken op poten en de rationaliseerde de overheidsadministratie, wat zijn uitgesproken wil om Chili te moderniseren (tijdens zijn heerschappij ontstond de FACH, de Chileense luchtmacht, en daarna ook de eerste Chileense nationale luchtvaartmaatschappij, oorspronkelijk de *Línea Aeropostal Santiago-Arica*, later omgedoopt tot *Línea Aérea Nacional*, beter bekend als LAN-Chile) via de snelle weg van de dictatuur duidde. Maar de jaren '20 luidden ook het einde van de Chileense nitraatindustrie in, én het binnendringen van de eerste serieuze buitenlandse investeerders die de vruchten van de Chileense grondstoffenindustrie mee wensten te plukken.

De beurscrach van 1929 zou de rest doen: Arturo Alessandri, die tijdens de regering van Ibáñez actief naar de ondergang van zijn politieke aartsrivaal streefde, zou eerst nog de verkiezingen van 1931 verliezen tegen Juan Montero, die na de verdrijving van Ibáñez tijdelijk de macht had overgenomen. Maar na een nieuwe dreigende militaire coup zouden er opnieuw verkiezingen uitgeschreven worden die Alessandri won tegen een communistische kandidaat én Marmaduke Grove, een door de socialisten gesteunde luchtmachtgeneraal en fervent coupplager. Alessandri zou dus opnieuw zijn plaats innemen in *La Moneda* in 1932, terwijl Chile volgens de Volkenbond de “nation the most devastated by the Depression” was. De jaren werden getekend door een groeiende spanning tussen links en rechts, die soms gewelddadig uitgevochten werd (in 1934 werden in de provincie Cautín minstens honderd protesterende boeren afgeslacht door de Carabineros) en een economisch herstel, mede dankzij de stijgende grondstofprijzen én Alessandri's economisch nationalisme. De Chileense overheid sloot de grenzen voor import, stimuleerde de industrie en de bouwsector, controleerde de prijzen ten bate van de hongerige consument, maar deed dit wel ten koste van de arme landarbeider: “the countryside was (...) sacrificed to the urban worker. But Alessandri had too strong a respect for the landed elite (on whom he now relied politically) to consider a serious reform of the haciendas.”³¹ En ondanks alle economische ingrepen, bleef de staatsschuld wel hoog, wat zorgde voor de meest hardnekkige van alle Chileense economische kwalen: de inflatie.

De politiek in het Chili van 1938 was nu voorgoed een zaak van de hele bevolking geworden: de traditionele politieke klassen die eind 19^e eeuw het land regeerden konden niet langer hun wil opleggen aan het Chileense Congres. In dat jaar zou de eerste coalitie tussen Radicals, Communisten en Socialisten ontstaan, die met een

---

³¹ Ibid., p. 231

advocaat uit de middenklasse, Pedro Aguirre Cerda, de slag om het presidentschap aangingen tegen een Liberaal-Conservatieve kandidaat die van mening was dat “the impoverishment of those above does not enrich those below.”³² Tijdens de laatste jaarlijkse toespraak van Alessandri aan het Congres liep het gehalte politieke vaudeville overigens hoog op; toen een Radicale senator (Gabriel González Videla, die later president zou worden) de toespraak onderbrak schoot Gonzalez von Marées, de leider van de Nacistas (de Chileense nationaal-socialisten, waarover later meer), een gat in het dak van het plafond van het parlamentsgebouw. Beiden werden hardhandig uit het gebouw verwijderd. De volgende dag zouden de Nacistas een mislukte coup wagen die vrij gewelddadig zou aflopen. Aguirre Cerda zou de presidentsverkiezingen uiteindelijk winnen, en voor het eerst zou de Chileense middenklasse, vertegenwoordigd door de Radicale Partij, in een coalitie met Communisten en Socialisten aan de macht komen. De Radicalen zouden onder andere CORFO stichten zetten, een overheidsagentschap dat verantwoordelijk was voor investeringen in ’s lands industrie.

De regeringsperiode van de Radicalen, die van 1938 tot 1952 drie opeenvolgende presidenten zouden leveren, liet gemengde gevoelens achter. Langs de ene kant hadden de regeringen uit die tijd intense inspanningen gedaan om de Chileense industrie, en bij uitbreiding de hele maatschappij, te moderniseren, maar de eeuwige kwelduivel inflatie én de onwil van de oppositie zouden hen hierin hinderen. En ook de Radicalen zelf waren niet vrij van blaam: tijdens hun regering hadden ze ook behoorlijk wat aan clientelisme gedaan. Dit had de creatie van een gigantische bureaucratie waar hun kiespubliek – de middenklasse – aan het werk kon tot gevolg. Bovendien zou men de Radicalen uiteindelijk verwijten dat “they became more obsessed with retaining power than using it.” En onderin de Chileense maatschappij broeide het ongenoegen. In 1952 werd generaal Ibáñez tot president verkozen, maar ook hij kon het tij niet keren. In 1955 zag Julio César Jobet het in zijn “Ensayo crítico del desarrollo económico-social de Chile” allemaal bijzonder donker:

El atraso económico-social ha determinado una gran decadencia moral. (...) Durante el siglo pasado Chile se organizó institucionalmente sobre basis jurídicas firmes. Consagraba la dominación y privilegios de una minoría, de una pequeña oligarquía, sobre las grandes muchedumbres productoras, pero, no obstante, la nación en su conjunto se hizo notar por su energía pujante y laboriosa al explotar minas de plata y cobre, impulsar una agricultura poderosa, y más allá de sus fronteras dió vida y actividad a innumerables faenas salitreras y destacó sus productos y hombres de trabajo; por la seriedad temprana de sus organismos político-jurídicos por sus empresas guerreras y el respecto de los valores éticos. Numerosos escritores extranjeros

---

³² Ibid., p. 233

han dejado constancia de esta realidad y una ponderada admiración hacia nuestro país fluye de sus paginas. Pero desde la época de la república parlamentaria se manifiesta una desmoralización trágica.³³

In zijn laatste hoofdstuk behandelt Jobet “La penetración imperialista en sus diversos aspectos”. Voor vele Chilenen, en bij uitbreiding vele Latijns-Amerikanen, was dit een aantrekkelijke boodschap. Hoewel het economisch nationalisme na de Tweede Wereldoorlog uit Europa verdwenen was, vooral omdat de economie er na de Oorlog opnieuw opleefde, was Latijns-Amerika nog steeds niet van haar economische zorgen verlost. De auteur, een marxist, mag dan wel van nature afkerig zijn tegenover de feodale landarbeiders, hij zag wel een trots Chili in de negentiende eeuw, voor de komst van het “república parlamentaria”, die decadentie en een verlies aan nationale trots én richting teweeg bracht. Teleurgesteld door de beperkte overheidsingrepen van de Radicals, ziet de auteur duidelijk wel iets in een autoritair economisch klimaat, waar een duidelijke voorwaartse richting kan opgelegd worden, gecombineerd met een verdedigen van de Chileense economie tegen de gevaren van buitenaf. Laat het nu net het tegenovergestelde zijn van het economisch, sociaal en politiek regime waar de moderniseringstheoretici voor stonden. En daar kwam dan nog eens de kwestie van de landadel bij, die boven alles haar privileges wou behouden, de gematigde en conservatieve Chileense industrialisten die handel wensten te drijven met de buitenlandse bedrijven en de Chileense middenklasse die het land op een moderne, bij voorkeur democratische manier mee wou zien opgaan in de Moderne Wereld. En in dat politiek kluwen zou de regering van John F. Kennedy zich in 1961 vol overgave storten.

---

³³ JOBET, J., *Ensayo crítico del desarrollo económico-social de Chile*, Santiago, Editorial Universitaria, 1955, p. 229-230

IV. John F. Kennedy in Washington: Grootse Plannen

“For our unfulfilled task is to demonstrate to the entire world that man’s unsatisfied aspiration for economic progress and social justice can best be achieved by free men working within a framework of democratic institutions. If we can do this in our own hemisphere, and for our own people, we may yet realize the prophecy of the great Mexican patriot, Benito Juarez, that ‘democracy is the destiny of future humanity.’” – John Fitzgerald Kennedy, 13 maart 1961

Als beginpunt in de ontwikkeling van deze geschiedenis kunnen we 13 maart 1961 nemen. Die avond ontvouwde president Kennedy in het Witte Huis, tijdens een toespraak voor talloze hoge gasten zijn plannen voor de *Alianza para Progreso*. De receptie op zich was een hoogst ironisch gegeven: de aanwezige ambassadeur van de Chileense regering bijvoorbeeld vertegenwoordigde president Jorge Alessandri, een president die op zijn beurt de aristocratische *fine fleur* vertegenwoordigde. En het was net dié klasse die Kennedy uit de Ivoren Toren wou halen en de *mérites* van de volksdemocratie wou aanleren. Bovendien wou hij hen aanmoedigen ook in hun sociale huishouding een aantal toegiften te doen. De Amerikaanse president zou de boodschap dus met fluwelen handschoenen moeten overbrengen. Hij liet tijdens de toespraak niet na de banden tussen de volkeren van beide Amerika’s aan te stippen:

One hundred and thirty-nine years ago this week the United States, stirred by the heroic struggles of its fellow Americans, urged the independence and recognition of the new Latin American Republics. It was then, at the dawn of freedom throughout this hemisphere, that Bolívar spoke of his desire to see the Americas fashioned into the greatest region in the world, “greatest,” he said, “not so much by virtue of her area and her wealth, as by her freedom and her glory.”³⁴

De boodschap was duidelijk: de Amerikaanse volkeren waren verbonden door een gemeenschappelijke geschiedenis, maar nog veel meer door gemeenschappelijke waarden. Bolívar was een excellente referentie voor de zaak die Kennedy probeerde te bepleiten: als telg uit een aristocratische familie stond hij voor een geordende, vreedzame burgermaatschappij, een geboren leider die bovendien de eerste president

---

³⁴ Adress by President Kennedy made at a White House reception for Latin American Diplomats, Members of Congress and their Wives, on an Alliance for Progress, in: BURR, R. (ed.), *The Dynamics of World Power, Vol. III, Latin America*, 1983, Chelsea House Publishers, p. 501

van de kersverse republiek Colombia werd³⁵, wat van een zekere democratische geaardheid getuigde. Bovendien had hij de Latijns-Amerikanen bevrijd uit de klauwen van de Spaanse onderdrukkers, en op die manier kon Kennedy hem ook een zekere revolutionaire *esprit* toeschrijven. Bolívar was een populistische nationalist, die erin slaagde de bevolking achter zijn droom van een grootse natie-staat te scharen³⁶. Bovendien werd het beeld van Bolívar na diens overlijden danig opgepoetst, en bestond zijn waarde voor de onafhankelijkheidsstrijd ook nog eens in zijn symbolische wervingskracht.³⁷ Door het grote aantal hagiografieën die over de held gepubliceerd werden, was zijn levensverhaal een voorbeeld geworden voor elke potentiële vrijheidsstrijder, of hij nu in de sloppenwijken leefde of stieren kweekte in Argentinië. Laat het nu net zijn dat de stabiele natie-staat ook één van de betrachtingen was van Rostow en de andere planners in Kennedy's team. Een opmerkelijke kanttekening is wel dat Bolívar vandaag de dag op minder sympathie mag rekenen bij Amerikaanse beleidsmakers: nationalistische populisten als Chavez en Morales, die zich steeds sterker tegen Washington keren, zouden hun inspiratie putten uit de onafhankelijkheidsdrift van de legendarische vrijheidsstrijder³⁸.

In 1961 was het profiel van Bolívar perfect geschikt om de boodschap duidelijk te maken aan de Zuid-Amerikaanse genodigden, diplomaten uit de hogere maatschappelijke klassen: veranderingen kunnen ook doorgevoerd worden zonder een algehele revolutie en omverwerping van de bestaande maatschappelijke orde, zoals bij een communistische omwenteling. Kennedy refereerde ook subtiel naar de nieuwe koloniale dreiging, anderhalve eeuw nadat Bolívar de Spanjaarden uit het Latijns-Amerikaanse continent verdreven had: “we confront the same forces which have imperiled America throughout its history – the alien forces which once again seek to impose the despotisms of the Old World on the people of the New.”³⁹ De bedoeling van deze subtiel sneer aan het adres van de zich steeds meer in de wereldpolitiek mengende U.S.S.R. mag duidelijk zijn: het Nieuwe Continent deelde een democratische traditie en mentaliteit, gesterkt door de conflicten die haar inwoners gevoerd hadden tegen de “despoten” uit de Oude Wereld. Zoals Latham aanhaalt, geloofden Kennedy en zijn adviseurs oprecht in de Manifest Destiny als ideologische motor van de enorme materiële vooruitgang in de Nieuwe Wereld, maar

---

³⁵ s.n., “Leaders in the South American Wars of Liberation”, *World Almanac & Book of Facts*, 2006, pp. 698

³⁶ KELLY, B., “The Legacy of a Liberator Named Bolívar”, *U.S. News & World Report*, Vol. 140, No. 18, pp. 10-12

³⁷ VOGEL, H., *Geschiedenis van Latijns-Amerika*, Utrecht, Het Spectrum, 1983, p. 129

³⁸ Ibid.

³⁹ BURR, *The Dynamics of World Power*, Vol. III, p. 501

ook van de sociale bevrijding⁴⁰. De impliciete boodschap die meegegeven wordt in deze toespraak is dat ook de Latijns-Amerikanen deze instelling in zich meedragen, en dat het dus gewoonweg de natuurlijke gang van zaken was dat zij zich ook zouden bevrijden uit de boeien van de traditionele samenleving.

De analogie tussen de Amerikaanse Revolutie en de Zuid-Amerikaanse bevrijdingsstrijd is bijzonder interessant, aangezien de Kennedy-planners er blijkbaar van uitgingen dat de Zuid-Amerikanen dezelfde liberaalkapitalistische motivatie hadden om hun kolonisatoren de deur te wijzen. Kennedy expliciteert de analogie tussen Bolívar en Jefferson verder in de speech, wanneer hij oproept tot “social change by free men – change in the spirit of Washington and Jefferson, of Bolívar and San Martin and Martí – not changes which impose on men tyrannies which we cast out a century and a half ago.”⁴¹ Dergelijke verregaande, vereenvoudigde voorstellingen zijn retorisch zeer effectief, het loont zeker ook om deze uitspraken – zij het vrij oppervlakkig – aan de historische werkelijkheid te toetsen. Immers, retorische stijlfiguren of niet, ze werden wel gebruikt om een reëel beleid tegenover de Latijns-Amerikaanse naties te legitimeren.

Jefferson & Bolivar: Ideologische Strijdmakers?

Om deze vergelijking overzichtelijk te houden, is het noodzakelijk een beperkt aantal punten uit de historische realiteit die het karakter van de revoluties en hun kopmannen iet of wat moeten verduidelijken toe te lichten. De achtergrond van de twee belangrijkste figuren, Bolívar en Jefferson, is vaak een bepalende factor in de vorming van hun ideeën. Zowel de socio-economische binding die blijft bestaan met hun geboortemilieu, als de mogelijkheden die ze vanuit hun maatschappelijke positie kregen om in contact te komen met nieuwe ideologische stromingen zijn vaak bepalend. Jefferson⁴² en Bolívar⁴³ waren beide kinderen van grootgrondbezitters. Jefferson erfde op zijn veertiende een vrij aanzienlijk landgoed in Virginia. Zoals tal van jongeren uit gegoede gezinnen had hij bovendien een opleiding genoten waarbij hij in contact kwam met de beginselen van de moderne, empirische wetenschappen, in casu de geschriften van Locke, Bacon en Newton, die Jefferson later prees als de

---

⁴⁰ LATHAM, *Modernization as Ideology*, p. 6

⁴¹ BURR, *The Dynamics of World Power*, Vol. III, p. 505

⁴² KOCH, A., et. al., *The life and selected writings of Thomas Jefferson*, New York, Modern Library, 1944, 756 p.

⁴³ PETRE, F., *Simon Bolivar "El libertador" : a life of the chief leader in the revolt against Spain in Venezuela*, New Granada & Peru, London, Lane, 1910, 459 p.

"three greatest men the world had ever produced"⁴⁴. Bolívar's voorouders stamden uit een eeuwenoud, adellijk Baskisch geslacht, en z'n familie had in de Nieuwe Wereld het geluk gehad een aantal goud- en kopermijnen in Venezuela te kunnen ontginnen. Bolívar zelf werd in Caracas geboren, op een moment dat zijn familie al een behoorlijke rijkdom had kunnen accumuleren. In de steden van Nieuw-Spanje – zoals Caracas – broeiden de lokale nationalistische sentimenten, vooral aangevuurd door de creoolse rijke stedelijke burgerij. Ook Bolívar kwam dankzij z'n mentoren in contact met de Europese Verlichting, en hij concentreerde zich daarbij vooral op de theorieën over nationale eenheid en soevereiniteit. Jefferson en Bolívar deelden dus een enigszins gelijkaardige achtergrond, en waren beide vertrouwd met de beginselen van de Europese Verlichting. Dat verklaart meteen ook deels de grote symbolische waarde die Kennedy en z'n moderniseringstheoretici, die tenslotte uit vergelijkbare milieus stamden en ook sterk geloofden in de ideeën van de Verlichting, hechtten aan deze historische figuren. Door hun achtergrond en opvattingen zijn zij ideale symbolische trekpaarden voor Kennedy's moderniseringsploegschaar.

Wat betreft de politieke handelingen van beide figuren vallen wel een aantal duidelijke verschillen op. Jefferson was hoofdzakelijk een politicus en denker (en zeker geen krijger – zijn populariteit kreeg op een bepaald moment een fikse knauw toen hij bijna gevangen werd genomen door een Britse cavalerie-eenheid en simpelweg de benen nam). Hij was auteur van de voornaamste documenten die de Amerikaanse Revolutie ideologisch onderbouwden. In deze documenten primeerden vooral de onschendbaarheid van het individu tegenover het staatsapparaat: de gangbare verklaring voor de Amerikaanse revolutie, althans volgens één stroming historici, is dat deze er kwam als reactie op de "tirannie" van de Britse koning. Deze afkeer van gecentraliseerd gezag zou de republikeinse revolutionairen geïnspireerd hebben, en de Amerikaanse politiek nog jaren beïnvloeden⁴⁵. Jefferson, de belangrijkste auteur van de Amerikaanse grondwet, zorgde ervoor dat de rechten van het individu gegarandeerd werden in het document. Zo zou het *Supreme Court* volgens de originele interpretatie van de grondwet niet gemachtigd zijn het laatste woord uit te spreken over interpretaties van diezelfde grondwet. Vandaag de dag is dit centrale gerechtshof een bijzonder machtig orgaan dat behoorlijk wat aspecten van het dagelijkse leven van de Amerikaanse staatsburger reguleert.

Ook tijdens het opstellen van de grondwet werd het idee van de volkssoevereiniteit hoog in het vaandel gedragen, althans in naam: "During the Revolutionary Era,

---

⁴⁴ PETERSON, M. (ed.), *Thomas Jefferson: Writings*, New York, Library of America, 1984, 1600 p.

⁴⁵ COLLINSON, S., "President or King?", *History Today*, 2000, Vol. 50, Nr. 11, pp. 9-16

popular sovereignty gained momentum as the previously unwritten fundamental rules took written form. In the process, Americans were infused with a sense of popular empowerment as they determined themselves the varying shapes of their constitution.”⁴⁶ Jefferson gaf gehoor aan deze sentimenten, en op die manier werden de mogelijkheden tot machtscentralisatie in de piepjonge republiek aan banden gelegd. De wrijvingen tussen de centrale macht en de lokale belangen werden dan ook niet met het zwaard beslecht – bij het optekenen van de Grondwet werd rekening gehouden met de fameuze *delegates*, afgevaardigden van alle nieuwe staten die elk hun eigen wensen en voorkeuren in het document verwerkten, ook wat betreft de macht van de centrale overheid⁴⁷.

Bolívar daarentegen was een veel driestere vernieuwer. Hij was ook veel meer krijger dan Jefferson – hij staat tenslotte bekend als *El Libertador*, bevrijder van een half continent. Bolívar had zich in Europa een tijdje in de omgeving van Napoleon Bonaparte opgehouden, en stond duidelijk minder afkerig jegens het centrale gezag dan Jefferson. Toen in 1808 in Venezuela allerlei verzets*junta*'s uit de grond rezen, was Bolívar één van de leidende figuren in de *junta* van Caracas, die zich in 1810 onafhankelijk verklaarde. Deze revolutionairen hadden hun legitimiteit onder de lokale bevolking fel overschat: “Het revolutionair elan van de eerste Venezolaanse Republiek had daarom veel te danken aan Europese ideeën. Deze republiek bleek evenwel niet geliefd bij het merendeel der bewoners van het kapitein-generaalschap Venezuela. (...) De voorlopige regering vaardigde talloze wetten en bepalingen uit, zonder dat ze bij machte was orde en wet te handhaven.”⁴⁸ Ook op latere momenten zou Bolívar stevast ondervinden dat de Zuid-Amerikaanse bevolking zeker niet eensgezind achter het soort nationale onafhankelijkheid stond die Bolívar propageerde. Hij zou zeker militaire successen boeken, maar zijn politieke carrière was eerder grillig. De grote, nationalistische fanfare die ter ere van zijn persoon werd opgevoerd werd, zoals dat zo vaak gaat bij licht megalomane leidersfiguren (op Mussolini's triomfantelijke viering ter ere van het begin van de Tweede Wereldoorlog was ook slechts een kleine minderheid van de Italianen oprecht geestdriftig aanwezig), door slechts een klein deel van de bevolking gesteund. Bolívar zelf geloofde oprecht in de idealen van de moderne natiestaat en deed er dus alles aan om die staat uit de grond te stampen.

---

⁴⁶ POWE, L., “Are the “People” missing in action (and should anyone care)?”, *Texas Law Review*, 2005, Vol. 83, Nr. 3, pp. 855-896

⁴⁷ BEEMAN, R., “The Founding Fathers and Executive Power”, *Chronicle of Higher Education*, 2006, Vol. 52, nr. 28, pp. B12-1

⁴⁸ VOGEL, *Geschiedenis van Latijns-Amerika*, p. 130

Jammer genoeg was de Zuid-Amerikaanse bodem minder vruchtbaar voor het idee van de moderne natie-staat dan de Noord-Amerikaanse:

The modern European nation-state, as Heins Lubasz reminds us, 'emerged in the same area and during the same period as did modern capitalism, modern science and biology, and that specifically modern form of Christianity, Protestantism.' From this viewpoint, the emergence of new nation-states in Latin America was bound to be somewhat problematic: none of the phenomena mentioned by Lubasz was especially prominent in the Latin America of 1810.⁴⁹

De grote, ongeletterde meerderheid van de Zuid-Amerikaanse bevolking stond niet bepaald om onafhankelijkheid te roepen, en Bolívar interpreteerde die onwilligheid als volgt: "The opinion of America,' he wrote in the dark hours of 1815, 'is still not settled; although all thinking people are for independence, the general mass still remains ignorant of its rights and interests.'" ⁵⁰ De invloed van de Franse revolutionairen mag duidelijk zijn: als de massa's niet verlost willen worden, dan moeten ze maar verlost worden. Gevolg was dat Bolívar gedurende zijn politieke carrière steeds opnieuw op een bijzonder wankel machtsbasis moest steunen, en vaak in ballingschap gejaagd werd. Een ander gegeven is dat Bolívar zich bij tijden profileerde als één van de "tirannen" die hij en de Noord-Amerikaanse revolutionairen volgens Kennedy reeds anderhalve eeuw geleden zouden uitbannen hebben: op 27 augustus 1828 riep hij zichzelf uit tot dictator van Columbia⁵¹. Zijn herinnering werd ook na zijn dood levendig gehouden door een beperkte groep: de stedelijke, intellectuele hogere klassen van Latijns-Amerika⁵², in hun verwoede maar vaak ijdele pogingen om het moderne, centrale staatsgezag een grotere legitimiteit te verlenen.

Bolívars centraliseringswoede is mogelijk ook een reden waarom Kennedy de figuur zo geestdriftig aanhaalt. Ten eerste omdat de Alliance for Progress voor een versterking van het staatsgezag zou zorgen: economische en sociale planning zou meer en meer langs de centrale overheid gaan lopen. Op die manier zou sociale bevrijding via de metropool gecoördineerd worden. Ook om die reden is het tekenend voor Kennedy dat hij refereert naar figuren als Bolívar. Kennedy maakte zelf gebruik van de macht van de centrale overheid om het verzet van lokale machtshebbers zoals George Wallace, gouverneur van Alabama, tegen het verlenen

---

⁴⁹ COLLIER, S., "Nationality, Nationalism, and Supranationalism in the Writings of Simon Bolivar", *Hispanic American Historical Review*, 1983, Vol. 63, No. 1, p. 38

⁵⁰ LECUNA, V. (et. al., ed.), BOLIVAR, S., *Obras Completas*, Havana, 1950, geciteerd in: COLLIER, Nationality,... p. 39

⁵¹ PETRE, F., *Simon Bolivar "El libertador" : a life of the chief leader in the revolt against Spain in Venezuela*, New Granada & Peru

⁵² FRANCO, J., "Latin American Intellectuals and Collective Identity", *Social Identities*, Vol. 3, Nr. 2, pp. 265-275

van toegang aan twee zwarte studenten tot de University of Alabama (zoals door het *Supreme Court* was bevolen in de zitting *Brown v. Board of Education*) te breken⁵³. Kennedy gebruikte ook in z'n binnenlands beleid de centrale overheid als een instituut dat sociale bevrijding genereerde, ook al was dat tegen de wil van lokale elites.

Een laatste vergelijkingspunt is de omgeving van de revolutionairen. Dit kunnen we kort toelichten, gezien dit punt ook al toegelicht werd in de vorige paragrafen over Jefferson en Bolívar. Erg belangrijk in deze is de raciale stratificatie van beide streken, en de sociale gevolgen van deze stratificatie. Noord-Amerika kende zeker raciale tegenstellingen: ten tijde van de Revolutie waren er reeds ontelbare zwarte slaven uit Afrika in Noord-Amerika tewerkgesteld. Bovendien werden ook de oorspronkelijke bewoners van de Nieuwe Wereld met groeiende vijandigheid bejegend. Deze groepen waren politiek zeker niet onmondig: Noord-Amerika heeft een aantal slavenopstanden gekend. Markant detail: in één van die opstanden roerde Jefferson zich bovendien door de executie van de opstandige slaven af te raden en in plaats daarvan hun deportatie voor te stellen. Jefferson propageerde deze meer humane oplossing omdat hij volgens sommigen geloofde in het onwrikbare recht van elk individu om tegen de gevestigde macht in opstand te komen⁵⁴. Toch waren de raciale minderheidsgroepen nooit een politieke factor in de Verenigde Staten, en konden ze zich bijgevolg ook niet roeren in het proces van natievorming – althans niet rechtstreeks: ze speelden uiteraard wel een rol in het uitbreken van de Amerikaanse Burgeroorlog.

In Zuid-Amerika lagen de kaarten helemaal anders: natievorming was daar een zaak van één beperkte sociale groep, de creolen: “In so far as there was a nation, it was a creole nation.”⁵⁵ Verder was de sociale stratificatie veel minder overzichtelijk, en werden de dromen van nationale eenheid vaak abrupt verstoord door tegenwerking van de Koningsgezinde *peninsulares* (personen die op het Iberisch schiereiland geboren waren) of revoluties van de indianen en slaven. Een goed voorbeeld daarvan was de revolutie van Túpac Amaru, die gedurende enige tijd aanzienlijke stukken van het Andes-hoogland bezette.⁵⁶ De creolen meenden dan wel bij momenten dat ze de

---

⁵³ GREENBLATT, A., “Crossing the Line in Dust”, *Congressional Quarterly Weekly Report*, 13 Mei 1995, Vol. 53, Nr. 19

⁵⁴ MERKEL, W., “To See oneself as a Target of a Justified Revolution: Thomas Jefferson and Gabriel’s Revolution”, *American Nineteenth Century History*, 2003, Vol. 4, Nr. 2, pp. 1-31

⁵⁵ LYNCH, J., *The Spanish American Revolutions 1808-1826*, New York, W. W. Norton & Company, 1973, p. 25

⁵⁶ VOGEL, *Geschiedenis van Latijns-Amerika*, p. 114

geweldige revolutionaire krachten die de autochtone bevolking ventileerde konden kanaliseren en gebruiken in hun eigen opzet, maar vaak bleek dat de Indianen even weinig affiniteit hadden met het idee van onafhankelijke natiestaten in Latijns-Amerika als de koningsgetrouwen. Zij gingen er immers – hoogstwaarschijnlijk terecht – van uit dat hun sociale positie niet al teveel zou veranderen in een onafhankelijke creoolse natie, hoewel het feodale juridische systeem wel afgeschaft werd na de onafhankelijkheid.⁵⁷ Maar de *hacendados*, de indiaanse werknemers op de *haciendas* waren tijdens de periode voorafgaand aan de onafhankelijkheid steeds meer verworpen tot horigen, met de landelijke grootgrondbezitters als hun aristocratische landheren.⁵⁸ De Indianen in Spaans-Amerika waren bovendien talrijker dan in Noord-Amerika en konden terugvallen op de overleveringen van hun machtige rijken van weleer. Binnen het nationale systeem konden ze dus heel wat meer weerstand bieden dan hun Noord-Amerikaanse tegenhangers.

Dit alles geeft aan dat het appelleren aan Bolívar wel ergens te rechtvaardigen valt: de man hield er op verschillende vlakken dezelfde overtuigingen als de Noord-Amerikaanse revolutionairen op na, en hij streefde deels om dezelfde redenen de onafhankelijkheid na. Ook hij was lid van een verlichte klasse die wel degelijk modernistische hervormingen beoogde en dus in zekere zin de opvattingen van de moderniseringstheoretici deelde. Wat dan weer niet strookte met de doelen en basiswaarden van de *Alianza* was het duidelijke gebrek aan respect waarmee Bolívar de “democratic frameworks” bejegende, althans toch wanneer hij zijn moderniseringsbeleid niet met publieke instemming kon doorvoeren. De revolutie in Latijns-Amerika is dan ook niet te vergelijken met die van de Verenigde Staten: bij de laatste werd relatief snel een onafhankelijke staat opgericht, waarbij de belangen en verzuchtingen van de verschillende regio’s en (blanke) minderheidsgroepen in acht genomen werden bij de creatie van een grondwet die nog steeds een fundamentele rol speelt in de Amerikaanse politiek, en het hele Amerikaanse leven en welzijn. De grondwet van Bolívar bleek van gammeler makelij en overleefde geenszins anderhalve eeuw. Ook zijn continent evolueerde zeker niet op dezelfde manier als het Noord-Amerikaanse continent met haar gezonde handelaarsomgeving en relatief stabiele instituties. Het is belangrijk om deze vergelijking te maken, aangezien Kennedy de *Alianza* lanceerde met de gedachte dat het medicijn van de Verenigde Staten overal zou werken, en zich niet realiseerde dat het metabolisme van de patiënt misschien wel enigszins verschillend was.

---

⁵⁷ Ibid., p. 111

⁵⁸ Ibid., p. 112

Zweverige Idealen, Concrete Beloften

Uiteraard kon ook Kennedy anno 1961 niet ontkennen dat de economische, sociale en politieke situatie in Latijns-Amerika verre van ideaal was. Toch wist hij ook hier de validiteit van het *idee* achter de Alliance staande te houden. “As a citizen of the United States let me be the first to admit that we North Americans have not always grasped the significance of this common mission, just as it is also true that many in your own countries have not fully understood the urgency of the need to lift people from poverty and ignorance and despair.”⁵⁹ Het zijn niet de beginselen van de revolutie die hier falen, het zijn de mensen, beleidsmakers en gewone mannen en vrouwen in de straten van Noord- en Zuid-Amerika die niet altijd in staat waren de hoge verwachtingen in te lossen. We kunnen hier refereren naar de *jeremiads*, protestantse klaagzangen die reeds snel na de geboorte van de Verenigde Staten ook in de Nieuwe Wereld opdoken. In die klaagzangen werden dan de mistoestanden die zich in het geliefde vaderland van de klaagzanger afspeelden aan de kaak gesteld. Ook deze praktijk zette eerst voet aan de grond in New England, dat al van vóór de Amerikaanse Revolutie een bastion van ideologische grootspraak was⁶⁰.

Deze jeremiaden versterkten de Amerikaanse Droom in wezen: ze wezen de gewone stervelingen niet alleen op hun tekortkomingen, maar ze weten mistoestanden ook aan het feit dat de idealen die de Verenigde Staten zo speciaal maakten niet zorgvuldig genoeg nageleefd werden. Ook staatsmannen gebruikten deze klaagzangen om hun schapen terug op het rechte pad te helpen: zo beval John Adams aan “that on Wednesday, 9 May 1798, his countrymen acknowledge before God the manifold sins and transgressions with which we are justly charged as individuals and as a nation”⁶¹. Dit was uiteraard ook een (zij het mogelijk onbewuste) poging van de staatsman om een steviger greep te krijgen op zijn burgers, door hen te herinneren aan hun verheven plicht tegenover het vaderland. Deze jeremiaden hebben de tand des tijds overleefd en worden tegenwoordig door conservatieven en liberalen gebruikt om hun landgenoten op hun tekortkomingen te wijzen en medestanders te ronselen.⁶² Kennedy zette dus enkel een eeuwenoude, uit zijn geboortestreek New England stammende, traditie voort. Misschien voelde Kennedy zich als katholiek ook

---

⁵⁹ BURR, *The Dynamics of World Power, Vol. III*, p. 502

⁶⁰ DICKSON, C., “Jeremiads in the New American Republic: The Case of National Fasts in the John Adams Administration”, *New England Quarterly*, 1987, Vol. 60, Nr. 2, pp. 187-207

⁶¹ *Ibid.*, p. 188

⁶² JENDRYSIK, M., “The Modern Jeremiad: Bloom, Bennett, and Bork on American Decline”, *Journal of Popular Culture*, 2002, Vol. 36, Nr. 2, pp. 361-384

enigszins verplicht om telkens opnieuw te demonstreren dat ook niet-protestanten zich verbonden voelden met de Amerikaanse droom, en zo nodig hun medeburgers op puriteinse wijze konden kapittelen.

Kennedy noemt de andere problemen: “(...) millions of men and women suffer the daily degradations of hunger and poverty. They lack decent shelter or protection from disease. Their children are deprived of the education or the jobs hich are the gateway to a better life.”⁶³ En dit ondanks “a continent rich in resources and in the spiritual and cultural achievements of its people”⁶⁴: alweer wijst Kennedy op de gigantische mogelijkheden van het Nieuwe Continent tot menselijke ontwikkeling aan. Het enige wat ontbreekt: de typisch Amerikaanse dadenkracht om de grondstoffen, zij het nu spirituele kracht of fysieke rijkdommen, om te zetten in materiële welvaart. Bovendien blijkt Rostows invloed duidelijk in deze speech, wanneer Kennedy waarschuwt voor het feit dat “the discontent of a people who know that abundance and the tools of progress are at last within their reach, that discontent is growing.”⁶⁵ De transitiefase was met andere woorden aangebroken: de Latijns-Amerikaanse volkeren werden geconfronteerd met de uiterlijke tekenen van de moderniteit, of die nu kwamen in de vorm van Coca-Colaflesjes of moderne bureaucratieën, en begrepen dat in deze tekenen geweldige mogelijkheden scholen. Hun noorderburen hadden immers Rostows fase van “mass consumption” al bereikt, en dat had uiteraard een geweldige impact op het dagelijkse leven van de Noord-Amerikanen⁶⁶, die zich voorzien zagen van zovele materiële vernieuwingen die het leven gemakkelijker maakten.

De moderniteit werd zo in de ogen van de grote massa Latijns-Amerikanen zoveel meer dan enkel de zweverige, spirituele idealen van democratie en sociale gelijkberechtiging, tevoren uitsluitend beleefd door enkele gegoede intellectuelen in hun thuislanden. Het werd duidelijk dat de moderniteit het hen mogelijk zou maken hun traditionele culturele verlangens te blijven vervullen, maar dan met nieuwe middelen⁶⁷. Het voorbeeld van de manier waarop de gewone man ook in de moderne welvaartsstaat de jacht kon bedrijven was een veel betere spreekwoordelijk wortel aan een stok dan een uiteenzetting over sociale rechten ter promotie van de moderniteit

---

⁶³ BURR, *The Dynamics of World Power, Vol. III*, p. 502

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ DEUTSCH, T., “From “wild animal stores” to women's sphere: Supermarkets and the politics of mass consumption, 1930-1950”, *Business and Economic History*, 1999, Vol. 28, Nr. 1, pp. 143-153

⁶⁷ FINE, L., “Rights of Men, Rites of Passage: Hunting and Masculinity at Reo Motors of Lansing, Michigan, 1945-1975”, *Journal of Social History*, 2000, Vol. 33, Nr. 4, pp. 805-823

bij de gemiddelde Latijns-Amerikaanse (land)arbeider. Meer nog, moderne instituties verzekerden het recht van de gewone arbeider om dit soort activiteiten te bedrijven.

Zo beschrijft Lisa Fine in haar artikel hoe het recht op jagen onderwerp was van lange onderhandelingen tussen het management en de vakbonden in de autofabrieken van Michigan: "It was not enough to have the space to hunt if you had no time to do it and to get that, you needed to bargain with your employer. (...) From the middle of the 1940s through the 1950s, the company and the union sought to codify in print the relationship between vacation leave and hunting leave undoubtedly to avoid excessive absenteeism and grievances."⁶⁸ Fordisme op z'n best: vakbonden en werkgevers onderhandelden op beredeneerde manier over zaken die de arbeiders nauw aan het hart lagen, en deden dit met zowel het welzijn van de arbeider als het onderhouden van de productie in het achterhoofd. Uiteraard werd dit model in de praktijk vaak gehinderd door kleinmenselijke gebreken, zoals favoritisme op de werkvloer en de dominantie van bepaalde werknemers over andere werknemers, maar dat waren dan ook gebreken die ook niet door de beugel van de Amerikaanse Droom konden. Deze kleinmenselijkheden deden dus niets af aan de algehele superioriteit van het Amerikaanse socio-economische model. Dit soort scenario's waren een ideale promotie voor de moderne kapitalistische samenleving aangezien ze de arbeiders in de Derde Wereld iets tastbaars aanboden: de stem die de arbeiders in de VS dankzij de verwezenlijkingen van de Amerikaanse Revolutie en een moderne, sociaal egalitaire staat hadden verworven, legde hen geen windeieren. De veel beperktere institutionele mogelijkheden die de arbeiders in Latijns-Amerika hadden om hun wensen uit te drukken werden op die manier veel duidelijker als een daadwerkelijk gebrek ervaren door die arbeiders. De Amerikaanse regering deed er dan ook alles aan om de verworvenheden van hun arbeiders wereldwijd in de verf te zetten.⁶⁹

Kennedy had het probleem nu scherp gesteld. De materiële gebreken en onmondigheid van de grote massa's in Latijns-Amerika waren een duidelijke aanfluiting van alles waar de verlichte lieden uit de Nieuwe Wereld feitelijk voor stonden en daarom was de tijd rijp om tot actie over te gaan. Ook al omdat Rostow er duidelijk voor waarschuwde dat de transitieperiode aangebroken was, waarbij de bevolking van Latijns-Amerika geconfronteerd werd met de uiterlijkheden van de moderne wereld maar er zelf de vruchten nog niet van kon plukken. En dit liet dan weer de baan vrij voor communistische oproerkraaiers die met alternatieve

---

⁶⁸ Ibid., pp. 814-815

⁶⁹ BELMONTE, L., *Selling Capitalism: Modernization and U.S. Overseas Propaganda, 1945-1959*, in: LATHAM, M. (et. al., ed.), *Staging Growth*, Boston, University of Massachusetts Press, 2003, 283 p.

groetheorieën de bevolking een aantrekkelijke weg naar materiële welstand presenteerden.⁷⁰ Amerikanen uit het Noorden en het Zuiden, de regeringslieden, de intellectuelen en de arbeiders, werden uitgenodigd om deel te nemen aan “a new Alliance for Progress. *Alianza para Progreso* – a vast cooperative effort, unparalleled in magnitude and nobility of purpose, to satisfy the basic needs of the American people for homes, work and land, health and schools – *techo, trabajo y tierra, salud y escuela.*”⁷¹

Het hoogste niveau van het plan was macro-economisch: de landen zouden een periode van “self-sustaining growth” ingaan, nóg één van Rostow’s stokpaardjes. Het mag duidelijk zijn dat economisch-sociale theorie hier wordt omgezet in beleid, althans op diplomatiek vlak. De bereidheid was er duidelijk bij de hoogste regionen van de Kennedy-regering, waar Rostow op dit beleidsvlak een belangrijke rol speelde, om de ontwikkelingssamenwerking volgens Rostows stramien aan te pakken. Dat betekende echter nog niet dat de andere delen van de bureaucratie, de overheidsbranches die invloed hadden op het buitenlands beleid, en belangrijker nog, de Latijns-Amerikaanse overheden, dezelfde inzichten reeds deelden. Wat dan ook betekent dat deze speech een bijzonder belangrijke diplomatieke waarde kende: zij moest binnenlandse en buitenlandse leiders in het gareel krijgen om de verwezenlijkingen van de Alliance enigszins mogelijk te maken. Al te vaak worden diplomatische *actes* afgeschilderd als pure schijn, schertsvertoningen waar toch steeds hetzelfde liedje gedraaid wordt en waar geen daadwerkelijke beleidsdoelen uiteengezet worden. Niets is minder waar:

In this arena, power flows from images and reputations, whose relationship with what states actually do – or *are* – is not necessarily direct (Jervis 1970:10). This opens up the possibility of acquiring influence through impression management, not only as damage control – to protect a threatened image – but as an integral part of policy planning. This is the concern of *public diplomacy*, which seeks to persuade foreign elites and publics that the values, policies and actions of the state deserve their – and their government’s – support.⁷²

Diplomatieke toespraken zoals die van Kennedy aan de Latijns-Amerikaanse ambassadeurs zijn dan ook onderdeel van een eindeloos proces: ten eerste moeten ze de actuele beleidsdoelen van de regering ondersteunen, maar ten tweede beïnvloedt het ook al diegenen die actief betrokken zijn bij de wording van het buitenlandse beleid. Het was dus voor Kennedy zeker belangrijk om de boodschap in een overzichtelijke, verhalende structuur over te brengen – beginnend met een beschrijving van de pot honing die daar achter de regenboog school, dan de

---

⁷⁰ ROSTOW, *Stages of Growth*, London, Cambridge University Press, 1960, pp. 145-167

⁷¹ BURR, *The Dynamics of World Power. Vol. III*, p. 502

⁷² MOR, B., “Public Diplomacy in Grand Strategy”, *Foreign Policy Analysis*, 2006, Vol. 2, Nr. 2, p. 157

problemen aanstippend en ten slotte de oplossing voorleggend – om zijn publiek te beklijven met de onontkoombare ontwikkelingen van de Amerikaanse Droom. De grote rol die *speechwriters* spelen op alle niveaus van de Amerikaanse politiek⁷³ stipt des te meer aan hoe belangrijk die speeches wel niet waren om de effectieve trein van het tastbare beleid aan het rollen te krijgen. Kennedy sprak ook duidelijk de centrale regeringen van de Latijns-Amerikaanse *naties* aan om net dit te bereiken. Enkel een goed werkende, centrale regering zou in staat zijn om de motor van de sociale vooruitgang aan te stampen: “(...) only the most determined efforts of the American nations themselves can bring success to this effort. They, and they alone, can mobilize their resources, enlist the energies of their people, and modify their social patterns so that all, and not just a privileged few, share in the fruits of growth.”⁷⁴ Kennedy doelde hiermee ook op de plicht van de Latijns-Amerikaanse landen om zelf inspanningen te doen om het doel – duurzame groei – te bereiken. Kennedy bekrachtigt de Amerikaanse beloften door naar een precedent te verwijzen. De VS zou nu haar Zuiderburen ter hulp schieten, “just as we helped provide, against nearly equal odds, the resources adequate to help rebuild the economies of Western Europe.”⁷⁵ Ook tijdens de heropbouw van West-Europa was de combinatie van een injectie van Amerikaans financieel en intellectueel kapitaal en Europese toewijding noodzakelijk geweest om de gewenste resultaten te bereiken. Ook toen zorgde het plan er niet enkel voor dat de Europese industrie, grotendeels in de as gelegd door het geweld van de Tweede Wereldoorlog, opnieuw opgebouwd werd, maar ook dat de Amerikanen moderne beheerstechnieken om de productiecapaciteit van die industrie op te drijven introduceerden.

De Amerikaanse industrie had immers al van vóór de oorlog een voorsprong genomen op haar Europese tegenhanger, en die voorsprong kon deels verklaard worden door de superieure technieken in het beheer van de productiecapaciteit die de Amerikanen ontwikkeld hadden. Tijdens de uitvoer van het Marshallplan zorgde het Bureau of Labor Statistics ervoor dat deze technieken “reached almost every plant in every industry, marketing agency, and agricultural entity in Western Europe, introducing them to a technology more than a generation in advance of what they were using.”⁷⁶ De Latijns-Amerikanen hadden dus een duidelijk voorbeeld om naartoe

---

⁷³ Zo worden ze ook vaak in fictionele reeksen als *The West Wing* opgevoerd: als woordkunstenars individueel kunnen beroeren om zo naties te verenigen rond een gemeenschappelijk doel.

⁷⁴ BURR, *The Dynamics of World Power*, Vol. III, p. 503

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ SILBERMAN, J. (et. al.), *Restructuring for Productivity: The Technical Assistance Program of the Marshall Plan as a Precedent for the Former Soviet Union*, Washington, Global Technology

te werken: ook de Europeanen hadden zich ondertussen al kunnen laven aan de bronnen van de massaconsumptie, onder andere dankzij Amerikaanse hulp, hoewel hun continent in 1945 nog in puin lag na een vernietigende massa-oorlog. Waarom zouden de Latijns-Amerikanen in hun continent, dat van die verschrikkingen gespaard bleef, dan niet hetzelfde kunnen bereiken? Uiteraard is deze vergelijking wankel: het is algemeen geweten dat de Europese naties, zowel voor als na de oorlog, een sterk en stabiel staatsapparaat kenden, een gezonde basis voor een industriële infrastructuur en een geschoold arbeidersarsenaal. Latijns-Amerika beschikte geen van deze vitale bouwstenen van een moderne samenleving. Ook in de Verenigde Staten kon men dit onmogelijk negeren. Zo schrijft Alexander Nimick Jr., Vice President van Vision Incorporated op 9 februari naar Graydon Upton, Vice President van de Inter-American Development Bank: “The point is generally made that the Alliance for Progress is not a Marshall Plan for Latin America, since the economic and social circumstances are vastly different. Unfortunately, while this may have obscured the fact that there may not be an economic analogy, there very definitely is an *ideological one*.”⁷⁷ De toon is duidelijk: hoewel de sociaaleconomische infrastructuur verschilt, blijft het een gemeenschappelijk doel van beide organisaties om de mensen van Zuid-Amerika, net als de Europeanen, te overtuigen van de superioriteit van het Amerikaanse ontwikkelingsmodel dat hen werd aangeboden. Net als in Europa indertijd zouden de Verenigde Staten ook hier rationeel beheer van grondstoffen en arbeid propageren, de productie opdrijven en geld pompen in de ontwikkeling van een economisch bestel dat zich duidelijk spiegelde aan dat van de Verenigde Staten.

Een gezonde planning van de economische ontwikkeling was cruciaal, wilde de Alliance kans op slagen hebben. Op een vergadering van de Inter-American Economic and Social Council zouden de grondslagen gelegd worden van “the massive planning effort which will be at the heart of the Alliance for Progress.”⁷⁸ De Amerikaanse overheid was zich vanaf het presidentschap van Franklin D. Roosevelt steeds actiever gaan bezighouden met de planning van de economie. Die politiek van overheidsinterventionisme werd vooral door Democratische presidenten voortgezet, en dus was het logisch dat ook Kennedy de rol van de federale overheid in de

---

Management Inc., 1992, pp. vii-viii, geciteerd in: SOLIDELLE, W., “BLS and the Marshall Plan: the forgotten story”, *Monthly Labor Review*, 2005, Vol. 128, Nr. 6, pp. 44-52

⁷⁷ Brief van Alexander Nimick aan Graydon T. Upton, 9 februari 1962, Kennedy Papers, President’s Office Files (hierna POF), Subjects File, Reel 1, Roosevelt Study Centre (hierna RSC) [cursivering zelf toegevoegd]

⁷⁸ BURR, *The Dynamics of World Power*, Vol. III, p. 503

economie zou proberen uit te breiden. En dat kon dus ook op internationaal vlak doorgezet worden. Kennedy liet zijn voorkeur voor economisch interventionisme ook blijken bij de keuze van zijn team. Adolf Berle was een belangrijke architect van Roosevelt's economische plannen, getuige Schlesingers woorden: "(...) the First New Deal of Moley, Tugwell and Berle."⁷⁹ En dus, toen Kennedy zijn adviseurs moest kiezen: "He expressed a concern over the downward turn in Latin America: would Adolf Berle be the man to undertake advance planning on hemisphere policy?"⁸⁰ Kennedy stelt meteen enkele kernpunten van dit overheidsingrijpen voorop: "establish targets and priorities, insure monetary stability, establish the machinery for vital social change, stimulate private activity and initiative, and provide for a maximum national effort."⁸¹ Ook Lincoln Gordon, Harvard-professor, één van de architecten van het Marshallplan en in 1961 Amerikaans ambassadeur in Brazilië, zou in een serie toespraken over de Alliance for Progress meerdere malen refereren naar de New Deal. Het boek waarin hij zijn toespraken over de *Alianza* bundelt heette overigens "A New Deal for Latin America".⁸²

De nationale inspanning is de kern van de New Deal: elk individu doet zijn deel in een groter geheel, dat gepland wordt door experts en de groei van de algemene welvaart tot doel heeft. Daarom wordt de New Deal in verband gebracht met het corporatisme, een vooroorlogse Europese economische praxis die ook een op overleg gebaseerde relatie tussen overheid, werkgevers en werknemers voorstond, met als doel de welvaart van elk van deze drie partners ten goede te komen.⁸³ Het kan Kennedy ook niet verweten worden dat hij gelooft in deze formule: zowel in de Verenigde Staten na de Depressie als in Europa na de Tweede Wereldoorlog luidde het overlegmodel een tijdperk van ongeziene materiële vooruitgang in. De formule verzekerde een grotere rationalisering van de productiecapaciteiten, zonder daarbij het individuele geluk van de werknemers uit het oog te verliezen: een dergelijke aanpak moest ook in Latijns-Amerika succesvol zijn.

Ook monetaire stabiliteit was een belangrijk doel van het beleid van de New Deal, en zou dus ook in Latijns-Amerika soelaas moeten brengen. De planners van de New Deal zagen de rol van de overheid als cruciaal om stabiele prijzen te verzekeren.

---

⁷⁹ SCHLESINGER, A., *A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1965, p. 41

⁸⁰ Ibid. p. 119

⁸¹ BURR, *The Dynamics of World Power, Vol. III*, p. 503

⁸² GORDON, L., *A New Deal for Latin America: The Alliance for Progress*, Cambridge, Harvard University Press, 1963, 146 p.

⁸³ ALMODOVAR, A., "Corporatism and the Economic Role of Government", *History of Political Economy*, 2005, Vol. 37, pp. 333-354

Belangrijker nog dan stabiliteit was de actieve medewerking van de financiële sector aan het economische herstel. Om zich van die medewerking te verzekeren moest de overheid durven ingrijpen, door financiële injecties in de economie via wetgeving te stimuleren, of vanuit het perspectief van de klassieke liberalen, door die injecties te verplichten ten allen prijze:

The New Deal legislation grew from administration and congressional efforts to shore up the financial markets and from frustration with what politicians (and perhaps the public) perceived to be the reluctance of private bankers to make loans to aid economic recovery. The argument presented then was that bank lending was crucial for economic recovery, banks were not lending (for whatever reason), and therefore the federal government would have to take a greater role in the allocation of credit.⁸⁴

De New Deal-politiek kenmerkte zich dan ook door een politieke wil om iedereen mee aan boord te krijgen. Bovendien veranderde volgens sommigen de hele aard van de economie door de New Deal, hoewel de zaden reeds vroeger gezaaid werden: “Beginning in 1914 and later on expanding with the First World War, capitalism has been replaced with a new social system called managerialism.”⁸⁵ De controle over de economie was niet langer een zaak van bankiers in streepjesbroeken of spoorwegtycoons, maar van moderne managers, die het potentiëel van elke man (en tijdens de Tweede Wereldoorlog, vrouw) optimaliseerden.⁸⁶ Kennedy’s voorkeur voor hooggeschoolde Harvard-technocraten om de samenleving en het internationale beleid van de Verenigde Staten te plannen en te beheersen ligt perfect in die lijn. Overigens loopt de discussie tussen de New Deal-planeconomen en de voorstanders van een liberale *laissez-faire* economie nog steeds. Getuige daarvan het feit dat die laatste nog steeds teruggrijpen naar de maatregelen van de New Deal, en het teniet doen van die restanten bepleiten. Als voorbeeld halen we hier een artikel aan in het tijdschrift van de klassiekliberale denktank *The Cato Institute*⁸⁷.

Kennedy had dan ook behoorlijk wat binnenlandse tegenstanders die een dergelijk messianistisch, interventionistisch en vooral duur ontwikkelingsbeleid zoals hij dat voorstond niet bepaald zagen zitten. Kennedy poogde deze sceptici mee aan boord te trekken door te beweren dat het geld voor de Alliance vrijgemaakt zou worden onder de bepalingen van de Act of Bogotá, een initiatief “instituted by my predecessor

---

⁸⁴ PHILLIPS, R., “An End to Private Banking: Early New Deal Proposals to Alter the Role of the Federal Government in Credit Allocation”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 1994, Vol. 26, Nr. 3, p. 552

⁸⁵ NODOUSHANI, O., “The promises of managerial revolution theory”, *Journal of Management History*, 1996, Vol. 4, Nr. 4, pp. 6

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ SHUGHART, W., “A Public Choice Perspective of the Banking Act of 1933”, *Cato Journal*, 1988, Vol. 7, Nr. 3, pp. 595-619 – meer informatie over *The Cato Institute* op <http://www.cato.org/>

President Eisenhower to attack the social barriers which block economic progress.”⁸⁸ Door te verwijzen naar zijn voorganger maakte de zittende president duidelijk dat dit geen initiatief was van een beperkte groep hooggeschoolde, rijke technocraten uit New England, maar wel degelijk gedragen werd door de hele bevolking. Feit is wel dat Eisenhower een dergelijke aanpak slechts op het einde van zijn legislatuur invoerde, toen Fidel Castro hem attent maakte op het feit dat de geringe steun die sommige regerende aristocratische staatshoofden genoten onder de grote meerderheid van hun bevolking kansen bood aan communistische guerrillero’s.⁸⁹ En zelfs toen nog was een analyse van een Zuid-Amerikaanse staatsleider, de Braziliaanse president Kubitschek, nodig om de communistische oproer in een oorzaak-gevolgrelatie met de materiële achterstand van een groot deel van de Latijns-Amerikaanse bevolking te plaatsen.⁹⁰

Kubitschek, zoon van een rondreizende handelaar, was een gematigd politicus en werd vaak omschreven als een koel en compromisgerichte figuur. Maar hij stond ook voor een centraal geleide economische ontwikkeling en in zijn voorstel voor “Operation Pan-America” kwam die voorkeur dan ook sterk naar boven. In dat voorstel maakte hij ook duidelijk dat de stabiliteit van de Zuid-Amerikaanse democratische regeringen niet ondermijnd werd door communistische agitatie *an sich*, maar door de vruchtbare grond die dergelijke agitatie vond in het ongenoegen van miljoenen arme Zuid-Amerikanen.⁹¹ Door het beleid van Eisenhower verder te zetten poogde Kennedy niet enkel de isolationistische Amerikaanse medeburgers te bereiken, maar wou hij ook een krachtig signaal verzenden naar de Latijns-Amerikaanse partners in de *Alianza*: het verlangen om de modernisering wereldwijd te stimuleren leefde bij elke Amerikaan, Republikein of Democraat. Toch bestonden er ook binnen de groep die het moderniseringsbeleid uitwerkten twijfels over de onverdeelde steun van de Amerikaanse bevolking aan een dergelijk beleid. Gabriel Almond, één van de prominente sociologen die zich met de modernisering van traditionele maatschappijen bezighield, beweerde in 1960 dat die verdeeldheid zich ook uitte in het buitenlands beleid van de regering Eisenhower: “It has become a primarily defensive policy, emphasizing military strength and security diplomacy. It has lost the imaginative breadth and generosity of purpose which characterized it in the brief interval between 1946 and 1949.”⁹² Ondanks de uitspraken van Kennedy

---

⁸⁸ BURR, *The Dynamics of World Power*, Vol. III, p. 503

⁸⁹ LATHAM, *Modernization as Ideology*, p. 78

⁹⁰ BOURNE, R., *Political Leaders of Latin America*, p. 250

⁹¹ LATHAM, *Modernization as Ideology*, p. 77

⁹² ALMOND, G., *The American People and Foreign Policy*, New York, Praeger, 1960, p. xi

ervoer de president dus ook op binnenlands vlak nog steeds een strakke wind van voren, die de uitvoering van de *Alianza* zeker niet vergemakkelijkte.

De Ontwikkeling van de Vrijhandel

De ontwikkeling van een moderne industriële samenleving is, althans in de ogen van de moderniseringstheoretici, onmogelijk zonder vrijhandel: "(...) we must support all economic integration which is a genuine step toward larger markets and greater competitive opportunity."⁹³ Het is op dit punt dat de marxistische critici van de Alliance steevast het hardst hamerden: de Alliance was in feite een economisch wapen met als enige doel: de Zuid-Amerikaanse markt open te breken voor Noord-Amerikaanse goederen. Gegevens tonen alvast wel aan dat de handelsbalans tijdens de jaren '60 (het decennium van de Alliance for Progress) in het nadeel van de Latijns-Amerikanen evolueerde. En hoewel de directe privé-investeringen vanuit de Verenigde Staten in de Latijns-Amerikaanse economie dan wel toenamen, nam gedurende dit decennium ook de *capital outflow* sterk toe. En aangezien deze *outflow* al vanaf het begin van het decennium de influx overtrof, bleven de economische verhoudingen uiteindelijk ongeveer status quo. Zo bedroeg het jaarlijkse gemiddelde van de *outflow* (alle geld dat Noord-Amerikaanse bedrijven en investeerders verdienden via patenten, interesten, winsten, enz.) in de periode 1961-65 978 miljoen dollar, en steeg deze in de periode 1965-70 tot 1248 miljoen dollar. Relatief gezien namen de directe investeringen in de Latijns-Amerikaanse economie dan wel spectaculair toe in dezelfde periode: van gemiddeld 75 miljoen dollar per jaar naar 301 miljoen dollar per jaar, waardoor het totaalpakket van inkomende investeringen steeg van 149 miljoen dollar naar 399 miljoen dollar., De kapitaalvlucht bleef niettemin aanhouden.⁹⁴

Ook wat betreft de export/importbalans verslechterde de Latijns-Amerikaanse situatie gedurende de jaren '60: "The other aspect of this trade-finance contradiction lies in the fact that Latin America increased its imports from the United States considerably more than its exports to the United States. (...) As a result, Latin America found it impossible to redress the unfavorable balance by using its trade surplus, and was thus obliged to rely on greater indebtedness and/or lowering of reserves to

---

⁹³ BURR, *The Dynamics of World Power*, Vol. III, p. 503

⁹⁴ Bron: Departments of Commerce and Treasury, geciteerd in: PINTO, A., *Economic Relations*, in: COTLER, J. (ed., et. al.), *Latin America and the United States: The Changing Political Realities*, Stanford, Stanford University Press, 1974, p. 108

handle its overall disequilibrium.”⁹⁵ Die financiële handicap zou de Latijns-Amerikaanse socio-economische situatie nog jaren beïnvloeden. Zo zouden de nadelige handelsbalans en de schulden die in het streven naar modernisering door de Latijns-Amerikaanse naties gemaakt waren, hen ook in de jaren tachtig parten spelen: de vele devaluaties en binnenlandse besparingen die ze doorvoerden om de schulden te proberen afbetalen zorgden volgens sommigen voor een afname van de “real wages” en een verdere polarisering van de welvaartsverdeling.⁹⁶

Deze observaties sterken inderdaad een beeld van de Verenigde Staten die via een schijnbaar goedaardig ontwikkelingsprogramma feitelijk de deur van de Latijns-Amerikaanse economie verder open probeert te wrikken. Toch zou het een grote fout zijn om de *Alianza* eenzijdig als een “imperialistisch vehikel” af te schrijven. Zoals ik al vroeger aangaf, hebben critici van alle zijden hun kritiek vaak gefundeerd met fragmentaire beschouwingen van de *Alianza* en haar economische gevolgen. De Kennedy-planners hadden wel degelijk rekening gehouden met de mogelijkheden van economische achteruitgang in Latijns-Amerika als gevolg van het verder openbreken van de goederenmarkt. Dus voorzag de *Alianza* ook in een aantal economische garanties voor de Latijns-Amerikaanse naties, waarvan de belangrijkste was dat de belangrijkste Latijns-Amerikaanse bron van inkomsten, de grondstoffenmarkt, beschermd moest worden: “The United States is ready to cooperate in serious, case-by-case examinations of commodity market problems. Frequent violent changes in commodity prices seriously injure the economies of many Latin American countries, draining their resources and stultifying their growth.”⁹⁷

Voor de Noord-Amerikaanse beleidsmakers betekende dit wel degelijk een serieuze toegeving, wat ook de grootmoedige toon van “the United States is ready...” verklaart. De winstmarges van Noord-Amerikaanse bedrijven waren immers ook afhankelijk van de Zuid-Amerikaanse grondstofprijzen. Rauwe grondstoffen waren (en zijn⁹⁸) de voornaamste bron van inkomsten voor Latijns-Amerikaanse naties, maar deze markt is traditioneel erg instabiel. Primaire grondstoffen spelen ook een bijzonder belangrijke rol in Rostow’s ontwikkelingsmodel. Om de nationale economie in staat te stellen de sprong naar moderniteit te wagen moet de productie van grondstoffen, en de winsten die uit deze productie gepuurd worden, aanzienlijk opgetrokken worden. Enkel op die manier kan voldoende kapitaal geaccumuleerd worden om de investeringen die

---

⁹⁵ Ibid., p. 109

⁹⁶ TWOMEY, M., “Devaluations and Income Distribution in Latin America”, *Southern Economic Journal*, 1983, Vol. 49, Nr. 3, pp. 804-822

⁹⁷ BURR, *The Dynamics of World Power*, Vol. III, p. 503-504

⁹⁸ BARHAM, J., Latin America’s Rebirth, *Latin Finance*, 2004, Nr. 160, pp. 10-15

een moderne economie behoeft mogelijk te maken: “The general requirement of the transition is to apply quick-yielding changes in productivity to the most accessible and naturally productive resources. (...) In a generalized sense modernization takes a lot of working capital; and a good part of this working capital must come from rapid increases in output achieved by higher productivity in agriculture and the extractive industries.”⁹⁹

Bovendien kan ook het openbreken van de markten van Latijns-Amerika aan oprecht altruïsme toegeschreven worden: de vrije markt zorgt immers, althans in de ogen van de wetenschappers en adviseurs rond Kennedy, voor positieve impulsen in het veld van de technologische ontwikkeling. Zoals we al zagen bekleedt de technologische vooruitgang in de hele ontwikkelingsfilosofie van Rostow een centrale rol. Het is de motor van de economische vooruitgang, waarbij een constant spervuur van impulsen de naties voortdrijft om steeds hoger, sneller en beter te doen.¹⁰⁰ Op voorwaarde dat ze zich kunnen bevrijden van de traditionele belemmeringen, iets wat enkel kan door bekend te zijn met de kenmerken van de moderne maatschappij. Met andere woorden: de handelsbarrières moesten naar beneden, zodat niet alleen goederen en kapitaal, maar vooral ideeën en instellingen de grenzen konden oversteken. Ook de vrije marketingrepen kunnen dus even goed geïnterpreteerd worden binnen het denkkader van Walt Whitman Rostow en de zijnen: als een belangrijke hefboom in de modernisering van naties. Kennedy zet dit onderdeel van het initiatief ook door op het vlak van niet-commerciële wetenschappelijke uitwisseling: “(...) all the peoples in the hemisphere must be allowed to share in the expanding wonders of science.”¹⁰¹

Het soort academische uitwisselingsprojecten die uit deze oproep voortvloeiden, en die overigens ouder dan de *Alianza* waren, zouden later de toorn van postmoderne critici opwekken. Eerder dan oprechte wetenschappelijke kruisbestuiving zou dit internationalisme immers voor een Amerikaanse “culturele hegemonie” zorgen, aangezien de rationele, Westerse denkpatronen de traditionele wegdrummen. De

---

⁹⁹ ROSTOW, *The Stages of Economic Growth*, p. 21

¹⁰⁰ Om nog maar eens naar *The West Wing* te verwijzen: wanneer één van de hoofdrolspelers, adviseur van President Bartlet en rabiaat vrije marktadept, geconfronteerd wordt met het argument dat de Amerikaanse industrie stevige averij oploopt door de verlaging van de invoerrechten, antwoordt hij dat de invoer van een Britse Range Rover Ford inspireerde tot de productie van een nieuwe, succesvolle wagen, de Ford Explorer. In de serie worden de President en zijn hele ploeg adviseurs sterk beïnvloed door de Kennedy-spirit van democratie, vooruitgang, *equal opportunity* en welvaartsverdeling. Frappant detail: President Bartlet is, net als president Kennedy, katholiek. Dit uiteraard geheel terzijde.

¹⁰¹ BURR, *The Dynamics of World Power*, Vol. III, p. 504

uitwisselingsnetwerken zouden ook, althans volgens recentere studies, op statistisch vlak voor een ongelijke uitwisseling zorgen: de rijke, geïndustrialiseerde landen liggen in het centrum van het uitwisselingsnetwerk, en zijn dominant in de uitwisseling van informatie¹⁰². Deze observaties zijn uiteraard verre van nieuw. Toch is het interessant om aan te stippen dat Kennedy de postmoderne critici feitelijk een stapje voor was, wanneer hij de Zuiderburen uitnodigt “to contribute to the enrichment and culture in the United States. We need teachers of your literature and history and tradition (...)”¹⁰³. Zelfs al is dit laatste niet meer dan een schaamlapje (en ik ben er oprecht van overtuigd dat dit niet zo is), dan nog geeft het aan dat het verstandig is om de *Alianza* vanuit zoveel mogelijk hoeken te belichten. Maar de moderniseringsideologie voorzag volgens mij ook in het opnemen en “bewaren” van traditionele culturen. Literatuur, geschiedenis en traditie zijn geen hinderpalen voor de ontwikkeling van een moderne natie zolang ze losgekoppeld worden van hun politieke ladingen. Het is volgens mij dan ook één van de grote fouten van de moderniseringstheoretici dat zij geloofden dat dit überhaupt *mogelijk* was. Het legt wel één van de centrale, lichtelijk simplistische doch erg behaaglijke gedachten van Rostow en de zijnen bloot: eens de modernistische trein vertrokken, neemt hij alles wat hij op z’n weg vindt mee. Kennedy’s voorstel voorzag ook in de praktische scholing van mankracht om de nieuwe economie te bemannen, ook één van Rostows paradepaardjes.

En tenslotte hamerde de Amerikaanse president ook op het belang van *collective security*: de OAS (Organization of American States) moest ervoor zorgen dat “it will be possible to devote to constructive use a major share of those resources now spent on the instruments of war.”¹⁰⁴ De Chileense overheid had nog voor de lancering van de *Alianza* aangedrongen op een “sensible limitation of arms.”¹⁰⁵ Het militaire aspect van de *Alianza* vereenzelvigde zich met sprekend gemak met de civiele doelen van modernisering: de soldaten waren tenslotte net als de burgers allen toegewijd aan hetzelfde doel. Zoals we verder ook zullen zien, speelde *civic action* een belangrijke rol in Kennedy’s hervormingsplannen voor het Amerikaanse militaire apparaat. We kunnen trouwens ook hier de lijn doortrekken met het Marshallplan: net als in Europa was ook in Latijns-Amerika een vorm van militaire verzekering nodig, niet om de communistische oproer te onderdrukken, maar om de natuurlijke ontwikkeling van moderne kapitalistische naties te beschermen en begeleiden: “armies can not only

---

¹⁰² CHEN, T., “Research on international student flows from a macro perspective: A network analysis of 1985, 1989 and 1995”, *Higher Education*, 2000, Vol. 39, Nr. 4, pp. 435-453

¹⁰³ BURR, *The Dynamics of World Power, Vol. III*, p. 504

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ *Ibid.*

defend their countries – they can, as we have learned through our own Corps of Engineer, help to build them.”¹⁰⁶ We zagen ook al in het voorbeeld van Magsaysay dat het besef bij sommige hoge officieren van het Amerikaanse leger groeide dat in dit nieuwe tijdperk het leger niet kon zonder de steun van de lokale bevolking.

Dit soort inter-Amerikaanse veiligheidsgaranties vormde geen nieuw gegeven, gezien de Monroe-doctrine al van tijdens de 19^e eeuw een soortement Amerikaans fort gevestigd had, dat de invloed van de Europese machten op het continent volledig de pas afsneed. De Monroe-doctrine verstevigde de macht van de Verenigde Staten over haar Zuiderburen, door hen deel te maken van de Noord-Amerikaanse variant van het anti-kolonialisme en hen bovendien de bescherming van een krachtige bovenbuur aan te bieden. Maar alweer komt ook hier de binnenlandse tegenstelling van ambitieuze, moderniserende centralisten tegenover voorzichtige, landelijke regionalisten bovendrijven: de Doctrine kan immers ook als een poging om de presidentiële macht over het militaire, buitenlandse beleid te versterken geïnterpreteerd worden. Alleen al om het voorrecht om de nieuwe staten te erkennen werd hard gebikkeld tussen president en Congres.¹⁰⁷ De algehele lijn die echter in Washington aangehouden werd was dat de doelen van de Zuid-Amerikaanse revolutionairen prijzenswaardig waren, en dat zij deze revolutionairen moesten steunen. Monroe deed dit in maart 1820, met het voorstel om wapens te verkopen aan de opstandelingen, waarna meteen de volgende vraag rees: “(...) would a transfer of arms to belligerents infringe Congress’s authority to declare war?”¹⁰⁸ Minister van Buitenlandse Zaken in de Monroe-regering was John Quincy Adams, latere president van de Verenigde Staten en zoon van John Adams, één van de belangrijkste legalistische denkers van de Amerikaanse Revolutie. Men kan dus veronderstellen dat ook Monroe en zijn minister van Buitenlandse Zaken over de landsgrenzen heen een specifieke klasse van moderne revolutionaire wilden steunen. Dit niet alleen in hun streven naar onafhankelijkheid, maar ook naar de vestiging van een centrale staatsmacht die de sceptische regionalisten in het gareel zou kunnen brengen.

---

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ CURRIE, D., “Rumors of wars: Presidential and congressional war powers, 1809-1829”, *The University of Chicago Law Review*, 2000, Vol. 67, Nr. 1, pp. 1-40

¹⁰⁸ Ibid., p. 24

Ook wanneer hij zijn Doctrine lanceert, spreekt Monroe van een affiniteit tussen de revolutionairen van beide Amerika's die niet gedeeld wordt door de volkeren en staatslieden van de Oude Wereld:

The political system of the allied powers [de Europese machten, in de eerste plaats Spanje en Frankrijk, die hun koloniale bezittingen in de Nieuwe Wereld wilden terugwinnen] is essentially different in this respect from that of America. This difference proceeds from that which exists in their respective Governments; and to the defense of our own, which has been achieved by the loss of so much blood and treasure, and matured by the wisdom of their most enlightened citizens, and under which we have enjoyed unexampled felicity, this whole nation is devoted. (...)With the existing colonies or dependencies of any European power we have not interfered and shall not interfere. But with the Governments who have declared their independence and maintain it, and whose independence we have, on great consideration and on just principles, acknowledged, we could not view any interposition for the purpose of oppressing them, or controlling in any other manner their destiny, by any European power in any other light than as the manifestation of an unfriendly disposition toward the United States.¹⁰⁹

De toon is opvallend gelijkaardig aan die van Kennedy's speech ter lancering van de *Alianza*. Alweer wordt gerefereerd naar de gemeenschappelijke waarden die Noord en Zuid delen. De beide Amerika's zouden zelfs een zelfde lotsbestemming hebben: beiden zijn voorbestemd om tot onafhankelijke, moderne naties uit te groeien, in tegenstelling tot hun oude Europese meesters, die bleven geloven in de waarde van traditionele monarchieën en tyrannie. Deze symbolische vereniging van Noord en Zuid door president Monroe mag misschien als een poging tot het vestigen van een regionale hegemonie geïnterpreteerd worden, maar in Washington was het doel voor Monroe en de zijnen duidelijk: een onafhankelijk Amerika maakte opgang, en hun manier van leven zou de volgende eeuwen model staan voor samenlevingen over de hele wereld.

Het aspect van politieke integratie (of machtsuitbreiding, afhankelijk van de invalshoek) werd in 1904 aangevuld met een duidelijke uitbreiding van de Amerikaanse economische macht over Zuid-Amerika, toen Theodore Roosevelt z'n *Corollary* aan de Monroe-doctrine toevoegde. Hierin stipuleerde de energieke president dat de Verenigde Staten het recht hadden om in te grijpen in de binnenlandse huishouding van onstabiele Midden-Amerikaanse en Caraïbische staten wanneer deze niet in staat bleken hun leningen af te betalen.¹¹⁰ De ingrepen van Roosevelt betekenden het begin van "the Dollar Diplomacy, based on a complex

---

¹⁰⁹ President Monroe's Seventh Annual Message to Congress, December 2, 1823, geciteerd in: The Avalon Project, Yale Law School, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/monroe.htm>, geconsulteerd op 15 juli 2006

¹¹⁰ MITCHENER, K. (et. al.), "Empire, Public Goods and the Roosevelt Corollary", *The Journal of Economic History*, 2005, Vol. 65, Nr. 3, pp. 658-692

vision of the way that American policy-makers, working in harness with powerful bankers and economic experts, could remake tropical societies.”¹¹¹ De Dominicaanse Republiek, die tijdens de hele 20^e eeuw een dankbaar strijdtoneel voor de wereldmachten zou blijven, was op dat moment speelbal van een tweegevecht tussen de Europese grootmachten en de Verenigde Staten. Onderwerp van het dispuut was de financiële controle over het eiland: zowel Amerikaanse als Europese bedrijven en banken wilden de Zuid-Amerikaanse natie financieren.¹¹²

Oorspronkelijk greep de Amerikaanse overheid vrij eenzijdig in, vooral in het belang van één specifiek bedrijf, maar naarmate het conflict zich ontrolde werd duidelijk dat deze aanpak onhoudbaar was. En dus werd langzaam overgestapt op een beleid van brede financiering, waarbij ook de welvaart van de Dominicaanse republiek in rekening werd genomen. “The Government-sponsored but privately financed economic rehabilitation of the Dominican Republic became a model for bringing stability to turbulent Latin American nations.”¹¹³ Deze aanpak kan aan imperialistische motieven toegeschreven worden, maar Theodore Roosevelt had eveneens begrepen dat de stabiliteit van de Latijns-Amerikaanse naties ook belangrijk was voor de Verenigde Staten, belangrijker dan winst op korte termijn. En tenslotte kunnen we opmerken dat ook deze leningen gebruikt werden om spoorwegen en ander *social capital* te financieren, infrastructuur die de centrale staatsmacht sterkte en de *forces of modernization* een zetje gaf. Ook hier speelt dus meer mee dan zuiver winstbejag: de essentie van de Amerikaanse Droom uitdragen bij de buurlanden was in die periode misschien nog geen uitgesproken beleidsdoel, maar de regering werkte wel al samen met private financiers om een ontwikkeling naar Amerikaans model op te starten. Het is in deze misschien interessant, hoewel we ons natuurlijk moeten hoeden voor al te vergezochte verbanden, dat Theodore Roosevelt net als Kennedy op binnenlands vlak strijd voerde om het gezag van het Witte Huis te sterken, en dit gezag ook aanwendde om op binnenlands vlak de bestaande wanverhoudingen tussen arbeid en kapitaal uit de wereld te helpen.

De Sociale Bevrijding

Kennedy besloot met het allerbelangrijkste: niet de materiële vooruitgang, en de bescherming van deze materiële vooruitgang stond centraal bij deze nieuwe revolutie

---

¹¹¹ VEESER, C., “Inventing Dollar Diplomacy: The Gilded-Age Origins of the Roosevelt Corollary to the Monroe Doctrine”, *Diplomatic History*, 2003, Vol. 27, Nr. 3, p. 301

¹¹² Ibid. p. 305-306

¹¹³ Ibid. p. 325

die over het Amerikaanse Continent zou waaien, maar wel de geestelijke, politieke vooruitgang vormde het hart van de onderneming. “Our Alliance for Progress is an Alliance of free governments – and it must work to eliminate tyranny from a hemisphere in which it has no rightful place.”¹¹⁴ In dezelfde zucht noemt Kennedy de twee belangrijkste hinderpalen voor die vervulling van de Amerikaanse droom: “(...) let us express our special friendship to the people of Cuba and the Dominican Republic, and the hope they will soon rejoin the society of free men, uniting with us in our common effort.”¹¹⁵ De retorische tactiek is duidelijk: de “*people*”, in feite het kloppende hart van de Latijns-Amerikaanse naties, delen niet de totalitaire opvattingen van hun leiders. Dat Kennedy Cuba vernoemt ligt voor de hand: de communistische revolutie in het eiland, op slechts een honderdtal kilometer van Florida, was een van de sleutelkwesaties tijdens de presidentscampagne van 1960. Zoals sinds het eind van de Tweede Wereldoorlog gebruikelijk was, namen de Republikeinen, in dit geval bij monde van hun presidentskandidaat, uittredend vice-president Richard Nixon, de Democratische kandidaat op de korrel vanwege zijn *softness on communism*. Toch beweert Arthur Schlesinger dat Kennedy vrij gematigd reageerde op deze uitdaging: “Kennedy remarked that any measures against the Castro regime must of course be taken in concert with the other American republics.”¹¹⁶

De volgende dag vaardigde de Kennedy-entourage echter een communiqué uit waarin opgeroepen werd “(...) to strengthen the non-Batista democratic anti-Castro forces in exile, and in Cuba itself, who offer eventual hope of overthrowing Castro. Thus far these fighters for Freedom have had virtually no support from our Government.”¹¹⁷ Belangrijk hier is naast de op het eerste zicht agressieve toon van het communiqué te kijken, en het belang van de “*non-Batista democratic anti-Castro forces*” te erkennen. Voor de Kennedy-adviseurs was dit niet slechts een kwestie van schone schijn of oppervlakkige lippendienst aan de democratie. Een Batista paste al evenmin als een Castro in het plaatje dat de adviseurs rond Latijns-Amerika opgetrokken hadden, zoals we verder zullen zien. Dit communiqué werd opgesteld door Richard “Dick” Goodwin, die later Assistent Secretary of State for Inter-American Affairs zou worden. Goodwin was ook één van Kennedy’s *golden boys*, Harvard-student en was al één van Kennedy’s intiemste medewerkers toen Kennedy nog in de Amerikaanse

---

¹¹⁴ BURR, *The Dynamics of World Power, Vol. III*, p. 505

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, p. 72

¹¹⁷ Ibid.

Senaat zetelde.¹¹⁸ Schlesinger zou hem later prijzen vanwege zijn “intelligence, drive, commitment and understanding. He has the great respect of the Latinos with whom he has dealt.”¹¹⁹ We mogen dus vermoeden dat ook Goodwin tot het selecte kranse behoorde die de Kennedy-doctrine uitdacht, en dat het communiqué van 20 oktober 1960 met andere woorden niet enkel een tactische politieke zet was om Kennedy’s krachtdadigheid en vastberadenheid in de strijd tegen het wereldwijde communisme te onderstrepen (een strijd waar, zoals we al eerder zagen, Kennedy ook daadwerkelijk aan toegewijd was), maar ook een duidelijke uitdrukking van het internationaal-politieke beleid dat Kennedy wou gaan voeren.

Ook het vernoemen van de Dominicaanse Republiek kan in dit kader geplaatst worden. Nochtans kon de dictator die op dat moment in deze kleine eilandstaat in de Caraïben de touwtjes in handen hield op het eerste zicht als een potentiële Kennedy-medestander worden gezien. Rafael Trujillo was immers een dictator van uitzonderlijke wreedheid (hij liet onder andere 20,000 Haïtianen uitmoorden tijdens zijn bewind), maar hij diende de economie van zijn land eveneens een aantal moderniserende impulsen toe, zij het vooral op het gebied van landbouwproductiviteit.¹²⁰ Toch speelde, zoals we al zagen, het opdrijven van de landbouwproductiviteit door het doorbreken van landelijke taboes en feodale gewoonten een sleutelrol in het ontrollen van Rostow’s moderniseringsverhaal. Niettemin zou de regering Kennedy vinnig Trujillo’s ondergang proberen bewerken. Dat opportunistische politieke overwegingen, ook bij Kennedy, hierbij een rol speelden staat buiten kijf: zo zijn de verhalen over benoemingen van Kennedy-getrouwen op sleutelposities in de diplomatieke *beau monde* van de post-Trujillo Dominicaanse Republiek legio.

Bovendien werkte de CIA uiteraard mee aan het uit de weg ruimen van Trujillo (de wapens voor de moord werden geleverd door de CIA, de moord werd uitgevoerd door officieren van het Dominicaanse leger). De betrokkenheid van de CIA voegde een zeker een extra dimensie toe aan de actie van de Amerikaanse overheid. Immers, de CIA had er tijdens de hele Koude Oorlog het handje van weg te handelen met heel eigen belangen en motivaties in het achterhoofd. Dit betekent dat de oorspronkelijke motivaties van Kennedy en zijn planners allerm minst ongeschonden de uitvoering van

---

¹¹⁸ Ibid., p. 69

¹¹⁹ Memo van Schlesinger aan Kennedy betreffende de aanstelling van een nieuwe Assistent Secretary of State for Inter-American Affairs, 18 april 1961, Kennedy Papers, POF, Staff Memoranda File (hierna SMF), Reel 6, RSC

¹²⁰ TURITS, R., *Foundations of Despotism: Peasants, the Trujillo Regime and Modernity in Dominican History*, Stanford, Stanford University Press, 2003, 384 p.

de operatie overleefden. Toch zou Kennedy ook hier een democratisering van het regime op het oog gehad hebben, omdat het paste in zijn beeld van een liberaal-democratisch Latijns-Amerika.¹²¹ “Since the end of World War II the operative goal of United States policy in the Western Hemisphere has been the maintenance of an anti-communist stability in Latin America. Until 1960 stability was conceived of in the short-term sense as in that it was thought to be best achieved by supporting the political status quo.”¹²² Voor Kennedy was het alweer niet enkel een kwestie van schone schijn, maar was Rafael Trujillo daadwerkelijk een figuur die niet meer paste in het Latijns-Amerika dat hij op het oog had. Dit uiteraard ook omdat de angst groot was dat Trujillo een tweede Batista zou worden¹²³, dat z’n regime zou verbrokkelen en de Dominicaanse Republiek ten prooi zou vallen aan communistische opstandelingen. Deze lijn kan echter ontwaard worden in alle ingrepen van de Kennedy-regering in Zuid-Amerika. Het is niet zo dat anticommunisme zich door het toeval harmonieus verzoende met het nastreven van liberale democratieën – een fundamenteel democratische instelling lag aan de basis van het anticommunisme van Rostow, Schlesinger en Kennedy. Dit is geen moreel oordeel – democratie kent vele gedaanten, maar het idee van de superioriteit van een maatschappij waar vrije burgers op gelijke basis hun goederen verhandelden, had zich diep geworteld in hun bewustzijn.

Dat zien we nog meer in de oproep die Kennedy daarop lanceert: “(...) political freedom must be accompanied by social change. For unless necessary social reforms, including land and tax reform, are freely made (...) our alliance (...) will fail.”¹²⁴ De regering Eisenhower had zich verre van dit soort interventionisme gehouden, en dit niet alleen uit pragmatische overwegingen: in hun ogen was de bevolking van Latijns-Amerika nog niet klaar voor een democratische orde, hoewel “the United States would normally be pleased about the expansion of democracy”¹²⁵. In de ogen van vicepresident Richard Nixon, en in extenso in de ogen van president Eisenhower en de Dulles-broers, was het Latijns-Amerikaanse continent nog niet in staat om met een democratie om te gaan. Nixon had dit aan den lijve ondervonden tijdens een rondreis door Zuid-Amerika toen woedende betogers hem in zowat elke stad die hij aandeed in

---

¹²¹ Ibid.

¹²² SLATER, J., “The United States, the Organization of American States, and the Dominican Republic, 1961-1963”, *International Organization*, 1964, Vol. 18, Nr. 2, p. 269

¹²³ RABE, S., “The Carribean Triangle: Betancourt, Castro and Trujillo and U.S. Foreign Policy”, 1958-1963, *Diplomatic History*, 1996, Vol. 20, Nr. 1, pp. 55-79

¹²⁴ BURR, *The Dynamics of World Power, Vol. III*, p. 505

¹²⁵ RABE, *The Carribean Triangle*, p. 57

de nek vielen.¹²⁶ Doel van de rondreis was de banden tussen de volkeren van Noord en Zuid aan te halen. De regering Eisenhower had zich altijd knusjes gewarmd aan het idee dat de Latijns-Amerikaanse bevolking, in dit geval de bevolking van Venezuela, “an apathic or acquiescent attitude toward their authoritarian government”¹²⁷ ontwikkeld had. Ondanks al het cynisme en de pragmatische overwegingen die het Eisenhower-beleid tegenover Latijns-Amerika vorm gaven, kunnen we hier toch ook weer spreken van binnenlandse attitudes en voorkeuren die naar het buitenland geëxporteerd werden, net als tijdens de Kennedy-periode. De gigantische bedragen aan militaire hulp die tijdens de ambtstermijn van Dwight Eisenhower in Latijns-Amerika gepompt werden hadden ook hun socio-economische gevolgen.¹²⁸ Zo riep de NSC op tot het steunen van de legers van Zuid-Amerika, “recognizing that the military establishments of most Latin American states play an influential role in government.”¹²⁹

Dit moet ook in verband gebracht worden met de pertinente weigering van de Eisenhower-regering om te investeren in de economie van de Zuid-Amerikaanse landen, en me diens geloof in een economische *laissez-faire* politiek om welvaart te creëren in de Latijns-Amerikaanse landen. Eisenhower had een heel andere kijk op de creatie van welvaart en de doelstellingen en beheersing van de economie, steunend op fiscale conservatisme en vertrouwen in de kracht van de privéonderneming¹³⁰: alweer werden economische, sociale en culturele affiniteiten doorgetrokken op het internationale niveau. Voor Dwight Eisenhower, opgegroeid op het platteland van Texas in een strenge Presbyteriaanse familie, al op jonge leeftijd ingeschreven als cadet op de academie van West Point en als knaap bepaald niet welgesteld¹³¹, was het logisch dat hij de economische vooruitgang koppelde aan een sterk geloof in spaarzaamheid, een voorzichtige overheid en de vlijt van de privéondernemer. Uiteraard is het gevaarlijk en onwetenschappelijk om het economisch beleid van Eisenhower enkel en alleen toe te schrijven aan de persoonlijke opvattingen van “Ike”, en er dan nog eens van uit te gaan dat deze opvattingen tijdens de jeugd hun vorm aannemen en daarna nooit meer wijzigen.

---

¹²⁶ MAZO, E., Richard Nixon: A political and personal portrait, New York, Harper & Brothers Publishers, 1959, 309 p.

¹²⁷ RABE, The Caribbean Triangle, p. 57

¹²⁸ RABE, S., “Eisenhower and Latin America: Arms and Dictators”, *Peace & Change*, 1985, Vol. 11 Nr. 1, pp. 49-62

¹²⁹ Foreign Relations of the United States, 1952-1954, IV, p. 86, geciteerd in: RABE, Eisenhower and Latin America, p. 52

¹³⁰ SLOAN, J., Eisenhower and the Management of Prosperity, Lawrence, University Press of Kansas, 1991, 191 p.

¹³¹ AMBROSE, S., Eisenhower, New York, Simon & Schuster, 1991, 640 p.

Toch kunnen we het verschil tussen de voorzichtige aanpak van Eisenhower en de ambitieuze, *the sky is the limit*-aanpak van Kennedy waarbij de centrale overheid de Amerikaanse bevolking naar nieuwe hoogten in de massaconsumptie zou leiden zeker deels toeschrijven aan het verschil tussen de arme jeugd van Eisenhower, die zich uit de naad moest werken om op West Point te raken, en de comfortabele jeugd van Kennedy, die dankzij de opbrengst van de ambitieuze investeringen van z'n vader in de nieuwe, stomende economie kon kiezen uit de topscholen om z'n persoonlijke ontwikkeling te vervolledigen. De tegenstelling tussen de voorzichtige regionalist Eisenhower en de drieste, centralistische vernieuwer Kennedy speelde, zoals algemeen bekend, op vele andere vlakken. Het vraagstuk van de *Civil Rights* zou onder Eisenhower in de koelkast blijven. Hij was teleurgesteld over de beslissing van z'n eigen *Chief Justice*, Earl Warren, die segregatie in openbare scholen ongrondwettelijk verklaarde¹³². Kennedy zou de lokale potentaten die zich tegen de desegregatie verzetten agressief aanvallen.

De oproep tot sociale bevrijding die Kennedy op 13 maart 1961 lanceerde, mag dan ook niet louter gezien worden als een oproep om de sociale ongelijkheden weg te werken omdat deze het communisme van een vruchtbare voedingsbodem voorzagen, of als een symbolische toegift in een pact dat de Amerikaanse bedrijven een vrije baan zou geven om de Latijns-Amerikaanse economie leeg te plunderen. Het was een uitdrukking van Kennedy's (en Rostows, en Schlesingers) geloof in de centrale overheid als "*instrument of change*", maar ook het geloof in de Amerikaanse Droom waarbij elk individu de mogelijkheden toebedeeld kreeg om zichzelf te vervolmaken, en een waardevol leven op te bouwen, omringd door Verlichte Instituten die hem of haar de mogelijkheid gaven zijn of haar onvervreemdbare individuele rechten te handhaven. We moeten dit idealisme uiteraard niet gaan overdrijven, maar we mogen er tegelijk ook niet blind voor zijn. Bovendien werden deze overtuigingen ook geïnspireerd door een duidelijk element van eigenbelang: de nieuwe "moderne", ontvoogde burgers zouden ook ingeschakeld worden in een sociaal en economisch systeem waarvan Kennedy aan het roer stond. De andere overtuigen van de superioriteit van de eigen *way of life* is een gegeven dat we, zoals we reeds in de probleemstelling, met enige voorzichtigheid aan de menselijke overlevingsdrang en de theorieën van het Darwinisme kunnen linken.

---

¹³² BROWN, S., "Civil Rights and National Leadership: Eisenhower and Stevenson in the 1950's", *Ethics*, 1960, Vol. 70, Nr. 2, pp. 118-134

Deze analyse van de lancering van de *Alianza* mag misschien wat lang uitgesponnen lijken, ze is in dit geval nodig om de basisconcepten te ontleden die een heel decennium lang het denken van de voornaamste architecten van het Amerikaanse buitenlandbeleid mee gevormd hebben. Zoals ik al schreef gaat het hier om een theoretisch model gebaseerd op logisch perfect te rechtvaardigen gedachtegangen, die echter in de confrontatie met de werkelijkheid stevast langs alle kanten stukken en brokken verloren. Het idee zoals Kennedy dat op 13 maart 1961 presenteerde was een maagdelijk, bijzonder aantrekkelijk ontwikkelingsverhaal dat de veelheid aan bestaande problemen in Zuid-Amerika kanaliseerde door een aantal eenvoudige concepten: het gebrek aan sociaal kapitaal, de vastgeroetheid van de landelijke aristocratie, het gebrek aan toegang tot en openheid over moderne wetenschappen, het ontbreken van een groeigerichte mentaliteit. De planners van de Alliance gingen uiteraard op vele vlakken in de fout, maar de grootste fout was toch wel hun rotsvaste overtuiging van het feit dat iedereen net als zijzelf potentiële zeloten van de Amerikaanse Droom waren. Ze meenden dat alle lagen van de Amerikaanse bevolking, in het Noorden en het Zuiden, hun ideaalconcept deelden, niet beseffend dat zij zelfs in hun eigen land slechts een beperkte groep vertegenwoordigden.

De analyse van een diplomatieke toespraak als deze lijkt misschien weinig vandoen te hebben met de historische realiteit zoals deze zich ontrolde in Zuid-Amerika en meerbepaald Chili tussen de lancering van de Alliance en de ondergang van Salvador Allende, maar naar mijn mening geeft Kennedy in deze publieke beleidsverklaring veel oprechter de Amerikaanse beleidsintenties blootgeeft dan velen denken. Het was een boodschap gericht aan de volkeren van Latijns-Amerika die aankondigde dat een nieuw Tijdperk aangebroken was, en dat de Amerikaanse overheid zou ingrijpen opdat de beloften van dit nieuwe Tijdperk zouden gerealiseerd worden. In dat opzicht heeft de toespraak dus wel degelijk een bijzonder grote wisselwerking met het daadwerkelijke beleid zoals het daarna in Latijns-Amerika en meerbepaald Chili uitgevoerd werd. Bovendien geeft deze toespraak een duidelijke aanwijzing van de zienswijzen en de socio-economische geaardheid van de intellectuele modellen van de glamoureuze denkers van Camelot¹³³ lanceerden. Het mag duidelijk zijn dat de harde

---

¹³³ Camelot is een term die verwijst naar het Witte Huis tijdens de Kennedy-periode. De jonge, krachtige president en z'n medewerkers werden hierbij vergeleken met de hofhouding van Koning Arthur. Het geeft ook aan hoezeer de personencultus in verband stond met het daadwerkelijke beleid: de mannen van Arthur's hof zouden stuk voor stuk genadige heersers zijn, begaan met het lot van hun bevolking. De Kennedy-boys vlijden zich ongetwijfeld met veel plezier en een uitgekookt gevoel voor bemesting van de eigen legende tegen deze vergelijking aan, maar ook in

kern van de Kennedy-medewerkers verenigd werd door een gemeenschappelijke perceptie van de problemen van de wereld, een eigen stijl en een gemeenschappelijke intellectuele bron, namelijk die van de ingrijpende zienswijzen van de New Deal, gekoppeld aan de sociaal-culturele instellingen van het Noord-Oosten van de Verenigde Staten.

De intellectueel-historische kwestie is machtig interessant. We hebben enerzijds een groep wetenschappers van M.I.T., Harvard en Yale (Goodwin en Schlesinger hadden in Harvard school gelopen, Rostow had een deel van z'n opleiding op Yale genoten en gaf in 1960 les op M.I.T.). Anderzijds zijn er een aantal indrukken van problemen van diverse aard – de strijd tegen het Communisme, het verwateren van de Amerikaanse machtspositie in de wereld, maar ook het ontberen van menselijke waardigheid naar Amerikaans model bij zovelen in de Derde Wereld. Al deze problemen werden doorheen een allesomvattend model gestuurd, zoals we in hoofdstuk II beschreven. Nu blijkt dat de inzichten ook daadwerkelijk in (een aanzet tot) beleidskeuzes werden omgezet, duidelijk waar te nemen in de veranderingen en maatregelen die deze speech voorschrijft. De volgende vraag die gesteld moet worden is: hoe werd deze speech voorbereid, en hoe werden de doelstellingen die hier gelanceerd werden in het beleid verwerkt?

---

de pers was “Camelot” een populair gegeven, dat velen tot soms extatische bewondering dreef. Zo ook Theodore White, de al even legendarische journalist en schrijver van de “The Making of the President”-standaardwerken. Het was hij die “at the suggestion of Jacqueline Kennedy, enshrined in the American consciousness, in an article in *Life*, the romantic idea of Camelot, the legendary court of King Arthur, as the symbol of the brief, golden reign of the Kennedys in the White House.” White was de perfecte verteller van het Hollywoodverhaal van John F. Kennedy omdat ook zijn journalistieke stijl in hetzelfde grootse, op personencultus en inspirerende verhalen gerichte licht baadde. Van het Kennedy-verhaal maakte hij een begeesterend doch dramatisch afgelopen heldenverhaal over grootse veranderingen, Nixons perikelen versmolt hij in een aangrijpend verhaal van paranoia, verkeerd uitgedraaide goede bedoelingen en machtsmisbruik. White getuigde zelf over z'n Kennedy-adoratie: “For 25 years from the day of my graduation and departure for China, I had been fascinated by the relationship of the Leader to Power, of the State to Force, of the Concept of Politics – and most recently of the Hero to his Circumstances. I had given unquestioning loyalties to all too many men, as one does when one is young and I would give guarded affection to several more in years to come. But I would never again, after Kennedy, see any man as a hero. A passage of my own life closed with a passage in American politics.” (uit: CLIFTON, D., *Joyful Journalist, The New York Times*, 16 mei 1986, p. D19) Project Camelot was ook de codenaam van een antropologisch onderzoeksproject van het Amerikaanse leger, dat tot doel had de “revolutiegevoeligheid” van Derde Wereldlanden in kaart te brengen. Het project kwam uiteindelijk tot stilstand na een rel in Chili, wat verder uitgewerkt wordt in hoofdstuk VI.

De Harmonie van de Welvaartsstaat

Op 11 juni 1960, lang voor John Fitzgerald Kennedy tot 35ste president van de Verenigde Staten verkozen werd, verstuurde Walt Whitman Rostow vanuit diens functie als docent aan het M.I.T. een lange brief naar een zakenman, van wie de naam jammer genoeg onbekend blijft. De titel is echter duidelijk genoeg: “The Problems of Inflation and Productivity in the United States”¹³⁴. Rostow is ervan overtuigd dat de economie, ondanks de uiterlijke tekenen, in de komende jaren met zware problemen geconfronteerd zal worden. Inflatie en een wegs meltende koppositie in de productiviteitswedloop waren de grootste zorgen die Rostow uitdrukte, maar hij bracht dit in direct verband met de staat en de rol die de overheid in deze economische ontwikkelingen kon spelen. “Can democracy do the Job?”¹³⁵, zo kopt Rostow in zijn besluit. In dat besluit lijkt hij vooral de sluimerende angst van de klassieke liberalen te willen sussen door te stellen dat de overheidsingrepen op economisch gebied zeker niet revolutionair in aard zullen zijn. Toch voelen we de aanzet tot een nieuw beleid, alweer geïnspireerd door het idee van de centrale overheid als orgaan dat moet aanzetten tot groei en vervulling van het potentieel van elke man en vrouw: “modern American democracy is based on a mixture of private market activity; corporate responsibility (both industry and labor); self-discipline in the public interest; and government leadership.”¹³⁶ Rostow vereenzelvigde de belangen en in feite de hele identiteit van de natie met die van de economie. De overheid is slechts één schakel in een organisch geheel dat zo goed draait dankzij een aantal basiswaarden en historisch gegroeide relaties: zelfdiscipline en respect voor leiderschap vanuit de centrale overheid en een op productieve samenwerking eerder dan op confrontatie gerichte relatie tussen werkgevers, vakbonden en overheid.

Het is belangrijk dit fundamentele geloof in de welvaartsstaat aan te stippen, omdat het ook deels het vormgeven van de sociaaleconomische pijlers van de *Alianza* verklaart. De sociale welvaartsstaat was niet zomaar een sociaaleconomische instelling zonder meer: het is een complex geheel van waarden en methodes van welvaartsvergarings die voor een groot deel geschied zijn op de voorliefde van de middenklasse voor overleg en ordentelijke commerciële relaties.¹³⁷ De geboorte van de Amerikaanse welvaartsstaat, die gebruikelijk gekoppeld wordt aan de introductie

---

¹³⁴ The Problems of Productivity and Inflation in the United States, brief Walt Rostow aan een onbekende zakenman, 11 juni 1960, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 5, RSC

¹³⁵ Ibid., p. 16

¹³⁶ Ibid., p. 17

¹³⁷ GLASSMAN, R., *Caring Capitalism: A New Middle Class Base for the Welfare State*, New York, St. Martin's Press, 2000, 266 p.

van de Social Security Act van 1935, wordt overigens ook vaak toegeschreven aan inspanningen en druk vanwege bepaalde delen van de Amerikaanse middenklasse.¹³⁸ De “self-discipline” is ook een waarde die, bijna gevoelsmatig, van enorm belang was in de ogen van de zegsliden van de New Frontier: enkel door het plichtsbewust uitvoeren van de taak waarvoor het individu best geschikt was, klikte het complexe systeem in elkaar en kon de hele samenleving vooruitgaan. De grote waarde die Rostow – ook in *Stages of Growth*¹³⁹ - hecht aan constante innovatie in het kapitalistisch systeem komt ook hier naar voren, wanneer hij stelt dat de grootste verantwoordelijkheid van de overheid ligt in “assistance in expensive civil research and the encouragement of research and development through tax-policy”¹⁴⁰. We kunnen dit alweer vanuit verschillende hoeken bekijken: door voor te stellen de overheid te gebruiken om wetenschappelijk onderzoek te stimuleren stimuleert Rostow tegelijkertijd de aspiraties en het gamma aan mogelijkheden van de wetenschappelijke gemeenschap van de VS, een gemeenschap waar Rostow uiteraard een grote affiniteit mee voelde. Op die manier kunnen we stellen dat, vanuit een beperkt oogpunt, de acties van de Kennedy-regering gemotiveerd waren vanuit het verlangen een beperkte groep uit de samenleving in de watten te leggen.

Maar de regering die de *Space Race* in gang trapte¹⁴¹ had hogere doelen: de methodes die zij wilden aanwenden om in de eerste plaats het eigen overleven te verzekeren, moesten ze ook uitdragen bij de rest van de Amerikaanse bevolking. Het hele idee achter de *Space Race*, een ideologisch duel tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten dat uiteindelijk tot doel had te bewijzen welk model het efficiëntst was om de welvaart van haar aanhangers te verzekeren¹⁴², was net hetzelfde als het doel van de *Alianza*. De aard van de retoriek die Kennedy gebruikte om de *Space Race* te lanceren stemt opvallend goed overeen met de ideologische motivaties die Kennedy aanhaalt om de *Alianza* te lanceren. De maanlanding was noodzakelijk in het kader van “the battle that is now going on around the world between freedom and

---

¹³⁸ JENKINS, J., (et al.), “Social Protest, Hegemonic Competition, and Social Reform: A political Struggle Interpretation of the Origins of the American Welfare State”, *American Sociological Review*, 1989, Vol. 54, Nr. 6, pp. 891-909

¹³⁹ ROSTOW, *Stages of Growth*, p. 53

¹⁴⁰ Problems of Productivity and Inflation, Brief Rostow, RSC, p. 17

¹⁴¹ BESCHLOSS, M., Kennedy and the decision to go to the moon, in: LAUNIUS, R., (Et al., Ed.), *Spaceflight and the myth of presidential leadership*, Urbana, University of Illinois Press, 1997

¹⁴² KAY, W., “Problem Definitions and Policy Contradictions: John F. Kennedy and the “Space Race””, *Policy Studies Journal*, 2003, Vol. 31, Nr. 1, pp. 53-69

tyranny”¹⁴³, dezelfde *battle* die ook de Alliance for Progress dreef. De Kennedy-regering introduceerde een hele reeks groots opgezette projecten, die allemaal dubbele doelen dienden: naast het opdrijven van de Amerikaanse collectieve zelfzekerheid en het scheppen nieuwe toekomstperspectieven voor de Amerikaanse natie, moesten deze projecten tegelijkertijd bijzonder altruïstische zaken verwezenlijken. De maanlandingen waren uiteraard politieke projecten, bedoeld om de U.S.S.R. in het heelal de loef af te steken, toch was het voor de wetenschappen een baanbrekend project om een mens op de maan te krijgen. Net zozeer verzoende de Alliance for Progress deze dubbele doelen: hoewel het zeker en vast de bedoeling was de Sovjet-Unie en het wereldwijde communisme een hak te zetten, was de sociale vooruitgang die hierbij bewerkstelligd werd geen bijzaak: in de gedachten van de bedenkers van de Alliance was het een logische symbiose.

De nieuwe richtingen en impulsen die Kennedy en de zijnen wilden geven aan de sociaaleconomische huishouding van de Verenigde Staten, komen ook tot uiting in een andere brief die Rostow naar professor Archibald Cox verzond.¹⁴⁴ Cox was één van Kennedy’s medewerkers in de Amerikaanse Senaat. Rostow stuurt Cox een ontwerp van een mogelijk briefwisseling tussen Kennedy en George Meany, voorman van de AFL-CIO in 1960, waarin Kennedy de economische politiek die zijn Witte Huis zou navolgen uit de doeken zou doen, én Meany om de “voluntary cooperation of the labor movement”¹⁴⁵ zou vragen. Kennedy zou erin beweren dat hij en de Democratic Party “committed” zijn “(...) to initiate a series of major new national efforts if we win the election in November. These measures not only embrace the fields of housing, education, urban renewal, and resource development at home, but also national defense and sustained assistance to economic development abroad.” Kennedy hoopte met deze ingrepen niet alleen om de vakbonden aan zijn zijde te scharen, maar wil ook een aantal economische doelen op lange termijn verwezenlijken: “(...) the programs we support and the kind of monetary policy we envisage should take us back to relatively full employment in short order. (...) These measures are in no way designed to shift the distribution of income as between labor and capital. They are designed to produce a higher level of income, under a regime of stable or slightly falling prices.”¹⁴⁶ De bedoeling was met andere woorden welvaart te creëren voor alle

---

¹⁴³ KENNEDY, J., Special Message to Congress on Urgent National Needs, delivered in person before a joint session, 25 May 1961, geciteerd in: KAY, W., “Problem Definitions and Policy Contradictions: John F. Kennedy and the “Space Race””

¹⁴⁴ Draft of Exchange of Letters between Senator Kennedy and George Meany, Brief Walt Rostow aan Archibald Cox, 22 juli 1960, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 5, RSC

¹⁴⁵ Ibid., p. 2

¹⁴⁶ Ibid., p. 1

Amerikanen, het efficiënt inzetten van de arbeidskrachten in een harmonieus model waar alle “resources” op een zo productief mogelijke manier ingezet werden. De Amerikaanse vakbonden zijn gedurende de laatste vijftig jaar al vaak bekritiseerd vanwege hun gematigde houding tegenover de historische vijand van de arbeidersbeweging, het grootkapitaal. In 1999 nog schreef Paul Buhle een boek over het “verraad” van de AFL-CIO. In dat boek beschreef hij Meany als “a foul-mouthed conservative”¹⁴⁷, en hoe de Amerikaanse vakbondsleiding zich gewillig had laten inlijven in de strijd tegen het Rode Gevaar tijdens de Koude Oorlog, een zeer toegeeflijke houding aannam tegenover de werkgevers, en op die manier de grieven van de gewone arbeider in de prullenmand gekatapulteerd had.

Buhles boek is echter op zijn beurt het doelwit van vlammeende kritiek vanwege de pamflettistische aard van het werk. In een review omschrijft Melvyn Dubofsky van de State University of New York-Binghamton Buhles verslag als “history for those who want to believe in the worker as virtuous and in capitalism as the source of all ills.”¹⁴⁸ Deze polemieek geeft aan hoezeer de visies op economische ontwikkeling en individuele (arbeiders-)rechten nog steeds botsen in de Verenigde Staten. In de ogen van Kennedy en zijn medewerkers was er echter absoluut geen sprake van conflict: zij geloofden resoluut in een aanpak waarbij de belangen van werkgevers, werknemers en overheid perfect verzoenbaar waren, en dat zij bovendien één zelfde doel dienden: vooruitgang, zowel in Amerika als daarbuiten. Rostow verwachtte ook niet dat de vakbond zich zonder meer zou verbinden tot deze beleidskeuzes. Hoewel Kennedy Meany zou vragen om “a voluntary contribution to a national effort”, begrijpt hij dat een verbintenis tot het geven van zo’n bijdrage “contingent” is “on government and industry playing their part in such a way that the relative position of labor in our economy is not damaged and that the benefits of sustained full employment and accelerated economic growth are equitably shared.”¹⁴⁹ Het voorstel dat Rostow hier op tafel legt voorziet bovendien in een verhoging van de overheidsuitgaven voor sociale zaken, zonder daarbij de economie in gevaar te brengen. Net zoals tijdens de glorieperiode van FDR leeft het geloof dat goed uitgekende overheidsuitgaven de economie stimuleren, en niet afremmen. Rostow meent dat het mogelijk is de inflatie

---

¹⁴⁷ BUHLE, P., Taking Care of American Business: Samuel Gompers, George Meany, Lane Kirkland, and the Tragedy of American Labor, New York, Monthly Review Press, 1999, p. 9, geciteerd in: DUBOFSKY, M., Book Review

¹⁴⁸ DUBOFSKY, M., Book Review: BUHLE, P., Taking Care of American Business: Samuel Gompers, George Meany, Lane Kirkland, and the Tragedy of American Labor, *Contemporary Sociology*, 2001, Vol. 30, Nr. 2, p. 184

¹⁴⁹ Draft of Exchange of Letters between Senator Kennedy and George Meany, Brief Walt Rostow, p. 2, RSC

te controleren door de werkloosheid terug te dringen en de productiviteit op niveau te houden. Dit moet opnieuw deels gebeuren door stevige investeringen in het wetenschapsbeleid. Het hele model was duidelijk vorm gekregen in de mallen van de oude New Deal, maar de uitwerking was aangepast aan de noden van die tijd: wetenschappelijke innovatie was onontbeerlijk geworden om in de internationale economische wedren mee te blijven met de kopgroep. Net zo goed stelde Rostow voor om opnieuw stevig te investeren in andere vormen van wat hij in *Stages of Growth* “social overhead capital”¹⁵⁰ noemt: “housing, education, urban renewal, and resource development”.

Uiteraard is het model dat hier opgelegd wordt een product van de M.I.T.- campus, bij wijze van spreken. Postmoderne critici zouden dus bij deze kunnen argumenteren dat de vakbond een economisch model *opgelegd* kreeg vanwege de socio-economische elite van de natie. Toch bleef er voldoende ruimte tot onderhandeling vanwege de vakbond: Rostow schrijft zelf een voorstel van antwoord zoals hij dat van Meany verwacht, en daarin geeft Rostow aan welke punten voor de vakbond vervuld moeten worden vooraleer die vakbond zo’n akkoord kan aanvaarden: “The scheme can only work if labor’s share in the national product is not diminished, relative to profits.”¹⁵¹ Het toont meteen één van de zwakheden van de postmoderne kritiek aan: ze gaan er veel te snel van uit dat de “zwakkeren” zagezegd “geen stem” zouden hebben in de debatten die ook over hun toekomst beslissen. Zoals hier duidelijk wordt is het spel subtieler gespeeld dan zij willen laten geloven. Uiteraard moeten we eerlijkheidshalve wel nogmaals aanstippen dat de briefwisseling die hier aangehaald wordt hypothetisch is, aangezien het slechts *drafts* waren. Het is ook typerend voor de instelling van Rostow en de zijnen dat hij het antwoord van de vakbondsleider “voorspelt”: voor Rostow was de kapitalistische economie naar New Deal-model zulk vlotjes draaiend geheel dat *organized labor* zich met veel plezier schikte in haar rol, aangezien zijzelf ook de vruchten konden plukken van deze economie. De fictieve briefwisseling geeft dus een goed idee van de richting die Rostow en Kennedy aan de economische ontwikkeling van de Verenigde Staten wilden geven. Het is belangrijk om deze richting toe te dichten, ook al concentreert ze zich dan wel voornamelijk op binnenlands economisch beleid (hoewel Rostow ook hierin aanhaalt dat de Democratische presidentskandidaat zich wil inzetten voor “sustained assistance to economic development abroad”). Dezelfde economische lijnen werden immers ook

---

¹⁵⁰ Rostow, *Stages of Growth*, pp. 24-26

¹⁵¹ We stand ready to play our part in creating on a voluntary basis, a new economic environment in the USA, brief George Meany aan Senator Kennedy, s.d., Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 5, RSC

in het economisch programma van de Alliance for Progress verwerkt: investeringen van overheidswege in sociaal kapitaal die gecombineerd werden met het controleren van de inflatie. Met als uiteindelijke doel: het opdrijven van de productiviteit, het bereiken van een duurzame economische groei gebaseerd op een industriële basis, een industriële basis die wordt bestierd door de “new entrepreneurial class”¹⁵² die uiteindelijk de hele natie op sleeptouw zou nemen naar de massaconsumptie, welvaart voor iedereen en gelijke kansen voor iedereen.

Revolutie van de Middenklasse

Hoezeer culturele gevoelens meespelen bij het vormen van internationale betrekkingen lezen we in *A Thousand Days*, in Arthur Schlesingers verslag van zijn deelname aan een conferentie van de Inter-American Association for Democracy and Freedom in Havana.¹⁵³ Schlesinger was zich – zo beweert hij althans zelf – al sinds zijn tijd als analist bij het Office of Strategic Services, tijdens de Tweede Wereldoorlog, bewust van de broeiende sociaaleconomische vulkaan in Latijns-Amerika.¹⁵⁴ Schlesinger beschrijft hoe de democratische leiders van Zuid-Amerika tesamen met progressieve figuren uit de Verenigde Staten hun hoop uitdrukten dat “the Good Neighbour policy of Franklin Roosevelt would someday revive and that the influence of the United States would go to the support of progressive democracy in Latin America.”¹⁵⁵ De Good Neighbour policy had als grote verdienste dat ze de Latijns-Amerikaanse naties op gebied van internationaal recht gelijkschakelde met de Verenigde Staten, zodat een diplomatieke bond van “gelijken” uit de grond kon gestampt worden. Bovendien hing Franklin Delano Roosevelt een beleid van politieke non-interventie aan, zodat de Verenigde Staten zich er toe verplichtten ook regimes die hen minder genegen waren te tolereren. Tenslotte zorgde het beleid voor de eerste voorzichtige stapjes in de richting van het verspreiden van de democratie doorheen het Latijns-Amerikaanse continent.

Eén van de grote protagonisten in dat verhaal was Ernst Gruening, een heethoofdige intellectueel die zijn strepen verdiend had als journalist tijdens de *progressive era*, daarna naar Latijns-Amerika en er een uitgesproken tegenstander van het interventionisme van de Verenigde Staten in Latijns-Amerika werd. Het interventionisme waar Gruening zich tegen keerde was, voor alle duidelijkheid, de

---

¹⁵² ROSTOW, *Stages of Growth*, p. 20

¹⁵³ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, pp. 172-174

¹⁵⁴ *Ibid.*, p. 171

¹⁵⁵ *Ibid.*, pp. 173-174

vorm van interventionisme waarbij de V.S. politiek of militair ingreep in het politiek bestel van Latijns-Amerikaanse landen waar het heersende regime hen niet zinde. In 1933 zou hij er, in de hoedanigheid van redacteur van *The Nation*, president Roosevelt in een aantal editoriaalen aanmoedigen “to extend his “new deal” to the Carribean”¹⁵⁶. Gruening beschouwde zichzelf als een grote kenner van het Latijns-Amerikaanse continent, vertrouwd met de grieven van de bevolking en bevriend met de intellectuele, democratisch ingestelde middenklasse van Latijns-Amerika. Hij zou als hoofd van het nieuwe Division of Territories and Islands Possessions democratische hervormingen proberen door te voeren in de enige Latijns-Amerikaanse kolonie van de Verenigde Staten, Puerto Rico. Zijn lichtjes pompeus en zelfverheerlijkend streven zou hem echter na een aantal jaar in ongenade brengen, waarna hij “verbannen” werd naar Alaska (Gruening werd weggepromoveerd tot gouverneur van de arctische staat). Ironisch is wel dat Gruening ook temidden de besneeuwde hellingen, op duizenden kilometers van de tropische wouden van Puerto Rico, net zo goed zijn anti-imperialistische streven naar democratische hervormingen doorzette. Hij zou Alaska uiteindelijk tot staat “opgewaarderd” zien, en als één van de eerste twee verkozen senatoren van de nieuwbakken staat zou hij bovendien een uitgesproken criticaster van de Alliance for Progress worden. Die was volgens hem tot mislukken gedoemd omdat ze gebonden was aan anticommunisme.¹⁵⁷

Ondanks zijn tegenstand tegen de *Alianza* was Gruening lid van de progressieve middenklasse van de Verenigde Staten die de democratie wou uitdragen over het hele continent, en zich bovendien erg verbonden voelde met de strijd van de Latijns-Amerikaanse democratische middenklasse. Schlesinger ventileert in zijn verslag over de conferentie in Havana gelijkaardige gevoelens. Hij erkent de tekortkomingen van de Verenigde Staten in hun relatie met Latijns-Amerika: “memories of Yanqui imperialism had not died”¹⁵⁸. Maar volgens hem waren de aanwezige democraten zeker bereid tot het aangaan van een alliantie die doorheen de hele hemisfeer zou lopen. Meer nog dan een socio-economische alliantie was dit voor Schlesinger een culturele alliantie, gebaseerd op de grote voorkeur die hij had voor de manier waarop deze democratische leiders zich gedroegen: als Verlichte democraten, vertrouwend op het woord en niet op het zwaard om de maatschappij te leiden. De aanwezige politici waren overigens van zeer verschillende signatuur: naast Eduardo Frei was zelfs Salvador Allende, “who fourteen years later would compete for the presidency in

---

¹⁵⁶ JOHNSON, R., “Anti-imperialism and the good neighbour policy: Ernest Gruening and Puerto Rican affairs, 1934-1939”, *Journal of Latin American Studies*, 1997, Vol. 29, Nr. 1, p. 92

¹⁵⁷ *Ibid.*, p. 110

¹⁵⁸ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, p. 173

Chile,¹⁵⁹ aanwezig op de conferentie. Schlesinger heeft bovendien slechts weinig lovende woorden in petto voor het wangedrag van zijn landgenoten in de Cubaanse hoofdstad. “My fellow countrymen reeled through the streets, picking up fourteen-year-old Cuban girls and tossing coins to make men scramble in the gutter.” Schlesinger vroeg zich dan ook af “how any Cuban – on the basis of this evidence – could regard the United States with anything but hatred.”¹⁶⁰ Hij veroordeelt met andere woorden de klassieke, imperialistische Amerikaanse invloed in Latijns-Amerika, vertegenwoordigd door de dikke, aanstootgevende Amerikaanse zakenlieden die met hun dollars kwamen zwaaien en zaken deden met de verstokte aristocratie van het eiland die haar bevolking arm en onvrij hield.

Ondanks de aanwezigheid van Allende was de conferentie een baken van niet-communistische hoop voor het continent. Schlesinger ontmoette op de conferentie ook voor het eerst José Figueres, een markant figuur en latere president van Costa Rica, “who two years before had repelled the first serious communist attempt to seize a Latin American government.”¹⁶¹ Figueres zou zich onderscheiden door communistische machtsgrepen te vrijdelen (hoewel hij om dit doel te bereiken wel een *junta* op poten zou zetten), en toch ingrijpende sociale hervormingen door te voeren in het binnenland en zich tegelijkertijd compromisloos tegen dictaturen in de regio te verzetten. Hij was ook een uitgesproken verdediger van de Guatemalteekse president Jacobo Arbenz, die in 1954 onder andere door toedoen van de Dullesbroers na een militaire coup uit het zadel gewipt werd.¹⁶² Hoewel Figueres' presidentschap in 1950 nog een zaak van de toekomst was, overtuigden de politieke handelingen van Figueres Schlesinger verder van het feit dat niet-communistische,

---

¹⁵⁹ Ibid., p. 173

¹⁶⁰ Ibid. – De grote hang naar burgerlijk fatsoen, althans in het woord, misschien minder in de daad, is tekenend voor Schlesinger en in extenso zijn hele intellectuele omgeving. Schlesinger haalt hier de bandeloosheid en de spilzucht van de *upper class* aan, en paart daarbij alweer het morele aan het pragmatische: hij keurt de uitspattingen van de Amerikanen in Havana oprecht af, maar tegelijkertijd vindt hij er argumenten in om het indijken van de invloed van de rijke, conservatieve Amerikanen in Zuid-Amerika te verantwoorden. Overigens is het een these binnen de gangbare literatuur dat de seksuele waarden van de middenklasse in de V.S. gedeeltelijk overgenomen werden door de arbeidersklasse, hoewel de meningen daarover verdeeld zijn. (meer daarover in: WEINBERG, M., *Sexual Embourgeoisment? Social Class and Sexual Activity: 1938-1970*, *American Sociological Review*, 1980, Vol. 45, Nr. 1, pp. 33-48) We zouden dus kunnen stellen dat met de opkomende welvaartsstaat, die de sociale waarden van de middenklasse naar voor schoof, ook de seksuele waarden werden overgenomen. Dit uiteraard met de grootste voorzichtigheid, want seksuele waarden worden zeker niet exclusief door het behoren tot deze of gene klasse bepaald.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² McWILLIAMS, W., (et.al.), *The World since 1945, A History of Foreign Relations*, London, Lynne Rienner, 2001, pp. 95-96

progressieve hervormingen in Latijns-Amerika wel degelijk kans op slagen hadden. Later zou echter de theorie ontstaan die beweerde dat Figueres zich zo progressief kon opstellen door de politieke biotoop van Costa Rica. Omdat het land tijdens de koloniale dagen een economisch onbelangrijke “outpost” was, kon er zich een sociaal vrij egalitaire samenleving ontwikkelen. Sommigen bestempelden Costa Rica zelfs als “the Switzerland of Central America” (niet vanwege het sociaal egalitaire karakter, maar vanwege de neutrale, belangenloze aard van de internationale betrekkingen van het land).¹⁶³ Toch zou Figueres, net als de andere democratische leiders aanwezig op de conferentie, Schlesinger wel degelijk inspireren. De banden die op deze conferentie gesmeed werden zouden bovendien doorlopen doorheen de volgende decennia en Schlesinger zeer sterk beïnvloeden in zijn advies aan Kennedy. Schlesinger zou na deze conferentie in de politieke kringen van Washington één van de grootste pleitbezorgers van de “middle class revolution” worden.

Dat hij bovendien zijn oude vrienden uit die tijd in Havana niet zou vergeten op het moment dat hij eindelijk als goede vriend en campagneadviseur van president-elect John F. Kennedy een invloedrijke positie bereikt had, blijkt uit het feit dat hij in één van z’n eerste brieven aan de nieuwbakken staatsman over de Latijns-Amerikaanse kwestie de meningen en grieven van Figueres aanhaalde. Hij vertelt Kennedy over een gesprek met Figueres en Adolf Berle waarin “(...) Figueres and Berle report great concern among Latin American democrats about the intentions and policies of the new administration. One thing that troubles them is the lack of a point of contact.”¹⁶⁴ Schlesinger bepleit het aanhalen van de banden met de “Latin American democrats”, door eventueel Berle zelf als contactpersoon aan te wijzen. De grootste zorg van deze democraten, die zij graag aan Washington zouden kunnen doorspelen, is volgens Schlesinger de dreigende communistische oproer, die mogelijk extra zou kunnen opspelen tijdens de periode vóór de inauguratie van Kennedy. Belangrijkste brandpunt van deze aangroeiende revolutionaire activiteiten was Venezuela, waar de regering van Rómulo Betancourt zwaar onder vuur lag. Kennedy zou dus moeten focussen op “the defence of the Betancourt regime in Venezuela. Little would be more disastrous than the immobilization or destruction of this regime by the

---

¹⁶³ LONGLEY, K., The Sparrow and the Hawk: Costa Rica and the United States during the rise of Jose Figueres, Tuscaloosa and London, The University of Alabama Press, 1997, 240 p. – Costa Rica is overigens, naast Panama (na Noriega), IJsland, en een aantal kleine staten, één van de weinige landen op deze wereld dat het weet te rooien zonder staand leger. Het afschaffen van het leger is ook al een erfenis van José Figueres.

¹⁶⁴ Report of conversations with José Figueres and Adolf Berle, Brief Schlesinger aan Senator Kennedy, 11 november 1960, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 6, RSC

Castroites.”¹⁶⁵ Ook Betancourt was een oude bekende van de conferentie in Havana. Schlesingers adviezen en observaties sterken het beeld van een sterk gevoel van verbondenheid tussen de democratische middenklasse van beide Amerika's, die zich niet enkel moesten hoeden voor de oude oligarchieën (oligarchen die de democraten tijdens de jaren vijftig vaak met de steun van de regering Eisenhower in ballingschap stuurden), maar ook voor die heel andere politieke klasse, de zogenaamde “Castroites”.

De politieke relatie tussen Schlesinger en de Latijns-Amerikaanse democratische middenklasse zou zich ook verderzetten toen Kennedy aan de macht kwam. Op 29 januari, zeven dagen na de inauguratie, werd Schlesinger voorgedragen als Special Assistant to the President. Al op 3 februari krijgt de nieuwbakken *presidential aide* het aanbod om mee te gaan op een rondreis van de Amerikaanse Food for Peace missie doorheen Latijns-Amerika. Schlesinger zou meegaan, omdat “it would give you an insight into our Ambassadors, USIA and give you a feel of Latin America.”¹⁶⁶ Schlesinger zelf is razend enthousiast, en schrijft op 6 februari een memo naar Kennedy, waarin hij uiteenzet waarom hij zeker naar Latijns-Amerika zou moeten gaan: “(...) my presence as your representative will help persuade the Latinos¹⁶⁷ that the new U.S. government is not run by money-grubbing materialists.”¹⁶⁸ Schlesinger dringt er ook op aan dat de Amerikaanse regering contact zou opnemen met “de juiste mensen”. Schlesinger was er ongetwijfeld op gebrand zijn oude vrienden uit Havana nog eens terug te zien, en hen te helpen aan belang te winnen in hun eigen samenlevingen. Zo vraagt Schlesinger een uitbreiding van zijn mandaat, zodat “I would make contact with editors, professors and other intellectual leaders, as well as political leaders.”¹⁶⁹ De hele trip moest culturele toenadering creëren tussen de intellectuelen van Noord- en Zuid-Amerika. De Zuid-Amerikaanse middenklasse toonde nu eerder afkeer van het Amerikaanse model, gezien zij geconfronteerd was met de waarden van de vorige regering: “(...) newly-liberated intellectuals see the United States as materialistic, vulgar, obsessed with comic-books and television, hostile

---

¹⁶⁵ Ibid., p. 1

¹⁶⁶ Latin America Trip, Memo aan Arthur Schlesinger, 3 februari 1961, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 6, RSC

¹⁶⁷ De term “latino” mag op zich dan misschien wel vrij neerbuigend lijken, op dat moment was het de geijkte term, en moeten we er hier van uitgaan dat Schlesinger zich (althans niet bewust) zeker niet beledigend wil uitlaten over de Latijns-Amerikanen. Een ander voorbeeld: in de presidentiële verslagen over gelijke kansen is de gangbare term voor de zwarte Amerikanen “negroes”, wat aangeeft hoezeer dergelijke termen gebonden zijn aan hun eigen tijd.

¹⁶⁸ Latin America Trip, Memo Arthur Schlesinger aan president Kennedy, 6 februari 1961, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 6, RSC

¹⁶⁹ Ibid.

to higher cultural and spiritual values. Your predecessor in the White House unintentionally reinforced this impression by conveying a picture of America as kindly, well-meaning, ignorant, unintellectual, indifferent to things of the spirit.” Kennedy (en diens nieuwe regering) had dan weer alles om dit imago radicaal om te gooien, zodat intellectuelen uit Latijns-Amerika zouden denken “of America as a land which deeply values artistic and cultural achievement.”¹⁷⁰

Het is hier dat Schlesinger ook het idee lanceert tot culturele uitwisseling tussen Noord en Zuid, waarbij ook daadwerkelijk naar Latijns-Amerikaanse inbreng gezocht zou worden. “Perhaps when I come back I might get together with Ed Murrow and Pierre Salinger to consider ways in which the White House could communicate a sense of genuine cultural concern (...)”¹⁷¹ Het element van de bilaterale culturele uitwisseling werd, zoals we al zagen, wel degelijk opgenomen in het raamwerk van de Alliance for Progress. Schlesinger zou tussen 12 en 27 februari naar Argentinië, Brazilië, Colombia, Ecuador, Peru en Bolivia reizen. Ten slotte zou hij nog een dag in Venezuela spenderen om zijn oude vriend, Romulo Bétancourt, nog eens te spreken. Hoezeer Schlesinger belang hechtte aan het oppoetsen van het Amerikaanse blazoen blijkt uit zijn reisplanning, met name uit het feit dat hij de leider van de missie, George McGovern (11 jaar later tegenstander van Richard Nixon in de race om het Witte Huis), wil overtuigen om naar de “squalor of Northeast Brazil” te trekken, omdat dit “a most effective way of dramatizing U.S. humanitarian concern”¹⁷² zou zijn. Enkele regels verder vertelt Schlesinger een “vermakelijke anekdote”, die illustreert hoezeer de Noord-Amerikanen geloofden dat hun Zuidelijke tegenhangers nog veel te leren hadden in het rationeel en efficiënt staatsbeheer. Schlesinger vertelt dat het de dag tevoren onmogelijk was gebleken de Braziliaanse president, Jânio Quadros, te bereiken. De Amerikaanse ambassadeur “importuned the Brazilian Foreign Minister

---

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Ibid., p. 2. Pierre Salinger was Kennedy’s *Press Secretary*, volgens Schlesinger vermaard vanwege z’n “jocular press briefings”. De figuur van Ed Murrow is echter veel interessanter. Murrow had als radio- en later tv-reporter grote faam verzameld, voornamelijk vanwege zijn oorlogsverslaggeving uit Londen, en daarna door de verbeterde manier waarop hij de vrije meningsuiting verdedigde tegen senator McCarthy (deze laatste exploitte zijn onderwerp van de uitstekende film “Good Night, and Good Luck” (2005)). In 1961 zegde hij toe om hoofd te worden van het United States Information Agency (kortweg USIA), onder de voorwaarde dat hij de Verenigde Staten zonder compromis, met gebreken en al aan de buitenwereld zou mogen tonen. Murrow koesterde blijkbaar de romantische illusie dat hij in de nieuwe regering de waarheid zou kunnen laten zegevieren. Murrow trad teleurgesteld af in 1964, nadat gebleken was dat zijn bewegingsvrijheid bijzonder beperkt was. Meer hierover in: CULL, N., “The Man Who Invented Truth: The Tenure of Edward R. Murrow as Director of the United States Information Agency during the Kennedy Years”, *Cold War History*, 2003, Vol. 4, Nr. 1, pp. 23-49

¹⁷² Latin American Trip Itinerary, Memo Arthur Schlesinger aan president Kennedy, 11 februari 1961, Kennedy Papers, POF, SMF, RSC

to such a point that the Foreign Minister confessed that he did not even know himself whether his own messages were getting through to his President!”¹⁷³

Het verslag van de reis zelf wordt uitgebreid uitgewerkt in *A Thousand Days*. Schlesinger spreekt er vol vuur over de onwetendheid en onkunde van sommige Latijns-Amerikaanse staatsleiders, en prijst andere politici dan weer de hemel in. Hij hakt stevig in op ouderwetse, aristocratische politici die de gevestigde orde vertegenwoordigen, zoals de Argentijnse minister van Economie Alvaro Alsogaray. Deze “thundered at us across the conference table about the virtues of his ‘free enterprise’ policies. These policies had in fact brought Argentine national income down 10 per cent (...) and one wondered at Alsogaray’s self-satisfaction. Or, if the performance was for our benefit, one wondered whether he understood that there had been a change of administration in Washington.”¹⁷⁴ Over Brazilië is Schlesinger dan weer, in tegenstelling tot zijn informele laatdunkende opmerkingen, behoorlijk positief. De nieuwe regering bestempelt hij als “bracing and hopeful. Our Food for Peace discussions elicited a concrete response. It was like meeting a crowd of young New Dealers after talking to the Treasury Department in the days of Andrew Mellon.”¹⁷⁵ Schlesinger laat ook niet na aan te stippen hoezeer deze jonge, hoopvolle en goedmenende politici wel tegengewerkt werden door hun eigen, conservatieve landgenoten: “Ambassador John Moors Cabot said: ‘I get very irritated when people blame the problems of Latin America on the United States policy. (...) The source of the difficulty is that the haves in Latin America do not realize that their day is over. The selfishness and blindness of the oligarchies in these countries is the reason why a storm is brewing.’”¹⁷⁶

Zoals Schlesinger voorgesteld had passeerde de Amerikaanse delegatie ook langs de straataarme gebieden in het Noord-Oosten van Brazilië. Schlesinger beschrijft de ontberingen en gebreken van de inwoners met veel gevoel voor drama, en laat dan dé essentie van het probleem vertolken bij monde van een lokale Braziliaanse econoom, Celso Furtado: “‘Real development,’ he said, ‘means giving man the possibility of

---

¹⁷³ Ibid., p. 2 – Quadros was wel degelijk een vrij lachwekkend figuur, een harde politicus van de oude stempel die bikini’s van de Braziliaanse stranden verbande en zijn macht trachtte te vergroten door op 25 augustus 1961 af te treden, met het achterliggende idee dat een “popular mandate” hem opnieuw in het zadel zou helpen, waarna zijn gezag nog veel groter zou zijn. Dit draaide echter verkeerd uit voor de 44-jarige politicus, aangezien het Nationale Congres van Brazilië deze heraanstelling blokkeerde, en zijn vice-president tot president benoemde. Schlesinger beweerde dat hij in Quadros niet meteen de “instability” wist te ontwaren “which would later produce his dramatic resignation” (p. 179).

¹⁷⁴ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, p. 177

¹⁷⁵ Ibid., p. 179

¹⁷⁶ Ibid.

being happy in his work.”¹⁷⁷ Ook hier duikt dus het ideaal van de individuele ontwikkeling op als uiteindelijke doel van de ontwikkelingssamenwerking op. Schlesinger besluit zijn Latijns-Amerikaanse trip bij president Rómulo Betancourt, zijn oude vriend uit Havana. Betancourt was intussen slachtoffer geworden van een moordaanslag waarbij Trujillo, de dictator van de Dominicaanse Republiek, betrokken was. Voor Schlesinger is het een prachtig slot van de reis: hij geniet intens van het gezelschap van de gecultiveerde president van Venezuela, die hij “the most impressive of the Latin American leaders” noemde.¹⁷⁸ Schlesinger is onder de indruk van zijn politieke bevlogenheid, zijn sociaal bewustzijn, zijn afkeer van militaire dictatuur en zijn culturele verrijftheid. Schlesinger schrijft over de laatste avond, toen de Venezolaanse president en de Amerikaanse historicus dineerden met een aantal vertegenwoordigers van de Acción Democrática. Als afsluiter “Betancourt, an ardent movie fan, had *Der Blaue Engel* projected on a screen in the garden. We sat pleasantly on, smoking Monte Cristo cigars and watching the young Marlene Dietrich, amidst the fragrance of the bougainvilleas and in the pale light of a full moon.”¹⁷⁹

Voor Schlesinger was deze avond (en de hele trip) vast een bijzonder aangrijpende ervaring die banden uit het verleden aanhaalde, en tegelijkertijd zijn overtuiging sterkte dat de miserie in Latijns-Amerika grotendeels veroorzaakt werd door de onbuigzame houding van de oude landadel, een sociale groepering die sowieso al weinig affiniteit had met de basiswaarden van de moderniteit. Terug in Washington verwerkte Schlesinger die opgedane ervaringen en overtuigingen in zijn verslag aan de president. Hij duidt de problemen van Latijns-Amerika in hun geheel door vooreerst het voorbeeld Bolivia aan te halen. Daar was Victor Paz Estenssoro aan de macht, de populaire president die democratisch verkozen werd in 1951 maar nog vóór zijn inauguratie door een militaire putsch verdreven werd. Na een jaar in ballingschap kwam hij terug naar Bolivia, waar hij na een volksoptocht de macht heroverde op de militairen. In 1961 was hij echter opnieuw in het nauw geraakt, en Schlesinger vertoonde oprechte bezorgdheid over de stabiliteit van zijn positie. Schlesinger vreesde vooral voor communistische infiltratie van de MNR, Estenssoro’s democratisch-revolutionaire partij. De toenemende onrust van de arbeiders, tengevolge van “Bolivia’s continuing economic stagnation”¹⁸⁰, zou de communisten wind in de vleugels gegeven hebben. De oplossing ligt volgens Schlesinger in het

---

¹⁷⁷ Ibid., p. 180

¹⁷⁸ Ibid., p. 185

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ The Crisis in Bolivia, Memo Arthur Schlesinger aan president Kennedy, 3 maart 1961, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 6, RSC

uitwerken van een nationaal ontwikkelingsplan dat breekt met de traditie van de voorgaande jaren, waarbij La Paz vooral een strak fiscaal beleid en een controle van de prijzen diende te verwezenlijken. Voor het eerst duikt ook Washingtons onverzettelijkheid en stroefheid in de uitwerking van zulke ontwikkelingsplannen op: “What we really require is a combined politico-economic plan, with explicit economic conditions, reinforced by a stern and resourceful diplomatic determination to see that our conditions are met.”¹⁸¹ Schlesinger beveelt hier voor het land waar de crisis hem het meest prangend schijnt een zeer verregaande economische ingreep in, om het land uit de economische stagnatie te tillen, en op die manier ook de politieke problemen oplossen. Ironisch genoeg zou het gevaar voor Estenssoro uiteindelijk niet van links, maar van rechts blijken te komen. In 1964 werd hij na een militaire staatsgreep afgezet, nadat de vakbonden hem steeds sterker in de richting van het economisch nationalisme dreven.¹⁸² Estenssoro zou uiteindelijk tijdens de jaren '80 zijn politieke rentree maken, en tijdens nog een termijn als president een aantal verregaande neoliberale veranderingen doorvoeren.¹⁸³ De invloed uit Washington zou dus uiteindelijk nooit verdwijnen bij de Boliviaanse staatsman.

Het is niet duidelijk of het Estenssoro was die Schlesinger inspireerde tot het concept van de “middle class revolution”. Maar de gebeurtenissen in 1952, waarbij Estenssoro via een “geweldloze niet-communistische revolutie” de militaire *junta* van de macht dreef, zullen Schlesinger zeker niet onopgemerkt voorbijgegaan zijn. Voor de Amerikaanse historicus was het een ideaal model: een uitbreiding van de macht en invloed van democratische overheden, die bevolkt werden door technocraten uit de middenklasse. In Schlesingers ogen was deze revolutie dan ook een absolute noodzaak:

The argument is that Latin America is irrevocably committed to the quest for modernization. This process of modernization cannot take place without a drastic revision of the semi-feudal agrarian structure of society which still prevails through much of the subcontinent. That revision can come about in two ways – through a middle class revolution or through a ‘workers-and-peasants’ (i.e. Communist or Peronista) revolution.¹⁸⁴

De macht van de middenklasse moest met andere woorden uitgebreid worden op de verstikkende greep die de oude landadel nog steeds had op de politiek in Zuid-Amerika. En hoe kon men dat beter doen dan door het traditionele bolwerk van de

---

¹⁸¹ Ibid., p. 6

¹⁸² s.n., Victor Paz Estenssoro, *Economist*, 2001, Vol. 359, Nr. 8227, pp. 84-85

¹⁸³ MALLOY, J., “Democracy, economic crisis and the problem of governance: The case of Bolivia”, *Studies in Comparative International Development*, 1991, Vol. 36, Nr. 2, pp. 37-58

¹⁸⁴ Report on my visit to Latin America, Memo Arthur Schlesinger aan president Kennedy, 10 maart 1961, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 6, RSC

middenklasse te versterken: de centrale overheid. De “middle-class revolution” zou er dan ook, zoals bekend, komen door de overheid van meer mogelijkheden en fondsen te voorzien om een aantal ingrijpende veranderingen door te voeren, zowel op het vlak van infrastructuur als op het vlak van waarden en normen. De institutionele, politieke ruggengraat van de *Alianza* was met andere woorden gebaseerd op een politieke affiniteit van Schlesinger met de burgerlijke waarden en normen van de politici en intellectuelen van de Latijns-Amerikaanse middenklasse. Hij was niet enkel vastberaden hen te helpen standhouden tegen de mokerslagen van de ondemocratische communistische politieke groepen. Hij wou hen ook bijstaan in het doorbreken van de oude, aristocratische barrières die toen nog opgeworpen werden in Latijns-Amerika. Voor Schlesinger stelden de autoritaire manier waarop Washington de veranderingen oplegde, of de repressieve manier waarop in de komende jaren sommige politieke groepen, met de steun van Washington, zouden onderdrukt worden geen morele problemen. Het einddoel, de ontwikkeling van een burgerlijke welvaartsstaat, zou immers voor iedereen in de samenleving voordelig zijn. En om dat te bereiken moest Washington alles doen wat in haar mogelijkheden lag, onafhankelijk van de morele oordelen op korte termijn. Schlesinger laat zijn oordeel ook beïnvloeden door de voorkeur van de middenklasse voor vreedevolle politieke betrekkingen. Als overtuigde liberaal-democraat in de traditie van de voorgaande liberaal-democraten die we hier bespraken, stond Schlesinger afkerig tegenover zowel de gewelddadige manier van politiek bedrijven van de communisten, als de traditionele minimale invulling van het concept “democratie” door de landeigenaars.

De New Frontier in de Ontwikkelingshulp

Ondertussen was de term “Alliance for Progress” of “Alianza para (el)¹⁸⁵ Progreso” al gelanceerd tijdens Kennedy’s presidentscampagne. Richard Goodwin, samen met Ted Sorensen de belangrijkste speechwriter van de presidentskandidaat, had de term uitgedacht om in brede lijnen de nieuwe ambities van de kandidaat inzake Latijns-Amerika duidelijk te maken. Goodwin was bekend geraakt met de problemen van Latijns-Amerika via Karl Meyer, die editoriaalen over Latijns-Amerika schreef voor de *Washington Post*. Alweer zien we hoe culturele relaties tussen personen uit dezelfde intellectuele klasse een bepalende invloed hebben op het beleid tegenover Zuid-Amerika. Kennedy zou de term “Alliance for Progress” voor het eerst gebruiken

---

¹⁸⁵ Volgens Arthur Schlesinger had Dick Goodwin de “el” weggelaten om de naam vlotter te laten overkomen, maar stond de USIA erop dat de “el” terugkwam om de grammaticale juistheid van de term te verzekeren.

tijdens een speech in Florida, in oktober 1960. De brede contouren van de *Alianza* werden toen uitgestippeld, maar voor de uitwerking van de details zouden nog een aantal maanden overleg nodig zijn.¹⁸⁶ Zo zou onder andere een speciale Task Force opgezet worden, met aan het hoofd Adolf Berle, die een aantal diepgravende vragen over Latijns-Amerika zou moeten oplossen. Andere leden van de Task Force waren Teodoro Moscoso en Arturo Morales-Carrión, beiden lid van de Puerto Ricaanse intellectuele elite, Lincoln Gordon, Robert Alexander, volgens Schlesinger “an expert on the democratic left in Latin America (and had attended the Havana conference in 1950)”¹⁸⁷ en Arthur Whitaker, een geschiedkundige met een uitgebreide kennis betreffende Latijns-Amerika. Rostow stelde bovendien in een verkennende memo voor dat “Paul Rosenstein-Rodan (a British subject) should be consulted.”¹⁸⁸

De Britse academicus had immers, zoals we al zagen, al in 1944 een paper geschreven, getiteld “The International Development of Economically Backward Area’s”¹⁸⁹. Rosenstein-Rodan was ondertussen onderzoeker geworden aan het Center for International Studies, waar ook Rostow actief was. Het Center was in 1952 opgericht, mede dankzij fondsen vanwege de CIA.¹⁹⁰ Het Center onderzocht valabele beleidsopties om de modernisering te stimuleren in delen van de wereld waar deze modernisering nog ontbrak, en dus mag het niet verbazen dat Rosenstein-Rodan ook in het beleidsproces ingeschakeld werd. De onderzoeker zou in mei 1961 een nieuwe paper over het ontwikkelen van “backward countries” publiceren, maar dit keer zouden toon en uitwerking veel specifiekier zijn, gericht op een praktische implementatie.¹⁹¹ In de paper goot Rosenstein-Rodan een aantal gegevens in tabellen die het mogelijk moesten maken om uit te rekenen hoeveel ontwikkelingshulp elke “underdeveloped country” nodig had om het ideaal van de “self-sustained growth” te halen.

Hij gebruikte daarbij gegevens die gelinkt kunnen worden aan de gegevens die Rostow belangrijk achtte bij de economische groei van ontwikkelingslanden. Hij richtte zich vooral op de factor groei: dat is het allerbelangrijkste doel van internationale hulp. “The function of outside capital in a development program is not directly to raise standards of living in the recipient countries but to permit them to

---

¹⁸⁶ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, pp. 193-195

¹⁸⁷ *Ibid.*, p. 195

¹⁸⁸ Proposal on the Action Teams/Task Forces, 5. Latin America, Memo Walt Rostow, s.d., Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 5, RSC

¹⁸⁹ ROSENSTEIN-RODAN, P., “The International Development of Economically Backward Area’s”

¹⁹⁰ LATHAM, *Modernization as Ideology*, pp. 54-56

¹⁹¹ ROSENSTEIN-RODAN, P., “International Aid for Underdeveloped Countries”

make the transition from economic stagnation to self-sustaining economic growth.”¹⁹² Het kapitaal kwam van buiten, maar ook Rosenstein-Rodan haalde de geschiedenis van de “advanced nations” aan om te argumenteren dat de ontwikkelingslanden uiteindelijk dezelfde inspanningen zouden moeten leveren die ook hun ontwikkelde Noorderburen honderd jaar geleden al op proef gesteld hadden. De *rate of savings* diende, zoals Rostow al aanhaalde, opgedreven te worden in zo’n mate en op zo’n regelmatige basis dat het ontwikkelingsland uiteindelijk zélf de investeringen in nieuwe productiemethodes kon maken. De burgerlijke moraal, die Schlesinger zo hoog in het vaandel droeg en die hij zo blind herkende in de waarden van zijn kompanen op de conferentie in Havana, kreeg hier een economische vertaling. Net zoals het leven van de voorbeeldige burger grote zelfdiscipline eiste (en nog steeds eist), en het vele opofferingen vergde zowel wat betrof ontwikkeling als financiële rationaliteit om uiteindelijk de vruchten te kunnen plukken, zo diende het ontwikkelingsland ook doorheen een periode te gaan van ontwikkeling van *social overhead capital* en het verstandig investeren en sparen van kapitaal. Sparen is doorheen de geschiedenis een bijzonder belangrijke pijler geweest van de burgerlijke moraal, en het hoeft ook niet te verbazen dat het in het Noordoosten van de Verenigde Staten was dat in de 19e eeuw de eerste kleine maatschappijen opdoken die het voor burgers uit de lagere middenklassen mogelijk maakten te sparen én hun zuurverdiende centen opnieuw in de economie te investeren.¹⁹³ Creatie en herverdeling van de welvaart moest in het model van Rostow en konsoorten gebeuren door privé-initiatief, en dus moesten de burgers van de staten in kwestie hun verantwoordelijkheid opnemen.

Uit de paper van Rosenstein-Rodan kunnen we ook voor de eerste keer afleiden hoe de Chileense economie er, althans volgens de standaarden van de moderniseringstheoretici, aan toe was. Rosenstein-Rodan deelde Chili in bij de groep van vijf Latijns-Amerikaanse landen met een “high and sustained rate of growth”¹⁹⁴. Hoewel dit misschien de indruk kan opwekken van een relatief welvarend land, moeten we hier meteen opmerken dat Chili al sinds lang – wat voor de Chilenen zelf mensenheugenis moet geleken hebben – sukkelde met een onhoudbare inflatie. De enige politicus die de eindeloze cyclus van stijgende prijzen enigszins efficiënt wist aan te pakken was Jorge Alessandri, zoon van de in hoofdstuk III besproken Arturo Alessandri. Zijn zoon Jorge zou, ironisch genoeg, Ibáñez een tweede keer van de

---

¹⁹² Ibid., p. 107

¹⁹³ WADHWANI, R., “Citizen Savers: Family Economy, Financial Institutions, and Public Policy in the Nineteenth-Century Northeast”, *Enterprise & Society*, 2004, Vol. 5, Nr. 4, pp. 617-625

¹⁹⁴ ROSENSTEIN-RODAN, P., “International Aid for Underdeveloped Countries”, pp. 111-112

macht houden in 1958, toen hij de presidentsverkiezingen won en zo de oude generaal opvolgde als president van Chili. De ex-dictator Ibáñez had zich schaamteloos verkiesbaar gesteld voor de presidentsverkiezingen van 1952, en had deze overtuigend gewonnen. De adelbrieven van Alessandri moeten dus zeker niet slecht geleken hebben in de ogen van de moderniseringstheoretici: hij was een overtuigd democraat van geboorte.

Toch verschilde hij in socio-economisch opzicht zeker van New Deal-gerichte denkers als Rostow. Daar waar Rostow een gezond economisch beleid deels geschoeid zag op staatsuitgaven en investeringen in *social overhead capital*, geloofde Alessandri in het heil van bezuinigingen en begrotingsoverschotten om de Chileense economie op poten te krijgen. Alessandri kreeg op éénenvijftigjarige leeftijd zijn eerste kans om die ideeën in beleid om te zetten, als minister van financiën in de regering van González Videla: “His minister of Finance (1947-50), Jorge Alessandri, devised a plan to reduce spending while raising taxation. His policy devised the first budget surpluses since the mid-1930’s, and almost halved inflation.”¹⁹⁵ Maar de minister van financiën zou echter de baan moeten ruimen vanwege zijn bezuinigingen: een voorstel tot het bevriezen van lonen en prijzen zorgde ervoor dat hij ontslag moest nemen. Maar ook toen hij voor de tweede keer over Chili regeerde, dit keer als president, zou hij sterk de schaar zetten in de staatsuitgaven.¹⁹⁶ Alweer duiken hier de tegenstelling op tussen het centralisme van de moderniseringstheoretici, die staatsinvesteringen in de publieke infrastructuur als noodzakelijk zagen voor economische groei, en het particularisme van mensen als Alessandri, die bespaarde op overheidsuitgaven en eveneens afzag van al te drastische ingrepen in de sociale structuur van het land. Toch was Alessandri het verkozen staatshoofd van Chili toen Kennedy de *Alianza* lanceerde, en daar zouden de moderniseringstheoretici dus rekening mee moeten houden.

Al schatte Rosenstein-Rodan het groeiritme van de Chileense economie wel vrij hoog in, toch was hij zich bewust van de onvoorspelbaarheid van deze economie. Zo durfde de academicus dan wel vrij boude voorspellingen te maken over het moment waarop landen als Colombia, Mexico en Argentinië onafhankelijk van buitenlandse kapitaalinjecties een duurzame groei zouden kunnen waarmaken, maar over Chili is hij heel wat minder zeker: “Chile’s progress is less clearly foreseeable – she may need more capital imports than is indicated in Appendix Table 4-A in 1966-71 and less than

---

¹⁹⁵ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*, p. 275

¹⁹⁶ *Ibid.*, p. 282-285

shown for 1971-76.”¹⁹⁷ Wat betreft de aangroei van het Gross National Product deelde hij Chili in bij het peloton van Latijns-Amerika: hij voorspelde dat het land over een periode van 15 jaar een gemiddelde groei van 3,25, 3,5 en 4 procent zou waarmaken. Rosenstein-Rodan was duidelijk minder onder de indruk van het potentieel tot het opdrijven van de industriële innovatie en productie in Chili vergeleken met die in landen als Colombia en Argentinië. Toch zag hij de toekomst rooskleurig in voor de meeste Latijns-Amerikaanse landen. Hij vermoedt zelfs dat een deel van hen tegen 1976 een welvaartsniveau bereikt zullen hebben dat dat van sommige Zuid-Europese landen overtreft. Zo schat hij het Gross National Product in Chili in 1976 op 440,6 dollar per persoon, terwijl Portugal tegen dan jaarlijks slechts 342,5 dollar per persoon zou genereren.¹⁹⁸

Walt Whitman Rostow had zich ondertussen geïnstalleerd in de kelders van het Witte Huis, waar hij de president diende als *Deputy Special Assistant to the President for National Security Affairs*. Hoofdadviseur *for National Security Affairs* was McGeorge Bundy, die net als Schlesinger een leerstoel bezette op Harvard. Het uitstippelen van het Amerikaanse beleid tegenover de ontwikkelingslanden was echter Rostow's werk, en hij nam de taak met plezier op zich. Op 28 februari 1961 stuurde hij een memo naar de president, getiteld “Crucial Issues in Foreign Aid”, waarin hij vooreerst komaf maakte met de oude aanpak (van president Eisenhower). Het programma voor ontwikkelingshulp van de vorige regering had “(...)the following familiar weaknesses. Its financing, as well as its perspective, is short-run rather than long-run. The small development component is mainly guided by a project approach rather than an approach in terms of developing whole nations.”¹⁹⁹ Het verschil tussen de status quo-aanpak en attitude van de regering Eisenhower en het lichtjes revolutionaire, voorwaartse elan van de regering Kennedy komt ook tot uiting in deze memo: “We are in the position of, say, the New Haven Railway, pouring out large sums to keep afloat, but with neither a defined forward objective nor the fresh capital to move towards it.”²⁰⁰ Hierbij vermeldde Rostow uiteraard niet dat ook Eisenhower tijdens de laatste jaren van zijn legislatuur voorzichtige stappen zette in de richting van ontwikkelingshulp gericht op het *ontwikkelen* van economieën van “onderontwikkelde” landen. De 500 miljoen dollar die Eisenhower vrijgemaakt had voor Latijns-Amerika

---

¹⁹⁷ ROSENSTEIN-RODAN, P., “International Aid for Underdeveloped Countries”, p. 115.

Appendix Table 4-A is de tabel in z'n paper waarin Rosenstein-Rodan de vereisten wat betreft kapitaalimport uitrekent.

¹⁹⁸ ROSENSTEIN-RODAN, P., “International Aid for Underdeveloped Countries”, p. 126, Table 2-C

¹⁹⁹ Crucial Issues in Foreign Aid, Memo Rostow aan president Kennedy, 28 februari 1961, Kennedy Papers, Declassified Documents Reference System (hierna DDRS), RSC

²⁰⁰ Ibid., p. 1

was ook meteen het budget waar Kennedy naar refereerde voor de Alliance for Progress, fondsen waarvoor hij beloofde zo snel mogelijk groen licht te krijgen vanuit Capitol Hill.

Daar waar beide presidenten wel bereid waren dollars naar de Derde Wereld te sturen, was het verschil tussen Eisenhower en Kennedy en hun respectieve planners wel duidelijk. Rostow riep op tot een ommekeer in het beleid:

In general, the new look consists of a turn-around from a defensive effort to shore-up weak economies and to buy short-run political and military advantage, to a coordinated Free World effort with enough resources to move forward those nations prepared to mobilize their own resources for development purposes. The goal is to help other countries learn how to grow. Aid ends when self-sustained growth is achieved and borrowing can proceed in normal commercial ways: e.g. Mexico.²⁰¹

Het optimisme over Mexico was misschien lichtelijk misplaatst: tot op de dag van vandaag is Mexico er niet in geslaagd het ideaal van de “self-sustained growth” te bereiken. Nochtans heeft ook de regering-Clinton geprobeerd een aantal liberaaldemocratische veranderingen door te voeren, onder andere door Mexico op te nemen in NAFTA, het North American Free Trade Agreement.²⁰² Ook hier is het resultaat niet onverdeeld positief: ondanks groeiende buitenlandse investeringen, lage inflatie en dito begrotingstekort blijft “economic growth disappointing”.²⁰³ Bovendien is de boodschap uit Washington, zoals bekend, ondertussen radicaal veranderd: staatsinterventionisme en grote investeringen zijn passé, economische groei moet er komen dankzij vrijhandel en de totale vrijheid van het privé-initiatief. Latijns-Amerikaanse landen zijn inmiddels in zo’n mate teleurgesteld geraakt in deze aanpak dat ze ondertussen op eigen houtje voorstellen formuleren tot het verhogen van de sociale uitgaven.²⁰⁴ Maar in 1961, toen de frigo’s snorden en de radio’s rockten in de Verenigde Staten, was het helemaal niet zo onrealistisch om te geloven dat een land dat slechts door een brede rivier van de Verenigde Staten gescheiden werd binnen afzienbare tijd op hetzelfde niveau als haar Noorderbuur zou kunnen produceren en consumeren.

Het centrale punt van de nieuwe aanpak in ontwikkelingshulp is volgens Rostow niet zozeer de omvang van het budget, maar vooral “the new criteria we wish applied in

---

²⁰¹ Ibid., p. 2

²⁰² MORENO-BRID, J., (et. al.), “Industrialization and Economic Growth in Mexico after NAFTA: The Road Travelled”, *Development and Change*, 2005, Vol. 36, Nr. 6, pp. 1095-1119

²⁰³ Ibid., p. 1096

²⁰⁴ TEICHMAN, J., “Private Sector Power and Market Reform: exploring the domestic origins of Argentina’s Meltdown and Mexico’s policy failures”, *Third World Quarterly*, 2002, Vol. 23, Nr. 3, pp. 491-512

granting aid.”²⁰⁵ Hier zien we ook hoezeer de wensdroom door de realiteit in bedwang gehouden werd: het hele beleid in één ruk omgooien was ook in Rostow’s ogen onmogelijk: “We cannot, clearly, pull the plug immediately on countries we are shoring up (e.g., Viet-Nam, Laos, Jordan); nor can we eliminate aid from places where we are buying what we regard as a serious military advantage (...)”²⁰⁶ In de tabellen van Rosenstein-Rodan kon men dan wel de aangroei van het GNP uitrekenen, en ook voor Laos, Viëtnam en Jordanië een – zij het beperkte – groei voorspellen, in de realiteit konden deze kapitaalsinvesteringen en sociale transformaties niet zonder meer plaatsgrijpen. Politieke invloed op korte termijn overtrof daar nog steeds de lange termijn: een overwinning van het communisme in deze naties zou voor Rostow ook op moreel vlak en binnen het kader van de moderniseringsdrift een gigantische ramp betekenen, gewoonweg omdat het de invoer van op Amerikaanse leest geschoeide ontwikkelings- en overlevingsmodellen onmogelijk zou maken.

Dat het indammen van het communisme zich perfect verzoende met het stimuleren van nationale ontwikkeling, modernisering en economische groei in ontwikkelingslanden blijkt ook uit een memo van Rostow waarin die de nieuwbakken president voorstelt hoe die zich best tegenover Moskou zou opstellen. “(...) Mr. Khrushchev should understand that, like his predecessors in office, the President will place the highest priority on protecting the truce lines which emerged from the Second World War and its aftermath.”²⁰⁷ De president zag zichzelf verplicht tot het beschermen van de Vrije Wereld, en daarom kon hij niet aanvaarden dat de Sovjet-Unie wapens zou leveren aan groeperingen die de democratische regeringen poogden te ondermijnen. Dit was ook een indicatie van het verschuivende paradigma van de Amerikaanse militaire doctrine die onder Kennedy plaatsgreep. Sovjet-agressie werd nu niet enkel meer gezien als het openlijk steunen van bijvoorbeeld Noord-Korea, maar ook “arms shipments into the Free World designed to exacerbate political difficulties as well as guerrilla operations” werden beschouwd als oorlogsdaden. Dit betekende niet dat de opgebouwde militaire spanning, vooral op nucleair vlak, niet kan afgebouwd worden. De nieuwe president is zelfs “anxious to improve the relations between the U.S. and the Soviet Union and to enter a sustained and serious exploration of possible solutions to major outstanding problems, including the nuclear test ban; measures of arms control and disarmament; scientific

---

²⁰⁵ Crucial Issues in Foreign Aid, p. 2

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Some Possible Messages to Moscow, Memo Walt Rostow aan president Kennedy, 16 februari 1961, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 5, RSC

cooperation; trade; etc.”²⁰⁸ Bovendien laat Rostow het concept van de *competing ideologies* hier zelfs woordelijk doorschemeren: “As the President has stated in his message on the State of the Union, he does not believe that competition confined to ideology, diplomacy, trade, scientific achievements, etc., is incompatible with the easing of U.S.-Soviet tensions; but it should be understood that the possibilities of a fruitful U.S.-Soviet dialogue and negotiation hinge greatly on the form competitive co-existence in the underdeveloped areas assumes.”²⁰⁹ De Verenigde Staten en de U.S.S.R. vchten volgens Rostow een perfect logische, waardige strijd uit, om de “beste ideologie”. Daar was op zich niets mis mee in de ogen van de M.I.T.-professor, die als academicus in de VS waarschijnlijk ook persoonlijk geconfronteerd was met stevige intellectuele competitie, en daar beter van geworden was. Het enige wat in Rostow’s ogen moest verdwijnen uit de Koude Oorlog waren de scherpe randjes: de militaire spanningen en de politieke oproer in de Derde Wereld. De ideologische wedren om de grootste technologische en socio-economische vooruitgang was in Rostow’s ogen waarschijnlijk gewoonweg een gezonde stimulans voor de Amerikaanse groeilust.

Ironisch genoeg had ook Khrushchev zich op deze wedren geworpen, en zou de U.S.S.R. op het einde van de jaren ’50 en in het begin van de jaren ’60 een sociaaleconomische modernisering voor brede lagen van de bevolking proberen door te voeren. Eén van de cruciale slagvelden van deze moderniseringsstrijd was in die jaren de keuken. In de ogen van Khrushchev, en waarschijnlijk in die van tal van Sovjet-intelligentsia, was de vuurkracht van een keukenmixer in deze wedren tegen het kapitalisme oneindig veel groter dan de vuurkracht van een T-55. Ook de Russen zagen in dat de eindeloze welvaart waar brede lagen van de Amerikaanse bevolking van konden genieten een potentieel allesverwoestende bom onder de fundamenten van het communisme was:

In the cosmos, socialist science had proved its superiority with the launch of the first Sputnik in October 1957. The kitchen, meanwhile – and the conditions of women’s work in general – remained the site of the Soviet system’s humiliation and a symbol of its backwardness. In the notorious confrontation between the superpowers at the American National Exhibition in Moscow 1959, it was the state-of-the-art kitchen of the model American home that served Vice President Richard Nixon as the ideal platform from which to challenge Soviet state socialism. For if US superiority in the space race and arms race was in doubt, capitalism’s victory in the standard-of-living race seemed assured.²¹⁰

---

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ REID, S., “The Khrushchev Kitchen: Domesticating the Scientific-Technological Revolution”, *Journal of Contemporary History*, 2005, Vol. 40, Nr. 2, p. 290

De Sovjets zagen zich dus gedwongen ook aan die wedren deel te nemen, omdat het ook in hun ogen de beslissende overwinning van het socialisme bereikt moest worden door de superieure individuele ontwikkeling van hun onderdanen. Ook voor de communistische ideologen was de levensstandaard een belangrijke graadmeter voor het “succes van de ideologie”. “As it held, the ultimate global victory of socialism was to be achieved through superior living standards rather than military might. It was an article of faith – and not only of Cold War polemics – that socialism would guarantee the best possible conditions of life for the largest number of people.”²¹¹ En net als de moderniseringstheoretici op M.I.T. geloofden ook de communistische denkers van die tijd dat de materiële ontwikkeling, en de verdeling van de welvaart over grote delen van de bevolking zou zorgen voor een bevrijding van het individu, in dit geval de “female *domestic slave*”²¹². Toch was het ook in de Sovjet-Unie ooit anders geweest: tijdens de periode van industriële expansie onder Stalin was de bevrijding van de vrouwslaf zeker geen strijdpunt. Integendeel, tijdens de heerschappij van Stalin werd de rol van de vrouw opnieuw op traditionele leest geschoeid. Dat deze visie veranderde toen Khrushchev aan de macht kwam, toont eens te meer aan dat ook in de Sovjet-Unie klassegebonden waarden met elkander botsten. Ook Khrushchev kan, onder enig voorbehoud, worden gezien als een profeet van de middenklasse, die haar waarden poogde uit te dragen over de hele Russische samenleving. En ook in de Sovjet-Unie waren die waarden nauw verbonden met materiële ontwikkeling. En Khrushchev geloofde duidelijk in de kracht van de keuken als beslissende symbolische factor in de strijd tussen Oost en West.

Zoals we dus kunnen zien, was het in de strijd om de materiële superioriteit aan beide zijden geen probleem om de strijd tussen kapitalisme en communisme, die soms op erg pragmatische manier gevoerd werd, te verzoenen met ideologische geloofsartikelen. En in die ideologische clash waren grote voorbeelden erg belangrijk. Rostow beveelt dan ook aan dat “we must promptly expand our commitments to those countries which now have the capacity to absorb capital productively in a reasonably short period (...)”²¹³ Alweer was er voor Rostow geen moreel probleem: om het kapitalisme wereldwijd maximaal efficiënt toe te passen, en op die manier zoveel mogelijk mensen naar het Amerikaanse welvaartsniveau te tillen, was een rationele aanpak vereist. En dus moesten de fondsen efficiënt en met voldoende gevoel voor zelfopoffering verdeeld worden. Naties die nog niet voldoende infrastructurele en

---

²¹¹ Ibid.

²¹² Ibid., p. 291

²¹³ Crucial Issues in Foreign Aid, Memo Rostow, p. 2

intellectuele ontwikkeling achter de rug hadden om op efficiënte manier kapitaal te absorberen bleven echter niet in de kou staan: “We can put countries which are asking for aid but do not now have good development programs, on notice that they must develop serious domestic programs before any increase in aid will be granted”.²¹⁴ In de jaren '50 ontwikkelden academici in de Verenigde Staten verschillende theorieën die het verschil in *college attendance* tussen de middenklasse en de *working class* moesten verklaren. De omvang en verdeling van de welvaart in de Amerikaanse maatschappij waren op dat moment op zo'n hoog niveau gekomen, dat het voor academici noodzakelijk leek te verklaren waarom er nog steeds zo'n uitgesproken sociale stratificatie bestond. De theorie van Davis-Moore had in 1945 al de aanzet gegeven: daarin werd uiteengezet hoe hoge functies in het maatschappelijk bestel tevens meer training vergden, en op die manier minder aangenaam leken. De onuitgesproken moraal van het verhaal was dat deze gegevens ervoor zorgen dat het kaf door een schijnbaar natuurlijk proces van het koren werd gescheiden, want enkel de besten zouden doorzetten om uiteindelijk de “greater rewards” die aan zo'n hoge functie verbonden waren te oogsten.²¹⁵

In 1953 dan komen Louis Schneider en Sverre Lysgaard op de proppen met een theorie over “deferred gratification”.²¹⁶ In dit artikel dichtten ze de middenklasse een aantal kenmerken toe die hen tot ideale actoren binnen Rostow's ontwikkelingsmodel maken:

The deferment of gratification occurs in many other areas. It may be contended that it does indeed fall into a *pattern*, characteristic of the so-called “middle class,” members of which tend to delay achievement of economic independence through a relatively elaborate process of education, tend to defer sexual gratification through intercourse, show a relatively marked tendency to save money, and the like.²¹⁷

Het artikel baseerde zich op de these dat de middenklasse zich onderscheidt van de arbeidersklasse door haar aanleg tot het *onderdrukken* van natuurlijke impulsen, en op die manier op lange termijn een grotere beloning krijgt. Zo zou de middenklasse zich ook onthouden van de natuurlijke impulsen tot geweld. Geweld is misschien voor de werkende klassen een acceptabele manier om dingen gedaan te krijgen, de middenklasse onderscheidt zich door geweld overbodig te maken in haar superieure instituties. De auteurs verhulden de geringe waarde die zij de overlevingsmethodes

---

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ CULLEN, J., (et. al.), “The Davis-Moore Theory of Stratification: A further examination and Extension”, *The American Journal of Sociology*, 1979, Vol. 84, Nr. 6, pp. 1424-1437

²¹⁶ SCHNEIDER, L., (et. al.), “The Deferred Gratification Pattern: A preliminary study”, *American Sociological Review*, 1953, Vol. 18, Nr. 2, pp. 142-149

²¹⁷ Ibid., p. 142

van de werkende klassen toedichten nauwelijks: “(...) the lower-class boy, eager to pay his own way and escape family domination, seeks a full-time job at a very early age and accordingly leaves school. The freedom he thus obtains happens to be illusory and he finds himself caught in a round of jobs with low pay and little promise.”²¹⁸ Ook hier speelde de seksuele ingetogenheid op. De auteurs haalden onder andere het onderzoek van Alfred Kinsey²¹⁹ aan om te argumenteren dat de middenklasse zich door een soort hogere moraal van de werkende klasse onderscheidde. Daar waar de *working class males* zich gebonden zagen tot economisch denken op korte termijn konden zij er lustig op los paren, terwijl hun tegenhangers uit de middenklasse – die grotere doelen voor ogen hadden en vanwege de opofferingen die ze daarvoor moesten maken – het heel wat ingetogener moesten houden.

Hoezeer het idee van opoffering en uitstellen van voldoening was wat het was, met name een ideaal, bleek dan wel weer uit het onderzoek van Francis Caro²²⁰, die in een middelbare school in Minnesota de proef op de som nam. Hij besloot dat “the deferred gratification concept should be used *with caution* as an explanation of class differences in activities of young persons.”²²¹ Hij voegde daar bovendien aan toe dat het idee van “opoffering” eerder bij de ouders dan bij de kinderen leefde. Ondanks deze reservaties zou Walt Rostow (en ook Rosenstein-Rodan) het idee van zelfopoffering met veel enthousiasme inschakelen in zijn ontwikkelingsmodel. In diens denken was de metaforische analogie tussen een ijverige, ambitieuze *college student* en een ijverig, ambitieus ontwikkelingsland ongetwijfeld snel gemaakt. Dus was het voor hem ook logisch dat de landen eerst een fase van *ontwikkeling* zouden moeten doormaken, waarbij zij zich zowel intellectueel als op het vlak van infrastructuur klaarstoomden voor de uiteindelijke beloning: materiële welvaart in de vorm van economische groei.

Rostow haalde hier ook de problematiek van het leger aan. Zoals we al eerder aanstipten, moest het leger zich ook aanpassen aan de nieuwe aanpak van de regering Kennedy. Militaire bijstand, die in wezen vaak de “traditionele” klassen in ontwikkelingslanden ten goede kwam, zou sterk aan banden gelegd worden. “Military aid should be separated from the budget,”²²² aldus Rostow. En zelfs al was er sprake van militaire bijstand, dan nog zouden de legers van de ontwikkelingslanden zich

---

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ KINSEY, A., *Sexual behavior in the human male*, Philadelphia, Saunders, 1948, 804 p.

²²⁰ CARO, F., “Deferred Gratification, Time Conflict, and College Attendance”, *Sociology of Education*, 1965, Vol. 38, Nr. 4, pp. 332-340

²²¹ Ibid., p. 340 (cursivering zelf toegevoegd)

²²² Crucial Issues in Foreign Aid, Memo Rostow, p. 3

moeten aanpassen aan de nieuwe normen: “A concerted effort should be made, through our military aid programs, to induce the local military to use their military resources for constructive purposes.”²²³ Civic action was dan ook één van Rostow’s stokpaardjes, en zijn boodschap viel zeker niet helemaal in dovemansoren bij de U.S. Army. Zo zond Edward Lansdale, ondertussen brigadier-generaal bij de U.S. Air Force, Rostow op 23 februari 1961 het afschrift van een lezing over “Civic Action”²²⁴. Hij had de lezing gegeven in de Counter-Guerrilla School in Fort Bragg, een instituut waar Kennedy veel waarde aan hechtte. “Many of these military students are from Latin America,”²²⁵ zo geeft Lansdale nog mee in z’n begeleidende nota. Met andere woorden: om Kennedy’s doelen te bereiken was het van vitaal belang dat deze jongeren het belang van respect voor de democratie en de mensenrechten bijgebracht werd.

Uit de tekst van de lezing blijkt duidelijk dat Ed Lansdale zijn uiterste best doet om de rekruten, die hoogstwaarschijnlijk de typische militaire afkeer van het eindeloze politieke gepalaver deelden, te overtuigen van het belang van burgerlijke normen in militaire operaties. Hij refereert naar Sun Tzu’s “moral law”, en beweert dat “(...) the principle underlying civic action has been a prime factor in good soldiering for many centuries. Think of it that way – not as some fancy theory, but as something simple and realistic which helps a good soldier attain military success.”²²⁶ Lansdale wijst erop dat het uitermate belangrijk is dat het gezag, die de troepen stuurt, erkend en gerespecteerd wordt onder de bevolking. Dit is een primaat waar Lansdale, na z’n ervaringen met Magsaysay, ongetwijfeld rotsvast in geloofde. In zijn corpus verwijst hij naar de effectiviteit van “community development” in de strijd tegen guerrilleros. Hij haalt hierbij voorbeelden aan van legerhulp bij de constructie van scholen en andere publieke infrastructuur in Guatemala en Colombia, en van hoogopgeleide officieren van het Filippijnse leger die “acted as lawyers for poor tenant farmers in the land courts”²²⁷. Bovendien prent hij de troepen in dat zij het veel makkelijker dan de communisten zouden moeten hebben om de steun van de bevolking te verwerven, aangezien zij “free men” zijn.

Ongetwijfeld was er een verschil in mening tussen Lansdale en Rostow over wat de plaats van het leger nu precies was binnen de moderne democratie. Voor Lansdale

---

²²³ Ibid.

²²⁴ Lecture on Civic Action, Memo Edward Lansdale aan Walt Rostow, 23 februari 1961, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 5, RSC

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ibid., p. 2

²²⁷ Ibid., p. 5

was het doel van civic action waarschijnlijk eerder het creëren van een strategisch voordeel. En in de ogen van Rostow was het een doel op zich om het leger verder te integreren in het kader van de natiestaat. Al sinds de dagen van de eerste natiestaten is de controle over het leger één van de sleutelkwesties in de strijd tussen de centraliserende krachten en de particularisten die zich tegen deze centralisering verzetten. Het leger werd eerst omgevormd tot een gewapend verlengstuk van de staat, verpersoonlijkt door de koning. Een goed voorbeeld hiervan zijn de hervormingen in het 18^e-eeuwse Franse leger bijvoorbeeld, waar de centrale overheid de strijdmachten probeerde te moderniseren en rationaliseren, en op die manier het adellijke monopolie over de kunst van het oorlogsvoeren poogde te breken.²²⁸ Later zou het leger dan, met de opkomst van het concept volkssoevereiniteit en de parlementaire democratie, een verlengstuk van de natiestaat worden, met alle gevolgen van dien.²²⁹ Het was dus niet ongewoon dat ook Rostow, in de hoedanigheid van politiek raadsman van president Kennedy, de greep van de hervormingsgezinde president over het leger probeerde uit te breiden. Het nieuwe leger zou ten dienste staan van de centrale natiestaat, én van haar centrale doel: de economische groei en de algemene welvaart. Toch laat de hartelijke toon van Lansdale's berichtje aan Rostow vermoeden dat de twee de strijd tegen het communisme belangrijker achtten dan deze politieke strubbelingen. Het is natuurlijk een feit dat het leger ook conservatieve elementen kende die helemaal niets wilden weten van Kennedy's veranderingen, zoals we ook al konden lezen bij Douglas Blaufarb. De zogeheten stroeve relatie tussen president Kennedy en diens strijdmachten is evenwel deels gebaseerd op een mythe, opgeklopt door enthousiaste, doch soms iet of wat naïeve romantici in Hollywood die met veel plezier een beeld van Kennedy als vredesduif schetsen.²³⁰ Toch is dit alweer een

---

²²⁸ BLAUFARB, R., "Noble Privilege and Absolutist State Building: French Military Administration after the Seven Years' War", *French Historical Studies*, 2001, Vol. 24, Nr. 2, pp. 223-246

²²⁹ KERSHAW, I., "War and Political Violence in Twentieth-Century Europe", *Contemporary European History*, 2005, Vol. 14, Nr. 1, pp. 107-123

²³⁰ De meest bekende van deze romantici is natuurlijk Oliver Stone, die in JFK een wild verhaal schetst over een complot binnen de economisch-militaire *beau monde* van de VS, en zelfs vice-president Lyndon Baines Johnson aanwijst als zijnde betrokken in het complot. Het militair-industriële complex, tegen wiens groeiende invloed Eisenhower zich in zijn *farewell address* keerde (meer hierover in: FALLOWS, J., *The Military-Industrial Complex*, *Foreign Policy*, Foreign Policy, 2002, Issue 133), zou Kennedy laten ombrengen hebben met de hulp van rechtse Cubaanse vluchtelingen omdat Kennedy van plan was de Koude Oorlog te beëindigen. Ook in *Thirteen Days*, een filmweergave van de Cubacrisis, wordt de gespannen relatie tussen Kennedy en het militaire establishment stevig opgeblazen. In deze film gebeurt dit onder andere door de Air Force-generaal Curtis LeMay als woordvoerder van de strijdkrachten te profileren. LeMay was de man die voorstelde de Koreaanse Oorlog te beëindigen door China met nucleaire middelen in de as te leggen, en ook tijdens de Cubacrisis drong hij aan op een gewelddadige oplossing. Zijn excentrieke, hawhawende voorkomen en zijn geringschattende opmerkingen over burgerslachtoffers tijdens de Tweede Wereldoorlog (LeMay was de man van de brandbommen op

vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid: Kennedy was zeker geen rabiate anti-militarist, maar wilde wel, zoals hierboven aangegeven, een aantal hervormingen doorvoeren. Het was meer tegen deze hervormingen, dan tegen z'n détentepolitiek dat sommigen in het militaire establishment zich verzetten.

Rostow's ontwerp tot modernisering en centralisering van de ontwikkelingshulp manifesteert zich ook verder in de memo. Zo dringt hij erop aan dat het budget uitgebreid wordt: "The volume of American development funds available over, say, a four-year period must be enlarged at about an average rate of \$1 billion a year more than the \$500 million we now command."²³¹ Bovendien moest het nieuwe model van ontwikkelingssamenwerking een multilateraal gegeven worden: ook de andere ontwikkelde naties van de "Free World" moesten hun deel doen. Deels was dit omdat op die manier de beschikbare fondsen konden opgedreven worden zonder de Amerikaanse belastingbetaler al te hard in de gordijnen te jagen. Daarnaast was het toch ook omdat Rostow geloofde dat de vrije wereld nu eenmaal om evidente redenen verenigd was tegen het communisme, en dat ook de andere ontwikkelde landen dezelfde conclusies zouden trekken uit hun hoge graad van socio-economische ontwikkeling en deze ook zouden willen overbrengen op de ontwikkelingslanden. Ook de manier waarop het geld verdeeld werd was in het centralisatiedebat een cruciaal gegeven. De "most crucial technical decision" die Kennedy zou moeten maken was of hij de toewijzing van de fondsen zou laten gebeuren "via borrowing authority within the foreign aid organization, or whether we go on with annual appropriations with a vague Marshall Plan type of forward commitment by the Congress as to scale."²³² De finale bevoegdheid over het toewijzen van overheidsgeld is al sinds mensenheugenis een bijzonder verbeterd slagveld waar staatscentralisten tegen de regionale belangen hun gram proberen te halen.²³³ Het Congres stond al sinds de dagen van Franklin Roosevelt weigerachtig tegenover het verhogen van de staatsuitgaven, zeker wanneer het staatsuitgaven die de buitenlandse bevoegdheden van de centrale overheid zouden uitbreiden betrof. En dus hoeven we ook niet te gissen naar welk van de twee modellen Rostow verkoos: een daadkrachtig

---

Tokyo) maakten hem tot een dankbaar figuur in de handen van satirische filmmakers. Zo was LeMay meer dan waarschijnlijk de inspiratiebron van zowel General Buck Turgidson én General Jack D. Ripper in Stanley Kubricks geniale *Doctor Strangelove*. Het mag duidelijk zijn dat al deze overdrijvingen filmisch en verhaaltechnisch zeker onderhoudend zijn, maar eveneens bijzonder simplistisch en naïef zijn.

²³¹ Crucial Issues in Foreign Aid, Memo Rostow, p. 3

²³² *Ibid.*, p. 4

²³³ KISER, E., "The Hinges of History: State-Making and Revolt in Early Modern France", *American Sociological Review*, 2002, Vol. 67, Nr. 6, pp. 889-910

instituut dat deel uitmaakte van de ontwikkelingshulporganisatie van de Amerikaanse overheid was hoogst noodzakelijk wou de president zijn ambitieuze doelen op het vlak van ontwikkelingshulp bereiken.

Ook de organisatie van en de personeelskeuze voor de ontwikkelingshulporganisaties van de Amerikaanse overheid waren cruciaal, zo besefte ook Rostow: “Administratively the foreign aid effort must be unified firmly under the direction of a single, strong person.”²³⁴ De keuze van personeel was bij de hele Kennedy-regering een bijzonder belangrijke kwestie. De regering werd, zoals we al eerder konden zien, bevolkt door geschoolde intellectuelen, technocraten uit de middenklasse van het Noordoosten van de Verenigde Staten. Hun geloof in de meritocratie, en het belang van intelligentie, doorzicht en rationeel vermogen bij het besturen van een natie was eindeloos. En dat geloof vond zijn weerslag in de vele memo’s over nieuw personeel die tijdens de eerste weken binnen de Kennedy-regering circuleerden. Zo verstuurde Dick Goodwin op 12 januari 1961, nog vóór de inauguratie dus, een memo waarin hij een aantal “bright young lawyers” opsomde die “an asset to this Administration in jobs throughout the government” zouden zijn. Goodwin is er oprecht van overtuigd dat de Kennedy Administration haar doelen enkel zal kunnen verwezenlijken wanneer de regeringsposten bevolkt worden door jonge honden die bovenal de kwaliteit “verstand” etaleren: “As you know, the real success and energy of many of the agencies of this Administration will depend on the flow of bright, able talent.” En alweer staan Franklin Roosevelt en diens Brain Trust model voor de aspiraties van de regering Kennedy: “It was said of Tom Corcoran during the New Deal that he was restless whenever he found a job without a bright young man or a bright young man without a job.”²³⁵ Deze voorliefde voor en hoge inschatting van verstand en competentie bij Kennedy zou later, zoals we nog zullen zien, overigens een felle reactie uitlokking vanwege de regering van Richard Nixon.

De “greatest weakness within the foreign aid organization (...) is the lack of first-class development planners,”²³⁶ zo vervolgt Rostow ondertussen. Voor Rostow en de andere adviseurs (Schlesinger bijvoorbeeld) schulde het succes van het ontwikkelen van hele naties in de manier waarop de lokale planners de finesses van de maatschappij waarin ze werkten wisten te vatten, en de manier waarop ze uit die finesses een waterdicht, efficiënt ontwikkelingsplan konden distilleren. En de planners in Washington

---

²³⁴ Crucial Issues in Foreign Aid, Memo Rostow, p. 4

²³⁵ Some names of Bright Young Lawyers, Memo Richard Goodwin aan Robert Kennedy, 12 januari 1961, Kennedy Papers, POF, SMF, Reel 3, RSC

²³⁶ Crucial Issues in Foreign Aid, p. 4

moesten op hun beurt voldoende capabel zijn om te herkennen waar fondsen nodig waren, en welke middelen nodig waren om het hele systeem draaiende te houden. Een gezonde, moderne organisatie van de organisaties die zich bezighielden met ontwikkelingshulp was hierbij eveneens een *conditio sine qua non*: “we need radically to reorganize the whole ICA technical assistance program in new directions. It is now, both at home and in the field, weighted heavily with traditional technical assistance projects (...) A major and ruthless overhaul of existing programs is necessary with a new emphasis on basic education; on bringing modern science to bear in the underdeveloped areas; on echnological training (notably in local institutions) to complement economic programs; and the financing of projects aimed at modernizing social institutions – land tenure; self-help housing; etc.”²³⁷ ICA, ofte de International Cooperation Administration, was een creatie van de vorige regering.²³⁸ Ze hield zich vooral bezig met kleinschalige projecten, en ambieerde zeker niet het soort grootschalige sociaaleconomische transformaties die de Kennedy-planners beoogden. Wou Kennedy het roer omgooien, dan moest er een nieuwe, centraal geleide organisatie komen die zich perfect kon vinden in de voorkeuren van de nieuwe regering. Van het personeel van deze nieuwe organisatie werd verwacht dat ze “understand the new criteria, (...) be able to weave together sensible country programs”²³⁹. Al deze nieuwlichterij was vooral belangrijk omdat de nieuwe regering, volgens Rostow althans, “stirred great hopes in Asia, the Middle East, Africa and Latin America (...) We must back our play or these opes will fade.”

Het probleem van de binnenlandse tegenstand tegen ontwikkelingshulp kon volgens Rostow opgelost worden door de voordelen die ontwikkelingshulp ook voor de Amerikaanse economie in petto zou hebben aan te stippen: “(...) we can make these new loans [aan ontwikkelingslanden] on a tied basis. This will mean that the new development program can be honestly presented as a measure which would increase American domestic production and exports.”²⁴⁰ En bovendien stond de Amerikaanse regering op binnenlands vlak zeker niet alleen in haar nieuwe initiatieven: “From having worked with the American groups interested in foreign aid (enlightened businessmen, labor leaders, churches, women’s clubs, etc.), I know that their efforts and tenacity will be directly proportional to the boldness of our vision

---

²³⁷ Ibid., pp. 4-5

²³⁸ US Aid History, Officiële Website U.S. Agency for International Development, http://www.usaid.gov/about_usaid/usaidhist.html, geconsulteerd op 27 juli 2006

²³⁹ Crucial Issues in Foreign Aid, p. 5

²⁴⁰ Ibid., p. 7

and our program.”²⁴¹ En net die “boldness” zou het de president ook in het Huis van Afgevaardigden en de Senaat mogelijk maken zijn plannen door te drijven: “(...) I simply report what Dick Bolling told me: ‘The bigger the President goes in foreign aid, the easier it will be in the House.’”²⁴² Met andere woorden: de grote plannen van de president zouden zeker en vast respect afdwingen bij de Amerikaanse volksvertegenwoordigers, die zoals gezegd traditioneel liefst de knip hielden op overheidsuitgaven. De president had nu zijn ontwerp tot een grootse, door de centrale overheid geleide aanpak van de ontwikkelingshulp gelanceerd. Vele lieden in het Congres zouden zeker aanvoelen dat dit een presidentiële aanval op het regionalisme en de onafhankelijkheid van de staten was.

Als afsluiter van dit deel nemen we dan ook nog even de manier waarop Kennedy zijn plannen uiteenzette tegenover de Amerikaanse volksvertegenwoordigers onder de loep. Kennedy liet niet na om bij z’n toespraak tot het Congres op 14 maart 1961, daags na zijn toespraak voor de Latijns-Amerikaanse diplomaten, te wijzen op het feit dat de grondslagen van het nieuwe beleid feitelijk al in de laatste jaren van de regering Eisenhower gelegd waren. Het was immers al op 8 september 1960, dat “at the request of the administration,”²⁴³ het Congres 500 miljoen dollar had vrijgemaakt voor het *Inter-American Fund for Social Progress*. Kennedy kwam nu slechts vragen om dit beleid door te zetten. Dit deed hij echter wel *con gusto*: hij wees op de “problems of Latin America”, waar de bevolking in sommige hoofdsteden gedwongen was te leven in “filthy and unbearable slums”. En hij maakte het zeer duidelijk dat de fondsen enkel toegekend zouden worden wanneer de Amerikaanse overheid zeker van was dat ze wel zouden geïnvesteerd worden voor de juiste doeleinden. Ook de rol van privé-ondernemingen benadrukte hij stevig in zijn toespraak. “Inter-American cooperation for economic and social progress is not limited to the actions of government. (...) United States business concerns have also played a significant part in Latin American economic development.”²⁴⁴ Kennedy verwijst slechts zijdelings naar de grote misbruiken en wantoestanden van de hand van Amerikaanse bedrijven: “Private enterprise’s most important future role will be to assist in the development of healthy

---

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Ibid.

²⁴³ BURR, *The Dynamics of World Power*, p. 507

²⁴⁴ Ibid., p. 510

and *responsible* private enterprise within the Latin American nations.”²⁴⁵ En daar voegde hij snel aan toe dat economische ontwikkeling in Latijns-Amerika een manier kon zijn “in which domestic business can be strengthened.”²⁴⁶ De hele toespraak voor het Congres was er met andere woorden op gericht de Amerikaanse volksvertegenwoordigers, en bij uitbreiding hun hardwerkende kiezers, ervan te overtuigen dat het nieuwe plan voor Latijns-Amerika een verantwoordelijk, berekend initiatief was, dat zeker niet de afbraak van de Amerikaanse privé-ondernemingen in Latijns-Amerika beoogde en dat op lange termijn voordelig zou uitdraaien voor de Amerikaanse economie. En toch appelleerde Kennedy hier ook aan het medegevoelen van de Amerikaanse volksvertegenwoordigers en hun kiezers. Kennedy besteedde een aanzienlijk deel van de toespraak om uit te weiden over de noodzaak van sociale veranderingen in Latijns-Amerika, en het eerlijk verdelen van de welvaart. Hij maakte duidelijk dat de fundamentele onrechtvaardigheden in Latijns-Amerika niet te verzoenen waren met de Amerikaanse waarden van vrijheid en gelijkheid.

Opnieuw wordt duidelijk dat de vergissing niet gemaakt mag worden van de Alliance for Progress te eendimensionaal te bekijken. De onderneming behelsde veel meer dan louter pragmatisch anticommunisme, of het openen van nieuwe markten voor de Amerikaanse ondernemingen, hoewel deze beiden perfect verzoenbaar waren met de basisideologie die school achter de Alliance for Progress. Het is belangrijk op te merken dat we zeker niet blind mogen zijn voor deze motieven, maar dat het vele malen interessanter is om de Alliance ook vanuit andere invalshoeken te bestuderen. Belangrijk is ook nog eens aan te stippen hoezeer de waarden van de klasse van handelaars meespeelde in de uitwerking van de plannen van de Alliance, en hoezeer zij stonden te popelen om de hele wereld deel te maken van hun wereldvisie, een wereld waarin iedereen vrij en gelijk was, en over voldoende middelen beschikte om het eigen potentieel maximaal te verwezenlijken. Kennedy en zijn adviseurs hadden, na uitgebreide consultaties met de personen die zij als sleutelfiguren zagen in het realiseren van hun New Frontier in de ontwikkelingshulp, de contouren van een droom gelanceerd. Een droom die gebaseerd was op de realiteit die zij op dat moment in de Verenigde Staten meenden te ontwaren: een zodanig hoog niveau van consumptie dat de wensen van elke man en vrouw in de natie nimmer on vervuld bleven, een mate van persoonlijke vrijheid die iedereen toestond de eigen ambities waar te maken en een sociaal systeem dat ervoor zorgde dat niemand onrechtvaardig behandeld werd. Doel van de regering was ervoor te zorgen dat deze realiteit in de

---

²⁴⁵ Ibid. – cursivering zelf toegevoegd

²⁴⁶ Ibid.

Verenigde Staten versterkt uit de jaren '60 zou komen, en dat de waarden en instellingen die deze realiteit in de eerste plaats mogelijk gemaakt hadden nu zouden worden uitgedragen over die delen van de wereld waar ellende, armoede, mensenwaardigheid en traditionele duisternis nog heersten. De regering zou nu moeten bewijzen dat ze haar bevlogen, verregaande en lichtjes zelfgenoegzame woorden in werkelijkheid kon omzetten.

V. John F. Kennedy in Chili: Een kwestie van Aanpak

The period of preconditions is the time in the life of a society when the traditional structure is undermined piecemeal, while important dimensions of the old system remain. Just before and during the take-off, the new modern elements, values, and objectives achieve a definitive break-through; and they come to control the society's institutions; and then, having made their point, with their opponents in retreat or disarray they drive to carry the process of modernization to its logical conclusion. – Walt Rostow, Stages of Growth

Underlying the competition of the parties during the Radical presidency, and those of Ibáñez and the second Alessandri, there was the whole issue of economic development as we now call it. The Chilean population was growing, and Chileans were no longer willing to accept the limited horizons of their parents and grandparents. (...) They were as affected as anyone else by the twentieth-century 'revolution of rising expectations', aspiring to share the lifestyles enjoyed by other peoples – not least the images that reached them through the movies. – Uit: Simon Collier & William Sater, A History of Chile, 1808-2002

We krijgen een idee van hoe de moderniseringstheoretici Chili zagen in het werk waar we al eerder naar verwezen – *Becoming Modern* van Alex Inkeles en David Smith.²⁴⁷ Zo was Chili naast Argentinië het enige land waar de onderzoekers durfden te vragen naar de politieke mening van de ondervraagden. Ze ontdekten zowel in Chili als in Argentinië dat mensen die al in contact waren gekomen met de moderniteit ook verlangden naar “fundamental change in political and economic institutions, much as they favor basic changes in interpersonal relations and in social customs.”²⁴⁸ Ook op het gebied van onderwijs en gezondheidszorg valt Chili niet erg uit de toon: niet verwonderlijk, aangezien we in hoofdstuk twee reeds zagen dat de methodes van Inkeles en Smith voorspelbare resultaten garandeerden. Wat wel interessant is, zeker gezien onze stelling betreffende de zucht naar staatscentralisering van de moderniseringstheoretici, is hun opmerking dat de Chileense hoofdstad geen opvallend grotere dichtheid aan moderne mensen vertoont dan de andere steden van

---

²⁴⁷ INKELES, A., (et. al.), *Becoming Modern*.

²⁴⁸ *Ibid.*, p. 301

het land. De onderzoekers gingen moderne personen zoeken in Santiago, Valparaiso en Valdiva, en troffen in al deze steden een (relatief gezien) gelijk aantal moderne mensen aan. Voor de Kennedy-planners moet dit interessant geweest zijn, aangezien ze zo een goed beeld hadden van de steden waar gelijkgezinde geesten woonden, intellectuele elites die zich actief konden inzetten in de processen die zij op gang wisten te brengen in Latijns-Amerika. In Argentinië ervoeren ze net het tegenovergestelde: daar waren de “moderne mensen” vooral in Buenos Aires geconcentreerd. Dat er hier wel verschil optreedt is, rekening houdend met het feit dat de onderzoeksmethode hier anders is (men gaat niet op zoek naar moderne eigenschappen in moderne mensen, maar naar moderne mensen tout court), niet zo verwonderlijk.

Uit hun studie blijkt ook dat de rurale omgeving in Chili een bijzonder sterke invloed had op de mentaliteit van wie er geboren was. Zo zouden mannen die geboren werden op het platteland en zich daarna in de stad vestigden om er als industriële arbeiders aan de slag te trekken slechts in 18 procent van de gevallen “moderne eigenschappen” vertonen, wat wordt afgezet tegen 33 procent in Nigeria. Dit zou kunnen betekenen dat de traditionele structuur op het Chileense platteland van een bijzonder dwingende aard was en mensen die binnen deze structuur opgegroeid waren voor de rest van hun leven tekende, maar zoals altijd moeten we deze statistische gegevens met de hoogste graad van omzichtigheid bekijken. Inkeles en Smith gaan nog verder: zelfs wanneer stadsbewoners van landelijke oorsprong modern onderwijs hadden kunnen genieten, bleven zij in Latijns-Amerika opvallend minder “modern” dan hun in de stad geboren tegenhangers.²⁴⁹ Natuurlijk kan dit ook aan het feit liggen dat de rurale exodus in Latijns-Amerika aanzienlijke proporties aannam²⁵⁰, waardoor de landarbeiders die de stad ontvluchtten in ongeveer dezelfde situatie terechtkwamen als hun Europese tegenhangers op het eind van de 19^e eeuw, namelijk in armoede en ellende, waar zij dan weer steun moesten vinden in dezelfde traditionele patronen van steun als die welke ze op het platteland gekend hadden. Mogelijk was de migratie in Nigeria beperkter, waardoor de groep stedelijke immigranten daar meer lieden telde die naar de stad trokken om hun horizons te verleggen eerder dan uit bittere noodzaak. Dit alles geeft alweer aan hoe ongenueanceerd, tot zelfs kinderlijk simplistisch het onderzoek van Inkeles en Smith wel niet was. Toch is het belangrijk deze bevindingen te vermelden omdat ze

---

²⁴⁹ Ibid., p. 230-235

²⁵⁰ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*, p. 292

aangeven dat de landelijke samenleving in Chili wel degelijk een vrij strakke sociale organisatie oplegde, zoals ook anderen reeds beschreven.²⁵¹

Het Bloemblad treedt het Atoomtijdperk binnen: Truman & Eisenhower

Het bloemblad waarnaar Pablo Neruda refereerde bevond zich, zoals we al zagen, na de Tweede Wereldoorlog in een eerder ongunstige economische toestand. De grote vraag naar koper die de economie had laten opleven tijdens dat net afgelopen wereldwijde conflict was teruggevallen, en zoals zovele Derde Wereldlanden die grotendeels vertrouwden op hun grondstoffen om de export gaande te houden betekende dit voor Chili een algehele terugval. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten ten aanzien van Chili erop gericht het land te vrijwaren van nazistische invloeden. De angst voor een overname van de politieke en economische structuren was overigens niet geheel onterecht: in Chili had zich tijdens de Depressie eveneens een nationaal-socialistische beweging ontwikkeld, die een aantal heel eigen kenmerken vertoonde. Kenmerken die volgens sommigen een gevolg zijn van de heel eigen socio-politieke kenmerken van Chili.²⁵² Op 5 september 1938 waagde de *Movimiento Nacional Socialista de Chile* een staatsgreep, die mislukte.²⁵³ Toch zou haar politiek falen niet betekenen dat de beweging uitgespeeld was: in 1940 schreef *el Jefe* een manifest waarin hij opriep tot nationalisering van de Chileense kopermijnen. *El Jefe* was Jorge González von Marées, een advocaat met een stamboom die terugreikte tot in de Duitse heimat. De leider van de *nacistas* riep op “to liberate ourselves from the Yankee tutelage we endure today, and to adopt more decidedly nationalistic attitudes in the area of economics.”²⁵⁴ Het mag dus duidelijk zijn dat de economische strijd om de grondstoffen, maar ook om de manier waarop de volledige economie diende georganiseerd te worden, al woedde lang vóór er sprake was van Salvador Allende. De *nacistas* bereikten uiteindelijk nooit hun economische noch hun politieke doelen, maar de Amerikaanse overheid hield Chili gedurende de hele Tweede Wereldoorlog wel nauw in de gaten. Van ingrijpen om

---

²⁵¹ BARRETT, G., (et.al.), ““Nadie es Profeta en su Tierra”: Community, Civil Society, and Intervening Institutions in Rural Chile”, *Human Organization*, 2005, Vol. 64, Nr. 1, pp. 89-103

²⁵² ETCHEPARE, J., “Nazism in Chile: A Particular Type of Fascism in South America”, *Journal of Contemporary History*, 1995, Vol. 30, Nr. 4, pp. 577-605

²⁵³ SZNAJDER, M., “A Case of Non-European Fascism: Chilean National Socialism in the 1930s”, *Journal of Contemporary History*, 1993, Vol. 28, Nr. 2, pp. 269-296

²⁵⁴ VON MARÉES, J., *El Mal de Chile*, Santiago, Ediciones Diego Portales, 1940, geciteerd in: COLLIER, S., *A History of Chile, 1808-2002*

sociale rust te bewaren, of verregaande sociale hervormingen door te voeren, was echter, voor zover bekend, niet echt sprake. Ook al omdat de *nacistas*, zeker gedurende de oorlog, een politieke non-factor waren.

Na de oorlog verminderde de vraag naar koper dus drastisch, en deze toestand zou aanhouden tot de aanvang van de Koreaanse oorlog. De economische terugval speelde ook de regering van de Radicaal González Videla parten. Bovendien hadden het einde van de Tweede Wereldoorlog en het begin van de Koude Oorlog ertoe geleid dat de communistische regeringspartners van de opportunistische Videla zich tegen hun president keerden. De vakbonden gingen zich steeds militanter gedragen en de situatie liep uit de hand. In juli 1948 werden de Communisten dan uit de regering gezet, en werd de Communistische Partij verboden. Dit leidde enkel tot nog meer communistische agitatie, aangezien de partij dan wel verboden was, maar nog steeds illegale acties kon organiseren. Ook in Washington besepte men dat de toestand van het Zuid-Amerikaanse land verre van ideaal was. In een rapport van de CIA, opgemaakt op 11 april 1950 (nog vóór de Koreaanse Oorlog uitbarstte), beweert de analist van dienst dat González Videla's "slightly left of center government faces serious economic problems which could develop into a political crisis within the next few months."²⁵⁵ Ondanks het feit dat de Amerikaanse overheid niet blind was voor de Chileense problemen, mocht een programma van economisch ontwikkeling op lange termijn de Amerikaanse economische belangen niet schaden: "A drastic revision of the country's tax structure would not only fail to provide the necessary funds but would have adverse effects on the strategically important copper industry as well as on other U.S. interests in the country."²⁵⁶ Toch kan Chili niet in de kou blijven staan, zo beseft ook de CIA:

Survival of the present pro-US regime in Chile thus largely depends on its success in obtaining foreign aid. There is little prospect that the Chilean Government will obtain the full amount it considers necessary. Receipts of limited foreign aid, however, might be sufficient to permit the government to ease political and economic tensions without serious detriment to its long-range developmental program.²⁵⁷

Met andere woorden: het doel van de ontwikkelingshulp aan Chili was vooral strategisch: de huidige, pro-Amerikaanse regering moest ten allen prijze in het zadel gehouden worden, en dat kon onder andere door de economische situatie te verbeteren. En ondanks het voorbeeld van ambassadeur Adolf Berle, die in 1946 in

---

²⁵⁵ Economic Outlook in Chile, Central Intelligence Agency (verder CIA) memo aan president Truman, 11 april 1950, Truman Library, DDRS, RSC

²⁵⁶ Ibid., p. 2

²⁵⁷ Ibid.

Brazilië aandrang op vrije verkiezingen²⁵⁸, lijkt het dat de politieke houding van Truman in Latijns-Amerika vooral geïnspireerd werd door strategisch pragmatisme. Er was zeker geen sprake van een algehele sociale revolutie, zoals Kennedy en de zijnen die in gang trachtten te zetten. Dit doet dan ook wat af aan Gabriel Almonds boude stelling als zou het Amerikaanse buitenlands beleid tijdens de Truman-jaren getekend zijn door “imaginative breadth and generosity of purpose.”²⁵⁹ Natuurlijk moeten we er ons van bewust zijn dat dit een CIA-memo is, die enkel de mening van de CIA weergaf, maar tijdens de vroege jaren van de CIA was het vertrouwen van het Witte Huis in de nieuwe inlichtingendienst groot. Er is ook geen sprake van bewijsmateriaal dat aangeeft dat Truman voor een radicaal andere weg dan die welke hier aanbevolen wordt zou gekozen hebben. De Truman-regering is met andere woorden bijzonder interessant vergelijkingsmateriaal: door haar passieve houding in Latijns-Amerika geeft ze aan dat een Democratische president, die in het binnenland dan wel via de centrale overheid een aantal moderniserende maatregelen doorvoerde – waarvan de desegregatie van de strijdkrachten de meest opvallende was²⁶⁰ – niet noodzakelijk voor een messianistisch buitenlands beleid koos. Ondanks Trumans lancering van “Point Four” (een programma van technische bijstand voor ontwikkelingslanden dat Truman door hem geformuleerd bij zijn inauguratie in 1949²⁶¹) bleef Latijns-Amerika in de kou staan, zoals ook Michael Latham al argumenteerde.²⁶² En dat hij hierbij evenveel als zijn opvolgers, Democraten en Republikeinen, geleid werd door strategische overwegingen staat buiten kijf. Het geeft ook aan dat de uitbreiding van de New Deal naar de rest van de wereld in 1961 een politieke keuze was van een bepaalde groep politici en wetenschappers die evenzeer ingegeven was door de toestand van de wereld in 1960 als door de ideologische basis die zij meegekregen hadden. Dit helpt ook de esoterische uitspraken van Kennedy te relativeren, die de lancering van de Alliance for Progress rationaliseert als een logische ontwikkeling in de Democratische, verlichte politiek van de Verenigde Staten, ingegeven door een hoger Iets in hun denken.

Daar waar Truman Latijns-Amerikaanse politieke grieven links laat liggen, geldt dit natuurlijk evenzeer voor de regering van Dwight Eisenhower. Zoals we al zagen excelleerde de Republikeinse staatsman vooral in het ondersteunen van het Latijns-

---

²⁵⁸ SCHWARTZBERG, S., *Democracy and U.S. Policy during the Truman Years*, Gainesville, University Press of Florida, 2003, 311 p.

²⁵⁹ ALMOND, *The American People and Foreign Policy*, p. xi

²⁶⁰ FROST, B., “Harry S. Truman”, *Biography*, 2002, Vol. 6, Nr. 5, pp. 86-92

²⁶¹ EMBRY, J., “Point Four, Utah State University Technicians, and Rural Development in Iran, 1950-64”, *Rural History*, 2003, Vol. 14, Nr. 1, pp. 99-113

²⁶² LATHAM, *Modernization as Ideology*, p. 74

Amerikaanse militaire establishment, door het toekennen van aanzienlijke hoeveelheden geld om militair materieel aan te kopen. Toch vinden we in deze periode een aantal interessante initiatieven terug, die aangeven dat men zich ook toen bewust met *social engineering*, zij het eerder defensief ingestelde *social engineering* bezighield. Zo zijn er een drietal memo's vanwege het Department of Labor te vinden waarin men voorstelt in te grijpen in de Chileense vakbonden. De laatste van deze reeks is het interessantst: de analist van het Office of International Labor Affairs stelt vast dat de greep van de communisten op de Chileense arbeidersbeweging vast als een bankschroef is. Zo zouden zij de CUTCh, de Central Única de Trabajadores de Chile ofte de nationale federatie van de Chileense vakbonden, vrijwel controleren. "At the most recent CUTCh national congress the combined Communist-Socialist slate won two-thirds of the places on the CUTCh executive [onleesbaar]."²⁶³ De motivaties die het Ministerie van Arbeid aangaf om een ingreep te rechtvaardigen strekken hier verder dan louter repressie van communistische arbeidersbewegingen. De Verenigde Staten hebben immers "an important stake in Chile's prosperity." En om die welvaart te verzekeren, moet het land geïndustrialiseerd worden, iets wat dan weer niet kan zonder een stabiele sociale en politieke omgeving.

Het mag duidelijk zijn dat de sociaaleconomische voorkeuren van Eisenhower en zijn regering ook hier hun plaats vinden. Eisenhowers minister van arbeid, James Mitchell, leeft dan wel voort in de herinnering om zijn onuitputtelijke inspanningen om vruchtbaar overleg tussen werkgevers en werknemers tot stand te brengen²⁶⁴, de regering koos volgens anderen toch vaker wel dan niet de zijde van de werkgevers in disputen, wat ook bleek uit het stemgedrag van de stemgerechtigde leden van het National Labor Relations Board (NLRB) die door Eisenhower aangesteld waren.²⁶⁵ Het mag dus niet verbazen dat ook de ingrepen in Chili vooral op de creatie van een rustige sociale en economische omgeving mikten, zodat het land financieel uit de problemen zou kunnen raken: "Establishment of a united, responsible, and vigorously anti-communist labor movement in Chile would facilitate economic stabilization and industrialization, help stabilize, also, the political situation, and diminish the influence of communism in Chilean national life."²⁶⁶ Maar om die stabiele situatie te bereiken, moesten de Verenigde Staten wel ingrijpen: het voorstel van het

---

²⁶³ Chile: Labor Program Proposal, Voorstel vanwege het Department of Labor, 27 februari 1958, Eisenhower Library, DDRS, RSC

²⁶⁴ GUZDA, H., "James P. Mitchell: Social Conscience of the Cabinet", *Monthly Labor Review*, 1991,

²⁶⁵ DELORME, C., "NLRB Voting on Important Unfair Labor Practices Decisions: 1955-1975", *American Business Law Journal*, 1978, Vol. 16, Nr. 2, pp. 223-229

²⁶⁶ Chile: Labor Program Proposal, Voorstel vanwege het Department of Labor, p. 1

Department of Labor houdt een vierdelig actieplan in. Zo zou de Organización Regional Interamericana de Trabajadores, kortweg ORIT, zich actief moeten engageren in “assistance to anti-communist labor elements” (verder in het voorstel betoogt men dat ORIT dit feitelijk al vijf jaar lang doet). Samen zouden zij een anticommunistische arbeiderscentrale op gang moeten brengen. Bovendien zou ook ICA haar deel moeten doen door Chileense arbeiders de beginselen van de “trade union practices” bij te brengen. Zeer interessant is ook het derde punt van het voorstel, waarin het Department oproept tot de scholing van Chilenen in “modern labor-management relations”.²⁶⁷ Een Amerikaanse docent zou, mogelijk met de hulp van ICA, als gast aan de Chileense universiteiten de beginselen van deze relaties doceren. Alweer toont dit aan dat internationale uitwisseling, ook op intellectueel vlak, zeker niet door Kennedy en zijn regering uitgevonden werd. De aard van de uitwisseling en de beleidskeuzes die de overheid probeerde over te brengen waren wel verschillend: daar waar Kennedy resoluut koos voor het propageren van sociale veranderingen, streefden de ingrepen van Eisenhower eerder sociale rust na, om op die manier economische vooruitgang te bereiken.

Ook het ontwikkelingsprogramma was helemaal niet zo stuurloos of gespeend van een langetermijnvisie als de Kennedy-planners later zouden beweren. Ook hier stond economische en sociale rust centraal. Eén van de punten van een lijst aanbevelingen tot de ontwikkeling van de Chileense economie die het State Department rond 1955 uitbracht was: “To demonstrate to labor leaders the evil effects of inflation on the working classes (could specialists be sent to Chilean schools to teach or lecture on the impact of economic trends on the working classes? Can labor leaders be schooled in economics with emphasis on public finance, either in Chile or in the U.S.?)”²⁶⁸ De Chileense vakbondslieden moesten met andere woorden verstaan dat gigantische overheidsuitgaven en investeringsprogramma’s ook inflatie teweeg brachten, en dat deze inflatie een nekslag betekende voor de koopkracht van de arbeidersklassen. Alweer blijkt dat de Amerikaanse overheid ook vóór Kennedy’s grootse programma’s reeds pogingen waagde om de Chileense socio-economische mentaliteit te wijzigen, maar opnieuw in andere richtingen dan die die Kennedy verkoos. De Chileense regering werd op dat moment geleid door ex-dictator Carlos Ibáñez. De oude generaal was vooral bezig met het vrijwaren van zijn machtspositie; een duidelijke economische visie had hij niet echt. Zo gebeurde het dat in zijn regering een conflict

---

²⁶⁷ Ibid., pp. 2-4

²⁶⁸ List of Recommendations for U.S. Economic Aid to Chile, Document State Department, vermoedelijk 1954-55, Eisenhower Library, DDRS, RSC

ontstond tussen Juan Rossetti, zijn minister van Economie en groot voorstander van een besparingsbeleid, en Guillermo de Peredregal, zijn minister van Binnenlandse Zaken die een aantal bijzonder ambitieuze ondernemingen wou opzetten met het Chileense overheidsgeld.²⁶⁹ In Washington zag men de megalomane *General of Hope* waarschijnlijk eerder als de Generaal van de Calamiteit: al van voor de verkiezingen was zijn programma vaag, zijn houding dubbelzinnig. Een beetje bijsturing kon in de ogen van de mensen van het State Department vast geen kwaad, en dus probeerde men de politieke situatie rond de oude militair te stabiliseren. Stabilisering en het vrijwaren van de status quo waren evenwel geen lapoplossingen, zoals Rostow ze later zou bestempelen. Voor Eisenhower waren ze een fundamentele pijler van zijn socio-economische visie.

De regering stond zeker niet weigerachtig tegenover kapitaalsinjecties in de ontwikkelingslanden. Zo vinden we in hetzelfde document terug dat “the U.S. should support an IBRD [International Bank for Reconstruction and Development] credit” om een door de Chileense overheid voorgesteld ontwikkelingsplan te financieren, gesteld dat dit “under sound financial principles” kon gebeuren.²⁷⁰ Toch lag de nadruk bij de ontwikkelingshulp vooral op het sterken van de status quo door de repressieve arm van de overheid meer spierkracht te geven. In een ICA-rapport uit 1956 lezen we hoe men “strengthening the carabineros” tot de “primary responsibilities” van de organisatie rekende.²⁷¹ De carabineros, een overheidsorgaan vergelijkbaar met onze vroegere rijkswacht, waren niet per definitie bloeddorstige communistenjagers. Tijdens de grote momenten van crisis in Allendes regering was Generaal Sepúlveda, het hoofd van de dienst, een zogeheten loyalist – trouw aan de zittende president. Het was slechts nadat de “police communication network fell into the hands of the putschists” dat de dienst zich bij de coupplagers aansloot.²⁷² Toch verwachtte men ongetwijfeld van de carabineros dat ze de orde zouden bewaren, en zouden voorkomen dat de vakbonden het maatschappelijke leven al te zeer zouden kunnen verstoren. Voor de Verenigde Staten was het ook belangrijk dat deze ordetroepen zich verbonden voelden met hun tegenhangers uit het Noorden. Dus zou ICA niet enkel voor geld, maar ook deels voor de opleiding van de rekruten zorgen. Ook het State Department hielp mee aan het bouwen van een stabiel Chili: zij moesten voorzien in een “contra-sabotage program for strategic industrial

---

²⁶⁹ COLLIER, S., *A History of Chile, 1808-2002*, p. 254

²⁷⁰ List of Recommendations for U.S. Economic Aid to Chile, Document State Department, p. 1

²⁷¹ ICA Report on Afghanistan, Bolivia (...) Chile (...), Document State Department, 22 juni 1956, DDRS, RSC

²⁷² KAUFMAN, E., *Crisis in Allende's Chile: New Perspectives*, New York, Praeger, 1988, p. 299

installations in Chile.”²⁷³ De stabiliserende inspanningen van Eisenhower uitten zich dus ook in een repressieve component, maar zoals we verder zullen zien was dit ook bij Kennedy en Johnson het geval. Het verschil school dan ook eerder, zoals we al meerdere malen aangaven, in de aard van de maatschappij die men met de toegekende hulp poogde op poten te zetten, en in de omvang en ambitie van de ingrepen. Vooral dat laatste is tekenend: daar waar er al sprake was van ontwikkelingshulp tijdens de jaren '50, was Kennedy wél de eerste die een opzet van dergelijke omvang, zowel in woorden als in daden en met een duidelijk afgelijnde ideologie, lanceerde.

Op 29 februari sprak Eisenhower dan met Alessandri, als onderdeel van de *goodwill trip* die de Amerikaanse president door Latijns-Amerika maakte. Economische ontwikkeling maakte zeker deel uit van de conversatie, alhoewel het duidelijk mag zijn dat de strategische positie van Chili binnen Latijns-Amerika centraal staat in het gesprek.²⁷⁴ De oude ijzervreter Eisenhower en de Chileense aristocraat Alessandri spraken over ontwapening én over bijkomende militaire steun vanuit de VS, maar Alessandri haalde wel aan (en Eisenhower geeft hem daarin gelijk) dat “military expenses were a heavy burden to the nation’s economy, holding back the government’s efforts to develop the country economically.”²⁷⁵ Ook zou Alessandri vragen om een opheffing van de invoertaksen die de Verenigde Staten op Chileens koper hieven, een verzoek dat zou afgewezen worden door het Department of State.²⁷⁶ Maar over sociale kwesties, of de weg die de Chileense economie diende te bewandelen, spraken de twee niet. Ze hadden het vooral over de strategische verhoudingen in Latijns-Amerika, en het grensconflict met Argentinië. Alessandri vroeg zelfs expliciet om een lening om de Chileense marine te voorzien van “one additional destroyer and one additional submarine.”²⁷⁷ Hij vroeg ook of de Verenigde Staten een actievere rol willen gaan spelen in de *balance of power* in de hemisfeer – mochten de Verenigde Staten zich engageren tot het ter hulp schieten van elke naties die aangevallen werd, zou het hele continent een veiliger plaats zijn. De toon en keuze van de onderwerpen in het gesprek zijn hier allesbepalend: nergens spraken de twee over *social engineering* of het bestrijden van interne subversie. Castro’s naam viel geen enkele keer gedurende het hele, één uur durende gesprek. Het was een gesprek

---

²⁷³ Ibid., p. 11

²⁷⁴ President’s Good Will Trip through South America, Memorandum of Conversation with President Alessandri on February 29, 1960, Memo State Department, 22 maart 1960, DDRS, RSC

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ White House Staff Notes, State Department rejects Chilean hope that copper excise tax could be removed,

²⁷⁷ Ibid., p. 2

tussen twee mannen die er een vrij gelijkaardig maatschappijbeeld op nahielden, mannen van de sociale status quo en de *Realpolitik*. In Eisenhowers ogen was de nationale soevereiniteit van Chili heilig – zich zo openlijk uitspreken over de politieke situatie van een andere natie was ondenkbaar. Natuurlijk moeten we dit ook relativeren: zoals we al zagen was de nationale soevereiniteit van Guatemala dan toch niet zo heilig, zoals bleek in 1954. Toch kunnen we vermoeden dat de twee het qua mentaliteit vast bijzonder goed met elkaar gevonden moeten hebben.

Het helpt ons ook een algemeen besluit over de periode-Eisenhower te formuleren. Eisenhower was zeker niet blind voor de gevaren van psychologische subversie in de Koude Oorlog. Integendeel, de 34ste president van de Verenigde Staten geloofde zeer sterk in psychologische oorlogsvoering als cruciale tactiek in het winnen van de Koude Oorlog. De strijd om de “hearts and minds” zoals die ook bij Kennedy gevoerd zou worden, lag Eisenhower nauw aan het hart.²⁷⁸ Toch ontbrak het propageren van de sociale bevrijding compleet bij Eisenhower. Bij Eisenhower was de propaganda veel meer een zaak van *Realpolitiek*: van het beïnvloeden van opinies door de “vijand” in diskrediet te brengen. In Eisenhowers ogen was een ingreep in de sociale stratificatie van een andere natie dan ook totaal ongerechtvaardigd: de man was een overtuigde particularist, die zich ook in de Verenigde Staten zelf weerhield van drastische ingrepen in de traditionele samenleving in het Zuiden. Eisenhowers “onbewogenheid” mogen we dus zeker niet toeschrijven aan een gebrek aan ideologische inspiratie. Eisenhower geloofde in de noodzaak van de “self-help” om de levensstandaard in de hoogte te drijven. De staat had daar in zijn ogen weinig in te zoeken: zij moest zorgen voor een stabiele economische omgeving, en de bevolking beschermen tegen verstoring van het sociale patroon. Laat staan dat de overheid van een ander land zich actief zou mengen in de sociale stratificatie van een ontwikkelingsland.

Natuurlijk schuilt hierin dan weer de ultieme paradox van elke sociaalconservatieve beleidsmaker: we hebben immers in de bronnen kunnen ontdekken dat om die “stabiliteit” te vrijwaren de regering Eisenhower het zichzelf toch zou veroorloven om de Chileense maatschappij “bij te sturen”. Zo was de training van veiligheidstroepen en vakbondsmensen, met als doel communistische agitatie de pas af te snijden, in

---

²⁷⁸ OSGOOD, K., “Form Before Substance: Eisenhower’s Commitment to Psychological Warfare and Negotiations with the Enemy”, *Diplomatic History*, 2000, Vol. 24, Nr. 3, pp. 405-433

feite ook een vorm van *social engineering*, maar dan *social engineering* ten dienste van de status quo. Ook John en Allen Foster Dulles, anticommunistische wraakengels en respectievelijk minister van Buitenlandse Zaken en Director van het Central Intelligence Agency, namen het vaak niet zo nauw met de nationale soevereiniteit van de Latijns-Amerikaanse naties. Zo hadden zij, zoals we al zagen, de Guatemalteekse president Jakobo Arbenz in 1954 laten afzetten. Dit gebeurde “for reasons of national security, ideology, and the fact that both own stock in the United Fruit Company [wiens bewegingsvrijheid Arbenz stevig beperkt had] and had previously provided legal services for the company.”²⁷⁹ Dit is een perfecte illustratie van hetzelfde morele spinnenweb waar ook Kennedy en de zijnen in zouden terechtkomen: een mengeling van zakelijke banden die tot loyaliteit opriepen, het vrijwaren van de nationale (economische belangen) van de Verenigde Staten en de kruistocht tegen het communisme. Dat laatste was voor de religieus lichtelijk hysterische Dulles-broertjes zeker geen bijzaak. En toch was het net zo goed een pragmatische zet: we zouden kunnen zeggen dat de pragmatiek door de ideologie gelegitimeerd werd. Maar net zo goed inspireerde de ideologie tot pragmatiek: in de ogen van John en Allen Dulles was het beschermen van het privébezit – een recht dat particularistische Republikeinen nog steeds met hart en ziel verdedigen, in een recent voorbeeld zelfs tegen de overheid van de staat New York²⁸⁰ - één van de pijlers van de ideologie waarin zij geloofden, en dus was het gerechtvaardigd in te grijpen. Het beperken van de reikwijdte van de staat en het beschermen van de vrijheid van de privéonderneming was dus bij Eisenhower ook een – zij het minder uitgesproken – doel van het buitenlands beleid dat zich perfect met het anticommunisme van de regering verzoende. Ook in het komende stuk, over de Kennedy-regering, zal blijken dat het propageren van sociale bevrijding perfect samenviel met het bestrijden van de communistische agitatie, het beschermen van de nationale veiligheid van de Verenigde Staten én het behartigen van de Amerikaanse zakelijke belangen. Het is nu net interessant om zien, zoals ik al aangaf, hoe dat bijna bovenaards harmonieus model de botsing met de Chileense realiteit overleefde. Zonder het einde te willen verklappen, kunnen we toch al aangeven dat de Alliance over de gehele lijn faalde in Chili: op het einde van het decennium zou een Marxist tot president verkozen worden, en alsof dat nog niet voldoende was zou hij afgezet worden door een oude aristocraat die tijdens zijn regime de sociale hervormingen van de jaren '60 bijzonder

---

²⁷⁹ McWILLIAMS, W., (et.al.), *The World since 1945, A History of Foreign Relations*, pp. 95-96

²⁸⁰ s.n., “United States: Hands off our homes; Property rights and eminent domain”, *The Economist*, 2005, Vol. 376, Nr. 8440, pp. 34-35

efficiënt zou terugschroeven, en de macht van de traditionele landeigenaars zou herstellen.

Chili & de *Middle Class Revolution*: Botsende Belangen

Op 10 december 1962 stuurde Frank Karelsen, partner bij het New Yorkse advocatenbureau Karelsen & Karelsen, president Kennedy een brief over Jorge Alessandri. “In a recent trip through South America, at Santiago, Mr. Tagle, one of Jorge Alessandri Rodriguez’ very good friends, gave me the enclosed concerning the president. Because of the many serious moments in your life I thought it would be amusing.”²⁸¹ Het amusement sproot voort uit de beschrijving van de vele kleine kantjes van het karakter van de oude aristocraat. Tagle begon met “He may be called Jorge – but never forget he is an Alessandri,” voegt daaraan toe dat hij een voorliefde voor journalisten heeft, maar dat hij deze op zo’n manier bejegt dat “the reporters feel that they are being interviewed by don Jorge.” De Chileense president zou zich ook niet ook niet helemaal op zijn gemak voelen bij de aard van zijn missie (de brief kwam voorafgaand aan een officieel staatsbezoek van Alessandri aan de Verenigde Staten): “He has a great sense of dignity. Let it not be said that he is looking for money.” Tagle sluit af met een heuse billenkletser: “REMEMBER HE IS LATIN. DON’T LEAVE HIM ALONE WITH MRS. KENNEDY.”²⁸² De toegevoegde brief is feitelijk een handleiding van hoe om te gaan met de Chileense president, en Mr. Tagle schreef het stuk ongetwijfeld met het grootst mogelijke respect voor Alessandri in gedachten, en met de oprechte bedoeling de ontmoeting zo aangenaam mogelijk te maken. Toch – met de voorgaande beschrijvingen van de Latijns-Amerikaanse aristocraten in *A Thousand Days* in het achterhoofd – kunnen we ons niet ontdoen van de indruk dat de toon bij Karelsen eerder spottend is. Voor de bereisde wereldburger Karelsen, advocaat in de ultieme metropolis, was de Chileense president met zijn in traditie en ouderwets fatsoen gearde *mannerisms* waarschijnlijk een overblijfsel uit een vroeger tijdperk, die nog niet begrepen had dat de tijden aan het veranderen waren. Het geeft meteen ook aan waar de moeilijkheden van de Alliance for Progress lagen: Kennedy zou mensen als Alessandri moeten overtuigen van de noodzaak van verregaande sociale veranderingen, maar Alessandri zou daar niet meteen warm voor lopen.

---

²⁸¹ Habits of Jorge Alessandri, Brief Frank Karelsen aan president Kennedy, 10 december 1962, Kennedy Papers, Country Files (hierna CF), Reel 4, Chile, RSC

²⁸² *Ibid.*, p. 2

Chili speelde al vanaf het begin een hoofdrol in de Alliance for Progress, zij het dan wel ten gevolge van een natuurramp: in mei 1960 had een gigantische aardbeving, waarvan het epicentrum zich rond de stad Concepción situeerde, verwoestende gevolgen gehad. Dit ook al omdat de beving gevolgd werd door een vloedgolf, die de schade nog groter gemaakt had. Dit was uiteraard geen goed nieuws voor Alessandri: “By 1961 Alessandri’s political position had worsened, partly because of economic disarray (to which the earthquake had contributed) and the renewal of inflation.”²⁸³ In zijn toespraak tot het Congres op 14 maart vraagt Kennedy dan ook aan het Congres “to appropriate the \$100 million” die het Congres reeds goedgekeurd had voor de “task of rebuilding the economy of southern Chile.”²⁸⁴ Voor Kennedy was deze ramp uiteraard perfect om de economische noden van Zuid-Amerika extra te dramatiseren. Hij wijst het Congres ook op de grote mate waarin de Chilenen zichzelf hielpen: “Since then [sinds het Congres de \$100 miljoen goedgekeurd had, maar nog niet toegewezen had] the people of Chile have been patiently rebuilding their shattered homes and communications facilities.”²⁸⁵ Wat Kennedy hiermee vooral wou duidelijk maken aan de lieden van het Amerikaanse Congres was dat de Chileense bevolking economisch gezien zeker niet vleugellam was, en dat de Verenigde Staten de Chileense economische opbouw zeker niet helemaal zouden overnemen. Integendeel: de Chilenen hadden zelf een zeer uitgesproken, levendige economische wil, en de Verenigde Staten zouden niets meer doen dan het gebrek aan kapitaal verhelpen. En waar nodig zouden ze de sociale veranderingen kanaliseren, zoals de Alliance for Progress dat voorschreef. De \$100 miljoen werd ook daadwerkelijk goedgekeurd, en ingeschreven in het globale budget van de *Alianza*.²⁸⁶

De Alliance for Progress was nu gelanceerd, en ook de planners in Washington waren zich ten eerste bewust van de noodzaak van sociale veranderingen in Latijns-Amerika. Op 25 maart 1961 schrijft Dick Goodwin een memo aan Kennedy waarin hij de vooruitgang van de Alliance beschrijft. Punten één en twee, de uitwerking van de wetenschappelijke programma’s van de Alliance en het opstarten van een aantal Food for Peace-projecten in het kader van de Alliance, zijn vrij voor de hand liggend. Het derde punt is interessanter: Goodwin stelt dat “The biggest problem, of course, is that of economic and social development.”²⁸⁷ En om dat op te lossen is het belangrijk dat

---

²⁸³ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*, p. 259

²⁸⁴ BURR, *Dynamics of World Power*, p. 511

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ Agency for International Development, Proposed Program for Fiscal Year 1963, Kennedy Papers, Departments and Agencies File (hierna DAF), RSC, p. 1

²⁸⁷ Summary of Progress on the Alliance for Progress, Memo Dick Goodwin aan president Kennedy, 25 maart 1961, Kennedy Papers, SMF, Reel 3, RSC

“the country planning effort” zo snel mogelijk van start gaat. Om dit “effort” op poten te zetten moesten verschillende zaken gedaan worden – “assembling a Washington staff, getting planning teams into the field, and drawing up criteria for use of existing funds (...)”²⁸⁸. De werkwijze van de planners is een interessant gegeven: de mannen in het Witte Huis geloofden duidelijk in een goed geordende commandostructuur om sociale verandering teweeg te brengen. De hiërarchie was duidelijk: in Washington zaten de sociale planners die de “big picture” in het oog moesten houden, en zij kregen informatie van de experts in het veld, die gespecialiseerd waren in het observeren en analyseren van de samenlevingen van de ontwikkelingslanden waar ze, soms al lange tijd, mee vertrouwd waren. In het Witte Huis popelde men om van start te gaan met de grote revolutie die doorheen Latijns-Amerika zou rollen: in dezelfde memo, dus nog eer de experts in het veld hun observaties hadden kunnen doorsturen, dringt Goodwin erop aan “to begin some immediate economic development loans.”²⁸⁹ Het enthousiasme was groot, maar ook enigszins wild en onbezonnen: de Kennedy-regering geloofde blijkbaar dat hoe sneller ze geld pompten in de ontwikkeling van de Zuid-Amerikaanse naties, hoe beter.

De hang naar professionele, bijna exact-wetenschappelijke analyse die Goodwin méér nog dan de andere planners uit de Kennedy-regering kenmerkte, blijkt ook uit een latere memo, uit zijn tijd als Deputy Assistant Secretary of State for Inter-American Affairs. Daarin roept hij zijn personeel op tot het voorbereiden van hun “Country Papers”, en dit moet met de grootst mogelijke wetenschappelijke genuanceerdheid gebeuren.

Each country paper (...) will have approximately two sections (a) realistic, hard-hitting analysis of the current politico-economic situation in each country, including the extent of communist infiltration, lack of political stability, particularly vulnerable spots in the political picture, inflationary trends, balance of payments crisis, general picture of poverty including per capita income, illiteracy rates, infant mortality, life expectancy, etc.²⁹⁰

En een algemene, breed uitgelijnde analyse was niet wat Goodwin wou, hij verwachtte van zijn mensen een hoogst gedetailleerde, werkbare analyse waaruit men meteen een effectieve reactie kon puren. “Here, as elsewhere throughout the country presentation, we must deal in specifics as opposed to general language. For example, it is not adequate to say that ‘the communists have increased their strengt in the trade union movement.’ Rather you should say that ‘the communists now control seven

---

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ Preparation of Country Papers, Memo Richard Goodwin aan Members of Alliance for Progress Working Group, 21 februari 1962, Kennedy Papers, SMF, Reel 3, RSC

unions including the critical transport workers union and are on the verge of taking over control of the National Federation of Workers.” Goodwin was zich waarschijnlijk niet bewust van de ironie: hoewel hij oproept tot het bezigen van “specifieke” termen, is het natuurlijk nog steeds erg vaag om te zeggen dat de Communisten de “controle” over deze of gene maatschappelijke organisatie verworven hebben. Ook de communisten waren in Latijns-Amerika onderhevig aan interne twist, en bovendien betekent controle van de top van een bepaalde organisatie niet dat de basis altijd even gewillig staat tegenover de nieuwe leiders. Ook hier weer blijkt hoe dubbelzinnig de morele standaard is die door de moderniseringstheoretici gehanteerd werd: enerzijds stelden ze hoge eisen wat betreft de sociale ontvoogding van de Latijns-Amerikaanse bevolking, anderzijds was heel hun systeem van inwinnen van informatie gericht op het verwerven van sociale controle. Het is alweer een duidelijk voorbeeld van hoe de middenklasse haar invloed wou uitbreiden, haar zakelijke belangen wou verdedigen, maar dat tegelijkertijd combineerde met een oprecht geloof in de juistheid van hun zaak, en in de noodzaak van het nastreven van de sociale vooruitgang in de Derde Wereld.

De eerste sociale en politieke analyse van de Chileense maatschappij die we terugvonden in de bronnen werd gemaakt tijdens de Zuid-Amerikaanse missie van Adlai Stevenson, die liep van 4 tot 22 juni 1961. De gevatte, doch enigszins elitaire en arrogante Stevenson was de ambassadeur van de V.S. bij de Verenigde Naties, en was als *liberal* eerder gematigd op het vlak van overheidsinmenging om sociale verandering te bewerkstelligen. Toch zou hij in 1956, tijdens zijn tweede poging om het Witte Huis op Dwight Eisenhower te veroveren, een radicaler houding aannemen die de voorbode zou zijn van de New Frontier en de Great Society. Ook wanneer het op buitenlands beleid aankwam, was Stevenson een realistischer denker dan Kennedy en diens gevolg (althans daar waar het op sociale inmenging van de Amerikaanse overheid bij andere landen aankwam). Hij stond, net zo goed als Kennedy natuurlijk, voor containment van de Sovjet-Unie, maar was ook een heftige tegenstander van de toetreding van het Communistische China tot de Verenigde Naties.²⁹¹ Stevenson had dus een ideaal profiel voor een dergelijke rondreis (naast het feit dat hij als VN-ambassadeur ook nog eens een symbolische toegevoegde waarde bezat): hij was een nuchtere, ingetogen diplomaat en een bijzonder verstandig debatvoerder. Maar hij was geen missionaris van de Amerikaanse middenklasse, die gekomen was om de

---

²⁹¹ BROADWATER, J., Adlai Stevenson and American Politics: the Odyssey of a Cold War Liberal, New York, Twayne, 1994, 294 p.

overheden van de bezochte landen te dwingen hun sociale systemen drastisch aan te passen.

Zijn analyse van de Chileense situatie is, althans wat betreft de politieke situatie, vrij positief: “Chile continues to enjoy the broad traditional devotion to democratic institutions.” Toch was, zoals uit de inleiding bleek, een democratische traditie niet voldoende om volledig gerust te zijn. Immers, democratieën doorheen heel Latijns-Amerika (enkel het Paraguay van Alfredo Stroessner was op dat moment geen democratie²⁹²) waren volgens Stevenson onderhevig aan zware druk van “almost [onleesbaar] Communist and other extreme left wing forces”. Uit Stevensons verslag bleek dat de spanning zich in Chili wel op politiek vlak uitte, in de politieke ontvoogding van de landelijke bevolking: “A dangerous sign was the swing of peasant votes this spring to the extreme left for the first time, just when the moderate radical party was gaining support in the towns at the expense of the extreme left.”²⁹³ De politieke keuzes van de Chileense landarbeiders werden voorheen grotendeels bepaald door hun lokale landheren, waardoor de Chileense democratie in stand gehouden kon worden, aangezien de sociale en economische eisen van de verarmde plattelandsbevolking politiek niet konden in stemmen vertaald worden.²⁹⁴ Tijdens de jaren '50 en '60 kwam deze traditie dan onder zware druk te staan, ook al door politieke agitatie van de Chileense communisten op het platteland, waardoor de politieke wil van de Chileense landarbeider zich langzaam uit de greep van de landeigenaars worstelde.²⁹⁵ Voor die laatste was het uitbreiden van de macht van de stedelijke middenklasse geen probleem – zolang zij maar de fragiele sociale en economische evenwichten die hun positie op het platteland verankerden in stand konden houden. Het is tekenend voor de grote gebreken van de Amerikaanse visie: de landbouwproductie moest opgedreven worden door moderne methodes toe te passen, het land moest hervormd worden, maar de Chileense landarbeider, die op dat moment andere dingen aan zijn of haar hoofd had dan diens modernisering, werd niet in rekening gebracht. En toch was het bevrijden van de landelijke bevolking uit de traditionele wurggreep van Kerk en landadel een centraal punt van de *Alianza*. Maar vanuit de logica van Rostow en Schlesinger sprak het voor zich dat de bevrijde landarbeiders, die nu zelfstandig hun economische opgang konden waarmaken, zich

---

²⁹² BOURNE, R., Political Leaders of Latin America, pp. 98-130

²⁹³ Report to the President on South American Mission, Report by Adlai Stevenson, 27 juni 1961, Kennedy Library, DDRS, RSC

²⁹⁴ LOVEMAN, B., Struggle in the countryside : politics and rural labor in Chile, 1919-1973, Bloomington, Indiana University Press, Indiana university press, 1976, 439 p.

²⁹⁵ KAUFMAN, R., The politics of land reform in Chile, 1950-1970 : public policy, political institutions, and social change, Cambridge, Harvard University Press, 1972, 321 p.

tot het modernisme en de politieke strekkingen van het modernisme zouden bekeren. De Radicale partij was daar een goed voorbeeld van, althans in theorie.

Zoals we al zagen werd de partij die de sociale en economische vooruitgang van de middenklasse in politieke macht omgezet had, echter geteisterd door een (deels terecht) imago van machtswellust en corruptie. Tijdens de veertien jaar dat deze partij de sleutel van opeenvolgende regeringen in handen gehouden had, had zij vooral de belangen van de stedelijke middenklasse behartigd, onder andere door het overheidsapparaat sterk uit te breiden. Hierdoor konden heel wat Chilenen uit de middenklasse zich laven aan deze nieuwe bron van arbeid voor de geschoolde, belesen burger van het land. Het was Aguirre Cerda, de eerste Radicale president, die zoals we al zagen CORFO op poten zette. Het overheidsorgaan dat de industrialisering van de Chileense maatschappij moest stimuleren stond echter na verloop van tijd bekend als “a system of indoor relief for the Chilean middle class.”²⁹⁶ Dit mag natuurlijk ook niet overdreven worden: zoals elke populistische gemeenplaats filtert ook deze observatie alle goeie initiatieven die CORFO ondernam om de industrialisatie op poten te zetten helemaal weg. Belangrijker is om op te merken dat de impuls tot modernisering van de Chileense economie al van vóór Kennedy stamde, maar dat ook de moderne elementen in de Chileense middenklasse niet konden vermijden dat de industrialisering vastliep op de typische economische problemen van de ontwikkelingslanden: een gebrek aan binnenlandse vraag (wat uiteraard nauw samenhangt met de ongelijke welvaartsverdeling, een euvel dat de Alliance for Progress uiteraard diende te verhelpen), en de onmacht om op te tornen tegen de veel goedkopere importproducten die voornamelijk uit de Verenigde Staten kwamen en de Chileense markt overspoelden.²⁹⁷ De Chileense middenklasse was dus zeker niet doof voor de lokroepen van de modernisering, maar bezat noch de grondstoffen, noch de politieke macht om een moderne welvaartsstaat uit de grond te stampen. Daarom ook was de steun uit de Verenigde Staten zo noodzakelijk – dat was een besef dat zowel in Chili als in de V.S. bestond. Toch zouden de planners in Washington al snel inzien dat de Radicale partij tezeer gevangen zat in haar eigen zucht naar macht, en dat zij niet voldoende begeesterd en levendig was om de revolutie van de middenklasse aan te vuren. Hoewel de partij zeker nog op de goedkeuring uit Washington mocht blijven rekenen, zou de nieuwe hoop van de Chileense middenklasse Eduardo Frei gaan heten.

---

²⁹⁶ COLLIER, S., *A History of Chile, 1808-2002*, p. 274

²⁹⁷ *Ibid.*, pp. 271-274

Maar zover waren we nog niet. Tijdens de zomer van 1961 vestigde Stevenson zijn vertrouwen in de Radicalen als gematigde dijk tegen het communisme, en riep hij op de hervormingen van de Chileense maatschappij verder op te drijven. Hij beseftte dat Alessandri goed werk deed in het beheersen van de inflatie (hoewel die gunstige situatie in de jaren die daarop volgden helemaal zou omslaan²⁹⁸), maar zag net zo goed in dat de Chileense bevolking nog steeds ontevreden was over de economische situatie, voornamelijk vanwege de “economic stagnation and the need for positive action on land reform.”²⁹⁹ Verder in zijn verslag merkte Stevenson op dat deze veranderingen ook broodnodig waren omdat het communisme aan “vigor” gewonnen heeft, en dit gebeurde “especially marked among four groups: university students, professors, and school teachers; labor unions; urban slum dwellers, especially where there is severe unemployment; and hitherto unorganized rural [onleesbaar] (outstanding examples are in Northeastern Brazil, Chile, Colombia and Ecuador.)”³⁰⁰ Stevenson merkte op dat enkel negatieve propaganda over de onmenselijkheid van het Cubaanse regime niet zou volstaan: “Much more intensive action is evidently needed to promote the democratic cause in intellectual circles in Latin America. Ministers in several countries commented once again on the absence of cheap paperback translations into Spanish and Portuguese of United States classics (among those names were Jefferson, Lincoln, Emerson, Whitman) and of important non-fiction contemporary works, including your own writings and speeches.”³⁰¹ De Koude Oorlog zou met andere woorden ook uitgevochten moeten worden in de boekenkast van de Latijns-Amerikaanse intellectueel. Immers, als de Verenigde Staten de Zuid-Amerikaanse middenklasse wilden sterken, zouden ze er in de eerste plaats voor moeten zorgen dat deze dezelfde visie over de moderne maatschappij had. In Stevensons oproep zien we diezelfde onontwarbare morele knoop van agressief anticommunisme en idealistisch messianisme, zoals we die al zo vaak zagen in de voorgaande delen. Stevenson wou immers niet zomaar een vorm van anticommunisme bepleiten: het alternatief dat hij aanbood lag de Amerikaanse Democraat duidelijk nauw aan het hart.

Wat betreft economische ontwikkeling naar moderne standaarden toe was Chili wel goed op weg, zo stelde ook Stevenson vast: “In terms of technical work on long-term programming for national economic and social development, Colombia, Chile, Brazil,

---

²⁹⁸ COLLIER, S., *A History of Chile, 1808-2002*, p. 283

²⁹⁹ Report to the President on South American Mission, Report by Adlai Stevenson, p. 4

³⁰⁰ *Ibid.*, p. 7

³⁰¹ *Ibid.*, p. 8

and perhaps Venezuela seemed to be well in advance of their sister countries.”³⁰² De efficiënte Alessandri verwelkomde hoogstwaarschijnlijk de financiële surplus die de opgedreven Amerikaanse ontwikkelingshulp voor Chili betekende, en zag er dan ook op toe dat de fondsen bleven stromen door een grondig ontwikkelingsplan uit te werken. Toch zou dit plan geen sociale revolutie ontketenen in Chili: het zou de economie proberen te stroomlijnen en moderniseren zonder de fundamentele sociale eigenschappen van de Chileense maatschappij te willen veranderen, zoals we verder zullen zien.

Stevenson was in zijn verslag duidelijk: de nieuwe Amerikaanse initiatieven hadden een golf van hoop en optimisme veroorzaakt, die nu waargemaakt zou moeten worden. Natuurlijk moeten we hier alweer opmerken dat Stevensons perceptie van die “golf van hoop” berust op een selectieve zienswijze: de man sprak tijdens zijn reis alweer vooral met leiders en intellectuelen, mensen die makkelijk beïnvloed worden door grote initiatieven die gepaard gaan met grote woorden. Alhoewel vooral de middenklasse van Latijns-Amerika keek dan wel verlangend uit naar de belofte van vrijheid, intellectuele ontwikkelingsmogelijkheden en welvaart, geschoeid op Amerikaanse leest, kunnen we toch vermoeden dat ook bij de armere groepen in de samenleving reikhalzend uitgekeken werd naar de materiële voordelen die de *Alianza* zou brengen, maar dat de waarden die aan deze voordelen gebonden waren voor de bewoners van de *callampas* (de Chileense sloppenwijken, die vooral in Santiago tijdens de jaren '50 en '60 een geweldige groei kenden) minder van tel waren. Met andere woorden: voor hen die in de golfplaten hutten aan de rand van Santiago woonden, was intellectuele vrijheid helemaal niet zo noodzakelijk, en waren ze eerder geneigd te kiezen voor de politieke strekking die hen uit de materiële ellende kon halen. Daar waren de Amerikanen zich uiteraard even goed van bewust, en dus stond de sociaaleconomische ontwikkeling zeker wel centraal bij de *Alianza*. Maar op basis van Stevensons woorden kunnen we toch ook vermoeden dat de *Alianza* inderdaad in een toename van de welvaart voor de arbeiders en lagere klassen van Latijns-Amerika, maar dat zij vooral voorzag in een toename van de macht van de middenklassen van Latijns-Amerika.

Planning van de Chileense Lotsbestemming

Het ontwikkelingsplan zoals de regering-Alessandri dat uitwerkte vinden we terug in het voorgestelde programma van het United States Agency for International

---

³⁰² Ibid., p. 10

Development, kortweg U.S. AID of AID, van 1963. Op 4 september 1961 had het Amerikaanse Congres de ambities van de president op het vlak van de internationale ontwikkelingshulp gecodificeerd in Public Law (PL) 87-195, de “Act for International Development of 1961” of de “Foreign Assistance Act of 1961”. De preambule van deze wet is veelzeggend: “It is the sense of the Congress that peace depends on wider recognition of the dignity and interdependence of men, and survival of free institutions in the United States can best be assured in a worldwide atmosphere of freedom.”³⁰³ Hier kunnen we mogelijk zelfs een evolutionairpsychologische invalshoek bij betrekken. Het overleven van de Verenigde Staten, en bij uitbreiding dus haar burgers, en haar zo typische hang naar democratische vrijheid kon best verzekerd worden door deze over de hele wereld uit te dragen. Alweer kunnen we er niet naast kijken dat deze wet gestemd werd met naast de voor de hand liggende doelen in het buitenland ook binnenlandse doelen op het oog. Zo kunnen we vermoeden dat de traditionele krachten waartegen de “Amerikaanse vrijheden” beschermd moesten worden niet enkel uit het buitenland kwamen.

De wet verleende eveneens grote autoriteit aan de president: in titel I van de wet wordt uitgeschreven hoe de president vanaf nu het recht heeft om leningen uit te schrijven via het Development Loan Fund. Het fonds werd wel gespijsd door een hoeveelheid belastinggeld die door het congres werd vastgelegd, maar het stond de president verder vrij deze fondsen aan te wenden zoals het hem zelf goeddunkte, gesteld dat aan een aantal voorwaarden voldaan werd. Eén daarvan was dat de president bij het toekennen van leningen rekening diende te houden met de “possible effects upon the United States economy, with special reference to areas of substantial labor surplus (...)”³⁰⁴. Ook in deel III, hoofdstuk één wordt de “encouragement of free enterprise and private participation,” gesteld als een belangrijke randvoorwaarde voor de nieuwe aanpak in de ontwikkelingshulp. Dit was mogelijk deels een toegift aan de Republikeinse Congresleden, maar zoals we al zagen was het geloof in vrije ontwikkeling van de economie ook bij Rostow en de zijnen een dominant gegeven. De geest van Walt Whitman Rostow was ook op andere plaatsen in de wet zeer prominent: een andere voorwaarde voor de toekenning van ontwikkelingshulp was een “reasonable promise of contributing to the development of educational or other institutions and programs directed toward social progress.”³⁰⁵ Belangrijk aan de wet was ook dat hij de militaire hulp scheidde van de burgerlijke

---

³⁰³ Public Law 87-195, uit: U.S. Statutes at Large, Vol. 75, US Government Printing Office, Washington, pp. 424-465

³⁰⁴ Ibid., p. 426

³⁰⁵ Ibid., p. 428

ontwikkelingshulp, en zo een duidelijker beeld schiep van de Amerikaanse ontwikkelingssamenwerking. Ook bevatte de wet het gebruikelijke aantal specifieke amendementen die een aantal specifieke belangen en kwesties behandelden – zo bijvoorbeeld werden er restricties verbonden aan hulp aan bepaalde landen in het Midden-Oosten, enzomeer. Het voornaamste deel van de wet was echter hoofdstuk twee van deel III, waarin de president de volmacht werd gegeven om de voorzieningen van de nieuwe wet in praktijk om te zetten doorheen “such agency or officer of the United States Government as he shall direct.”³⁰⁶ De wettelijke grondslag voor AID was bij deze gelegd.

De wet betekende afgetekende terreinwinst van de president tegenover de particularisten: ontwikkelingshulp was van nu af aan een instrument in handen van de man in het Oval Office, en de wet gaf hem ook de uitgesproken zegen van de bevolking (via het Congres) om het waardensysteem dat hem en zijn adviseurs eigen was op te leggen of uit te dragen door middel van de ontwikkelingshulp. Op 3 november 1961 riep Kennedy dan het United States Agency for International Development in het leven. De structuur van de organisatie reflecteerde ook de centraliserende neiging van de zittende regering. De organisatie werd dan wel onder dak gebracht bij het State Department, ze werd wel geleid door “an administrator with the rank of Under-Secretary of State” en dit om te zorgen voor “central authority for direction of the foreign aid operation in place of the past system in which authority was diffused among several agencies.”³⁰⁷ De voorgaande situatie was immers verre van ideaal voor een president die een coherent, allesomvattende beleid wou voeren op het vlak van ontwikkelingssamenwerking: voordat er sprake was van AID “a request for economic assistance for a *project* in any given country overseas would be decided on its own merits, frequently in Washington, without sufficient consideration of how it fitted into other projects of a different nature being carried on in the same nation (...)”³⁰⁸. Met andere woorden: AID zorgde ervoor dat de projecten gestroomlijnd werden tot *programma's*, en dat was in de ogen van de planners in Washington broodnodig om tot nationale ontwikkeling te komen. Alweer kunnen we hier naar de New Deal terugverwijzen: het ideaal van de verlichte planner in Washington, het centrum van de socio-economische wijsheid, die voor elke regio en elk land de gepaste economische oplossing uitschreef, vierde hoogtij.

---

³⁰⁶ Ibid., p. 445

³⁰⁷ Agency for International Development, Proposed Program for Fiscal Year 1963, Kennedy Papers, Departments and Agencies File (hierna DAF), RSC, p. 6

³⁰⁸ Ibid. – cursivering zelf toegevoegd

Zoveel blijkt ook uit de lagere takken in de commandostructuur van AID: de organisatie werd verder opgedeeld in vier regionale bureaus – Afrika en Europa, het Nabije Oosten en Zuid-Azië, één voor het Verre Oosten en één voor Latijns-Amerika. Uit de aparte bureaus voor de laatste twee mogen we zeker wel afleiden dat het strategische belang van de regio een rol speelde in de toewijzing van AID-inspanningen. Natuurlijk moeten we er niet al teveel conclusies uit trekken: de bureaus zullen onder elkaar, zoals dat wel vaker gebeurt in een bureaucratie, waarschijnlijk wel een aantal robbertjes uitgevochten hebben om een prioritaire status binnen de organisatie te verwerven. Toch relateert dit gegeven het wereldwijde karakter van Kennedy's ambities: in zijn retoriek beweert hij dan wel dat de hele wereld bevrijd moet worden. In realiteit blijkt immers dat bepaalde regio's, door het grotere gevaar voor communistische machtsovername, voorrang krijgen. Opnieuw vinden we in dit bestand de grote hang naar technocratie van de regering Kennedy. Immers, "each Regional Assistant Administrator is equipped with technical specialists directly under his control."³⁰⁹ Het nieuwe bureau had bovendien, via het Development Loan Fund, de directe controle over de leningen aan ontwikkelingslanden. De uitvoerende macht kon nu dus direct geld lenen, zoals Rostow al aangeraden had, naar eigen goedgevoelen, zij het wel binnen het door het Congres toegekende budget, maar de macht van president Kennedy was toch aanzienlijk uitgebreid.

Het was niet enkel tussen de Amerikaanse uitvoerende macht en het representatieve orgaan dat na 13 maart 1961 een consensus bereikt was: ook tussen de Amerikaanse overheid en de Latijns-Amerikaanse overheden was druk onderhandeld, wat culmineerde in het charter van Punta del Este. Hoewel Rostow, Schlesinger en Moscoso verantwoordelijk waren voor een eerste versie van de tekst van het charter, werd de uiteindelijke versie nog besproken op een conferentie in Punta del Este, Uruguay, in augustus 1961.³¹⁰ De weerklank van de ideeën van Rostow was duidelijk: in de preambule is de roep naar economische ontwikkeling bijzonder luid. "We, the American Republics, hereby proclaim our position to unite in a common effort to bring our people accelerated economic progress and broader social justice within the framework of personal dignity and political liberty."³¹¹ Rostows principes uitte zich in

---

³⁰⁹ Ibid., p. 6

³¹⁰ LATHAM, *Modernization as Ideology*, pp. 82-83

³¹¹ Inter-American Economic and Social Council of the Organization of American States, Ministerial Conference, Declaration and Charter of Punta del Este, Establishing and Alliance for Progress Within the Framework of Operation Pan America, in: BURR, *The Dynamics of World Power*, p. 562

de specifieke delen van het charter, waar men zich verplicht tot het opdrijven van de “agricultural productivity”, het verhogen van de investeringen, en het verspreiden van deze toename van de welvaart in Latijns-Amerika onder “all citizens of all economic and social groups.”³¹² Het charter werd ondertekend op een ontmoeting van de Organization of American States (O.A.S.), de collectieve veiligheidsorganisatie van de hemisfeer, en enkel Cuba onthield zich bij het tekenen van het verdrag. De O.A.S. zou, althans gedurende korte tijd, een betrouwbaar sluitstuk worden van de brede anticommunistische politiek van Kennedy in de hemisfeer: de organisatie had reeds van tevoren een militaire en diplomatieke barrière tegen het oprukkende communisme opgeworpen, nu zou zij zich ook op sociaaleconomisch vlak engageren. Voor Kennedy was het een ideale organisatie om zijn offensief van de “Free World” van een multilateraal accent te voorzien. Zoals later ook zou blijken zou de O.A.S. ook tijdens de Cuba-crisis een betrouwbare steun voor de presidentiële politiek zijn: ze zouden unaniem (Cuba was niet aanwezig op de stemming) hun goedkeuring uitspreken over een blokkade op zee om Cuba af te snijden van de toevoer van Russische wapens.³¹³

De ontwikkelingsplannen die gecreëerd werden onder de provisie van de Alliance en het Charter van de Punta del Este waren dan wel de verantwoordelijkheid van de nationale overheden, de invloed van de Verenigde Staten op het tot stand komen van deze plannen was erg prominent. Zo moesten de ontwikkelingsplannen een aantal zeer specifieke maatregelen, die allemaal een zware Rostow-stempel droegen, voorschrijven. Zeker in de versie die in het Witte Huis voorbereid werd was het duidelijk dat hoewel elk land de verantwoordelijkheid zou krijgen over de “eigen ontwikkeling”, de planners in Washington hen zeer stevig bij de hand zouden houden. Ook niet-economische waarden, zoals de gelijkheid tussen man en vrouw kwamen aan bod: “(...) in the preparation and execution of plans for economic and social development, women should be placed on an equal footing with men.”³¹⁴ Ook de verdere vereisten waren duidelijk uitgetekend door Rostow. De belangrijkste van al was nog wel het feit dat van de landen verwacht werd dat ze “comprehensive and well conceived national programs of economic and social development”³¹⁵ moesten ontwerpen: de vraag naar ontwikkelingsplannen op nationale basis was op zich een erg New Dealachtige maatregel. De blauwdrukken van de economische groei zouden

---

³¹² Agency for International Development, Proposed Program for Fiscal Year 1963, pp. 9-10

³¹³ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, pp. 813-814

³¹⁴ Draft of the Punta del Este Charter, s.d., Kennedy Papers, Subjects File (verder SF), Reel 1, RSC

³¹⁵ *Ibid.*, p. 13

dus uit de Verenigde Staten komen, het stond de Latijns-Amerikaanse landen daarna vrij de details zelf in te vullen.

Het is binnen dit kader dat Chili haar ontwikkelingsplan uitwerkte. Het plan weerspiegelde duidelijk een compromis tussen de voorzichtigheid en ingetogenheid van de regering van Jorge Alessandri, die duidelijk niet van plan was zijn onwil om al te grote overheidsuitgaven te maken of al te zeer te rommelen in de sociale verhoudingen in Chili op te geven, en de ambitieuze verwachtingen uit Washington. De economische stagnatie was het centrale probleem: het AID-rapport stelde vast dat “Per capita gross national product (GNP) has declined steadily since 1950.”³¹⁶ Alessandri was vrij succesvol geweest in het beheersen van de inflatie tot de grote aardbeving van 1960, maar dat had de industriële productie niet naar een aanvaardbaar niveau gedreven. Het land had ook geen enkele “leading sector”³¹⁷ waar Rostow zo’n nadruk op plaatste: Chili had geen enkel industrieel innovatief product dat een geprivilegeerde plaats op de wereldmarkt kon veroveren. De productie en export van koper bleek al jarenlang onbetrouwbaar wegens de schommelende prijzen en het feit dat de Amerikaanse bedrijven de Chileense kopermijnen uitbaatten had tot gevolg dat ze hun investeringen nooit tot op het maximale punt opdreven. De koperindustrie zou dus ook niet volstaan om Rostows zo begeerde “take off” tot stand te brengen in Chili. Import bleef dus export overtreffen, zo besefte men ook bij AID: “Chile’s imports in 1961 rose to \$550 million, \$50 million over the 1960 level.”³¹⁸ Bovendien leed het land onder een acuut gebrek aan huizen voor de arbeidskrachten, zorgde het gebrek aan groei in de landbouwsector ervoor dat er nog meer import nodig was en was er zo weinig kapitaal voorhanden om in de ontwikkeling van de industrie te investeren dat AID moest vaststellen dat “interest rates of 20%-25% are customary.”³¹⁹

Ondanks zijn afkeer van het ingrijpen van de nationale overheid in de commerciële ambities van gewone Chilenen zou Alessandri toch, nog voor de *Alianza* ter sprake kwam, de grenzen van zijn economisch liberalisme aftasten. Zo zou hij vooral op financieel gebied een aantal stimuli proberen teweeg te brengen. Hij bestendigde de creatie van verschillende *Asociaciones de Ahorro y Préstamo* – banken waarmee hij hoopte het spaargeld van de rijkere Chilenen te repatriëren, om op die manier kapitaal te verwerven dat kon geïnvesteerd worden in de economie. Meer in harmonie met zijn

---

³¹⁶ Agency for International Development, Proposed Program for Fiscal Year 1963, (Volume II – Regional Program), p. 80

³¹⁷ ROSTOW, *Stages of Growth*, pp. 52-57

³¹⁸ Agency for International Development, Proposed Program for Fiscal Year 1963, p. 80

³¹⁹ Ibid.

klassiekliberale visie was het opheffen van een aantal importbarrières in 1959, om zo de Chileense industrie competitiever te maken. Deze maatregel zou inefficiënt blijken, zoals ook af te lezen valt uit de import-export-cijfers in het AID-rapport, en zou dan ook teruggeschroefd worden.³²⁰ Grote ingrepen waren met andere woorden nodig. De Chileense overheid had in de tweede helft van 1961 een dergelijk ontwikkelingsplan uitgewerkt, “a ten-year plan of national development which calls for investments of about \$1 billion a year, of which about 80% is expected to come from internal resources.”³²¹ Het plan stond of viel dus met de mogelijkheid om in het binnenland investeringen te genereren, maar hoe dat moest gebeuren werd niet gespecificeerd. Dergelijke inspanningen zouden politiek immers pijnlijk zijn – men zou ofwel de belastingen moeten opdrijven, ofwel het platteland hervormen zodat de agrarische productie de hoogte in zou gaan ofwel extra leningen aangaan en op die manier de inflatie opnieuw de hoogte indrijven. Een nuttige randopmerking hierbij is wel dat zorgen over inflatie de New Deal nooit gehinderd hadden, en diens planners al evenmin – de Amerikaanse vlucht naar de massaconsumptie was dus nooit getemperd door de overweging dat al te grote staatsuitgaven misschien schadelijke gevolgen zouden hebben. Landen die zich pas later op dit doel wierpen zouden evenwel steeds rekening moeten houden met de handelsbalans, en kapitaalimport zou bij hen steeds de bittere, latente bijmaak van economische problemen op lange termijn veroorzaken.

Toch was extern kapitaal broodnodig om het plan ten uitvoer te brengen, en de IBRD had het Chileense plan reeds onder de loep genomen, “with a view to organizing a consortium of industrialized countries to provide the necessary external resources.” Het plan was bovendien voorgelegd aan “the panel of experts of the Organization of American States (OAS).” Het plan was met andere woorden een Chileens initiatief dat echter grotendeels afhing van goedkeuring vanwege internationale organisaties die vaak niet gespeend waren van de economische visie die vanuit de campus van M.I.T. was komen overwaaien. Tenslotte was het plan voldoende ambitieus om een groeitempo vast te leggen – de Chileense economie zou tussen 1961 en 1971 jaarlijk gemiddeld met 2,9 % aangroeien, en de investeringsgraad zou van 10% naar 17,9% opgetrokken worden.³²² Dit getal was ambitieuzer dan de investeringsgraad die Rostow in *Stages of Growth* noodzakelijk geacht had: Rostow stelde dat de investeringsgraad van 5 naar 10% moest opgetrokken worden om de

---

³²⁰ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*, pp. 280-285

³²¹ Agency for International Development, *Proposed Program for Fiscal Year 1963*, p. 80

³²² *Ibid.*

take-off te bewerkstelligen.³²³ Dat Chili die 10% al bereikt had zonder een merkelijke industriële opgang te bereiken geeft aan dat het opdrijven van de investeringsgraad op zich misschien niet de gewenste effecten zou hebben. Maar het idee van de noodzaak van het optrekken van deze investeringsgraad om industriële expansie te bekomen stond in 1961 gebeiteld in de geesten van de planners in het Witte Huis: hun economie was opengebloeid dankzij ambitieuze investeringen, van staatswege uit geleid, dus hetzelfde zou moeten kunnen in Chili, waar men tenslotte ook al enige vooruitgang geboekt had.

“Agrarian reform” stond eveneens bovenaan bij het verslag over de ontwikkelingsplannen. Hierin was de regering-Alessandri misschien nog het meest terughoudend: zijn wetsvoorstel voorziet in de onteigening van grote bedrijven waarvan het rendement duidelijk ondermaats was, of grote bedrijven die gewoon helemaal onbewerkt waren. Een rapport van de Wereldbank over landhervormingen in Latijns-Amerika, opgesteld in 1978, noemde deze ingrepen ontoereikend³²⁴ en volgens één kritische toeschouwer waren de grootste winnaars bij deze landhervormingen “not so much the landless so much as the bureaucrats hired to administer the new law.”³²⁵ In Washington verwachtte men echter veel van deze hervormingen: er was immers een grondwetswijziging noodzakelijk geweest om deze veranderingen mogelijk te maken, en “if the expropriation of poorly worked land is carried forward the law could encompass large amounts of the country’s crop land.”³²⁶ Uiteindelijk zouden slechts 60,000 hectaren, waarvan meer dan tweederde van tevoren reeds door de staat uitgebaat werden, onder een duizendtal boeren verdeeld worden. De staatsgronden die werden herverdeeld maakten deel uit van de grote Hacienda Mariposas in San Clemente, Talca.³²⁷ Deze cijfers waren bijzonder laag, ook al vanwege de onwil van de regering om maximaal gebruik te maken van de provisies van de nieuwe wet. De theoretische wensen uit Washington waren met andere woorden tegen de muur die opgeworpen was door de traditionele landeigenaars uit Chili aangelopen.

José Gonzalez zou in maart 1964 opmerken dat de “Alessandri Agrarian Reform arose as an imposition by North American Imperialism, as a condition for conceding loans to the Chilean Government and, at the same time, as an effort by the

---

³²³ ROSTOW, *Stages of Growth*, p. 37

³²⁴ ECKSTEIN, Shlomo, (et al.), *Land Reform in Latin America: Bolivia, Chile, Mexico, Peru and Venezuela*, Washington, The World Bank, 1978, 139 p.

³²⁵ COLLIER, *A History of Chile*, p. 281

³²⁶ Agency for International Development, *Proposed Program for Fiscal Year 1963*, p. 80

³²⁷ LOVEMAN, B., *Struggle in the Countryside*, p. 235

reactionary classes to drown campesino insurgency.”³²⁸ Dit is volgens mij een foute interpretatie: de Amerikaanse overheid verlangde wel degelijk naar verandering en modernisering op het platteland. Of dit uit “imperialisme” gebeurde laat ik in het midden – zoals ik al aangaf speelden er in Washington zeker meer dingen mee dan enkel “imperialisme”. Het lijkt me dan ook overdreven te stellen dat de conflicten en spanningen waarbinnen de wet tot stand kwam énkél gebaseerd waren op rabiaat anticommunisme. Toch lijkt de analyse van Loveman dat het gaat om de “last in a series of anti-Marxist, counterrevolutionary land reform laws which sought to pacify leftist political movements and campesino activists without altering the political dominance of the hacendado in the countryside,”³²⁹ wel plausibel. Maar hij zou opmerken dat, ondanks het feit dat de politieke verhoudingen in grote lijnen dezelfde zouden blijven, de wet wel een “new group of rural proprietors” zou proberen creëren, die een “middle clas of campesinos indispensable to a greater social stability” zou gaan vormen.³³⁰ Een andere aanwijzing van het feit dat Alessandri, ondanks zijn onwil om de bestaande sociale verhoudingen te wijzigen, niet ongevoelig was voor de roep tot modernisering, was het feit dat hij een aantal overheidsinstellingen zou creëren, die zich binnen de grenzen van zijn politieke overtuigingen zouden inzetten op het platteland. Zo riep wet 15.020, zoals Alessandri’s wet te boek stond, CORA, CONFSA en INDAP in het leven. CORA (*Corporación de Reforma Agraria*) was verantwoordelijk voor het onteigeningsproces zelf; CONFSA (*Consejo Superior de Fomento Agropecuario*) ontfermde zich over de begeleiding van de nieuwe eigenaren, en de ontwikkeling van het onteigende land en INDAP (*Instituto de Desarrollo Agropecuario*) zorgde voor technische bijstand en verleende krediet aan de nieuwe landeigenaren. Alessandri waagde zich hier dus zelf aan *social engineering*, maar dan wel met de bedoeling het proces zo ver mogelijk uit te werken zonder de macht van de landeigenaren aan te tasten. Hoewel de Amerikanen dan wel verregaander veranderingen op het oog hadden, wilden zij toch ook vooral sociale rust creëren met hun veranderingen. Zo blijkt dat ook binnen het doel van de pacificatie verschillende richtingen mogelijk zijn. De Amerikanen wilden ook een sociaal rustig platteland, maar dan wel één waar een nog grotere rurale middenklasse zou openbloeien. De veranderingen van Alessandri waren onvoldoende: de Chileense landbouwproductie zou ook niet merkkelijk toenemen, en de welvaart op het platteland zou zeker niet gelijkmatiger verspreid worden de komende jaren.³³¹ Eén

---

³²⁸ Ibid., p. 223

³²⁹ Ibid.

³³⁰ Ibid., p. 225

³³¹ LOVEMAN, B., *Struggle in the Countryside*, pp. 223-240

van de eerste precondities die Rostow naar voren geschoven had, een modernisering van de landbouwproductie en de samenleving op het platteland, was dus niet vervuld.

Wat betreft het oplossen van het huizentekort was Alessandri de *Alianza* een stapje voor: in 1959 al had hij de DFL-2-wet ingevoerd, die alweer de klassiekliberale voorkeuren van de oude Jorge reflecteerde. De overheid voorzag immers in belastingsstimuli voor de aanbouw van nieuwe, kleine huizen: de eigenaars werden vrijgesteld van eigendomsbelasting en de aannemers die ze bouwden genoten ook fiscale voordelen. Het zou een verregaand effect hebben op de aanbouw van nieuwe huizen in de komende jaren. Volgens het AID-rapport kwamen daar dan nog eens de inspanningen bovenop van “a nationwide savings and home loan association system”, opgezet in 1961. Deze instellingen hadden ondertussen al het betrekkelijk bescheiden bedrag van \$500.000 uitgekeerd, terwijl “The Chilean housing corporation built almost 70,000 housing units during the 1959-1961 period.”³³² De aanpak van het huizentekort was dan ook één van de *fortes* van de regering-Alessandri, maar ook wel één van de noodzakelijkste: door de massale migratie van plattelandsbewoners naar de steden waren de *campallas*, de sloppenwijken in de stedelijke gebieden, aanzienlijk uitgebreid gedurende de jaren '50. Alessandri's inspanningen mogen dan wel indrukwekkend geweest zijn, ze zouden het probleem zeker niet oplossen.

Ook wat betreft de hervorming van het Chileense belastingsstelsel zou Alessandri geen al te verregaande maatregelen nemen. Een efficiëntere inning van de belastingen was onderdeel van dit programma, zodat de bestaande belastingen voldoende zouden zijn om het ambitieuze overheidsprogramma te spijzen. Alessandri heeft tijdens zijn ambtstermijn wel nieuwe belastingen doorgevoerd, maar deze waren steeds ingegeven door financiële noodzaak en richtten zich nooit op de grote vermogens. De regering creëerde een “tax administration school” waar AID veel van verwachtte, en “A tax reform bill is now being studie by the Chilean Government”. Het eerste initiatief was dan wel efficiënt maar niet baanbrekend, het tweede initiatief bevond zich in een zeer vage, embryonale fase. Zoals dat zo vaak gebeurt in een bureaucratie was er zelfbegoocheling troef bij de Amerikaanse ambtenaren: zij hoopten tegen beter weten in dat de belastinghervormingen voldoende kapitaal zouden genereren, maar de “addittional revenues of \$48 mllion”³³³ zouden niet eens volstaan om Chili's handelstekort te dekken. Ook wat betreft de “U.S. Assistance Plans” blijft het agentschap vaag hoopvol: “U.S. policy is t press for acceleration of Chile's development to assure maintenance of the country's democratic tradition. It is

---

³³² Agency for International Development, Proposed Program for Fiscal Year 1963, p. 80

³³³ Agency for International Development, Proposed Program for Fiscal Year 1963, p. 81

especially urgent that Chile adopt the self-help measures essential to achieve this development.”³³⁴ Dit laatste laat wel vermoeden dat men ook in Washington enigszins zenuwachtig werd door de in hun ogen halfslachtige maatregelen van de regering-Alessandri. Met andere woorden: zelf de eigen ontwikkeling in handen nemen was een cruciaal onderdeel van het hele proces, maar dat moest dan wel juist gebeuren.

Toch zouden de Verenigde Staten geld blijven pompen in de ontwikkeling van de Chileense economie – en bijgevolg in de hele Chileense maatschappij. Gedurende de eerste vijf jaren van het Chileense tienjarenplan zouden de Verenigde Staten via leningen \$350 miljoen in de Chileense economie investeren. Toch was die bedrag - \$70 miljoen per jaar, niet bepaald indrukwekkend, gezien het Chileense handelstekort op dat moment \$70 miljoen bedroeg. Naast de leningen kende de overheid nog een aantal directe giften toe, die zich richtten op het ontwikkelen van sociaal kapitaal. “Goals have been established for the grant program in rural improvement, educational systems reforms, public administration, and financial and credit institutional improvement.”³³⁵ Met andere woorden: de Amerikaanse overheid was bereid direct te investeren in de ontwikkeling van publieke voorzieningen die de mogelijkheden tot absorptie van kapitaal en ontwikkeling van een gezonde industriële basis stimuleerden, terwijl geld voor de feitelijke industriële ontwikkeling toegekend werd op basis van leningen. Deze voornemens wou men duidelijk verderzetten. In Fiscal Year 1963 zou AID meehelpen aan “school construction” en “Funds would also be provided for specific development projects such as one now under consideration, costing \$10 million, to provide port facilities for Concepcion – Chile’s largest industrial complex.”³³⁶

Bovendien zouden ook de “grants” blijven vloeien, en één van de specifieke pijnpunten die daar werden vastgesteld was de levensstandaard van de Chileense landarbeiders – de “grants” zouden hun energie vooral bundelen “on helping improve conditions for people in rural Chile who lack schools, do not have proper housing with water and sanitary facilities, lack knowledge of modern agricultural methods and who, in general, are economically underprivileged.” Bovendien zouden klemtonen gelegd worden op de ontwikkeling van het basisonderwijs (ondanks de hoge alfabetiseringsgraad – 80% in 1961³³⁷ - raakten in Chili slechts weinigen doorheen de lagere school³³⁸), belastinghervorming (belastingontduiking was een

---

³³⁴ Ibid.

³³⁵ Ibid.

³³⁶ Ibid.

³³⁷ Ibid., p. 83

³³⁸ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*, p. 290

wijdverspreid gegeven in Chili³³⁹) en de ontwikkeling van “institutions providing credits to small and medium-sized business enterprises.”³⁴⁰ De “accomplishments”, hoewel ze breed uitgesmeerd werden in het rapport, waren eerder mager voor het eerste jaar. Ze bestonden vooral in het uitbreiden van het aantal en de omvang van de huizenbouwprogramma’s en een aantal bewustmakingsprogramma’s. Zo werd er voorzien in een “dedicated effort to improve the social and economic condition of farm people through rural education programs.” Het “Institute of Rural Education” voorzag in de opleiding van landelijke jongeren en bouwde 12 “training centers”. “More than 4,000 rural youths have received instruction at these centers.” Dit was, ondanks alles, een minimaal deel van de Chileense landelijke jeugd. Toch rekende men er waarschijnlijk op dat eens een aantal jongeren gevat was door de aanstekelijke microbe van de moderne maatschappij, de nieuwe vormen en gedachten zich razendsnel doorheen de landelijke bevolking zouden verspreiden.

Ook op universitair vlak wordt gewerkt aan de modernisering van de Chileense gedachten. Zo zou een “U.S.-financed contract between the University of Chicago and the Catholic University of Santiago” resulteren “in the establishment of a modern School of Economics. The school, with one of the best libraries on economic subjects in Chile, has recently been enlarged and a postgraduate school added.”³⁴¹ Ironisch genoeg zou deze school later de vooruitgang van de moderniteit op Keynesiaanse leest terugschroeven in Chili: neoliberalen van de University of Chicago zouden tijdens de politieke vacuüm van de eerste jaren van de Pinochet-dictatuur een aantal bijzonder drastische besparingen doorvoeren in Chili’s publieke sector.³⁴² De klemtoon die op scholing ligt is overigens een extra aanwijzing dat naast de politieke rust die Washington in Latijns-Amerika wenste te scheppen door de creatie van economische welvaart, de (betwistbare) factor van het morele altruïsme en het uitdragen van de Amerikaanse droom, het voortdrijven van de opmars van moderne middenklassewaarden zeker wel één van de kernpunten van de *Alianza* was.

Dit blijkt ook uit het speciale “Illustrative Program for Education, Science and Culture” dat State Department op 1 maart 1962 uitbracht. De bedoeling van het programma was “to accelerate human resources development as an integral part of the Alliance, (...) and above all demonstrate U.S. readiness to move ahead in sectors

---

³³⁹ Ibid., p. 285

³⁴⁰ Agency for International Development, Proposed Program for Fiscal Year 1963, p. 81

³⁴¹ Ibid.

³⁴² BORZUTSKY, S., “From Chicago to Santiago: Neoliberalism and Social Security Privatization in Chile”, *Governance*, 2005, Vol. 18, Nr. 4, pp. 655-674

where social, economic and political problems make such efforts imperative.”³⁴³ Het idee van het automatisch verspreiden van de moderne attitudes, eens ze op één plek “ingebracht” waren, weerklinkt ook in dit document. State Department was van mening dat het onderwijsdeel van de Alliance “should be looked at comprehensively” en de planners moesten op zoek gaan naar “strategic points where early efforts will yield the greatest multiplier effect.”³⁴⁴ Dat dit programma behoorlijk belangrijk was blijkt uit de \$160,5 miljoen die de Amerikaanse overheid veil had voor deze initiatieven. Ook hier zien we dat de Alliance veel inspanningen richtte op het creëren van moderne, technocratische instituten waarmee de planners in Washington hoopten extra mankracht die de “juiste” instellingen met zich meedroegen te trainen. Zo trok men \$500.000 uit voor de creatie van het “Santiago Institute of Development and Planning.”³⁴⁵ Dit ondanks het feit dat het creëren van bureaucratische instituten, simpelweg óm deze instituten te creëren en de moderne middenklasse een vastere voet aan de grond te geven, in Chili sinds de regering van de Radicalen al een vrij controversiële politieke kwestie geworden was. Toch waren ook in het moderne Washington zeker niet alle overblijfselen van de vorige, “traditionele” regering uit de weg geruimd. Zo trok men in 1962 \$8,6 miljoen uit voor “military aid” in directe “grants”, tegenover \$3,3 miljoen voor “grants” in ontwikkelingshulp.³⁴⁶ De regering Kennedy was dan ook helemaal niet van plan de militaire component van de ontwikkelingshulp af te schaffen, hoewel we wel al zagen dat het leger in Kennedy’s ogen een heel andere rol zou moeten spelen dan in Eisenhower’s ogen.

Zelfkritiek en Nieuwe Wegen

De beperkte resultaten van de *Alianza* gingen uiteraard ook in Washington niet onopgemerkt voorbij. Hoewel Kennedy in zijn toespraak ter gelegenheid van de eerste verjaardag van de Alliance nog wel beweert dat het grote doel van de Alliance “the welfare and the equality of the people within our nations” was, en dat “the first seven months of this Alliance have strengthened our confidence that this goal is within our grasp,”³⁴⁷ werden intern allerlei studies op poten gezet om de Alliance te evalueren. Een tussentijds rapport vanwege Walter Lingle Jr., een Deputy

---

³⁴³ Alliance for Progress Illustrative Program for Education, Science and Culture detailed, Program State Department, 1 maart 1962, DDRS, RSC

³⁴⁴ Ibid., p. 9

³⁴⁵ Ibid., p. 10

³⁴⁶ Agency for International Development, Proposed Program for Fiscal Year 1963, p. 82

³⁴⁷ Remarks of the President on the First Anniversary of the Alliance for Progress, 13 maart 1962, Kennedy Papers, SF, Alliance for Progress, Reel 1, RSC

Administrator bij AID, is nog zeer optimistisch; hij had het over de selectie van mensen in “an effort to infuse highly motivated, qualified young people into the Alliance”, over trainingsprogramma’s die opgezet werden om het personeel te scholen in “lending policies, criteria and procedures.” Bovendien bleef het Congres bijzonder enthousiast over Kennedy’s beleid, ondanks het uitblijven van merkelijke vooruitgang in de economische situatie van de Latijns-Amerikaanse landen, althans volgens Lingle: het “House Foreign Relations committee was receptive during Mr. Moscoso’s appearance March 28. No problem is foreseen in obtaining the committee’s approval for an annual authorization of \$600 million for the Alliance.”³⁴⁸ In de memo vermeldt Lingle bovendien dat de Amerikaanse ontwikkelingsexperts zich ook intensiever met het Chileense ontwikkelingsproces bezig zouden gaan houden: vanaf 15 april zou de IBRD “a permanent representative in Santiago, assisted by an economist and an engineer,” afvaardigen. Het doel van deze missie illustreert ook de reflex van de Amerikaanse planners waarbij ze de gebrekkige vooruitgang van de Alliance weten aan de nationale overheden van de ontwikkelingslanden. Zo zou de missie de Chileense overheid attent maken op “problems created for development plans by government deficits, inadequate tax collection, and other fiscal ills.”³⁴⁹

Hoewel de dagdagelijkse uitvoering van de *Alianza* dus nog steeds met een vrij optimistisch *élan* opgevat werd, weerklonk binnenskamers bijzonder scherpe kritiek. Deze kritiek werd echter, zoals ook Michael Latham opmerkte, gekenmerkt door het feit dat zij de ideologie die de Alliance dreef steeds buiten schot hield.³⁵⁰ Reeds op 27 juni 1961 stelde Arthur Schlesinger een vlammende memo naar president Kennedy op, waarin hij fulmineerde tegen het onwillige diplomatiek personeel in de ambassades van de Verenigde Staten op Latijns-Amerikaanse bodem. In een vertrouwelijk gesprek met Arturo Morales-Carrion, Deputy Assistant Secretary of State for Inter-American Affairs had deze laatste aan Schlesinger toevertrouwd dat dit diplomatiek personeel allerminst loyaal was aan het beleid van de nieuwe Amerikaanse president. Schlesinger uit zich bijzonder giftig over deze fossielen van vroegere tijden: “The Foreign Service officers in Latin American affairs, according to Morales, constitute a tightly-knit club of men who believe that they alone know Latin America (...) They form a sullen knot of resistance to fresh approaches. They have no realization of the forces at work in Latin America today. They do not understand that our policy can succeed only as it enlists the support of the democratic left. (...) They

---

³⁴⁸ Summary report on developments in the Alliance for Progress, Memo Walter Lingle aan McGeorge Bundy, 30 maart 1962, DDRS, RSC

³⁴⁹ Ibid., p. 3

³⁵⁰ LATHAM, *Modernization as Ideology*, pp. 101-107

are uninterested in the intellectual community of Latin America or in the labor movement.”³⁵¹

In Schlesingers ogen eiste het nieuwe Latijns-Amerika een korps frisse, verfijnde en geciviliseerde diplomaten, die met de blik op de toekomst de samenwerking aangingen met de nieuwe generatie hervormingsgezinde politici van het continent. In zijn aanbevelingen aan de president is Schlesinger ronduit autoritair: “When Bob Woodward comes, you might consider calling him in, telling him that the Alianza is the heart of our Latin American policy, that you expect ARA [Bureau of Inter-American Affairs] to overflow with affirmative commitment to the Alianza, and that those who think it is all nonsense should be transferred to some place where they will be happier.”³⁵² Zoals zo vele idealisten die geconfronteerd worden met onverschilligheid of zelfs onwilligheid, nam Schlesinger zijn toevlucht tot onverbloemde woede en repressieve maatregelen. Schlesinger zag in de onverschillige diplomaten waarschijnlijk gelijkenissen met de rijke, decadente Amerikanen die in het Havana van 1950 verlaagden tot kinderprostitutie en het vernederen van de armen van de stad. Schlesinger had dus wel uitgesproken kritiek op de Amerikaanse aanpak, maar twijfelde zeker niet aan de juistheid van de ideologie die op de campus van M.I.T. en in zovele inspirerende gesprekken met Latijns-Amerikaanse intellectuelen tot stand was gekomen. Integendeel, de opzet van Schlesinger en Kennedy werd door deze kritiek enkel versterkt: zij wees op het feit dat de “oude” diplomaten fout zaten, en dat zij mede verantwoordelijk waren voor de sociaaleconomische stagnatie in Latijns-Amerika.

Het rapport van het Bureau of the Budget, de instelling die verantwoordelijk was voor de uitgaven die gemaakt werden in het kader van de Alliance, spuide al wat fundamentele kritiek. Het bureau noemde de observaties die ze gemaakt had “not reassuring”, en weet dit ten dele aan de “considerable disarray” van de “U.S. policies and programs”, ten dele aan de “challenge of political instability” en “economic irresponsibility” in de Latijns-Amerikaanse landen zelf. De studie onderzocht AID-missies in Bolivia, Chili, Brazilië en Argentinië. In hun onderzoek roepen de auditoren bovendien verzachtende omstandigheden in voor de “tightly-knit club of men who believe that they alone know Latin-America”. Van hen werd immers verwacht “to move overnight from the position of political observers (...) to a role of active involvement

---

³⁵¹ Report Uncooperative Foreign Service Officers, Memo Arthur Schlesinger aan president Kennedy, Kennedy Library, DDRS, RSC

³⁵² Ibid., p. 2

with conflicting political and social forces at both national and local level.”³⁵³ Het is belangrijk dit te vermelden, aangezien het Bureau of the Budget hier een ietwat koelere, meer afstandelijke beschrijving geeft van de activistische diplomaten die Schlesinger zo hartstochtelijk bejubelt.

In het rapport werden ook de verschillende vormen van interventie afgelijnd die AID-missies in het veld verwacht werden te kunnen uitvoeren. Ze onderscheidden drie mogelijke beleidsopties: “massive intervention,” waarbij men “comprehensive development objectives” op het oog had en een “substantial political-economic involvement” vereist was. De tweede beleidsoptie, die de naam “holding the line” droeg, was aangewezen wanneer de overheid in kwestie nog een “sounder political basis” diende te veroveren, en richtte zich vooral op “stabilization, and project assistance”. Ten slotte kon de missie ook een “program of detachment” uitvoeren, wat zich dan vooral richtte op “pre-development” activities. Het mag duidelijk zijn dat deze onderverdeling sterk geïnspireerd was door Walt Whitman Rostow, die bij de eerder droge economen van het Bureau of the Budget waarschijnlijk een grotere weerklank vond dan de breedsprakerige Arthur Schlesinger. De eerste beleidsoptie is in ons geval het interessantst, ook al omdat men verder in het rapport beweerde dat “the policy of massive intervention would appear to be merited or advisable only in the case of Chile – but even there, the current inaction of Alessandri would probably have to be altered by a convincing new effort toward effective leadership.”³⁵⁴ Het mag duidelijk zijn dat voor alle lagen van de overheid de gereserveerde stijl van regeren die de Chileense president etaleerde niet strookte met de nieuwe aanpak van de Amerikaanse regering, zowel op sociaal als op economisch vlak. De regering van Alessandri mocht zich dan ook aan een grotere druk uit Washington verwachten, gezien het rapport stelde dat in een beleid van “massive intervention” de Amerikaanse overheid “would seek the leverage to insist upon national priorities (...)”.³⁵⁵

De impasse waarin de Alliance was verzeild geraakt – want ondanks de genuanceerde bewoording van de kritiek in de inleiding, blijkt uit de rest van het verslag dat de auditeurs duidelijk van mening waren dat de gemaakte vooruitgang absoluut ondermaats was – was ook deels te wijten aan het feit dat de Amerikaanse regering haar Latijns-Amerikaanse tegenhangers niet op de juiste manier benaderde. Bovendien zouden deze laatsten lijden hebben onder de “the Latin attitude of mind”,

---

³⁵³ Survey of the Alliance for Progress Program in Brazil, Argentina, Chile and Bolivia (June 16 – July 12, 1962), Rapport van het Bureau of the Budget, Kennedy Library, DDRS, RSC

³⁵⁴ Ibid., pp. 1-5

³⁵⁵ Ibid., p. 2

waarbij ze zich duidelijk niet bewust waren van, of niet wilden weten dat de Alliance niét de “latest appellation for Yankee aid” was. Ook hier kunnen we duidelijk de mentaliteit van de middenklasse zien die de nieuwe regering in Washington zo hoog in het vaandel droeg, gericht op het actief stimuleren van sociale en economische vooruitgang, die tegengesteld was aan de oude, traditionele en aristocratische mentaliteit die vrede nam met de status quo en het in stand houden van een economisch systeem dat genoeg nam met “net genoeg”. Dit alles had tot gevolg dat “the private sector of business, industry and commercial agriculture of Brazil, Argentina and Chile represent a ‘coiled spring’”.³⁵⁶ Hoewel de auditeurs hier de privésector vitaler achtten dan de centrale overheden, waren de voorwaarden die ontbraken om economische vooruitgang te bereiken, allemaal voorwaarden die door staatsinvesteringen moesten vervuld worden. “Expanding markets”, “skilled labor” en “know-how”.

Zij waren niet in staat hun volle potentieel waar te maken, aangezien ze klein gehouden werden door de traditionele barrières die nog steeds opgeworpen werden in deze landen. In de probleemstelling hadden we aangegeven dat het interessant was om uit te zoeken in hoeverre de Amerikaanse oordelen in het veld beïnvloed werden door cultureel racisme. Het onderscheiden van een “Latin attitude of mind”, die door haar vastgeroeste en gedateerde configuratie de Latijns-Amerikaanse landen zo goed als in de middeleeuwen hield, kunnen we als een dergelijke vorm van cultureel racisme zien. Toch kunnen we, wanneer we er de overige bewijzen op naslaan, onmogelijk volhouden dat dit cultureel racisme tegen de héle Latijns-Amerikaanse bevolking gericht was. Immers, het idee van de “coiled spring” en Arthur Schlesingers warme beschrijvingen van de Latijns-Amerikaanse moderne democraten waarmee hij kennis gemaakt had geven aan dat de planners in Washington het idee hadden opgevat dat er een “ander” Latijns-Amerika bestond, dat klaarstond om zich vol overgave in de Nieuwe Wereld te mengen. Het idee was zeker ook gebaseerd op culturele affiniteit – Arthur Schlesinger schatte de politieke visie van een Betancourt waarschijnlijk veel hoger in dan die van politici uit het Zuiden van de Verenigde Staten die zich bleven verzetten tegen de moderniteit, en niet wilden inzien dat segregatie een gegeven uit het verleden was dat miljoenen individuen het recht op deelname aan de moderne economie ontzegde. Het zou dus erg ongenueanceerd zijn om het hier over “racisme” te hebben: er bestond zeker een vorm van minachting voor een attitude die onlosmakelijk verbonden werd met Latijns-Amerika, maar dit racisme werd gevoed door botsende economische en culturele visies, en was niet

---

³⁵⁶ Ibid., p. 6

zoeder gebonden aan het “ras” der Latijns-Amerikanen, dan wel aan de “klasse” der “oude Latijns-Amerikanen”.

Ook buiten de regering vloeide de kritiek nu rijkelijk. In een editoriaal in *The Nation* schreef de auteur hoe gewone Latijns-Amerikanen zich ondertussen al cynisch uitlieten over het initiatief: “*mucho alianza, poco progreso*” zou een gangbare slogan geweest zijn bij de Latijns-Amerikaanse bevolking.³⁵⁷ Ten dele was de stagnatie te wijten aan de bureaucratische “googleplex”, zoals de “administrative confusion” waar de regering in Washington mee worstelde genoemd werd. Anderzijds bestond er bij Amerikaanse zakenlieden een grote mate van wantrouwen tegenover de Alliance, zakenlieden “who fear that reform means socialism.” Maar “the biggest question is whether Latin American governments are going to live up to their pledges,” aldus de auteur van het stuk. Deze overheden zouden immers nog steeds spreekbuizen van de oude oligarchieën zijn, die nog steeds toelieten dat deze oligarchen hun kapitaal in het buitenland oppotten en op die manier elke vorm van ontwikkeling onmogelijk maakten. Het editoriaal bleef dan ook, ondanks de kritiek, trouw aan de centrale waarde van de regering: immers, de regering moest vooral harder aandringen bij de Latijns-Amerikaanse regeringen, zodat deze de “reforms we [de Amerikaanse bevolking] have a right to insist on,” zouden doorvoeren. “It was to prod Chile into a better example that [Richard] Goodwin and Alliance coordinator Moscoso flew to Santiago last week.” De bedoelingen van de Amerikanen waren dus zeker goed: zij moesten gewoon blijven aandringen op de broodnodige hervormingen, en de interne keuken op orde krijgen. We mogen dan ook vermoeden dat een progressief magazine als “*The Nation*”, net als anderen, in de buitenlandse hervormingen van president Kennedy een ideale legitimatie zagen voor de binnenlandse hervormingen.

Ook binnen de Democratische Partij weerklonk nu kritiek, zij het nog steeds opbouwende kritiek. Don Daughters stuurde op 13 juni 1962, via Richard Maguirre, een memo naar Kenneth O'Donnell. O'Donnell was Kennedy's eerste vertrouwensman, die de functie van “Chief of Staff” waarnam, hoewel Schlesinger hem consequent als “Special Assistent to the President” betitelt. Maguirre was lid van de Democratic National Committee³⁵⁸, en Daughters was hoogstwaarschijnlijk één van diens medewerkers. In de memo vatte Daughters een aantal “salient points” die tijdens vorige conversaties over de verbetering van de AID-operaties naar boven waren gekomen op. Daughters was vrij rechtuit: hij stelt dat het geen geheim is dat “AID in

---

³⁵⁷ s.n., “For Alianza, a Warning”, *The Nation*, s.d., in: Kennedy Papers, SF, Alliance for Progress, Reel 1, RSC

³⁵⁸ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, p. 1018

Washington is poorly administered.”³⁵⁹ Toch verschilde zijn houding niet zoveel van die van Schlesinger: het probleem kan opgelost worden zolang men maar een man met de juiste instelling als AID Administrator aanduidde. Orde brengen in de administratieve chaos “can be done, but an administrator has to do it – not a lawyer.” Ook hij stelde vast dat het personeel van State Department, en zeker het personeel in buitenlandse missies, jarenlang gewend was de zaken op hun beloop te laten. Hun “strength and specialty is report-writing,” en zij hadden geen voeling met hun nieuwe “executive function”. Ook deze observaties duiden alweer op de grote verschillen tussen de opeenvolgende regeringen Eisenhower en Kennedy, waarbij het overheidsapparaat in het buitenland van een passieve, controlerende houding naar een actieve, sturende houding moest overschakelen.

Kritiek vinden we ook in “A New Deal for Latin America”³⁶⁰: Gordon erkent dat de Alliance ondertussen met een aantal “obstacles and disappointments” geconfronteerd was, Toch beweert hij dat de wil om te veranderen zeker niet verdwenen was bij de Latijns-Amerikaanse landen. Integendeel, de obstakels worden aangepakt in een “mood of self-analysis and constructive criticism”³⁶¹, maar met de bedoeling de ingeslagen weg voort te bewandelen. In het gros van het boek herhaalt Gordon de reeds zovele malen geëxpliciteerde doelen en middelen. De teneur van zijn kritiek is echter nog steeds dat het basisidee van de Alliance boven elke vorm van kritiek staat, en dat de problemen waar de Alliance nu mee geconfronteerd werd aangepakt konden worden – en daadwerkelijk aangepakt werden. Bovendien klonk “constructive criticism” ideaal in de oren van de moderniseringstheoretici – vooruitgang was immers een kwestie van vallen en opstaan, maar zolang de ogen gericht waren op de horizon, bleef de geest van de *Alianza* leven en was duurzame groei en algemene welvaart binnen bereik.

In de laatste speech die het boek bevat, getiteld “Productive Tensions” en gebracht voor de Conference on Tensions in the Development of the Western Hemisphere op 8 augustus 1962, haalt ook Gordon opnieuw het grote probleem van de maatschappelijke groepen die het licht nog niet gezien hebben aan. Het gebrek aan sociale mobilisatie ten dienste van de doelen van de Alliance bleef een groot probleem. “Candor compels us to recognize that it is a very mixed picture,” zo bekent Gordon. Het technische aspect van de Alliance is zeker en vast aan het rollen geraakt,

---

³⁵⁹ Suggestions for Improvement AID/State Operations, Memo Don Daughters aan Kenneth O’Donnell, 13 juni 1962, Kennedy Papers, DAF, RSC

³⁶⁰ GORDON, *A New Deal for Latin America*

³⁶¹ *Ibid.*, p. 6

en dat heeft een positieve weerslag gehad op de opbouw van sociaal kapitaal: “Some Latin American governments have greatly strengthened their administrative machinery for programmaking and selection of priorities.”³⁶² Maar toch was het verlangen naar sociale revolutie nog te weinig doorheen alle lagen van de Latijns-Amerikaanse bevolking gesijpeld. Gordon weet dit onder andere aan de politieke stabiliteit, die zich in Brazilië uitte in de vorm van het plotse aftreden van president Quadros. Sociale mobilisatie was de sleutel tot het succes van de Alliance:

(...) the Alliance for Progress will not succeed regardless of the technical soundness and the amounts of foreign financial support made available to Latin America. The Alliance then will become simply another American aid program, no doubt larger and better than its predecessors, but not a cooperative process for bringing about a real sea change in the actual standards of living,³⁶³

De tegenstand tegen deze “sea change” kwam volgens Gordon vooral van politieke “minorities”³⁶⁴. Minderheden van extreem-linkse zijde, die deze mobilisatie met pervers genoeg in de kiem smoorden, omdat zij Latijns-Amerika op ondemocratische manier wilden ontwikkelen. En minderheden aan rechtse zijde, volgevreten oligarchen en zelfgenoegzame industrialisten die zich niet wensten te schikken naar de nieuwe sociale realiteit.

De kritiek was geuit, maar ondertussen was men ook al driftig op zoek naar nieuwe wegen om het potentieel van Latijns-Amerika aan te spreken. Privé-initiatief stond daarbij centraal, gekoppeld aan het stimuleren van een nieuw *elan* binnen de regeringen van de Latijns-Amerikaanse landen. Al op 31 oktober 1961 wees Lincoln Gordon tijdens een speech in Rio de Janeiro op het belang van het privé-initiatief om de Alliance tot een geslaagde onderneming te maken: hij benadrukt dat de overheid niet de enige hoofdrol heeft bij het ontwikkelen van Latijns-Amerika. Men mocht immers niet, gewoon omdat privé-ondernemingen gefaald hadden als motor van de ontwikkeling van Latijns-Amerika, gaan denken dat draconische overheidsprogramma’s nu de oplossing zouden brengen. Het privé-initiatief bleef “the dominant and most productive form of economic organization.”³⁶⁵ Eén van de meest interessante mogelijkheden die verkend werden om het privé-initiatief te stimuleren was de coöperatieve. Op 8 januari 1962 stuurde George Goss van AID, op last van AID-administrateur Fowler Hamilton, een memo naar het Witte Huis, met daarin de bevindingen van de “Latin American Cooperative Study Group”. De

---

³⁶² Ibid., p. 98

³⁶³ Ibid., p. 99

³⁶⁴ Ibid., p. 100

³⁶⁵ Ibid., pp. 15-16

centrale conclusie van de studiegroep was dat “Cooperatives can and must make a substantial contribution to the economies of developing countries of Latin America.”³⁶⁶ Men kan zich terecht afvragen of deze conclusie niet al bij voorbaat vastlag: de Amerikaanse overheid was zich bewust van het feit dat de vooruitgang in Latijns-Amerika op z’n minst teleurstellend was, en in zo’n geval gaat een activistische overheid op zoek naar “creatieve ideeën”. De coöperatieve was zeker zo’n idee, dat zich presenteerde als “the third force between exploitative capitalism and state control of the economy.” Zulke coöperatieven zouden een rol kunnen spelen op vlak van “agricultural production, marketing, purchasing, credit, savings, housing, etc.” De coöperatieven waren onmisbaar in succesvolle landhervormingen, zo besepte men ook: ze maakten het de nieuwbakken landeigenaars, die plots zonder meer een eigen lap grond in handen kregen, mogelijk te genieten van “services formerly provided by land-owners.” Dergelijke diensten waren onmisbaar om een “effective utilization of distributed lands” mogelijk te maken.³⁶⁷ Bovendien zou de ontwikkelingshulp veel efficiënter kunnen besteed worden indien zij naar dit soort coöperatieve initiatieven zou gaan: “aid through non-governmental channels will be more efficient, less political.”³⁶⁸ Het mag duidelijk zijn dat AID hier ook al naar wegen zocht om de nukkige Latijns-Amerikaanse overheden te omzeilen, en de ontwikkelingshulp direct “naar de mensen toe” te brengen.

Bovendien moesten deze privéondernemingen een hartelijke band opbouwen met vergelijkbare organisaties in de Verenigde Staten: één van de aanbevelingen van de Inter-American Cooperative Conference in Bogota was de “formation of a Western hemisphere confederation of cooperatives.”³⁶⁹ De coöperatieve kan dan misschien wel in de ogen van de meer traditionele Amerikanen een eufemisme voor een communistische collectieve geweest zijn, voor de moderne Amerikanen waren de coöperatieven een integraal deel van de moderne kapitalistische economie: de vertegenwoordigers van de Latijns-Amerikaanse overheden waarmee de studiegroep sprak “recognized that all free societies have strong cooperative organizations.”³⁷⁰ De mogelijkheid bestaat natuurlijk dat de Latijns-Amerikaanse overheidsambtenaren hun tegenhangers uit de V.S. stroop om de mond poogden te smeren, om de geldkraan wijd open te houden, maar voor de vertegenwoordigers van de zittende regering was

---

³⁶⁶ Report AID-sponsored Latin America Cooperative Study Team, Memo George Goss aan Kenneth O’Donnell, 8 januari 1962, Kennedy Papers, DAF, RSC

³⁶⁷ Ibid., Bijgevoegde Memo aan Fowler Hamilton met Summary Recommendations Latin America Cooperative Study Group, p. 1

³⁶⁸ Ibid.

³⁶⁹ Ibid., p. 2

³⁷⁰ Ibid., p. 1

deze stelling ongetwijfeld erg bemoedigend: ook de Latijns-Amerikanen erkenden dat hun visie op “free societies” de juiste was.

De coöperatieve was ook een orgaan dat sterk gelinkt was aan de ontwikkeling van de Christendemocratie. Als katholieke president poogde Kennedy zich dan wel te distantiëren van zijn geloof om de protestantse meerderheid in het land niet voor het hoofd te stoten, toch onderhield hij hartelijke contacten met verschillende katholieke leiders. Zo kreeg Ralph Dungan op 19 april 1962 een briefje van George Higgins, hoofd van het “Social Action Department” van de “National Catholic Welfare Committee”. Higgins, die op dat moment in Parijs verbleef, wilde Dungan laten weten “how thrilled I was, as an American, to read about the President’s handling of the steel price controversy.”³⁷¹ De “steel price controversy” in kwestie was ontstaan nadat de United Steel Company op 11 april 1962 de prijs van het staal met \$6 per ton had opgedreven, ondanks het feit dat de staalindustrie op 1 april (!) nog een overeenkomst had bereikt met de vakbonden, een overeenkomst die volgens president Kennedy “non-inflationary” was. Kennedy had bijzonder furieus gereageerd op deze “contractbreuk” en zette stevige druk op de staalindustrie, onder andere via een Grand Jury investigation.³⁷²

De industrie boog uiteindelijk het hoofd, en Kennedy mocht op tal van enthousiaste reacties rekenen, waaronder dus die van monseigneur Higgins. Het toont aan hoezeer het idee van het corporatisme en de staat als verantwoordelijke “broker” van het sociaal conflict, leefde bij de zittende regering. Het toonde ook aan dat de regering mogelijk deels geïnspireerd werd door de leer van de sociaal bewogen katholieken. Het was Paus Pius XI die de Great Depression van de jaren '30 zag “as a sign that maybe Marx was right” en dus deed hij zijn best “to offer an alternative in the form of worker cooperatives and union-management co-determination.”³⁷³ Het is trouwens interessant om hier terzijde weer het tegenstrijdige gebruik van het concept “freedom” bij de centraliserende Democraten en de particularistische Republikeinen op te merken: na de interventie van de president in de staalcontroverse fulmineerde de Republikein John Bricker dat “The recent display of dictatorial power by President Kennedy has made us realize that freedom in its largest sense is at stake. The Republican party is the last and only remaining bulwark.”³⁷⁴

---

³⁷¹ Note from msgr. George Higgins on Steel Price Controversy, Memo Ralph Dungan aan Evelyn Lincoln (secretaresse president Kennedy), 19 april 1962, Kennedy Papers, SMF, Reel 2, RSC

³⁷² SCHLESINGER, *A Thousand Days*, pp. 634-640

³⁷³ GRUENBERG, G., “Papal pronouncements on labor unions and workplace democracy”, *International Journal of Social Economics*, 1998, Vol. 25, Nr. 11-12, p. 1719

³⁷⁴ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, p. 639

Maar de coöperatieve was dus een ideaal middel om de ontwikkeling van de arme Latijns-Amerikaanse massa's te bespoedigen: voorbeelden in Europa en Amerika toonden aan dat dit één van de meest succesvolle wegen naar de ontvoogding was. Ook in Rostows historische ontwikkeling van het kapitalisme zoals hij dat zag, kon de coöperatieve zeker ingepast worden: in zijn ogen was het normaal dat na het vervolmaken van de *take-off* en de tocht naar de economische maturiteit de maatschappij zich in nieuwe richtingen ging ontwikkelen, wat onder andere de creatie van de moderne welvaartsstaat inhield. De moderne arbeider had immers ontdekt dat “if they organize and make their presence felt in the society, they can probably achieve even higher wages and greater security of employment and welfare.”³⁷⁵ De Amerikanen zouden dan ook de coöperatieve stevig aanmoedigen in het kader van de Alliance for Progress. Bleef dan wel in Chili het probleem van Jorge Alessandri, die in Washington meer en meer gezien werd als beschermheer van wat Rostow de “buccaneering cotton-, railway-, steel- and oil-baron”³⁷⁶ noemt, net het soort figuur dat verdreven moest worden door de “forces of modernity”. Die forces of modernity zouden uit de Chileense maatschappij moeten komen, maar ze zouden ook “leiding” nodig hebben. En wie kon beter die leiding in handen nemen dan de *Partido Demócrata Cristiano (PDC)*, een relatief jonge beweging die geloofde in de sociale ontvoogding van de arbeiders langs parlementaire weg en door vereniging in niet-communistische arbeidersverenigingen, en haar charismatische leider Eduardo Frei Montalva, de belezen, noeste en sociaal bewuste intellectueel die Schlesinger twaalf jaar eerder al ontmoet had in Havana?

Washington en de Chileense Christendemocratie

Eduardo Frei hoorde al van in het prille begin bij de “harde kern” van de PDC. Hij vatte zijn rechtenstudie aan de Katholieke Universiteit van Santiago aan toen Carlos Ibáñez nog dictator was. De jonge Frei was in de lagere middenklasse geboren: zijn vader was boekhouder, en de familie van de toekomstige Christendemocratische president stelde “hard work and an Old-World respect for learning” zeer op prijs.³⁷⁷ Tijdens zijn studies aan de Katholieke Universiteit raakte Frei bevriend met een aantal andere toekomstige sleutelfiguren van de Chileense Christendemocratie: Bernardo Leighton, Rafael Agustín Gumucio en Radomiro Tomic. Zoals jonge, geëngageerde

---

³⁷⁵ ROSTOW, *Stages of Growth*, p. 71

³⁷⁶ *Ibid.*, p. 72

³⁷⁷ BOURNE, R., *Political Leaders of Latin America: Che Guevara, Alfredo Stroessner, Eduardo Frei Montalva, Juscelino Kubitschek, Carlos Lacerda, Eva Peron*, p. 133

studenten dat wel vaker pleegden te doen debatteerden ook deze studenten tijdens hun vrije momenten lustig over de ziekten van hun samenleving. Omdat dat van voorbeeldige katholieken verwacht werd, sloten ze zich aan bij de rangen van de Conservatieve Partij, waar de jonge Frei zich al snel liet opvallen als een gedegen spreker en politicus. Hij werd in 1933 verkozen tot voorzitter van de “National Association of Catholic Students” én van de “Chilean Catholic Action Youth” en mocht in het daaropvolgende jaar door Europa reizen, waar hij zich liet scholen in de daar circulerende ideeën over het christendom als inspiratiebron van de sociale bevrijding. De groep activistische jongeren voelde al snel aan dat ze binnen de Conservatieve partij geen gewillig oor zouden vinden voor hun wensen van sociale verandering.³⁷⁸

En zo ontstond de “Falange Nacional”, een nieuwe partij zoals er in Chili al zoveel geweest waren. Toch zouden de voormannen van deze nieuwe partij zich al snel onderscheiden in de ogen van het Chileense publiek. Zowel Bernardo Leighton als Eduardo Frei kreeg de kans om in de Chileense regering te zetelen. Bernardo Leighton was minister van Arbeid in de regering van Arturo Alessandri, Eduardo Frei zou de rol van minister van Justitie vervullen in de de gammele regering Rios. Rios was tussen 1942 en 1946 aan de macht maar tijdens de laatste maanden van zijn bewind stond hij de macht af aan zijn vicepresident, Alfredo Duhalde. En zowel Leighton als Frei nam vanwege gewetensbezwaren ontslag toen hun respectieve regeringen op een bloedige einde maakten aan een aantal sociale conflicten. Op die wijze wonnen ze aan respect in de ogen van de Chileense bevolking, die ondertussen al een behoorlijke mate van politiek cynisme opgedaan had. Politici die op dergelijke wijze hun overtuigingen boven het comfort van de politieke macht stelden, waren in de ogen van de “gewone Chileen” zeker geen doordeweekse politici.³⁷⁹ De Falange Nacional zou dan in 1957 fusioneren met de nog jongere Social Christian Conservative Party: de PDC was geboren.

Hoewel Arthur Schlesinger, die schrijft dat “the rise of new leaders like Eduardo Frei Montalva (...) expressed the vitality of the democratic revolution”³⁸⁰, wil laten uitschijnen dat het Witte Huis een enthousiaste toeschouwer was tijdens de politieke opmars van Eduardo Frei, blijkt uit de documenten dat Washington veel meer deed dan enkel goedkeurend toekijken. Volgens Peter Kornbluh heeft de CIA nog steeds een “two-volume internal history of clandestine support for the Christian Democrats

---

³⁷⁸ Ibid., pp. 132-135

³⁷⁹ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*, p. 306

³⁸⁰ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, p. 1001

titled *The Chilean Election Operation of 1964 – A Case History 1961-1964*³⁸¹ in de boekenrekken liggen, maar dit document blijft “highly classified”, hoewel de CIA en het Witte Huis op 25 september 2004 een deel van de documenten openbaar zou maken. Dat men zo lang gewacht heeft met het vrijmaken van de documenten geeft ook aan hoe de directe politieke interventie erg gevoelig lag bij een groot aantal belanghebbenden.³⁸² Het was evenwel al lang geweten dat zowel Frei als Tomic begin 1962 het Witte Huis bezochten in een “backdoor visit”. Ondanks alle openheid over de directe economische interventie in de Latijns-Amerikaanse landen, en over de soms bijzonder dwingende politieke druk tegenover vreemde regeringen, werd de agenda van deze ontmoeting pas in januari 1995 vrijgegeven.

Ook zou men in één van de latere documenten in de aanloop naar de presidentsverkiezingen in september 1964, kort de geschiedenis van de affiliatie met de PDC uiteenzetten: “The idea of assisting the Christian Democrats was first broached to us on 22 March 1962 by Ambassador Cole and the then Special Assistant to the President, Richard Goodwin.”³⁸³ Dat de documenten zo lang geheim bleven, toont aan dat de medewerkers van Kennedy die vanuit Washington de ontvoogding en democratisering van Latijns-Amerika probeerden te bestieren, ook moeten beseft hebben dat het behoorlijk ironisch zou lijken mocht bekend worden dat ze deze democratisering stuurden door democratische processen in de landen in kwestie te manipuleren. Op 30 augustus 1962 stond “Support to the Christian Democrat Party of Chile” dan op de agenda van de “Special Group” in het State Department.³⁸⁴ Blijkbaar was het de tweede keer dat het onderwerp ter sprake kwam, en de tweede keer dat de steun goedgekeurd werd, want in de memo van 3 januari 1964 schreef King aan

---

³⁸¹ KORNBLUH, P., *The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability*, New York, The New Press, 2003, p. 3

³⁸² Uiteraard speelt ook hier de interne Amerikaanse partijpolitiek mee: president Clinton maakte de bestanden omtrent de politieke destabilisering van Salvador Allende door een Amerikaanse regering geleid door een Republikeinse president al in 1999 openbaar. Dat het Witte Huis van George Bush Jr. nu recentelijk deze bestanden vrijmaakte, kan men uiteraard zien als een vorm van terugbetaling met gelijke munt. Meer info hierover, gekoppeld aan een bijzonder geïnspireerde analyse van de feiten, is te vinden in de niet-gepubliceerde paper van één van professor emeritus Walter Preveniers Amerikaanse studenten – GOODMAN, C., *The Release of the Chile Files and the Resulting History*, niet gepubliceerde universitaire paper, 2002. Ik bedank hierbij professor Prevenier ook voor het ter beschikking stellen van deze paper.

³⁸³ Political Action Program in Chile, Memo Chief of the Western Hemisphere Division (King) aan CIA-directeur McCone, 3 januari 1964, Foreign Relations of the United States (hierna FRUS), Vol. XXXI, on line geconsulteerd op <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xxxi/>, geconsulteerd op 2 februari 2006, met dank aan The National Security Archive (hierna NSA) (referentie wordt hierna geplaatst als “FRUS XXXI/SD”)

³⁸⁴ Proposed Agenda for 8/30/62 Special Group Meeting, Agenda van het State Department, 29 Augustus 1962, DDRS, RSC

McCone dat “The Special Group approved a program of assistance to the Christian Democrats on 19 April 1962 and again on 30 August 1963.” Bovendien zou “The Latin American Policy Committee” haar fiat gegeven hebben voor “the continuation of the assistance at meetings held on 10 January 1963 and 20 June 1963.”³⁸⁵

De Chileense presidentsverkiezingen van 1964 waren nog een eind weg, maar vanaf 1962 begon de Amerikaanse overheid het doen en laten van de Chileense christendemocratie met een grote nauwkeurigheid op te volgen. Op 17 september 1962 stuurde Richard Helms een kort CIA-rapport naar Ralph Dungan, waarin de “Chilean Christian Democratic posture during the recent Chilean Labor congress” uiteengezet werd.³⁸⁶ Helms was toen nog “Deputy Director of Central Intelligence (Plans)”, maar zou zoals we zullen zien een decennium later als directeur van de CIA mee de val van de regering-Allende bewerkstelligen. Het toont eens te meer aan dat het begrip “freedom” voor velen in de Amerikaanse overheid van flexibele aard was. De CIA was in die tijd in feite een vrij modern instituut, gecreëerd door president Truman en bevolkt door mensen die een collega van Douglas Blaufarb in het voorwoord van *The Counterinsurgency Era* “idealisten” noemt, mensen die recht uit de OSS en de oorlog tegen het nazisme in de Koude Oorlog tegen het communisme duikelden.³⁸⁷ Toch zou de CIA, ondanks haar “moderne” oorsprong, al snel een willig instrument in de handen van elke Amerikaanse regering worden (of omgekeerd). Ideologische allianties worden ook binnen overheden soms op bijzonder pragmatische basis afgesloten, en dat geldt zeker in het geval van de alliantie tussen de CIA en de regering van John F. Kennedy. Dus zou de CIA, na aanvankelijke eerder sceptisch te staan tegenover het idee, vanaf april 1964 enthousiast meewerken aan de “derde weg” in Chili, en de politieke opgang van de Christendemocraten stimuleren, ondanks het feit dat de leiding van de CIA misschien wel het anticommunisme van Kennedy deelde, maar niet dezelfde ideologische motieven had.

In het rapport beschrijft de CIA hoe de Central Única de Trabajadores de Chile (CUTCh) nog steeds een bolwerk van communistische macht is, maar hoe de Christendemocratische delegatie een poging waagde om die machtspositie te contesteren. In een interessant werk uit 1970 beschrijft Ben Burnett hoe de CUTCh al sinds haar stichting in 1953 door een marxistische inslag gestroomlijnd werd: “Marxist

---

³⁸⁵ Political Action Program in Chile, Memo Chief of the Western Hemisphere Division (King) aan CIA-directeur McCone

³⁸⁶ Chilean Christian Democratic posture during recent Chilean Labor congress, CIA Report aan Ralph Dungan, 17 september 1962, DDRS, RSC

³⁸⁷ BLAUFARB, *The Counterinsurgency Era: US Doctrine and Performance*, The Free Press, New York, 1977, p. ii

domination of the founding congress in 1953 brought forth a strong socialist statement with overtones of Anarcho-Socialist militancy,” en dus zou de CUTCh zich ook naar die politieke lijnen schikken.³⁸⁸ Tijdens de volgende jaren zouden de Radicals dan wel voor de toewijding tot democratische principes pleiten, terwijl de Christendemocraten eveneens hun trouw aan deze democratie verklaarden maar een “major overhaul of the economic system” propageerden, terwijl de Communisten en Socialisten in de CUTCh naar een “society along Marxist lines” streefden. Ook Burnett deelt de vooruitgangsgedachte van Rostow en de zijnen: in zijn besluit stelt hij dat Chili dan wel een zekere modernisering van haar politiek bestel doorgevoerd heeft, maar dat bijvoorbeeld de harmonieuze vooruitgang van de welvaartsstaat nog steeds gehinderd wordt door het feit dat “management and labor – the most continuously and intensively active interest groups contending in the political process – do not possess equal power as rivals,” hoewel “the recent developments mentioned earlier have narrowed the gap somewhat (...)”³⁸⁹.

Een groter aandeel van de Christen-Democraten in de CUTCh zou dus zeker in de kaart spelen van de plannen in Washington, maar het rapport toont wel aan dat de CIA vooral geïnteresseerd was in het afstoppen van het communisme. De christendemocratische vakbonden gingen naar het “Third National Congress” van de CUTCh met het plan “to wrest control of the CUTCh from the Communists or failing that, to stage a properly timed walk-out, thus demonstrating that CUTCh, in its present political orientation does not speak for all Chilean labor.”³⁹⁰ Hoewel het rapport een hoofdzakelijk passieve houding aanneemt, besluit de auteur toch met de “net results” van het Congres, waaronder de “recognition in upper CUTCh echelons” en het feit dat “for the first time Christian and Radical delegates collaborated”. De Christendemocraten konden hun slag wel niet thuishalen – hun ontbraken de noodzakelijke stemmen om de cruciale beslissingen te beïnvloeden. Toch besloten de Christen-Democratische afgevaardigden het Congres niet te verlaten – de CIA ziet dit als een politieke beslissing “made by senator FREI Montalva, the probable Christian Democratic Presidential Nominee in 1964 who felt that his party’s plans for the 1964 presidential election could best be served by the presence of Christian labor groups within CUTCH.”³⁹¹ In dit rapport komen ook al de eerste tekenen van de

---

³⁸⁸ BURNETT, B., Political Groups in Chile: the Dialogue between Order and Change, Austin, University of Texas Press, 1970, p. 145

³⁸⁹ Ibid., p. 283

³⁹⁰ Chilean Christian Democratic posture during recent Chilean Labor congress, CIA Report aan Ralph Dungan, pp. 1-2

³⁹¹ Ibid., pp. 3-4

pragmatische houding van schijnbaar non-interventionisme die de V.S. in latere jaren zouden aannemen naar boven: het rapport begrijpt volledig de weigering van de christendemocratische arbeidersbeweging om samen te werken met ORIT (die twee vakbonden controleerde), aangezien dit de Christendemocraten ook tot een radicale houding zou dwingen, terwijl zij dus ten allen prijze hun plek in CUTCh wilden behouden.

Het telegram illustreert het feit dat anticommunisme bij de CIA militanter is, en dat het agentschap bovendien veel minder kieskeurig is bij het selecteren van alternatieven. In het Witte Huis had men nog steeds een duidelijk idee van welk alternatief zij dan wel wensten te ondersteunen, hoewel ook daar de overgang van de zweverige retoriek die de Alliance introduceerde in Latijns-Amerika naar de harde realiteit van de onvoorspelbare Chileense politiek ook de vernieuwers op Pennsylvania Avenue noopte tot iet of wat realistischer inschattingen. Toch waren de verkiezingen van 1964 voor hen niet enkel een kwestie van het afstoppen van het communisme, maar ook van het versterken van de *Alianza* in Chili. De Radicale partij zou daarin, althans volgens de analyse in Washington, een cruciale rol gaan spelen. De Radicalen waren al jaren sleutelfiguren in het politiek spel in Chili, en Washington had geen reden om aan te nemen waarom dat nu anders zou zijn.

In een voorbereidende nota voor Gouverneur Harrimans ontmoeting met drie leiders van de Radicale partij, stelde men dat “coalitions and alliances assume great importance for 1964, and a major factor for such considerations must be the Radical Party.”³⁹² Bovendien was de Radicale partij tijdens de voorbije jaren de enige partij geweest die de programma’s van de *Alianza* enigszins een warm hart toegedragen had. Zij waren “quick to grasp the importance we attach to internal reforms under the Alliance for Progress, and have made good progress on agrarian and tax reform despite obstructions by their Liberal and Conservative allies.” Dit bewoog Washington tot de hoop dat de Radicalen zich nog verder aan de modernisering van de Chileense maatschappij zouden wagen. De lancering van een “unity candidate” die gesteund werd door Liberalen en Conservatieven was het minste waarvan Harriman de Radicale leiders moest proberen te overtuigen – verdere politieke verbrokkeling in Chili zou nefast zijn. Maar “a more desirable objective would be a unity candidate of the Radicals and the PDC,” aangezien men in Washington van mening was dat “inclusion of the PDC in the next government would promote the achievement of more internal

---

³⁹² Background Information for Governor Harriman’s 5/17/63 meeting with three Chilean Radical Party leaders, Memo State Department, 15 mei 1963, DDRS, RSC

reform than we could expect from the present ‘Democratic Front’.”³⁹³ Washingtons hoop illustreert ook het feit dat zij nog steeds meer op het oog hadden dan simpelweg het opwerpen van een “dam tegen het communisme”.

Ondertussen draaide de moderniseringsmachine van de Alliance ook nog steeds op publicitair vlak: op 1 juni 1963 publiceerde het United States Information Agency (USIA) een gebundelde opiniepeiling die ze had laten uitvoeren in zeven landen. Hoewel het natuurlijk evident is dat een opiniepeiling naar meningen peilt, blijkt toch alweer hoezeer de Amerikaanse overheid geloofde in het creëren van een positieve sfeer, waarbinnen de “forces of modernity” hun slag zouden kunnen slaan, en waarbij het hele continent zou bloeien in een golf van optimisme en een hang naar nieuwe horizonten. De hele peiling baadde duidelijk in de schijn van de lichtjes naïeve baas van de USIA, Ed Murrow. De resultaten van de peiling waren erg bemoedigend voor de Amerikaanse overheid, maar dat lag zeker ook aan de teneur van de vragen, die meestal op veilig speelden en vaak de respondent tot voorspelbare antwoorden dwong. Bovendien kan men zich afvragen of het feit dat de respondenten, wiens antwoorden werden afgenomen door de enquêteurs van de International Research Associates Inc., zich niet onbewust schikten naar de wensen van hun Amerikaanse ondervragers, geïntimideerd als ze waren door hun présence. Bovendien werd het onderzoek gevoerd in “urban area’s”, op basis van “area probability samples”.³⁹⁴ In alle landen stelde men, verrassend genoeg, een “high level of dissatisfaction with the current standards of living” vast, die echter gekoppeld werd aan “extremely optimistic expectations for improvement in the near future.”

De studie stelde vast dat de Latijns-Amerikaan wantrouwig stond tegenover “U.S. business interests”, maar dat het vertrouwen in de Amerikaanse overheid daarentegen groot bleek: “as many or more would like to see U.S. influence increased as would like to see it reduced or eliminated.” Ook de Alliance zou een golf van optimisme en vertrouwen door Latijns-Amerika gestuurd hebben: de “image of the Alliance (...) is highly favorable.” En dit in tegenstelling tot de Amerikaanse ontwikkelingshulp uit het verleden, die gezien werd als “inadequate, selfishly motivated, beneficial mainly to government officials and the economically privileged (...)”.³⁹⁵ De studie bevestigde met andere woorden de aanwezigheid van de ideologische basis die Schlesinger, Rostow en Goodwin al in 1960-61 gelegd hadden. De studie wees ook uit, mogelijk

---

³⁹³ Ibid., pp. 2-3

³⁹⁴ Results of a public opinion survey in 7 countries on the economic and political climate of opinion in Latin America and attitudes toward the Alliance for Progress, USIA Report, 1 juni 1963, DDRS, RSC

³⁹⁵ Ibid., p. i-ii

onbewust, dat de Chilenen aanvoelden dat ze in een stagnatie terechtgekomen waren: het gros van de respondenten (42%) uit Chili antwoordde dat hun levensstandaard tijdens de voorbije vijf jaar ongeveer gelijk was gebleven, of zelfs lichtjes gezakt was.³⁹⁶ En de vermoedens dat deze studie voorspelbare, licht onjuiste resultaten opleverde, die uiteraard gebaseerd zijn op het feit dat de resultaten niet echt strookten met de negatieve signalen over de *Alianza* die we hiervoor behandelden, worden toch versterkt door de bemerking dat de inleidende interpretatie van de gegevens vrij positief is in vergelijking met de gegevens zelf. Het kan natuurlijk zijn dat de idealistische Murrow onbewust het idee van de *Alianza* een nieuwe stoot optimisme wou geven binnen de regering zelf, door een positief rapport samen te stellen.

Een ander sterk staaltje van een interactie tussen Noord- en Zuid-Amerikanen waarbij de Zuid-Amerikaanse gesprekspartner duidelijk in zijn antwoorden de verlangens van de Noord-Amerikaan anticipeerde, was het onderhoud dat vicepresident Lyndon B. Johnson op 19 augustus 1963 had met de Radicale senator Julio Durán. De senator stelde dat Chili “was working vigorously in order to carry out structural reforms” en dat de “agrarian and tax reforms” daarvan de belangrijkste waren.³⁹⁷ De Alliance for Progress vond de senator een “idea predicated on hemispheric solidarity.” Johnson stipte opnieuw vrij subtiel de Amerikaanse wens dat de Radicale Partij zich zou binden tot een coalitie met de Christendemocraten aan, door te alluderen op de “need for peaceful revolution” die Kennedy uitgesproken had. Durán hield zich enigszins op de vlakte, en reageerde met een semantische opmerking. Hij stelde vast dat “the Christian Democratic Party had made frequent use of those two words” maar dat het woord “revolution” in Chili vaak een negatieve bijklank had omdat ze “bloody and painful by definition” was.³⁹⁸ Johnson wou Durán dus duidelijk aanmoedigen om zich nog sterker tot de revolutie van de middenklasse te binden, en dit bij voorkeur door een alliantie met de Christendemocraten, een verbintenis die de geslepen Durán duidelijk nog niet wou aangaan – kwestie van alle mogelijkheden open te houden. De al even geslepen Johnson moet uit de vage, geveinsd geestdriftige replieken van Durán waarschijnlijk opgemaakt hebben dat de “middle class revolution” in de Radicale Partij geen rabiaat overtuigde medestander zou vinden.

---

³⁹⁶ Ibid., p. 2

³⁹⁷ Memorandum of Conversation: Lyndon B. Johnson, Vice President with Julio Duran, Senator, Chile, State Department Memo, Johnson Library, DDRS, RSC

³⁹⁸ Ibid., pp. 1-2

Op 3 oktober 1963 maakte de CIA dan een voorbarige tussenstand op van de Chileense presidentiële wedren: in hun ogen was Frei op dat moment al de “leading contender”.³⁹⁹ Allendes kandidatuur leek “less dangerous than in 1958,” en de campagne van Durán “has failed to gain momentum”.⁴⁰⁰ De rest van het rapport maakte dezelfde analyse die al lang circuleerde binnen de overheid – en stelde Chili dus opnieuw voor als een land met een “longstanding tradition of respect for constitutional order and civil liberties,” dat bovendien met een “rapidly growing middle class, one of the largest in Latin America” gezegend was maar wel leed onder economische stagnatie en chronische inflatie.⁴⁰¹ Het zou het laatste rapport over Chili worden dat tijdens de regering van president Kennedy verscheen. Op 22 november 1963 onderging John Fitzgerald Kennedy het lot van anderen voor hem, die eveneens de macht van de centrale overheid wilden uitbreiden, moderniserende veranderingen wilden opleggen via die centrale overheid, én de landelijke, aristocratische elites die zich hartstochtelijk tegen deze hervormingen verzetten, koppig het hoofd boden.

Kennedy ging Julius Caesar en Abraham Lincoln achterna die allebei hun politieke vernieuwingsdrift met hun leven moesten bekopen, en Simon Bolivar, die verscheidene keren in ballingschap gejaagd werd. Uiteraard zijn deze vergelijkingen slechts vlotte gemeenplaatsen, maar toch kunnen we bij alle drie éénzelfde patroon opmerken: een duidelijke – zij het bij Lincoln gematigde en op dialoog gebaseerde – neiging tot centralisatie en modernisering van het overheidsapparaat en in extenso de hele maatschappij, waartegen bij de gevestigde, meestal particularistische elites bitter verzet ontstond. We zullen ons hier onthouden van verklaringen over de ware aard van de moord, of speculaties over de verantwoordelijken. Maar het staat wel vast dat de stad Dallas bijzonder vijandig stond tegenover de president, zo blijkt tenminste uit beschrijvingen van Arthur Schlesinger. Vier weken vóór de moord op Kennedy was Adlai Stevenson op een haar na aan een publieke lynchpartij ontsnapt tijdens een toespraak in die stad – tijdens die toespraak sprak hij de befaamde woorden dat hij geloofde in “the forgiveness of sin and the redemption of ignorance.” De Dallas Morning News publiceerde op 21 november een anti-Kennedy pamflet waarin de auteurs de president vroegen waarom “the foreign policy of the United States ‘degenerated to the point that the C.I.A. is arranging coups and having staunch Anti-

---

³⁹⁹ National intelligence estimate (number 94-63) on the Chilean situation and prospects, topics include: the social background; the political tradition and trend; the 1964 presidential election; the economic situation; foreign relations; contingent political prospects, Rapport CIA, 3 oktober 1963, DDRS, RSC

⁴⁰⁰ Ibid., p. 2

⁴⁰¹ Ibid., p. 1-6

Communist Allies of the U.S. bloodily exterminated?’” hierbij duidelijk naar Trujillo refererend.

Schlesingers sentimenten zijn al net zo uitgesproken als die van de bewoners van de stad uit de Deep South: “Though in Dallas school children applauded the news and in Peking the *Daily Worker* ran a savage cartoon entitled ‘Kennedy Biting the Dust’ showing the dead President lying in a pool of blood, his necktie marked with dollar signs, sorrow engulfed America and the world. At Harvard the bells tolled in Memorial Church, a girl wept hysterically in Widener Library, a student slammed a tree, again and again, with his fist. Negroes mourned, and A. Philip Randolph said that his ‘place in history will be next to Abraham Lincoln.’”⁴⁰² Schlesinger was een toegewijde kroniekschrijver voor Camelot. Toch reflecteert deze beschrijving meer dan enkel Schlesingers loyale adoratie voor zijn president en vriend. Het toont ook de basiswaarden van de president en zijn manschappen aan: “America and the world”, dat was de de gemeenschap van vrije mannen en vrouwen die met een optimistisch gemoed de toekomst tegemoet trokken, terwijl de kinderen in Dallas en de communisten in Peking respectievelijk de vastgeroeste traditionalisten en de “foute” modernisten waren. Zoals we al zagen overschatte de regering de invloed en aanhang van hun eigen specifieke ideologische overtuigingen, ook in eigen land en binnen het eigen regeringsapparaat.

De presidentschap van John Kennedy is immens interessant, en bestrijkt het grootste deel van deze scriptie, omdat tijdens deze periode een aantal opmerkelijke vernieuwingen doorgevoerd werden, niet enkel in het beleid, maar vooral in de mentaliteit van de hoogste regionen van de Amerikaanse overheid. Samen met Kennedy namen een aantal wetenschappelijke adviseurs hoge posten in, in het Witte Huis en poogden vanuit deze beperkte burcht hun attitudes uit te dragen over de hele wereld. De analyse van Eleanor Townsley dat deze opname van sociale wetenschappers een poging van deze wetenschappers was om een invloedrijke positie in het staatsapparaat te verwerven is ongetwijfeld correct⁴⁰³, maar tegelijkertijd te beperkt qua bereik. De sociale wetenschappers in kwestie waren immers nauw

---

⁴⁰² SCHLESINGER, *A Thousand Days*, pp. 1020-1028

⁴⁰³ TOWNSLEY, E., “‘Liberal’ Academics and the U.S. Government in the 1960’s”. in: FODOR, E., (ed., et al.), *Festschrift for Iván Szelenyi on his 60th birthday*, Budapest: Budapest University of Economics, Department of Sociology, 1998, bron: <http://hi.rutgers.edu/szelenyi60/townsley.html>, geconsulteerd op 23 maart 2005

verbonden met een hele bevolkingsgroep in de Verenigde Staten die een aantal fundamentele waarden deelde, waarden die gedeeltelijk aangevuurd werden door economische principes. Deze economische zienswijzen hadden al sinds de middeleeuwen de krachten van wat Rostow en de zijnen de modernisering noemen gedreven. Tijdens hun eerste levensjaren hadden ze de traditionele forten bevochten, probeerden ze de macht van de gilden en de landelijke adel te breken, en hadden ze in de wetenschappen de “lifting of the horizon of expectations” waar Rostow zo’n hoge waarde aan hechtte bewerkstelligd.⁴⁰⁴ En in die historische worsteling hadden de stedelijke elites er nooit een probleem mee gehad allianties te sluiten met diegenen die hun overtuigingen niet noodzakelijk deelden, maar hun doelen wel dienden. Een duidelijk van één van deze verbonden is uiteraard het verbond met de vorsten die de invloed van hun centrale overheid wensten uit te breiden door de stedelijke middenklasse in de overheidsbureaucratie in te schakelen. Een treffend voorbeeld hiervan is de groeiende invloed van de legalisten uit de derde stand in de Geheime Raad, een instituut dat op zich steeds meer macht verwierf in het bestuur van de Habsburgse Nederlanden.⁴⁰⁵

In 1960 had een aanzienlijk deel van de bevolking van de Verenigde Staten van Amerika een televisie in de huiskamer, en haar bevolking had zich dankzij de verworven welvaart kunnen richten op “more humane objectives” die mede dankzij de “powers of the State” die gecombineerd werden met de eindeloze creativiteit van het “private entrepreneurship” verwezenlijkt werden. Dit kon allemaal dankzij de “lifting horizons” en het feit dat de “opponents” van de moderniteit al lang “in retreat or disarray” waren, vluchtend voor de moderne man.⁴⁰⁶ Op dat moment was het voor Walt Whitman Rostow dus niet meer dan logisch dat hij de opgang van die moderne man en zijn samenleving uitschreef in zijn standaardwerk, *Stages of Growth*. Het leek immers alsof alles nu klaar was voor een ultieme transcendentie van de maatschappij – de stap naar het wegwassen van de morele ziekten van de samenleving. Rostow vergeleek “societies” overigens zeer vaak op metaforische wijze met mensenlichamen, mogelijk onbewust. Dat we Rostows standaardwerk hier kritisch ondergraven en in een sociale context plaatsen, hoeft niet te betekenen dat we hier de empirie rabiaat afzweren. Integendeel: de beste verdediging van de empirische waarheidsaanspraken schuilt in het eindeloos uitpluizen van de drijfveren en inspiratiebronnen van de wetenschapper. Zo was Rostow een kind van zijn tijd, groot geworden met de

---

⁴⁰⁴ ROSTOW, *Stages of Growth*, p. 26

⁴⁰⁵ VERMEIR, R., *Geschiedenis van de Instellingen: Nieuwe Geschiedenis (Europa en Overzee)*, Syllabus Universiteit Gent, 2005-2006

⁴⁰⁶ ROSTOW, *Stages of Growth*, p. 70

boodschap dat hard werken, sparen en academische opofferingen de mens in staat stelden zijn of haar volle potentiële te verwezenlijken. Bovendien kunnen we als eerder methodologisch punt opmerken dat we bij Walt Rostow vaak een neiging merken tot het vergelijken van de ontwikkeling van samenlevingen met de ontwikkeling van mensenlevens. Zoals we aantoonden, werden de bovenstaande waarden van een hard en burgerlijk leven ook in zekere zin geëxtrapoleerd naar hele *naties*, om deze te begeleiden in hun ontwikkeling.

Ook bij het kritisch analyseren van de Kennedy-regering mogen we niet bang zijn om dieper te kijken dan waarden als “democratie” en “vrijheid”, concepten die het wereldbeeld van Kennedy, Schlesinger, Rostow en anderen in de regering zeker onderbouwden. Zo merken we dat Kennedy deze democratische mentaliteit invulde door de macht van de centrale staat te proberen uitbreiden, zowel op binnenlands als op buitenlands vlak. Die centralisatiedrang uit zich ook op cultureel vlak door de manier waarop de regering zich aanschurkte tegen voorbeelden uit het verleden – Bolivar, Jefferson – en medestanders uit het heden – Betancourt, Frei. Het uitte zich ook in het willen uitdragen van de waarden van de middenklasse in de programma’s van de *Alianza* – als de onderneming één ding grondig aanpakte, dan was het wel de modernisering van de Latijns-Amerikaanse onderwijsstructuren, en het aandringen op centralisering van de overheden van de betrokken landen. Meer nog dan het proberen uitdragen van de waarden van de middenklasse, probeerde de Alliance de bestaande middenklasse in Latijns-Amerika, die al van voor de onafhankelijkheid bestond en net zo goed naar modernisering streefde, een zetje in de rug te geven. Het was bovendien ironisch dat het maatschappijbeeld van Kennedy en zijn ideologische adviseurs gespijsd was met een aantal eerder traditionalistische invloeden – zo zagen we dat het corporatisme gecombineerd met de invloeden van het katholieke sociaal activisme een grote rol speelden bij het uitwerken van Rostows ideeën van “balans” in de sociaaleconomische huishouding van de samenleving.

Het is dan ook deze complexe wereldvisie van Camelot die verwerkt werd in de *Alianza*. In die zin sluit ik mij dan ook aan bij de mening van Michael Latham: de Alliance for Progress was meer dan enkel een anticomunistische, pragmatische onderneming. Ze was zeker anticomunistisch in de zin dat ze het communisme wou overtroeven als ideale samenlevingsvorm. In dat kader zou de Amerikaanse overheid dan ook investeren in anticomunistische propaganda tijdens deze periode, zoals ook aangetoond werd in *Staging Growth*⁴⁰⁷, maar die propaganda beoogde niet enkel

---

⁴⁰⁷ BELMONTE, “Selling Capitalism”, in LATHAM, *Staging Growth*, pp. 107-128

het tegenhouden van het communisme, maar ook het stimuleren van een zeer specifiek alternatief. En dat alternatief verschilde ook van het alternatief dat de voorgaande regering had proberen opleggen. De *Alianza* was dus zeker meer dan een “cultuurimperialistisch” gegeven of een pragmatisch wapen tegen het communisme. De heftige strijd die om de *Alianza* zou gevoerd worden in de Amerikaanse politiek duidt dat de Alliance ook een dieper liggende, onafhankelijke opinie van een bepaalde Amerikaanse klasse vertegenwoordigde én probeerde te verspreiden in het buitenland.

VI. Lyndon B. Johnson – Revolutie in Binnen- en Buitenland

“I shall never forget the faces of the boys and the girls in that little Welhausen Mexican School, and I remember even yet the pain of realizing and knowing then that college was closed to practically every one of those children because they were too poor. And I think it was then that I made up my mind that this Nation could never rest while the door to knowledge remained closed to any American.” – President Lyndon Baines Johnson, Remarks at Southwest Texas State College upon signing the Higher Education Act of 1965

1. De Verlichte Vorst uit Texas & Eduardo Frei

Lyndon Baines Johnson was een paradoxaal figuur. Theodore White noemde hem “greedy” omdat hij overheidsgeld gebezigd had om zijn ranch in Texas uit te bouwen.⁴⁰⁸ De man leek ook veel minder belezen, minder fijnbesnaard en minder cosmopoliet dan zijn illustere voorganger. Het was Johnson die, volgens sommigen om redenen die “hard to explain”⁴⁰⁹ zijn, de Verenigde Staten in een oorlog meesleurde die hem tot *persona non grata* van een hele generatie progressieve jongeren zou maken. Oliver Stone zou, zoals we al zagen, dankbaar gebruik maken van dit imago om Johnson af te schilderen als de reactionaire politicus in wie de moordenaars van John Kennedy een ideale troonsopvolger zagen. Toch was Johnson ook de president die na de *landslide* waarmee hij herkozen werd in 1964 de “Great Society” lanceerde – een gigantische overheidsinspanning waarbij de centrale overheid een aantal maatregelen doorvoerde die het aandeel van Amerikanen die beneden de armoedegrens van 22,2% naar 12,6% dreef. Volgens trouwe medestander en voormalig “assistant for domestic affairs” Joseph Califano was de Great Society een “focused, tenacious effort to revolutionize the role of the federal government with a series of interventions that enriched the lives of millions of Americans.”⁴¹⁰

De Great Society richtte zich op het verschaffen van het “sociaal kapitaal” dat Rostow zo belangrijk achtte aan een nog grotere groep mensen dan tevoren. Rostow weerklinkt nog wel meer in Califano’s artikel: zo zouden de hervormingen van de Great Society de “steady supply of educated individuals who provide the human

⁴⁰⁸ WHITE, T., *Breach of Faith: the Fall of Richard Nixon*, New York, Atheneum, 1975, p. 105

⁴⁰⁹ LOGEVALL, Frederik, “Lyndon Johnson and Vietnam”, *Presidential Studies Quarterly*, 2004, Vol. 34, No. 1, pp. 100-112

⁴¹⁰ CALIFANO, J., “What Was Really Great About the Great Society”, *Washington Monthly*, 1999, Vol. 31, Nr. 10, pp. 13-20

resources for our economic prosperity” verzekeren.⁴¹¹ En zoals we al zagen had Johnson zich ook als vicepresident reeds actief ingezet om politici uit Latijns-Amerikaanse landen te overtuigen van het belang van de hervormingen die de *Alianza* voorzag. Bovendien bleven vele adviseurs uit het Kennedy-tijdperk op hun plaats zitten. Arthur Meier Schlesinger nam, te zeer aangeslagen door de dood van Kennedy, begin 1964 ontslag. Walt Rostow bleef echter waar hij was, en zou later door Johnson aangesteld worden als afgevaardigde van de Verenigde Staten in de Inter-American Committee on the Alliance for Progress (CIAP) en werd in 1966 gepromoveerd tot National Security Adviser. Richard Goodwin bleef trouw aan zijn imago van zigeuner van de Kennedy-boys, en werd na zijn functie als secretaris-generaal van het International Peace Corps benoemd tot Special Assistent van president Johnson. En Ralph Dungan zou, interessant genoeg, in 1964 ambassadeur van Chili worden, als opvolger van Charles Cole.

De aanloop naar de verkiezingen van 1964

Op 29 december keerde John McCone terug naar Washington na een kort bezoek aan de ranch van president Johnson. Tijdens het gesprek dat hij met Johnson had, werden een aantal krachtpunten van de visie op de CIA van de nieuwe president duidelijk. Johnson verwachtte van de CIA dat ze haar imago zou veranderen, “from a cloak-and-dagger role to the role of an adviser to the president on world situations (...)”.⁴¹² We kunnen dus vermoeden dat Johnson, wijs geworden door de ervaringen van zijn voorganger, de macht van de CIA wou inperken, om te vermijden dat deze organisatie op eigen houtje zou gaan opereren. Deze logica volgend, zou Johnson de macht van het Witte Huis over het buitenlandse beleid van de Verenigde Staten willen uitbreiden. De situatie in Chili werd “not discussed”. Ondanks de ambitie van Johnson om de CIA te knechten, bleef de organisatie er toch duidelijk een eigen mening op nahouden. In de reeds genoemde memo van 3 januari 1964 immers trekt de organisatie de wijsheid van het steunen van de PDC in de komende presidentsverkiezingen in een interne memo in twijfel. J.C. King, hoofd van de Western Hemisphere Division schrijft dat “Although the Christian Democratic Party and the Democratic Front do not, in large measure, compete for the same votes and the Christian Democratic Party has demonstrated its ability to compete with the

---

⁴¹¹ Ibid., p. 14

⁴¹² Discussions with President Johnson on 12/27/63, Interne CIA-memo for the record van John McCone, 29 december 1963, DDRS, RSC

communists for worker votes, its position on a number of issues of interest to the United States makes it advisable to reexamine our aid to this party.”⁴¹³

In de daaropvolgende weken zouden ook Thomas Mann, Assistant Secretary of State for Latin American Affairs, en Ralph Dungan de hulp aan de Christendemocraten in vraag stellen, waarbij ze zich steeds opnieuw beroepten op het feit dat de PDC de Amerikaanse belangen (voornamelijk zakelijke belangen) minder gunstig gezind was. Toch beweert Mann in een discussie met King dat “the support to the CD [Christian Democrats] should be continued because they too offer strong competition to Allende.”⁴¹⁴ Het mag duidelijk zijn dat de “idealisten” van de Alliance nu, met de verkiezingen die steeds naderbij kwamen, moesten wijken ten koste van de politieke belangen op korte termijn. Het duidt meteen ook opnieuw dat niet iedereen in de Amerikaanse regering overtuigd was van de noodzaak van de “modernisering” van Latijns-Amerika. Schlesinger (tijdens het Kennedy-tijdperk) en Rostow mochten dan wel invloedrijk zijn, in de gebouwen van de Amerikaanse overheid weerklonken ook nog andere stemmen. Ook Kennedy zelf had naar het schijnt de beslissing om Frei te steunen genomen tegen de wil van “aides who wanted to continue support for Alessandri”⁴¹⁵. En wanneer King de redenen die anderen tijdens voorgaande vergaderingen aangehaald hebben om de PDC wél te steunen, zijn die ook overwegend pragmatisch: de steun aan de PDC was enkel gerechtvaardigd wanneer die partij erin slaagde de FRAP (*Frente Acción Popular*, de coalitie van linkse partijen) klein te houden. Het “fosteren” van een “non-communist coalition” met de Radicale Partij was dan wel een laatste overweging, ook hier was er enkel sprake van pragmatisch anticommunisme, en waren de moderniseringsidealen ver te zoeken.⁴¹⁶ De *Alianza* bestond zeker nog wel, en de hulpprogramma’s bleven lopen. Alleen was het geloof in het programma mogelijk wat weggeëbd in Washington, en zorgden de praktische omstandigheden van de alledaagse politiek ervoor dat men de lange termijndoelen van de Alliance opzij schoof voor de politieke noodzaak van de korte termijn.

Het probleem van de Amerikaanse zakelijke belangen duidt ook meteen één van de grote interne conflicten van de *Alianza*: om de gezonde, moderne maatschappij van de Verenigde Staten zelf te beschermen dienden ook haar zakelijke belangen

---

⁴¹³ Political Action Program in Chile, Memo J.C. King aan CIA-Directeur John McCone, 3 januari 1964, FRUS XXXI/SD

⁴¹⁴ Conversation between Chief and Deputy Chief, WHD with Assistant Secretary Mann, CIA Memo for the Record, 28 februari 1964, FRUS XXXI/SD

⁴¹⁵ KORNBLUH, *The Pinochet File*, p. 3

⁴¹⁶ Political Action Program in Chile, Memo J.C. King aan CIA-Directeur John McCone

beschermde te worden. Immers, een gezond draaiende economie, gebaseerd op het privé-initiatief, was het hart van de moderne maatschappij. De privé-bedrijven moesten draaien zodat de welvaart kon blijven gegenereerd worden die dan door de welvaartsstaat kon verdeeld worden tussen werkgevers en werknemers. In *Stages of Growth* richt Rostow zich ook voornamelijk op de interne bronnen als generatoren van de groei: de moderne man stond hierbij centraal, de man die het aandurfde de “horizonten te verleggen” en zijn gegenereerde winsten opnieuw in de economie te investeren. Over de rol van de koloniën in de verwerving van het noodzakelijke kapitaal is hij heel wat minder uitgesproken. En de zakelijke belangen van de Verenigde Staten beschermen betekende in dit geval dat de ontwikkelingsplannen van Chili hier even op te tweede plaats moesten komen. Zelfs al liepen die plannen volgens de geijkte lijnen van de *Alianza*: immers, om de maatschappij naar “self-sustained growth” te leiden, zouden stevige investeringen nodig zijn. Investerings die de Amerikaanse koperbedrijven nu niet wilden maken: zij waren tevreden met het afkomen van de winsten en die op andere plaatsen te investeren.

De Chileense geschiedenis van de decennia voor 1964 was dan ook een verhaal van nimmer eindigende onderhandelingen tussen de Chileense overheid en de koperbedrijven, teneinde deze bedrijven tot extra investeringen te drijven. Walt Rostow zag de paradox misschien wel, maar zo hij hem al zag, dan nog voelde hij waarschijnlijk ook wel aan dat het politiek onmogelijk was zich uit te spreken tegen de Amerikaanse bedrijven. Integendeel, de Amerikaanse overheid had al enorm veel aandacht gevestigd op het feit dat de Alliance for Progress ook voordelig was voor Amerikaanse bedrijven. Zo verspreidde AID frequent persberichten waarin men aanstipte hoe Amerikaanse bedrijven lucratieve contracten hadden binnengerijfd dankzij de *Alianza*. Op 11 mei 1962 bijvoorbeeld sleepten “Norman M. Giller & Associates” een contract van \$391,428 binnen, waarbij het bedrijf “architectural-engineering and supervision services necessary for the construction of school buildings in Panama” zou verzorgen.⁴¹⁷ De ontwikkeling van de Latijns-Amerikaanse economieën kon misschien in het ideaalmodel van Walt Rostow harmonieus gepaard gaan met activiteiten van Amerikaanse bedrijven in de landen in kwestie, de harmonie bleek in het veld echter moeilijk te handhaven. De opbrengst van dergelijke investeringen bleek immers helemaal niet zo snel waarneembaar te zijn, en ondertussen bleef de importteller tikken en bleef het kapitaal naar het buitenland stromen.

---

⁴¹⁷ Miami Beach firm awarded contract for Panama schools, AID Press Release, 11 mei 1962, Kennedy Papers, DAF, Reel 1, RSC

De beslissing over het al dan niet steunen van de Frei-kandidatuur werd uiteindelijk uit handen van de Amerikanen genomen: op 26 maart 1964 stuurde de Amerikaanse ambassade in Chili een telegram over de “Duran withdrawal”⁴¹⁸. De Radicale politicus, die blijkbaar zelf inzag dat zijn kansen in de verkiezingen bijzonder laag waren, hield de eer dus aan zichzelf. De telegram bevatte meteen ook een aantal bedenkingen en vragen die allemaal moesten bijdragen aan het uitwerken van een gezonde verkiezingsstrategie voor Eduardo Frei. Op 1 april reeds zou men voorstellen dat \$750,000 zou vrijgemaakt worden om de verkiezing van de Christen-Democraat tot president van de Chileense republiek mogelijk te maken. Het voorstel ging zeer ver: men offerde zelfs om het geld aan te wenden “In the latter stages of the campaign to buy some votes outright if required”, andere delen van het budget zouden aangewend worden “for specialized propaganda operations, some of which will be black, to denigrate Allende”.⁴¹⁹ Ironisch genoeg leverde de CIA op dezelfde dag een rapport af waarin ze de waarschuwen voor de “ambiguous policies” waar Frei voor staat, en het “detrimental” effect dat dit beleid zou kunnen hebben op de “U.S. private investment of more than \$750 million.” De vooruitgang van de veranderingen die deel uitmaken van de Alliance for Progress bleef langzaam, gezien “Conservative resistance in the Congress and elsewhere continues to be strong”. De CIA merkte wel een grotere publieke roep om hervormingen op, waarbij “the Catholic Church has provided vigorous leadership in this direction.”⁴²⁰ De ambiguïteit bleef dus: langs de ene kant was er nog steeds wantrouwen tegenover de PDC, die sterk verbonden was met de sociaal-activistische vleugel van de Chileense katholieke Kerk, tegelijkertijd werd die vleugel van de Kerk als een geïnspireerde leider in de strijd om sociale veranderingen, en dus als een gewaardeerde medestander van de *Alianza* gezien.

Dat de alliantie tussen de moderniseringstheoretici in het Witte Huis en de CIA gebaseerd was op pragmatische gronden blijkt ook uit het rapport dat de CIA uitwerkte over de staatsbedrijven in Chili. Daarin stelde het agentschap dat de “heavy cost of Chile’s inefficient state enterprises is one of the country’s serious economic problems.”⁴²¹ Rostow is niet helemaal duidelijk over hoe ver de rol van de staat nu precies strekt, maar het was wel duidelijk dat hij de staat zeker wel een rol toeschreef in het proces van economische ontwikkeling, vooral ook omdat de staat een orgaan

---

⁴¹⁸ Withdrawal of Julio Duran from Presidential election in Chile, leaving Frei and Allende as candidates. Analysis of political situation, Telegram Ambassade Santiago aan State Department, 26 maart 1964, DDRS, RSC

⁴¹⁹ Support for the Chilean Presidential Elections of 4 September 1964, Voorbereidende Memo meeting Special Group, State Department, 1 april 1964, FRUS XXXI/SD

⁴²⁰ Survey of Latin America, Rapport CIA, 1 april 1964, Johnson Library, DDRS, RSC

⁴²¹ Economic aspects of state Socialism in Chile outlined, Rapport CIA, 2 juli 1964, DDRS, RSC

was waar de “forces of modernization” een grote rol in speelden. De staat moest zeker in de fase van het scheppen van “preconditions” haar bijdrage leveren: voor zakenlieden waren investeringen in zaken als spoorwegen en ander sociaal kapitaal weinig aantrekkelijk, en dit betekende “that governments must generally play an extremely important role in the process of building social overhead capital”.⁴²² De investeringen van de staatsbedrijven in Chili gingen uiteraard verder: zij investeerden direct in nieuwe vormen van industrie. Toch was Rostow van mening dat de staat ook tijdens de aanloop naar de “take-off” haar rol kon spelen in het vergaren van fondsen, en “to undertake major entrepreneurial acts”.⁴²³ Natuurlijk moest dit gebeuren met het oog op het stimuleren van een “entrepreneurial class”, die dan de golf van de “self-sustained growth” moest berijden.

Het geeft aan welke extreem gevoelige evenwichtsoefening de *Alianza* wel niet was: om de take-off te bekomen was een merkelijke staatsinspanning nodig, maar die moest ten dienste staan van de lancering van een duurzame economische groei, gebaseerd op privé-ondernemingen. Voor de CIA was de “government pricing policy on the services and goods of these organizations [de staatsbedrijven]” echter inefficiënt en verantwoordelijk voor de belabberde financiële situatie van de bedrijven. Het geeft opnieuw aan hoezeer de verschillende overheidsinstellingen binnen de Amerikaanse overheid qua economische instelling konden verschillen: op het moment dat de Alliance gelanceerd werd was het controleren van de prijzen een belangrijke bouwsteen van de economische groei. We zagen wel al dat ook bij de AID en de moderniseringstheoretici zelf de nadruk langzaam verschoof van (beperkt) staatsingrijpen naar privé-initiatief als motor van de economische vooruitgang, indien mogelijk in de vorm van coöperatieven. Dit ook omdat het vertrouwen in de staat behoorlijk weggeëbd was na het eerste jaar van de *Alianza*. Toch kunnen we hier ook voorzichtig opmerken dat we hier de eerste tekenen kunnen zien van de afslankingsmanie die de internationale organisaties vanaf de jaren '70 zouden opleggen aan de staten van Derde Wereldlanden.

Ondertussen bleef men in Chili vooral uitkijken naar de presidentsverkiezingen van 1964. Interessant hier is de Amerikaanse houding tegenover Allende: het was Jorge Alessandri zelf die de Amerikanen hier liet weten dat hij bezorgd was over het feit dat ze misschien een “closed mind” hadden over de Socialistische politicus, en bijgevolg alle economische bijstand zouden beëindigen mocht hij verkozen raken. Alessandri

---

⁴²² ROSTOW, *Stages of Growth*, p. 25

⁴²³ *Ibid.*, p. 48

geloofde dat “Allende can be persuaded”.⁴²⁴ De Verenigde Staten waren ondertussen wel bij wet gebonden aan het stopzetten van economische hulp aan landen die Amerikaanse bedrijven nationaliseerden zonder compensatie. Twee Republikeinse senatoren hadden immers in 1962 een amendement toegevoegd dat de president verplichtte tot het stopzetten van hulp elk land dat “has nationalized or expropriated or seized ownership or control of property owned by any United States citizen or by any corporation (...) not less than 50 per centum beneficially owned by United States citizens.”⁴²⁵

Op het einde van zijn politieke carrière stelde Alessandri zich, “in het belang van het land” op als verzoener tussen de Verenigde Staten en Chili, en hoewel State Department liet weten dat “Mr. Mann personally not as optimistic as President Alessandri on possibility influencing Allende” was, was het “Department prepared follow realistic and flexible course.”⁴²⁶ Toch speelde bij Alessandri, naast zijn aangeboren drang om naar orde te streven, ook het eigenbelang: hij was bang dat de Verenigde Staten de hulp meteen na de verkiezing van Allende zou stopzetten, wat zou betekenen dat zijn regering tijdens de laatste maanden een financiële crisis tegemoet zou gaan. Niettemin zouden de Amerikanen deze houding van flexibiliteit tegenover Allende verankeren in hun beleid. Op 9 juli 1964 besliste men op een vergadering van het Latin American Policy Committee dat “If Allende should be elected, we should get in touch with him and attempt to ascertain his policies and intentions”, en dat “it would be a mistake for the United States to act against Allende unless and until he takes decisive steps against U.S. interests.”⁴²⁷ Dit is uiteraard een zeer interessant document, aangezien hypothesen over wat de V.S. zou gedaan hebben mocht Allende in 1964 verkozen zijn niet zonder waarde zijn. De houding van de Verenigde Staten op dat vlak was alweer moeilijk te ontwaren. De maagdelijke ideologie van de Alliance, die dicteerde dat de landen van de Westelijke hemisfeer democratieën zouden zijn, moest steeds met een serie andere, minder esoterische belangen verzoend worden.

---

⁴²⁴ Summary American Republics Area (ARA) meeting, Memo Robert Sayre (State Department) aan McGeorge Bundy, 7 juli 1964, DDRS, RSC

⁴²⁵ Foreign Assistance Act of 1961, Section 871, Subsection e (bekend als “the Hickenlooper amendement”), geciteerd in: http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?IPaddress=wais.access.gpo.gov&dbname=107_cong_senate_committee_prints&docid=f:70363.wais, geconsulteerd op 13 juli 2006

⁴²⁶ Additional economic aid for Chile, Telegram State Department (vermoedelijk aan de Amerikaanse ambassade in Santiago), 8 juli 1964

⁴²⁷ Notulen van de vergadering van het Latin American Policy Committee, State Department, 9 juli 1964, DDRS, RSC

Toch zou de Amerikaanse overheid zich tijdens de regering van John F. Kennedy steeds vastberaden uitspreken tegen militaire dictaturen. Op 19 juli 1962 sprak de president zich uit tegen de militaire coup die kort daarvoor plaatsgevonden had in Peru, en “In view of the unfortunate developments in Peru (...) diplomatic relations with that country were yesterday suspended, (...) We are, as of today, suspending our various assistance programs”⁴²⁸. In oktober 1963 zouden de Verenigde Staten ook de militaire junta’s in de Dominicaanse Republiek en Honduras op eenzelfde manier aanpakken.⁴²⁹ Het mag dus duidelijk zijn dat de middle class revolution zeker nog leefde en dat zij geen militaire coups – vaak georchestreerd door de “oude” elite van het land – verdroeg. Toch lagen de zaken ook tijdens het presidentschap van Kennedy niet zo eenvoudig: op een persconferentie op 9 oktober 1963 moet Kennedy reageren op vragen over de uitspraken van Assistant Secretary of State Edwin Martin. Martin had zich eerder onduidelijk uitgelaten over de houding van de Verenigde Staten, en de journalisten vroegen zich dan ook af of dit “a reversal of your [Kennedy’s] policy on dictatorships in Latin America” betekende. Waarop Kennedy ontkennend antwoordde, stelde dat “we are opposed to military coups” en dat “Mr. Martin was merely attempting to explain some of the problems we face in Latin America, why coups take place, and what problems they present us with.”⁴³⁰

Op 19 maart 1964 stuurt Gordon Chase McGeorge Bundy een verslag van de sessies die hij bijwoonde op de Chiefs of Mission Conference – de conferentie van Amerikaanse ambassadeurs in Latijns-Amerika. Tijdens de discussies tussen ambassadeurs Lincoln Gordon (Brazilië) en Charles Cole (Chili) vernoemden deze onder de mogelijke manieren waarop de Chileense verkiezingen zich konden afwickelen ook dat “Allende could win but be overthrown by the armed forces or the “carabinieri” [sic]; this would have to be done before Allende gets a chance to consolidate his power. Normally, the armed forces are very non-political, but they might conceivably intervene if Allende won.”⁴³¹ Natuurlijk was dit een pure observatie vanwege de ambassadeurs, maar de toon geeft toch aan dat men het als een werkbare oplossing voor het probleem overwoog. Nergens was er echter sprake van Amerikaanse hulp aan een dergelijke staatsgreep. En zoals we al zagen werd later besloten om Allende op een “flexibele” wijze te benaderen. Het is dus absoluut niet duidelijk hoe een regering van de Verenigde Staten, met Walt Rostow en Lincoln

---

⁴²⁸ BURR, *The Dynamics of World Power*, p. 587

⁴²⁹ *Ibid.*, p. 611

⁴³⁰ *Ibid.*

⁴³¹ Chiefs of Mission Conference-Brazil and Chile, Memo Gordon Chase aan McGeorge Bundy, 19 maart 1964, FRUSXXXI/SD

Gordon nog steeds op post, zou gereageerd hebben op een verkiezingsoverwinning van Salvador Allende. Er is ook geen enkele aanwijzing dat de overheid van de Verenigde Staten op dat moment al discreet op zoek was naar eventuele medestanders in het Chileense leger. Toch blijkt dat zowel in een Democratische regering die een Alliance for Progress onderhoudt als in een Republikeinse regering het probleem van de “business interests” zeker meespeelt.

De Verenigde Staten hadden dan wel veel moeite gedaan om de verkiezing van Eduardo Frei mogelijk te maken, de Christen-Democraat was waarschijnlijk zonder die hulp ook verkozen geraakt. Op momenten dreigde de Amerikaanse hulp zelfs eerder contraproductief te worden: begin mei 1964 dreigt een loslippige Amerikaan stokken in de wielen van de Amerikaanse propagandamachine te steken. Op 4 mei had Deputy Chief of Mission (onderambassadeur) John Jova een gesprek met Eduardo Frei, waarin deze laatste “started off this private conversation by expressing gravest concern [over the] activities and indiscretion of [naam niet vrijgegeven]. (...) On one occasion speaking to Salvador Pubill, PDC campaign finance manager, [naam niet vrijgegeven] told him he saw no emergency requirement in collecting funds from industrialists for campaign in view of fact that Frei was to receive one million dollars in assistance from USG.”⁴³² Frei geloofde dat het bekend raken van de Amerikaanse steun aan zijn campagne rampzalig zou zijn voor zijn kansen. Dit is bijzonder interessant, omdat het aangeeft in hoeverre de Chileense kiezer Amerikaanse inmenging kon verdragen. Economische steun onder politieke voorwaarden kon perfect, maar een directe interventie in de politieke processen op korte termijn was onaanvaardbaar. De Chileense politiek op korte termijn proberen beïnvloeden stond immers gelijk met het verdedigen van de belangen van Amerikaanse bedrijven, en dat was dan weer een bedreiging voor de Chileense welvaart.

Op 4 september 1964 werd Eduardo Frei dan verkozen tot president van de Chileense republiek, met 56,1% van de stemmen.⁴³³ De volgende dag prees president Johnson de overwinning van Eduardo Frei als een overwinning van de democratie, die ten dele te danken was aan de verwezenlijkingen van de Alliance for Progress. Hij was evenwel snel om daaraan toe te voegen dat de verkiezingen “an internal matter in which the people of Chile were the only judges of the issues” waren.⁴³⁴ De verkiezing van Eduardo Frei bracht de Alliance for Progress ook in Washington weer tot leven, of

---

⁴³² Gesprek Onderambassadeur John Jova met Eduardo Frei, Telegram Jova aan Thomas Mann, 5 mei 1964, FRUSXXXI/SD

⁴³³ COLLIER, *A History of Chile*, p. 309

⁴³⁴ Public Papers of the Presidents of the United States: Lyndon B. Johnson, 1963-64, Book II, page 1040, geciteerd in: 269. Editorial Note, FRUSXXXI/SD

zo leek het wel. Plots was “the democratic left” opnieuw een factor waar rekening mee diende gehouden te worden, die bovendien zeer effectief was gebleken in het afstoppen van het communisme, iets wat de communisten blijkbaar zelf ook begrepen hadden: “Communists and particularly the Castro regime have watched the Christian Democratic parties with concern, fearing that their advocacy of revolutionary changes with freedom might attract majority support. Frei’s victory confirms their fears.”⁴³⁵ Toch was de verkiezing van Frei geen onverdeeld goed nieuws voor de Verenigde Staten, alweer vanwege Frei’s ambigue houding tegenover het kapitalisme: “While Frei has supported Western political objectives and the Alliance for Progress, he has at times been vigorous in his criticism of capitalism. His reform efforts will doubtless provoke propertied interests and lead to charges that he opposes free enterprise.”⁴³⁶ De toon van deze opmerking laat echter vermoeden dat de auteur van de memo hoopte dat Frei deze problemen kan overkomen, en de beloften van de Alliance for Progress zou kunnen waarmaken. De CIA was, een kleine maand later, gematigder in haar enthousiasme over de Christendemocratische overwinning: Frei zou, onder meer vanwege zijn “zeal for social reform” een “potentially difficult, although not impossible ally” worden.⁴³⁷

Ook in een 96 pagina’s lang rapport waarin de “factors bearing on U.S. policy toward Chile” uitgewerkt werden, staat de Alliance for Progress opnieuw centraal. “The Chilean political system is, therefore, one of the most highly developed in Latin America. Its destruction through internecine strife, policy ineffectiveness, or an acute polarization of political forces would represent a major setback for Alliance for Progress objectives.”⁴³⁸ Ook de oude waarden van overleg tussen de verschillende sociale groepen als sleutelfactor van een gezonde samenleving duiken terug op: “The crucial problem now is to reach a consensus on how to get the economy moving, how the burdens should be shared, and how the gains are to be distributed.” Na de verkiezingen kon men dus opnieuw beginnen bouwen aan de maatschappij zoals de Alliance for Progress die op het oog had. En daarbij dacht men ook opnieuw meer en meer in de termen van de New Deal. Zo zou de uitbreiding van het kiespubliek en het verbreden van het politiek proces kunnen leiden “to a broadened participation in the national economy and could give Chilean economic development a new impetus”⁴³⁹.

---

⁴³⁵ Frei’s Victory in Chile has Broad Hemispheric Significance, Memo Director Bureau of Intelligence and Research aan Secretary of State Dean Rusk, 5 september 1964, FRUSXXXI/SD

⁴³⁶ Ibid.

⁴³⁷ Implications of the recent elections in Chile outlined, Rapport CIA, 2 oktober 1964, DDRS, RSC

⁴³⁸ Factors bearing on U.S. Policy toward Chile detailed, Rapport State Department, 8 september 1964, DDRS, RSC

⁴³⁹ Ibid., p. 12

Belangrijk in dit rapport is ook het onderscheid dat men in dit rapport maakte tussen de verschillende groepen van de middenklasse. Zo was er de “self employed or autonomous sector”, met “business and industrial elements, members of the professions, and some landowners” en de “dependent sector, composed mainly of white-collar employees in government and private industry.”⁴⁴⁰

Maar hoewel leden van de eerste groep misschien bij momenten politiek geneigd waren tot de “upper-class right”, ging men er in Washington nog steeds van uit dat het gros van de middenklasse voor de PDC stemde, en dat zij bovendien nog steeds geloofden in het ideaal van de economische groei, ook dankzij overheidsinterventie. Zij lieten hun stem immers horen via de “government bureaucracy”, en “a marked expansion of the government’s role in the economy began in 1938 with the accession to power of a middle-class government.” Er was dus een aanzienlijke groep die de “forces of modernization” genegen was, en die een door de overheid gestimuleerde en ondersteunde economie op basis van privé-onderneming wilde uitwerken, maar voorzichtigheid was geboden. Economische stagnatie beperkte immers de “professional opportunities” van deze groep technocraten, en de frustratie die daaruit voortspoot “contributes to the growth of left-of-center political forces”.⁴⁴¹ In Washington moeten de signalen voor Walt Rostow duidelijk geweest zijn: de PDC was de laatste kans voor de modernisering van de Chileense maatschappij langs de weg die hij en zijn mede-planners hadden uitgestippeld. De “forces of modernization” waren voldoende talrijk aanwezig, ze behoefden enkel nog een injectie van buitenlands kapitaal, die hen moest helpen de laatste bolwerken van de traditionalisten op te ruimen, en Chili zou op weg zijn naar “economic maturity”, een fase die bijna automatisch uitmondt in de “age of high mass-consumption”. De PDC was dé ideale partij om deze taak te volbrengen. Maar Rostow moet ook bewust geweest zijn van het feit dat verdere teleurstelling de moderne middenklasse zou nopen het hoofd naar links te draaien, op zoek naar radicaler manieren om de maatschappij uit de traditionalistische impasse te sleuren. Rostow zou dan ook gedurende de volgende jaren de Chileense kwestie nauwgezet volgen en toezien op het verstrekken van de noodzakelijke (niet teveel, niet te weinig) ontwikkelingshulp, nog steeds in de vorm van leningen.

We zullen hier niet de hele geschiedenis van de opgang en ondergang van de regering van Eduardo Frei uit de doeken doen. Simon Collier en William Sater schreven in hun standaardwerk over de Chileense geschiedenis al een bijzonder

---

⁴⁴⁰ Ibid., p. 6

⁴⁴¹ Ibid.

nauwgezet en pienter verslag van de jaren 1964-1970, en Michael Fleet vertelt het verhaal van de hooggespannen verwachtingen en bittere teleurstellingen op scherpzinnige én eigenzinnige wijze in “The Rise and Fall of Chilean Christian Democracy”.⁴⁴² Het zou ons ook te ver van ons punt leiden, en dat is de manier waarop de regering van de Verenigde Staten omging met de nieuwe machtshebbers in Chili. Daarvoor zullen we een aantal specifieke gebeurtenissen bekijken, waarbij we dan Chileense en Amerikaanse reacties op deze gebeurtenissen zullen vergelijken. Bijvoorbeeld de resem van veelomvattende hervormingen die Frei vanaf het begin van zijn presidentschap lanceerde, en de manier waarop deze in Washington gezien werden. Voorts zien we hoe de Chileense staatsman op bepaalde punten vinnig de Chileense nationale soevereiniteit scherp stelde tegenover zijn vrienden in Washington – zowel toen Lyndon Johnson troepen naar de Dominicaanse Republiek stuurde om wat men toen foutief als een communistische machtsovername zag in de kiem te smoren⁴⁴³, en toen aan het licht kwam dat het Amerikaanse leger antropologisch onderzoek uitvoerde in de Chileense samenleving, als onderdeel van Project Camelot.⁴⁴⁴

De Hervormingen van Eduardo Frei

De christendemocratische inslag van van Eduardo Frei is duidelijk herkenbaar in zijn planning van de sociale verandering in Chili, ook op macro-economisch vlak. Tijdens één van de eerste ontmoetingen tussen Amerikaanse en Chileense afgevaardigden vertelt Radomiro Tomic – lid van de linkse vleugel van de PDC – aan Dean Rusk, Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, over “the need to convince the Chilean people on the importance of sacrifice.”⁴⁴⁵ Net als Rostow en Rosenstein-Rodan deelden de Chileense Christendemocraten dus het idee dat een streng beleid, maar een streng beleid dat wel duidelijk gericht was op economische groei en sociale vooruitgang de maatschappij in haar geheel zou leiden naar een hoger plan. Ook in Europa kunnen we in de ideologie van de Christendemocratische

---

⁴⁴² FLEET, M., The Rise and Fall of Chilean Christian Democracy, Princeton, Princeton University Press, 1985, 274 p.

⁴⁴³ MCPHERSON, A., “Misled by Himself: What the Johnson Tapes Reveal about the Dominican Intervention of 1965”, *Latin American Research Review*, 2003, Vol. 38, Nr. 2, pp. 127-147

⁴⁴⁴ HOROWITZ, I. (ed), The Rise and Fall of Project Camelot, Studies in the Relationship between Social Sciences and Practical Politics, The MIT Press, Cambridge, 1967, 409 p.

⁴⁴⁵ Memorandum of Conversation: The Secretary’s Meeting with the Mission of President-elect Frei of Chile, State Department Memo, 14 oktober 1964, DDRS, RSC

partijen⁴⁴⁶, maar ook in het beleid van bijvoorbeeld de CDA in Nederland, een visie die besparingen en beperkte opofferingen vanwege de bevolking vraagt zien. Deze visie heeft wel altijd als einddoel het opnieuw aanvuren van de groei van economie en maatschappij. Immers, Tomic vulde zijn uitspraken over opofferingen door te wijzen op “the need for progress and reform in Chile” en “the Frei government’s general intentions in that respect”.⁴⁴⁷

In een voorgaand CIA-verslag zagen we hoe het agentschap de opgang van de Chileense christendemocratie mede toeschreef aan de “vigorous leadership of the Church” in de strijd om sociale hervormingen. Het was inderdaad een feit dat de leiding van de Chileense Katholieke Kerk trouwe partizanen bleven van Frei’s hervormingen, en sommigen binnen die Kerk zouden zelfs de regering van Salvador Allende steunen. De leiding van de Kerk probeerde tijdens de periode 1970-73 een verzoenende rol te spelen, door de leiding van de UP en de leiding van de PDC tot dialoog te bewegen. Toch bleven er ook nu uiteraard enkele conservatieve verzetshaarden achter, die tijdens het tijdperk van Augusto Pinochet hun steun aan deze dictator zouden uiten.⁴⁴⁸ En niet alle Chileense gelovigen waren de programma’s van de PDC genegen. Hoe ingewikkeld en onvoorspelbaar religieuze groepen wel waren wanneer het op sociale vooruitgang aankwam, bewijst het voorbeeld van de Chileense pentecostalen. In een studie over de relatie tussen Pentecostalisme en ontwikkelingswerk in Chili merkt de auteur op:

In this study (...) I focus (...) on the impact of a particular set of Dutch development policies toward Chile, which were channelled through this MIP [*Misión Iglesia Pentecostal*] pentecostal church. The fact that these Pentecostals are engaged in ‘development’ is *exceptional*; the vast majority of Pentecostal churches distance themselves completely from anything associated with overt development activities. A classic study on Chilean Pentecostalism empathically maintains that turning Pentecostal in effect means going on social strike (Lalive d’Epinay 1969). In this respect too the small MIP church I studied was different, since it even made social development one of its major concerns.⁴⁴⁹

Pentecostalisme is een specifieke variant van het Christelijk geloof die ook in Chili wijd verspreid is, maar uiterlijk moeilijk te vatten is door de vele interne tegenstellingen binnen deze geloofstak. Pentecostalisme kenmerkt zich volgens Kamsteeg door een amalgaam van “the black oral tradition of the United States, basic

---

⁴⁴⁶ POMBENI, P., “The ideology of Christian Democracy”, *Journal of Political Ideologies*, 2000, Vol. 5, Nr. 3, pp. 289-300

⁴⁴⁷ Memorandum of Conversation: The Secretary’s Meeting with the Mission of President-elect Frei of Chile, State Department Memo

⁴⁴⁸ KAUFMAN, *Crisis in Allende’s Chile*, pp. 59-63

⁴⁴⁹ KAMSTEEG, F., *Prophetic Pentecostalism in Chile: A Case Study on Religion and Development Policy*, doct. diss., Universiteit Amsterdam, 1995, p. 2

values of Catholicism, U.S. post-millennialist evangelicalism, the critical tradition of e.g. North American and South African blacks, Latin American Pentecostals and faith healers, and lastly a sort of base ecumenism.”⁴⁵⁰ Ondanks het feit dat sommige pentacostalen in Chili meewerkten aan de ontwikkelingsprogramma's, kunnen we ervan uitgaan dat zij dit deden uit een andere motivatie dan de planners van de *Alianza*. Eén van de centrale elementen van het pentecostalisme was immers een dogmatische afkeer van wereldlijke zaken. De pentacostalen worden gekenmerkt door “a strong fixation on church life and a categorical rejection of all other aspects of human life, like politics, trade unions, sports clubs etc. (paid work is the exception to the rule, and is considered a ‘necessary evil’). (...) the proclaimed ‘retreat from the world’ into a separate religious community is at the same time balanced by the challenge to ‘conquer the world’.”⁴⁵¹

Het hele pentecostalisme moet voor de Amerikanen een vat vol tegenstellingen geleken hebben. Zo waren ze enerzijds een bron van traditionele macht: “From Pentecostalism’s roots in anomy-fostering social conditions and in its authority structure closely resembling the old hacienda relations, Lalive d’Epinay deduces a strong tendency to confirm the dominating social status quo.”⁴⁵² De groepering geloofde in de zondigheid van de wereld, en in de noodzaak van een complete terugtrekking uit het sociale leven. Met andere woorden: de religieuze groepering stond met haar geloof in stilstand en sociale berusting diametraal tegenover Kennedy’s sociale hervormingsplannen. Toch was niet de hele groepering overtuigd van het heil van het beschermen en bewaren van sociale structuren zoals ze waren. Zo vertelt Walter Hollenweger een “leading expert on worldwide Pentecostalism” en zelf oorspronkelijk pentecostalist, dat Pentecostalen, hoewel ze traditioneel tegen sociale veranderingen gekant zijn, in sommige gevallen erg activistisch uit de hoek kunnen komen. Zo zouden “Many of Martin Luther King's marchers were black Pentecostals. In Brazil there are many Pentecostals sitting in parliament. And in many third-world countries, Pentecostals are trying to develop new ways of gaining political influence without the game playing we have in the West. In Latin America, for example, they try to work with sectors of the Catholic church to get water or a school or a new street for a poor district.”⁴⁵³ We zijn er hier uiteraard toe verplicht op te merken dat deze uitspraken gedaan werden in het kader van een interview met een Christelijk tijdschrift, en dus onvermijdelijk een verbloemd beeld pogen te schetsen.

---

⁴⁵⁰ Ibid., p. 3

⁴⁵¹ Ibid., p. 5

⁴⁵² Ibid., p. 18

⁴⁵³ s.n., Pentecostalism’s Global Language, *Christian History*, 1998, Vol. 17, Nr. 2, pp. 42-45

Interessant is wel dat Hollenweger in dezelfde zucht de anti-politieke instellingen van de Pentecostalen vernoemt, wanneer hij stelt dat “there are quite a number of places where Pentecostals take up the structural issues, but they do not take them up by founding political parties. They start from the local needs and the local misery people experience every day.”⁴⁵⁴ Dit soort instellingen duidt ook aan dat er voor de Pentecostalen wel sprake kan zijn van sociale vooruitgang, maar dan liever niet binnen het kader van de staat, die beheerst werd door leken. De Pentecostalen zouden de PDC dus zeker niet openlijk en actief steunen, maar het zou hen wel toelaten zich actief te engageren in Frei’s “revolution in liberties”. In zekere zin was het maatschappijbeeld van Frei zelfs merkbaar complementair met dat van de sociaal progressieve Pentecostalen: ook Frei bemoedigde de sociale revolutie “op het niveau van de mensen”. Ook hij geloofde in de organisatie van de massa’s in verenigingen die hen in staat moesten stellen hun sociale positie te verbeteren. En dus ontstond er ook wel een beperkte neiging tot democratisering van de organisatie, en zetten sommigen van de organisatie zich ook actief in in sociaal liefdadigheidswerk. Dat zou natuurlijk niet beletten dat de leiders van de beweging het regime van Pinochet actief zouden steunen. Dit was ook te wijten aan het feit dat de democratisering van de maatschappij en de integratie van arme Chileenen in het democratisch proces leidde tot een stagnatie van de ledengroei van het Pentecostalisme, aangezien het communisme dezelfde mogelijkheden tot maatschappelijke bescherming en inbedding aanbood.

De nieuwe Chileense regering was ook op een andere manier nauw verwant met de voormalige regering van de Amerikaanse president Kennedy: zij was blind overtuigd van haar eigen gelijk, en dat zorgde ervoor dat sommigen Eduardo Frei en de zijnen als licht arrogant zagen. Na de presidentsverkiezingen riep de PDC de Chileenen op om tijdens de daaropvolgende parlementsverkiezingen een “parliament for Frei” te stemmen. De oproep vond vrij massaal gehoor, en de PDC werd met 42,3% van de stemmen de grootste partij in het Chileense Congres. Dit zou de PDC ertoe verleiden te denken dat zij perfect alleen kon heersen, nu. Net als de regering van John Kennedy was de regering dan ook tijdens de eerste maanden geïntoxiceerd door een onweerstaanbare vooruitgangsdwang, en lanceerde ze verschillende bijzonder hoopvolle projecten, maar stootte ook wel op stevige tegenstand van zowel links als rechts in het Chileense Congres, tegenstand die ook gekant was tegen de zelfgenoegzaamheid van de nieuwe regering.⁴⁵⁵ Niettemin zette de regering haar

---

⁴⁵⁴ Ibid., p. 45

⁴⁵⁵ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*, pp. 308-311

hervormingen door, waarbij Frei zich volgens Simon Collier richtte op vier beleidsgebieden: “*promoción popular*, education and welfare, the countryside, and copper.”⁴⁵⁶

Vooraf op het gebied van sociale ontvoogding door het verenigingsleven op een hoger plan te tillen zette de PDC de Chileense maatschappij voor korte tijd op stelten. Dit soort initiatieven strookte dan ook goed met de Kerkelijke blik op sociale vooruitgang, maar moet ook diegenen die vanuit Washington toekeken gezind hebben: het was een manier om de verarmde Chileense bevolkingslagen te “empoweren”, met overheidsstimulansen, maar niet onder *controle* van de overheid. Toch zouden deze programma’s, die nadrukkelijk aanwezig waren in de *campalla*’s, niet kunnen vermijden dat de arbeidsplaatsen in de “modern sector of the economy” beperkt bleven. Dus waren vele bewoners van de *campalla*’s nog steeds gedwongen te werken in “labour intensive sectors”. Deze arbeidsplaatsen waren net niet de arbeidsplaatsen die de moderniseringstheoretici hoopten te voorzien: deze arbeidsplaatsen omvatten “traditional forms of production, that is to say with low mechanisation levels”⁴⁵⁷. De *juntas de vecinos* (buurtraden) en *centros de madres* (centra waar moeders zich konden organiseren, en elkaar praktisch konden bijstaan) konden de noden dus misschien enigszins lenigen; ze konden evenwel niet vermijden dat de financiële armoede aanhield. Bovendien kwam al snel de (voorspelbare) kritiek van de linkerkant dat dergelijke organisaties niet meer dan een paternalistische opzet van de Christendemocraten was, bedoeld om controle te krijgen over de lagere klassen van Chili. Ze zouden al snel hetzelfde pad volgen, en hun eigen organisaties op poten zetten die dan voor radicaler oplossingen pleitten bij de bewoners van de sloppenwijken. Dit zou het regeringswerk van de PDC er niet gemakkelijker op maken.

Ook op andere gebieden zou de PDC resoluut voor de “weg vooruit” kiezen wat betreft sociale voorzieningen. De gezondheidszorg en het probleem van het gebrek aan huizen zou aangepakt worden, zij het dat voor dat laatste nooit genoeg geld voorhanden leek te zijn, wat ervoor zorgde dat “the government could not keep up with the relentless demand for housing. It could not even meet its own targets.”⁴⁵⁸ Onderwijs was echter de meest interessante kwestie. Chili was immers in vele opzichten een land met een sterk “Europees” politiek karakter, en onderwijs was daar het meest levendige voorbeeld van. Al van in de 19^e eeuw woedde in Chili immers wat

---

⁴⁵⁶ Ibid., p. 311

⁴⁵⁷ ARRIAGADA, A., *Surviving in the City: The Urban Poor of Santiago de Chile, 1930-1970*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, 2000, p. 48

⁴⁵⁸ COLLIER, *A History of Chile*, p. 312

men met recht en rede een “schoolstrijd” zou kunnen noemen. In “La educacion en Chile de Frei a Pinochet” zet Pedro Castro de sociaaleconomische aard van deze strijd uiteen: de opgang van de “moderne” klassen tijdens de negentiende eeuw zorgde voor een confrontatie met de “feodale” landeigenaren, die ook in het onderwijsveld uitgevochten werd. “Una representaba la riqueza y cierto progreso. La otra aseguraba la sujeción a la explotación tradicional.”⁴⁵⁹ Alweer toont dit aan dat de strijd tussen “moderne vooruitgang” en “traditionele immobiliteit” al van voor de jaren '60 relevant was in Chili, en dat de “forces of modernity” dus niet plots vanuit Washington in het Chileense politieke landschap gekatapulteerd waren in 1961.

De invoering van het “openbaar onderwijs” greep dan ook voor de Partido Conservador op onaanvaardbare wijze in in een eeuwenoud proces van “traditioneel” onderwijs: het familiale doorgeven van sociale tradities en omgangsvormen. “El Partido Conservador argüía entonces que la enseñanza pública representaba un atentado a los derechos de la familia: ‘No tiene ningún sentido... permitir que el estado interfiera en los asuntos que Dio ha puesto a cargo de los padres, proveyéndolos de las facultades necerarias... el estado se propone volverse amo de un derecho que pertenece a los padres de familia (...)’”.⁴⁶⁰ Jorge Alessandri zou dan ook niet verder proberen te tornen aan de sociale functies van het onderwijs: voor Alessandri moest het onderwijs duidelijk losstaan van de Staat. De regering van Eduardo Frei zou daarentegen wel veranderingen aanbrengen in “los objetivos internos de la educación”, en zoals in elk ander onderdeel van zijn beleid vertrouwde Frei ook hier sterk op “actividades masivas en el plano extra-escolar”.

De onderwijshervormingen van Frei waren dus wel zeker deel van zijn allesomvattend “plan” ter ontwikkeling van de Chileense samenleving. Frei’s hervormingen zorgden voor de “insercion de la educacion en el proceso político y social como instrumento directo de desarrollo.” Toch zou, volgens de duidelijk marxistische onderzoeker Pedro Castro, de onderwijshervorming van Frei geen radicale ingreep in de klassenstructuur betekenen. Ook na de ingrepen van Eduardo Frei weerspiegelde het onderwijs nog steeds “las ideologías desarrollistas de la clase en pel poder” weerspiegelen.⁴⁶¹ Op het einde van de regeringsperiode van Eduardo Frei zou “la igualdad de oportunidades tan exaltada por el régimen de Frei” nog steeds niet bereikt zijn: in 1970 zou slechts “un tercio de los alumnos que entraba en

---

⁴⁵⁹ CASTRO, P., La Educacion en Chile de Frei a Pinochet, Spanje, Ediciones Sigueme, 1977, p. 25

⁴⁶⁰ Ibid., p. 28

⁴⁶¹ Ibid., p. 41

primaria completaban los ocho años de este ciclo.”⁴⁶² Toch had de regering van Frei heel wat veranderingen doorgevoerd in het onderwijsveld: zo bouwde de overheid tijdens die periode een 3,000-tal nieuwe scholen, en ondanks de lage graad van vervolmaking kon 95% van de kinderen in Chili in 1970 in het basisonderwijs beginnen. Bovendien voerde de regering een aantal “imaginative new textbooks” in, die “the more traditionally minded” bewoog tot afkeurende uitlatingen, onder andere omdat “history ws now made part of the ‘social sciences’ in the new curricula”.⁴⁶³

Koper was het tere punt van de Chileense economie, en dus ook het punt waar de meeste Chileense regeringsleiders over struikelden. In de voorgaande decennia waren, zoals we al zagen, een aantal verdragen afgesloten met de Verenigde Staten die specifieke afspraken op het gebied van de belastingen op en de prijzen van het koper vastlegden. Toch was de roep om nationalisering van ’s lands meest productieve industrietak altijd al groot geweest, en zoals we zagen kwam die zowel van links als van rechts. Frei zou die boot afhouden, en een beleid van “Chileanization”⁴⁶⁴ voorstellen en uitvoeren. Daarbij bood hij de bedrijven verminderingen van de belastingstarieven aan, in ruil kreeg de staat een aandeel van 51 procent in de bedrijven. Hoewel Kennecott meteen en Anaconda na langer aarzelen instemden met deze politiek, zou de prijs waartegen de koper verkocht werd een belangrijk twistpunt blijven. In de confrontaties over de koperprijs zou de Amerikaanse regering steeds de Chileense belangen in acht nemen, maar toch vooral uit eigenbelang handelen. Zo dreef de Chileense regering de prijs van het koper in oktober 1965 op, waarop de Amerikaanse regering reageerde dat “This creates most serious concern here and leads us to ask what combination of carrots and sticks might persuade the Chileans to reduce their price by 2 cents.”⁴⁶⁵ Bundy had er hierbij geen enkel bezwaar tegen de “development loans” als “stick” te gebruiken, wat opnieuw aangeeft dat de ontwikkelingsdoelen in tijden van diplomatieke crisis moesten wijken. Als de Chilenen bereid waren mee te werken, daarentegen, zou men bereid zijn de Chilenen een fikse portie extra geld toe te stoppen. We zien dat de nieuwe vormen van relaties die de *Alianza* had ingevoerd in Latijns-Amerika, en die gebaseerd waren op leningen en ontwikkelingsvoorwaarden, de ouderwetse “harde” onderhandelingen tussen staten over bijvoorbeeld grondstofprijzen niet vervangen hadden.

---

⁴⁶² Ibid., p. 83

⁴⁶³ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*, p. 313

⁴⁶⁴ Ibid., p. 315

⁴⁶⁵ Chilean Copper Price Increase, Telegram McGeorge Bundy aan Ralph Dungan, 12 november 1965, FRUSXXXI/SD

Het antwoord van Ralph Dungan, ondertussen Amerikaans Ambassadeur in Santiago, riep dan weer herinneringen op aan het staalconflict uit 1962: Dungan stelde vast dat “Pure copper bars put on board ship *Antofagasta* at cost of 14^{1/2} cents per pound—copper sold in US at 38 cents and on LME at 65 cents per pound. Somebody makes a hell of a profit.” En dus waren er voor hem twee oplossingen: “(1) force roll-back in Chilean price increase as you suggest or (2) force American companies to absorb raw material price increase.”⁴⁶⁶ Dungan zelf pleitte zelfs voor de tweede optie. We zien dat de ideologen uit de regering van John F. Kennedy het overlegmodel nog steeds hoog in het vaandel droegen: hier stelden ze zelfs voor het spel van geven en nemen tussen de staat, de werkgevers en de werknemers over de grenzen heen te spelen. Het vermoeden dat het idee van Dungan – dat de bedrijven moeten betalen voor de toename van de prijs, zodat de regering van Eduardo Frei niet in de problemen zou komen – stamt uit zijn tijd met Rostow, Schlesinger en Kennedy wordt gesterkt door Dungans uitspraak dat “I am certain that you have already given thorough consideration to inevitable adverse political effects of course suggested reftel. Political effects not only in Chile but through the LDC’s. Nevertheless, I feel I must state my own opinion before we embark on this course.” Immers, mocht men er toch voor kiezen de Chileense regering te dwingen haar prijsverhoging terug te schroeven, meende Dungan dat de “cost to the Frei government and to the extent that it represents the hope of democracy and the Alliance for Progress in Latin America would be incalculable.”⁴⁶⁷

Dungan zou zelfs nog verder gaan: toegeven aan de koperbedrijven zou een cruciale misstap zijn in het hele “design” dat de Amerikaanse regering sinds 1961 met de wereld voorhad: “I respectfully suggest that most serious consideration be given to the very long-run adverse political effects that course suggested in reftel [telegram in reference, de telegram van Bundy] will have for the United States. I also respectfully suggest that the course suggested is political suicide for the US in the developing world and particularly Latin America.” In deze oproep zien we echter ook opnieuw de ambiguïteit van de basisideologie van de *Alianza*: hoewel de Verenigde Staten een stap terug moesten doen, was het toegeven aan de politieke eisen van de Alliance zeker ook in het voordeel van de Verenigde Staten, op de lange termijn. We kunnen hier ook opnieuw de symbiose die in de Alliance tot stand gebracht wordt tussen de “Amerikaanse belangen” en de “belangen van de wereld” ontwaren: hoewel de door

---

⁴⁶⁶ Chilean Copper Price Increase, Telegram Ralph Dungan aan McGeorge Bundy, 13 november 1965, FRUSXXXI/SD

⁴⁶⁷ Ibid.

Dungan voorgestelde houding dan wel bevorderlijk zou zijn voor het Amerikaanse imago en de Amerikaanse politieke positie in de Derde Wereld, de Amerikanen hadden hun politieke positie ook nodig om de hervormingen op te leggen die miljoenen mensen uit de onderdrukking van de traditionele maatschappij zouden redden.

Toch zou het dringende verzoek van Dungan niet ingewilligd worden: in een telefoongesprek met Thomas Mann suggereerde president Johnson dan wel dat het misschien wel mogelijk was “to find some way to say we will both roll back”.⁴⁶⁸ Maar uiteindelijk zou het erop neerkomen dat Johnson de Amerikaanse economische problemen aanhaalde om te argumenteren dat het voor Chili ook voordeliger zou zijn om de prijs terug te schroeven: een verslechterde Amerikaanse financiële situatie zou immers de mogelijkheden van de Amerikaanse overheid om ontwikkelingshulp te verschaffen in het gedrang brengen. In de daaropvolgende discussies tussen onder andere Dungan en Frei zou Frei zelf een aantal compromissen voorstellen⁴⁶⁹, wat dan weer aangeeft dat de Chileense overheid, ondanks haar positie van schuldenaar tegenover de Verenigde Staten, niet geheel machteloos stond. Uiteindelijk zou Frei voorstellen om een exclusieve prijsvereenkomst met de Verenigde Staten af te sluiten, waardoor enkel de V.S. zou genieten van verminderde koperprijzen. President Johnson antwoordde hierop dat hij zijn “warm personal thanks for his offer of cooperation” aanbood, en dat de Amerikaanse overheid “accept Frei’s second alternative, i.e., a bilateral arrangement between Chile and the US.”⁴⁷⁰

Het verloop van deze onderhandelingen bewees dat de Verenigde Staten tijdens deze periode zeker geen overdreven gebruik maakte van de *Alianza* om haar handelspositie tegenover Latijns-Amerika onredelijk aan te sterken: er was ruimte voor onderhandelingen, en men hield zeker rekening met de Chileense financiële situatie. We kunnen vermoeden dat Dungan’s eerste telegram, die met aandrang vroeg om de financiële last niet op de Chileense overheid af te wentelen omdat dit het hervormingsprogramma van Eduardo Frei in gevaar zou brengen, zeker meespeelde in de gematigde houding van de Amerikaanse regering. Johnson hield ook rekening met deze telegram in zijn daaropvolgende telefoongesprek met Mann.⁴⁷¹ Toch

---

⁴⁶⁸ Chilean Copper Price Increase, Memo van telefonische conversatie tussen president Johnson en Under Secretary of State Mann, 13 november 1965, FRUSXXXI/SD

⁴⁶⁹ Meeting with Frei on Chilean Copper Price Increase, Telegram van de Amerikaanse Ambassade in Santiago aan State Department, 17 november 1965, FRUSXXXI/SD

⁴⁷⁰ President’s Response on Chilean Copper Price Offer, Telegram State Department aan Amerikaanse Ambassade in Santiago, 17 november 1965, FRUSXXXI/SD

⁴⁷¹ Chilean Copper Price Increase, Memo van telefonische conversatie tussen president Johnson en Under Secretary of State Mann

verschilde deze episode merklijk van de staalkwestie in 1962: op geen enkel moment werd de mogelijkheid om de prijsverhoging aan de staalbedrijven door te rekenen als een serieuze optie gezien. We zouden dit kunnen toeschrijven aan Johnson's "emphasis on private investment"⁴⁷² – een nadruk die zoals we zagen haar wortels reeds kende in het tijdperk van John Kennedy. Maar we kunnen ook vermoeden dat het corporatistische overlegmodel dat in de Verenigde Staten gold – waarbij arbeiders en werkgevers, met de overheid als Verlichte scheidsrechter, tot een harmonieuze verzoening van hun tegenstrijdige belangen kwamen – afnam in "sterkte" naarmate de landsgrenzen overschreden waren.

Het laatste punt, dat qua geladenheid de koperkwestie nog overtrof, was de landhervorming, zoals altijd, de meest heetgebakerde kwestie waar elke hervormingsgezinde regering mee aan de slag moest. Het meest opvallende van de landhervormingen die door de regering-Frei werden doorgedreven was de collectieve organisatie van de kleine landbouwers die op de onteigende landen zouden gaan werken. De zittende regering was, zoals we al zeiden, een groot voorstander van coöperatieven en de creatie van verenigingen die de bevolking moesten in staat stellen zélf hun ergste noden te lenigen. Maar de verenigingen deden meer dan enkel dat: ze waren ook zeer duidelijk gericht op het versterken van de onderhandelingspositie van de Chileense landarbeiders tegenover hun werkgevers.⁴⁷³ Ook wat betreft onteigeningen was de nieuwe regering enthousiaster dan de regering-Alessandri. Tot 1967 paste ze gewoon de wet van 1962 op zeer grondige wijze toe, na 1967 zou de nieuwe onteigeningswet Frei nog grotere mogelijkheden tot onteigening en herverdeling van het land geven. Tot dan toe zou de regering zich vooral bezighouden met mobilisatie van de kleine boeren op het platteland, en "legal and administrative innovation" om extra gronden beschikbaar te maken voor herverdeling. De ideologische basis van de hervormingen was echter dat families en grotere sociale groepen na de onteigening samenwerkingsverbanden moesten aangaan om de bewerking van de gronden te verzorgen.

De klemtoon lag op de privé-onderneming, maar dan wel op een coöperatieve schaal: families die harmonieus samenwerkten binnen de grote vrije wereldmarkt, met de bedoeling grotere opbrengsten te genereren en een solidarisme te scheppen dat niet op collectivistische leest geschoeid was. Het ideaal was volgens Jacques Chonchol, de grote denker van de Christendemocratische beweging in Chili en onderdirecteur van INDAP, "family properties supported to a greater or lesser degree

---

⁴⁷² LATHAM, M., "Ideology, Social Science, and Destiny", p. 205

⁴⁷³ COLLIER, A History of Chile, 1808-2002, p. 313

by cooperatives, according to the entrepreneurial capabilities of the campesinos. That family property is the ideal proclaimed by the Social Doctrine of the Church seems to us beyond question (...)”⁴⁷⁴. De parallel met de Christendemocratie (wat betreft matschappelijke verweving) in ons eigen Vlaanderen is dan snel gelegd. Ook vanuit Washington leek deze regeling ideaal: zoals we al zagen hadden AID-studies uit het Kennedytijdperk de coöperatieve al geprezen als de ideale verenigingsvorm om sociale vooruitgang binnen democratische, vrije instituties te verzekeren.

Ondanks de lichtelijke traditionalistische teneur van deze organisatievorm, zette de PDC zich wel degelijk bijzonder gedreven in voor de verbetering van de omstandigheden van de Chileense landarbeider. Minimumlonen werden gelijkgeschakeld met het stedelijke niveau, de maximale duur van de harde werkdagen op het land werd vastgelegd op acht uur, en landelijke vakbonden kregen steeds meer legale steun. Bovendien zond de overheid haar inspecteurs uit: het aantal inspecties van grote bedrijven, bedoeld om vast te stellen of zij al dan niet voldoende productief waren om onteigening te ontlopen, werd fel opgedreven.⁴⁷⁵ In 1967 kreeg de PDC dan wet 16.640 goedgekeurd, die alle “landbouweenheden” die een oppervlakte van meer dan 80 hectaren geïrrigeerd land bestreken voor onteigening vatbaar maakte. Een cruciale kwestie in deze was uiteraard de vorm van vergoeding die de onteigende landeigenaren aangeboden werd. Dit was een verantwoordelijkheid van CORA, Alessandri’s instelling die zich nu tegen haar voormalige meester keerde en de onteigeningen regelde. De conservatieve landeigenaren, rug tegen de muur, verkozen uiteraard een volledige vergoeding in contant geld, maar kregen in plaats daarvan slechts 10% in contant geld en ontvingen de rest in “government bonds”.⁴⁷⁶ Gezien de Chileense financiële situatie konden de landeigenaren zich waarschijnlijk betrouwbaarder vormen van compensatie bedenken.

Het mag dan ook niet verwonderen dat de conservatieve landeigenaren “virtually unanimous in their opposition to the Christian Democratic measures presented after 1964”⁴⁷⁷ waren, daar waar ze de veranderingen van Jorge Alessandri nog schoorvoetend geaccepteerd hadden.⁴⁷⁸ Door de overweldigende overwinning van de PDC in de congressionele verkiezingen van 1965 waren het niet de rechtse politieke partijen, maar de SNA, de *Sociedad Nacional de Agricultura*, die “almost by default” in “a

---

⁴⁷⁴ CHONCHOL, J., “La Reforma Agraria”, *Mensaje*, 1963, Nr. 123, pp. 571, geciteerd in: LOVEMAN, B., *Struggle in the Countryside*, p. 243

⁴⁷⁵ *Ibid.*, pp. 244-250

⁴⁷⁶ *Ibid.*, p. 269

⁴⁷⁷ KAUFMAN, *The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970*, p. 147

⁴⁷⁸ *Ibid.*

leadership role within rightist circles” geduwd werd. Ook deze vereniging van landeigenaren had zich tijdens de jaren '50 aangepast had aan de nieuwe tijden en een nieuwe, jonge generatie professionele, moderne experts had zich genesteld binnen de administratieve posities in de vereniging en “a relatively progressive orientation toward various questions of management-worker relations” aannamen. De organisatie zou zich aanvankelijk nog vrij gematigd opstellen tegenover de Chileense overheid. Eén van de redacteurs van haar maandelijks ledenblad argumenteerde op 23 december 1964 in een open brief aan *La Nación* dat het een groot gevaar was dat de SNA “as a pressure group” geen “communication with the government”⁴⁷⁹ had. Het argument ging bovendien dat een al te harde lijn de overheid enkel tot drastischer maatregelen zou drijven. Dit argument hield stand tot in de zomer van 1967.

De radicaal-rechtse oppositie tegen de houding van positieve samenwerking die de SNA was al vanaf 1964 prominent. Vooral de leiding van het “Consortium of Agricultural Societies of the South” (CAS), was zeer kritisch. Zij stonden van nature vijandig tegenover elke vorm van overheidsinmenging, en maakten bijvoorbeeld een groot probleem van het feit dat de SNA zich niet zou verzetten tegen de onteigening van al te grote haciendas. De regering-Frei had immers voorgenomen haciendas die meer dan 80 hectare groot waren te onteigenen en te verdelen onder de landarbeiders. De leiding van de SNA zou hier geen probleem rond maken, maar de groep van conservatieve landeigenaren binnen de SNA vonden dit “absurd”. “If a property is not farmed efficiently, let it be epriopriated. But if it is efficient, it should be left in peace no matter what its size.”⁴⁸⁰ De referentie naar Alessandri’s landhervormingswet is duidelijk: deze Zolang de PDC zich echter hield bij het geestdriftig en grondig toepassen van de landhervormingswet van Jorge Alessandri, konden de gematigden binnen de SNA de macht nog in handen houden. Maar in de zomer van 1967 zou de PDC dan haar eigen “agrarian reform bill” door het Chileense Congres krijgen, en daarna zouden de *hardliners* de overhand halen binnen de SNA.

Nadat drie prominente, conservatieve leden uit het bestuur ontslag namen in mei 1967, besefte de gematigde Luís Larraín dat hij zijn machtsbasis binnen de SNA verloor. Hij nam twee maand later zelf ontslag, en vanaf dan werd de vereniging opnieuw geleid door “older, more conservative men, most of whom were leaders of the rightist parties.”⁴⁸¹ De SNA zou vanaf dan ook intens samenwerken met de rechtse

---

⁴⁷⁹ CORREA, A., Letter, *La Nación*, 23 december 1964, p. 3, geciteerd in: KAUFMAN, *The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970*, p. 153

⁴⁸⁰ KAUFMAN, *The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970*, p. 158 – de uitspraak komt uit een interview dat de auteur afnam van één van de betrokken landeigenaren.

⁴⁸¹ *Ibid.*, p. 177

volksvertegenwoordigers, wat onder andere zou leiden tot het lichtelijk kinderachtige debacle waarbij Frei's staatsbezoek aan de V.S. moest afgelast worden. Hierbij had rechts samengespannen met links in de Senaat om Frei de grondwettelijk vereiste toestemming tot het maken van het staatsbezoek te ontzeggen. Daarna zou rechts haar verzet tegen het beleid van Frei steeds verder opdrijven. Hierbij werd natuurlijk ook een gezonde politieke basis gelegd voor het nog veel hardere verzet tegen het beleid van die andere hervormer – Salvador Allende. Het verzet van rechts tegen deze landhervormingen binnen een democratisch kader sterken de misschien ietwat abstracte uitspraak van Jacques Chonchol dat "If agrarian reform is to be made within a democratic system, it has to have political support of such a nature that the affected minorities are no longer in a condition to oppose."⁴⁸²

Maar ook de linkse partijen stonden behoorlijk kritisch tegenover de PDC. Dit was niet echt verwonderlijk: in een land dat voor korte tijd wel collectief geïntoxiceerd leek door de aanzwellende golf van de moderniteit, vochten de Communisten, Socialisten en Christendemocraten een verwoede slag om de stemmen van de verlichte middenklasse én de recentelijk ontvoogde (land)arbeiders. Deze rivaliteit werd echter "not infrequently punctuated by cooperation between the two groups – most notably on the question of agrarian reform."⁴⁸³ Binnen het relatief burgerlijke Chileense politieke landschap was het immers niet ongebruikelijk voor de linkse partijen om samenwerking aan te gaan wanneer dit politiek waardevol geacht werd: "In Chile the left has traditionally collaborated closely with other groups in the system in order to gain limited objectives; only rarely have the Communists or the Socialists moved into a position of intransigent isolation."⁴⁸⁴ De Chileense linkse partijen hadden zich, ook volgens interne Chileense critici, al van voor de Tweede Wereldoorlog geïntegreerd in wat doctrinaire marxisten met de gebruikelijke afkeer "het establishment" noemen. De Chileense Communisten en Socialisten zouden zich eerder onwillig hebben opgesteld tegenover geweld of pogingen tot staatsgreep om de staatsmacht te grijpen, en zouden – erger nog – bepaalde politieke compromissen gemaakt hebben waarbij ze hun onvoorwaardelijke loyaliteit aan het uiteindelijke doel van de bevrijding van de arbeidersklasse opgaven. Daaruit besluit Osvaldo Sunkel dat "left wing parties, including the Communist Party, as well as the trade unions, have (...) become increasingly incorporated into the political establishment, and that their

---

⁴⁸² CHONCHOL, J., *El Desarrollo de America Latin y La Reforma Agraria*, Santiago, Instituto de Capacitación e Investigación en Reforma Agraria (ICIRA), s.d., p. 75, geciteerd in: KAUFMAN, *The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970*, p. 183

⁴⁸³ KAUFMAN, *The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970*, p. 186

⁴⁸⁴ Ibid.

existence and influence depend on the maintenance of this system.”⁴⁸⁵ De voorstellen tot landhervorming van de linkse partijen die zij tijdens de presidentsverkiezingen van 1964 naar voren brachten waren dan ook niet merkkelijk radicaler dan de voorstellen van de PDC.

En zo kwam het dat toen de Christendemocraten hun voorstel tot landhervorming lanceerden, beide linkse partijen onmiddellijk hun politieke steun aan het programma betuigden. Uiteraard speelde hierbij ook een factor mee die in latere jaren nog een invloedrijke rol zou spelen: door de landhervormingen hoopte men een process of mobilization” op gang te brengen “which the left might ultimately have hoped to capture.”⁴⁸⁶ In de jaren die daarop zouden volgen zouden politieke strubbelingen tussen de PDC en de linkse partijen echter toenemen. Zo zou begin 1966 de drieste aanpak van de FRAP de Christendemocratische regering in de verlegenheid brengen. Hun aandrang om de landhervorming zo snel mogelijk te behandelen op grondwettelijke basis verstoorde de plannen van de PDC, en op die manier verzuurde de samenwerking die ze tevoren in Congres en Senaat tentoon hadden gespreid. Ook buiten de muren van de Chileense politieke instellingen groeiden de spanningen. Hoewel de FRAP-partijen weigerachtig stonden tegenover politiek geweld, organiseerden ze toch af en toe de “occupation of fundos.”⁴⁸⁷ Toch zou blijken dat ook bij deze confrontaties de linkse partijen bereid waren compromissen te sluiten. Het meningsverschil werd echter venijnig na het “copper dispute”: de linkse partijen verzetten zich radicaal tegen de voorgestelde “Chileanization” van de kopermijnen, en dit zou hen ook op andere vlakken uit elkaar drijven.

Het was bovendien volgens velen een vaststaand gegeven dat landhervormingen niet mogelijk waren zonder een verbond tussen ontevreden middengroepen in de steden en de arme boeren op het platteland. Begin 1960 “there were many signs that middle groups might be seeking an alliance with the lower classes (...) Stung by inflation and with their hopes for expanding opportunities frustrated by Chile’s lack of real growth, some middle-class supporters of the Christian Democratic Party, of the activists wing of the Radical Party, and of the FRAP (...) seemed intent upon siding with the lower mass in a genuine attempt to alter the traditional sociopolitical structure.”⁴⁸⁸ Ironisch

---

⁴⁸⁵ SUNKEL, O., Change and Frustration in Chile, in: VELIZ, C., (ed.) Obstacles to Change in Latin America, London, Oxford University Press, 1965, p. 132, geciteerd in: KAUFMAN, The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970, p. 188

⁴⁸⁶ KAUFMAN, The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970, p. 198

⁴⁸⁷ Ibid., p. 211

⁴⁸⁸ PIKE, F., “Aspects of Class Relations in Chile, 1850-1960”, in PETRAS, J., (ed., et. al.), Latin America: Reform or Revolution?, Greenwich, Fawcett Publications, Inc., 1968, p. 216, geciteerd in: KAUFMAN, The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970, p. 221

genoeg werden dit soort progressieve verbonden echter extra moeilijk gemaakt door de Chileense urbanisatie, waardoor de stedelijke groepen een zeer heterogeen geheel vormden. Bovendien is de middenklasse een onvoorspelbaar gegeven: soms gedreven door een eindeloos gevoel van tekort te schieten binnen de bestaande maatschappij kunnen delen van die middenklasse net zo goed hun steun verlenen aan radicaal-rechtse groepen.⁴⁸⁹

De oppositie zou na 1967 groeien in Chili: de landhervormingswetten had de rechtse partijen in het gareel gebracht tegen de PDC, terwijl de linkse partijen, die al van in den beginne vijandig stonden tegenover de PDC maar zoals we zagen wel bereid waren samen te werken op bepaalde punten, steeds roeriger werden. Grootste probleem hier bleef de economie: ondanks alle investeringen die de regering gedaan had, en de verregaande landhervormingen die zij doorgevoerd had, maakte de belofte van Rostow zich vooralsnog niet waar in Chili. Geweld door een steeds verder groeiende schuldenberg bleef de inflatie aangroeien.⁴⁹⁰ Volgens structuralistische verklaringen moeten de oorzaken van de schijnbaar ongeneeslijke inflatie vooral gezocht worden in structurele “bottlenecks” in het spel van vraag en aanbod in de Chileense landbouw: omdat men er nog steeds niet in slaagde een moderne, productieve landbouwsector op gang te krijgen die een gezonde *flow of goods* stimuleerde, bleef het probleem van de inflatie. Deze hypothese is echter volgens de auteur zelf niet volledig betrouwbaar.⁴⁹¹

De groeiende inflatie (de prijzen bleven in 1967, '68, '69 en '70 stijgen) zou de PDC tussen twee vuren plaatsen: enerzijds was er de arbeidersbeweging, die bleef protesteren tegen stabilisatiemaatregelen van de overheid, anderzijds was er Washington die, nu de Vietnamoorlog de knip zette in het federale budget⁴⁹² en hen leerde dat ook zichzelf niet ongevoelig waren voor inflatie⁴⁹³, steeds meer aandrong op stabilisatie – economische stabilisatie die ook steeds een integraal deel van de Alliance was geweest. En dus verslechterde de economische situatie steeds verder in Chili, en zoals dat tijdens de hele geschiedenis van het land gebruikelijk geweest was, verslechterde de politieke situatie evenredig met de economische situatie. In 1967 liep

---

⁴⁸⁹ KAUFMAN, The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970, p. 225

⁴⁹⁰ COLLIER, A History of Chile, p. 319

⁴⁹¹ DRESDNER, J., The Structuralist Theory of Inflation and Structural Inflation in Chile, 1950 – 1972: The Lagging Food Supply Hypothesis Revisited, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, 1990, pp. 143-144

⁴⁹² PETERSON, W., “Economic Stabilization and Inflation”, *Journal of Economic Issues*, 1984, Vol. 18, pp. 69-101

⁴⁹³ GARRISON, C., “The Alleged Vietnam War Origins of the Current Inflation: A Comment/Reply”, *Journal of Economic Issues*, 1983, Vol. 17, Nr. 1, pp. 175-197

een voorstel van Frei's minister van Financiën om de inflatie in te perken uit op een algemenestaking die eindigde in bloedvergieten: de politie schoot vier arbeiders en één kind dood.⁴⁹⁴

Na deze gebeurtenissen zou de politieke situatie in Chili steeds verder polariseren: de MIR (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria*), een revolutionaire beweging die vooral uit studenten samengesteld was en het geweld niet schuwde ontsproot in die periode, maar ook van rechts werd het verzet tegen de PDC steeds heviger – daarin geleid door de SNA, zoals we al zagen. Uiteindelijk zou ook de linkse vleugel van de PDC zich afscheuren, uit onvrede met Eduardo Frei, en de MAPU (*Movimiento de Acción Popular Unitaria*) stichten, die in 1970 mee in de *Unidad Popular* zou stappen. In de verkiezingen van 1970 was Radomiro Tomić de Christendemocratische kandidaat, maar zijn beweging was verdeeld, zijn programma onduidelijk en het algehele politieke, economische en sociale klimaat zorgde er sowieso voor dat men sneller geneigd zou zijn extreem-links dan centrum-links te stemmen. En zo kwam het dat Salvador Allende Gossens op 4 september 1970 met een minieme marge (40,000 stemmen) de Chileense presidentsverkiezingen zou winnen – met het gekende gevolg.

De Signalen uit Washington: Steun & Confrontatie

Hoewel Peter Kornbluh stelde dat Chile na de verkiezing van Eduardo Frei “the leading recipient of U.S. aid in Latin America” werd, en een “astronomical” hoeveelheid geld toegestopt kreeg om het welslagen van de Revolution in Liberties te verzekeren⁴⁹⁵, bleek dat Chili in werkelijkheid inderdaad veel geld kreeg, maar wel minder geld dan ze zelf meenden nodig te hebben. In een memo van 23 oktober 1964 – slechts anderhalve maand na de verkiezingen van Eduardo Frei – maakte Robert Sayre de krijtlijnen van de onderhandelingen met de Chileense delegatie over de Chileense “toelage” voor 1965 duidelijk. De discussies verliepen volgens een vast patroon: ze begonnen met een “intensive study” bij AID van het aangeleverde Chileense programma, waarna discussies met de landen in kwestie verdere details uitklaarden. Toch zou Chili nog steeds “\$150 million” willen voor 1965, terwijl Washington eerder dacht “in terms of \$80 million as a program loan, and possibly another \$20 million in projects, i.e., \$ 100 million.”⁴⁹⁶ Dit was, gezien men voor het veel grotere Brazilië slechts 150 miljoen dollar veil had toch een vrij omvangrijk

---

⁴⁹⁴ COLLIER, *A History of Chile*, p. 319

⁴⁹⁵ KORNBLUH, *The Pinochet File*, p. 5

⁴⁹⁶ Background Paper in preparation for a meeting on U.S. economic programs in both Chile and Brazil, Memo Robert Sayre aan McGeorge Bundy, 23 oktober 1964, DDRS

budget. Frei had dit dan ook nodig aangezien “a high social input into the economy over the next 12 to 18 months to redeem Frei’s pledges” nodig was. Daarna zou de Chileense regering zich bezighouden met de “serious business of cutting the rate of inflation, etc.”.⁴⁹⁷ Deze analyse is uiteraard ook veelzeggend: steeds uitdrukkelijker ging men in Washington afstappen van het ideaal dat investeringen van overheidswege eindeloos konden doorgaan – het bekampen van de inflatie was nu de “serious business”, wilde Chili haar economie laten opleven.

De Alliance was dus ook na de verkiezingen nog steeds gebonden aan de harde realiteit van de financiële wereldpolitiek – het “balance of payments”-probleem leek onder Kennedy nog een zijdelingse kwestie, vanaf nu zou deze meer en meer invloed hebben op het Amerikaanse beleid, zoals we ook al zagen in de afwikkeling van de koperconfrontatie. Toch was de bestrijding van de inflatie sowieso, zoals we al zagen, een fundamentele kwestie in de Chileense economische ontwikkeling: zonder het drukken van de inflatie waren de overheidsprogramma’s een druppel op een hete plaat. Frei zelf zette dan ook tijdens een ontmoeting met een Amerikaans onderhandelaar uiteen dat hij hoopte een ander soort stabilisatie door te voeren, in tegenstelling tot vorige regeringen: “(...) previous Chilean governments had always asked the people to sacrifice for stabilization programs but that the programs never worked, that past governments had not cared about all the people, and that the people were mindful of this. For this reason, he wanted to achieve both a reduction in price inflation this year and show concrete benefits to the people (...) If he attained this goal, he could go to the people with the political strength and the moral right to demand greater sacrifice.” Daarvoor zou het echter nodig zijn “to sustain a heavy public investment program during his first year, but he said that the information given him concerning proposed U.S. assistance for 1965 indicated it fell short by \$40 million of his needs.”⁴⁹⁸ De Christendemocratische partij van Chili was dus daadwerkelijk revolutionair in de zin dat ze zowel voor wat betreft de “benefits” als de “sacrifices” van het economisch programma voor het eerst de “people” als factor in rekening bracht. De onderhandeling zou dan wel op een compromis eindigen, het moet ook in Washington duidelijk geweest zijn dat Frei een ernstig, verantwoordelijk en hervormingsgezind beleid zou gaan voeren.

Toch bleven er voldoende problemen opduiken. Ten eerste bleef er een zekere hoeveelheid wantrouwen tegenover de PDC, zeker bij de CIA. In een rapport over de

---

⁴⁹⁷ Ibid.

⁴⁹⁸ Meeting with Frei on U.S. assistance to Chile, Telegram Soloman aan Mann, State Department, 13 november 1964, DDRS

opgang van de christendemocratie in Latijns-Amerika bekleeg het agentschap zich nog steeds over de politieke naïveteit van de beweging. Omdat de Christendemocratische beweging een brede volksbeweging was, kwam ze bovendien af en toe in de verleiding “to capitalize on popular sentiments by being overly critical of ‘American Imperialism’ or overly tolerant of communism and ultra-nationalism.”⁴⁹⁹ In juni 1965 zou echter de grootste bom barsten: toen kwam immers aan het licht dat het Amerikaanse leger haar onderzoeksbereik van Project Camelot uitgebreid had tot Chili. Project Camelot was een bijzonder interessant concept: het Special Operations and Research Office (SORO) van het leger had zelf een antropologisch onderzoeksproject opgezet om de “feasibility of developing a general social systems model which would make it possible to predict and influence politically significant aspects of social change in the developing nations of the world” te onderzoeken.⁵⁰⁰ Het boek van Irving Horowitz dat over het project verscheen had een bij momenten apologetische toon: niet verwonderlijk, aangezien het boek uitgegeven werd door de M.I.T. Press – het Institute had al sinds de dagen van Walt Rostow projecten van een dergelijke aard een warm hart toegedragen.

Het project kende een grootse lancering: “Project Camelot came into being in 1964 as an offspring of the Army’s Special Operations Research Office (SORO), with a fanfare befitting the largest single grant ever provided for a social science project.”⁵⁰¹ Maar ook het einde van het project zou niet zonder ruchtbaarheid verlopen: Hugo Nuttini, een overijverige Chileense sociale wetenschapper, bood vrijwillig zijn diensten aan voor het project. Hoewel men niet echt op deze diensten zat te wachten bij de American University – die als koepelorganisatie diende voor alle wetenschappers betrokken bij het project – ging Nuttini toch zijn eigen gang in zijn thuisland, en gezien Nuttini praatgraag was verspreidde het gerucht over het project zich razendsnel. Met voorspelbare gevolgen: op 14 juni stuurde de ambassade in Santiago een geërgerde telegram naar Washington over Project Camelot. “Communist newspaper Saturday morning, June 12, broke story Project Camelot under headline “Yankees Study Invasion of Chile,” subheaded, “Project Camelot Financed by U.S. Army,” etc.”⁵⁰² Dungan was duidelijk erg opgewonden, niet enkel over het feit dat Camelot een dergelijke politieke oproer veroorzaakt had in Chili, maar ook over het feit dat het leger zich nu blijkbaar ging bezighouden met *social engineering*. “On basis December 4 memorandum SORO concerning Project Camelot, consider this whole

---

⁴⁹⁹ The Christian Democratic Movement in Latin America, CIA Rapport, 6 november 1964, DDRS

⁵⁰⁰ HOROWITZ, I., The Rise and Fall of Project Camelot: studies in the relationship between social science and practical politics, Cambridge, M.I.T. Press, 1974, pp. 4-5

⁵⁰¹ Ibid., p. 4

⁵⁰² Project Camelot, Telegram Amerikaanse Ambassade Santiago naar State Department, 14 juni 1964, FRUSXXXI/SD

effort not only politically dangerous, but a serious duplication of other U.S. Government efforts, and a waste of government funds. Urgently request guidance from Department and explanation from Army OSD this activity in Chile without prior notification.”⁵⁰³

Camelot was op vele manieren interessant, omdat het ook de krachtlijnen binnen de gemeenschap van de Amerikaanse sociologen in overheidsdienst duidelijk uitstippelde. Zoals Horowitz later opmerkte kwam de felle reactie er deels ook kwam omdat het een door het leger gesponsorde actie was, die dus meteen verbonden werd met oorlogvoering en militaire spanningen. Dit was ook voor overheidsmensen zoals Dungan, en waarschijnlijk ook Rostow, onaanvaardbaar: het bouwen van stabiele samenlevingen was een taak van de burgermaatschappij, die niet door het leger mocht overgenomen worden. Hoewel van het leger verwacht werd dat ze aan civic action zou doen, moest de planning hiervan in handen van burgerlijke wetenschappers zijn. Het academisch personeel van het Project werd dan wel gerekruteerd uit burgerlijke universiteiten, het idee dat het Pentagon de finale zeg had in dit project was voor velen die de Alliance mee op poten hadden helpen zetten waarschijnlijk onverdraaglijk. Ook al vanwege de lichtjes conservatieve toon van één van de basisdoelen van het project: “*second*, to identify with increased degrees of confidence, those actions which a government might take to relieve conditions which are assessed as giving rise to a potential for internal war.”⁵⁰⁴ Nochtans was dit feitelijk ook wat de *Alianza* beoogde. Toch zal dit, vanwege de afkomst van het Project, teveel geklonken hebben (mogelijk terecht) als het uitdenken van mogelijke pacificatiemethodes die conservatieve overheden, die hartelijke contacten met het Amerikaanse Leger onderhielden, konden toepassen om hun machtsbasis te blijven verzekeren. Ongetwijfeld speelde ook de herinnering aan Dwight Eisenhower mee – sociale projecten die door het leger geleid werden konden enkel gericht zijn op het consolideren van de sociale status quo in de ontwikkelingslanden.

Toch klinken de drijfveren die Irving Horowitz in zijn eerste editie van zijn boek in 1967 aanhaalt ter verdediging van de antropologen en sociologen die aan het project meewerkten vrij bekend: “there was among the Camelot social scientists a profound conviction of the perfectibility of mankind, particularly in the possibility of the military establishment performing a major role in this general process of growth. This perspective was the Enlightenment syndrome.”⁵⁰⁵ Bovendien zouden zij “Just as Voltaire and Diderot” gedacht hebben “that they could change the course of universal history by bringing the message of social utility (...) the men of Camelot believed that they too, in some like manner, could affect the course of effects.”⁵⁰⁶ Modernisering door het leger zou ironisch

---

⁵⁰³ Ibid.

⁵⁰⁴ HOROWITZ, *The Rise and Fall of Project Camelot*, p. 5

⁵⁰⁵ Ibid., p. 7

⁵⁰⁶ Ibid.

genoeg in augustus 1969 (tijdens de regeringsperiode van Richard Nixon) later het onderwerp van een studie van het Bureau of Intelligence and Research worden, getiteld “The New Militarism in South America: Agent for Modernization?”⁵⁰⁷ De optie van het leger als stimulator van modernisering zou dus zeker niet genegeerd worden. Het feit dat deze studie er pas tijdens het Nixon-tijdperk kwam kan wijzen op de wijzigende attitudes tegenover sociale verandering die de nieuwe regering zou opleggen. Maar het illustreert ook hoe binnen de Amerikaanse overheid zelf wedijver kon ontstaan over wie de modernisering mocht uitdenken en uitdragen. Voorlopig zou het leger het onderspit delven: op 23 juni 1964 stuurde Stephen Ailes, Secretary of the Army, een brief naar Llewellyn Thompson, Acting Under Secretary of State, met daarin de wens van het leger “to express regret over the incident caused by Project Camelot in Chile. To avoid additional embarrassing instances, no formal or informal communication will be made with foreign professionals concerning governmental research programs referring to Project Camelot.”⁵⁰⁸ Korte tijd later zou President Johnson het Project beëindigen.⁵⁰⁹

Enkele maanden eerder (in april 1965) was er al een tweede confrontatie voorgevallen: President Johnson besloot toen de Marines naar de Dominicaanse Republiek te sturen. Dit met als doel de poging tot coup van de rechtmatige president van de Republiek, Juan Bosch, tegen de militaire dictatuur die hem in ballingschap gestuurd had, te verijdelen. De reactie van Johnson – waar Johnson overigens later zelf over zou toegeven dat ze niet gerechtvaardigd was⁵¹⁰ – zou wereldwijde verontwaardiging ontlokken, en ook Eduardo Frei zou zijn ongenoegen over deze actie uiten.⁵¹¹ Gouverneur Averell Harriman, die vroeger al onderhandeld had met Frei, werd in allerijl naar Frankrijk gestuurd – Frei was intussen op zijn Europese tournee vertrokken – om te proberen de brokken te lijmen. Harriman zou Frei gezegd hebben dat de Amerikaanse overheid “wished say bluntly that we hoped Chilean would show more feeling and understanding about Dominican problem and added some of their statements had been somewhat sharp and bitter.”⁵¹² Frei zou onverwurmbaar blijken. De reactie van de Chileense president zou een startje krijgen: de Chilenen zouden voor 1965 merkkelijk minder geld ontvangen – slechts 80 miljoen dollar – dan in 1964. Thomas Mann duidde dat dit rechtstreeks verbonden was aan “the fact that the Chilean government was most uncooperative in the Dominican

---

⁵⁰⁷ The New Militarism in South America: Agent for Modernization?, Research Memo, George C. Denney, Jr., Bureau of Intelligence and Research, aan de Secretary of State, Aug. 28, 1969, DDRS

⁵⁰⁸ Project Camelot, Brief Stephen Ailes, Secretary of the Army, aan Llewellyn Thompson, Acting Under Secretary of State, 23 juni 1964, DDRS

⁵⁰⁹ HOROWITZ, *The Rise and Fall of Project Camelot*, p. 6

⁵¹⁰ MCPHERSON, “Misled by Himself: What the Johnson Tapes Reveal about the Dominican Intervention of 1965”

⁵¹¹ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*, p. 310

⁵¹² Topics of discussion in Averell Harriman’s meeting with Chilean President Frei,

Crisis.”⁵¹³ Alweer zou dus blijken dat de *realpolitike* overwegingen het haalden op de ontwikkelingsdoeleinden die opgelegd werden door de *Alianza*. Mann voegde eraan toe dat het misschien geen slecht idee zou zijn om Frei discreet te laten weten “that we expect cooperation to be a two way street (...)”⁵¹⁴. Hij voegde daar nog een aantal specifieke dreigementen met financiële sancties aan toe, maar de teneur was duidelijk. Mogelijk zag Mann het als een logisch gevolg van de ideologie van de *Alianza* dat de landen die ideologisch verbonden waren door de “middle class revolution” zich ook solidair zouden opstellen op wereldvlak, maar dat zou dan wel een erg verre gaande redenering geweest zijn.

Natuurlijk bleef de ontwikkelingssamenwerking met Chili doorlopen, ondanks dit incident. Een goede indicator van hoe AID – een agentschap dat, gezien het gecreëerd was door Kennedy in de roes van 1961, én met het expliciete doel om de moderniseringstheorieën in de praktijk om te zetten, het sterkste beïnvloed was door de mentaliteiten van de New Frontier – de algehele vooruitgang van de Chileense maatschappij evalueerde was de “Program Assistance Paper” met een “Proposal and Recommendations For the Review of the Development Loan Committee”⁵¹⁵ voor het jaar 1966. De problemen van de Chileense economie blijven legio: de stagnatie van de economie – “per capita growth has averaged about 1,5%, about the same as the estimated average over the previous half century” – en aanhoudende inflatie – “Perhaps the most serious of the problems affecting the Chilean development is inflation”. De AID-analisten weerspiegelden Rostow’s visie op “traditionele maatschappijen” en hun mogelijke vluchtwegen uit deze traditionalistische impasse wanneer ze de inflatie deels toeschrijven aan het beleid van de vorige regeringen, een beleid dat “incentives for investing in commercial activities and land” accentueerde. Zeker het “investeren in land” was een absoluut taboe in de ogen van Walt Rostow: het zorgde ervoor dat het kapitaal opgepot werd door die traditionalistische elites die liever geld spendeerden aan prestige dan het te investeren in de nieuwe economie. Zo bemerkte AID dat “the holding of land as a ‘store of value’ has tended to further *retard* the development of the agricultural sector.”⁵¹⁶

De Chileense regering zou in 1966 bovendien in staat zijn “to intensify its attack on development obstacles.” We kunnen hier alweer opmerken dat die “attack” vrij letterlijk genomen mag worden: ook Rostow gebruikt in Stages of Growth vaak strijdretoriek om de tweekamp tussen de moderniteit en de traditie te duiden. Het mag duidelijk zijn dat men bij AID hoopte dat de “forces of tradition” in 1966 een beslissende nederlaag toegediend

---

⁵¹³ \$80 million aid program to Chili, Memo Thomas Mann aan McGeorge Bundy, 10 november 1965, DDRS

⁵¹⁴ Ibid.

⁵¹⁵ Program Assistance Paper: Proposal and Recommendations for the review of the Development Loan Committee - Chile: Development Program Assistance, Rapport AID, 1 februari 1966, DDRS

⁵¹⁶ Ibid., p. 2 (cursivering zelf toegevoegd)

zouden krijgen, en “in disarray” zouden vluchten, zoals Rostow het voorspeld had. Niets bleek uiteraard minder waar. Bovendien was ook de manier waarop de Chileense regering wenste om te gaan met de inflatie erg hoopgevend: hun beleid dat de inflatie moest indammen was “aimed at providing incentives, or, at the least, avoiding the negation of incentives to invest and produce in those activities where Chile has, because of the nature of its climate, resources and human forces, the strongest competitive advantage.” Ook hier weerklinkt Rostow: “sectoral growth” en de diversificatie en verstandige verdeling van de groeisectoren was in het verleden voor vele maatschappijen een beslissende stap in de richting naar economische – en bij uitbreiding dus politiek-sociale – wasdom geweest. Ook verder is het rapport erg hoopvol: zowel wat betreft “Agrarian Reform” en “Education” waren de verwachtingen hooggespannen – en zoals we al zagen was dit voor deze gebieden ook terecht. Ook de plannen voor “industrial development” zagen er veelbelovend uit: de Chileense overheid ambieerde een uitbreiding van haar “credit facilities to the private sector through transfers of direct longer-term loans and through support of a private development bank.”⁵¹⁷

Toch zien we hier ook waar de planners van de AID hun doelen al te hoog inschatten: de leningen aan Chili moesten het land voorzien van “the resources to implement its program of stabilization, reform and development.” De Chileense overheid moest dus bij elke beslissing die ze nam compromissen maken, en had niet de mogelijkheid één van de drie doelen, bij voorkeur “reform” uit te kiezen en compromisloos na te streven. Men verwachtte in Washington dat de Chileenen tegelijkertijd hun budget konden blijven balanceren, konden omgaan met politieke druk van links én rechts en tegelijkertijd ook nog de industrie uit de grond konden stampen. Het geeft ook aan hoezeer de planners enigszins lichtgelovig waren, gezien ze de overtuiging koesterden dat het programma van “reforms” vrijwel meteen resultaten zou opleveren, terwijl de reforms in de eigen geschiedenis – waar Rostow zich op baseerde – decennia, soms eeuwen nodig gehad hadden om vruchten af te werpen.⁵¹⁸ We kunnen ook de “wage policies” van de regering kort aanstippen, omdat deze alweer het Christendemocratische, corporatistische karakter van de regering aangaven: na een initiële toename van de “real wages” en een gelijkschakeling van het minimumloon in de stad en op het platteland had de “Frei Administration decided in late 1965 that real wages could not be allowed to continue to increase at the current rate if the Government’s price targets were to be achieved.”⁵¹⁹ De regering combineerde dus verschillende tactieken om tot een stabiel evenwicht te komen, net zoals dat door de regering van John Kennedy en Lyndon Johnson gedaan werd.

---

⁵¹⁷ Ibid., pp. 15-16

⁵¹⁸ Ibid., p. 17

⁵¹⁹ Ibid., p. 24

De invloed van Washington was dan weer verpletterend duidelijk in het feit dat de Chileense regering, via minister van Financiën Sergio Molina, haar ontwikkelingsplannen indiende bij de CIAP en bij het IMF om een goedkeuring te verkrijgen – maar aangezien de grootste leningen uit Washington kwamen was dit niet meer dan schone schijn: de échte goedkeuring moest uit het Witte Huis komen. In de komende jaren zouden de bedragen die Washington naar Santiago versluisde steevast afnemen: op 30 november 1966 zou Charles Schultze in een memorandum de goedkeuring van een “aid package” van 65 miljoen dollar voorstellen. Deze reductie was mogelijk door de hoge koperprijzen en de “dramatic increase in tax revenues”⁵²⁰ In een bijzonder ridderlijke maar misschien licht ondoordachte geste zou president Frei het pakket beleefd weigeren. Walt Rostow berichtte dat dit een beetje van een “man bites dog item” was, maar dat de redenen voor Frei’s beslissing “excellent” waren. Het advies kwam eigenlijk van Sergio Molina, “one of the new breed finance ministers who collects taxes and generally takes development seriously”.⁵²¹ De minister van Financiën haalde vooral de noodzaak aan “that nation must understand its need to live within limits permitted by its resources and that Chile could not allow itself luxury of external borrowing”. Deze laatste reden vooral is enorm belangrijk: voor het eerst sinds jaren wil Chili proberen de vicieuze spiraal van de inflatie te doorbreken door zich niet verder in een schuldenberg te werken. Het was in Rostows ogen ongetwijfeld een eerste stap naar de zo lang verhoopte take-off: Chili zou de inflatie controleren, blijven investeren en financiële onafhankelijkheid proberen verwerven.

Het zou niet mogen zijn: op 26 april bezorgt W.G. Bowdler Walt Rostow een memo over “Chilean budget problems”: de “drop in de world price” van het koper dwong Frei om zijn budget opnieuw te bekijken. Frei reageerde door zijn Kabinet aan te manen te besparen in hun uitgaven: de Chileense president had een duidelijke keuze gemaakt tussen de bestrijding van de inflatie en het doorzetten van de sociale hervormingen. Washington probeerde nog ter hulp te schieten, maar de “increased PL-480 [leningen onder het Food for Peace-project, waarbij Amerikaanse landbouwoverschotten aan Derde Wereldlanden geschonken werden om hun landbouwterkorten te dichten]” en de “\$35 million for sector loans (agriculture and education)”⁵²² zouden niet volstaan. Het tekort op het budget waarmee de PDC in 1967 geconfronteerd werd, en de manier waarop Frei en diens minister van Financiën hiermee omgingen, zouden volgens Collier en Sater het

---

⁵²⁰ Charles Schultze discusses assistance package of \$65 million for Chile, Memo Charles Schultze aan President Johnson, 30 november 1966, DDRS

⁵²¹ President Frei’s Decision to forego 1967 aid package, Telegram Walt Rostow aan President Johnson, 21 december 1966, DDRS

⁵²² Latin American developments, Memo W.G. Bowdler aan Walt Rostow, 26 april 1967, DDRS

“critical turning point for the ‘revolution in liberty’”⁵²³ betekenen. Vanaf dan zou het bergaf gaan met Frei, de PDC en de hele Chileense maatschappij.

Het zou echter oneerlijk zijn om de ondergang van Frei’s revolutie enkel toe te schrijven aan de beslissing van de Chileense president om de Amerikaanse ontwikkelingshulp voor 1967 af te slaan. Zoals we al zagen, waren de verwachtingen in Washington onrealistisch hoog gespannen. De analyse van Albert Michaels dat de “Chilean Christian Democracy failed, even with massive U.S. aid, because it had difficulty in correlating its program of economic development with the needs of the U.S. economy, the consumption expectations of the Chilean middle class and the high military-bureaucratic costs of governing in Chile”⁵²⁴ is in die zin ongetwijfeld correct: de Chileense Christendemocraten werden een veelheid aan doelen opgelegd, die het hen uiteindelijk onmogelijk maakte ook maar één van die doelen tot een succesvol einde te brengen. Dat euvel werd ook niet verholpen door de initiële zegeroes van de PDC, die resulteerde in een beslissing om alleen te regeren én radicaal hun “eigen weg” op te leggen aan de Chileense maatschappij. In die zin was de regering, zoals we al opmerkten, zeker vergelijkbaar met de regering van John Kennedy: het blinde geloof bij sommige van de kopstukken in de perfect harmonieuze manier waarop hun maatschappijbeeld in elkaar klikte stond ver van de werkelijkheid. We kunnen bovendien vermoeden dat de zegekreten uit Washington de Chileense Christendemocraten nog verder bemoedigden om alleen te regeren.

Toch vallen ook heel wat opmerkelijke observaties te puren uit de regeringsperiode van Lyndon Johnson. De periode die voorafging aan de Chileense presidentsverkiezingen van 1964 werd gekenmerkt door een grote activiteit van de CIA, een wegdringen van de moderniseringsidealen en een groot gehalte aan *realpolitik*. We kunnen hieruit concluderen dat de *Alianza* zeker moest wijken op momenten dat de topmensen van het buitenlands beleid in Washington meenden dat de “nationale belangen” op het spel stonden. We merken daarbij op dat Tom Mann zich wel opvallend vaak opwierp als verdediger van de “harde lijn”. Langs de andere kant merken we dan weer dat de “needs of the U.S. economy” die volgens Michaels zo dominant waren in de Alliance toch niet op autoritaire wijze werden opgelegd: zoals we zagen gingen er zelfs stemmen op om een interhemisferisch systeem van corporatisme toe te passen en in het voordeel van de Chileense staat te handelen in een kwestie waarbij het Amerikaanse grootkapitaal op het

---

⁵²³ COLLIER, *A History of Chile, 1808-2002*

⁵²⁴ MICHAELS, A., “The Alliance for Progress and Chile’s ‘Revolution in Liberty,’ 1964-1970”, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 1976, Vol. 18, Nr. 1, pp. 74-99

spel stond. Tenslotte zien we ook hier de centraliseringsdrang opduiken, en zien we dat deze op verschillende niveau's werkt: Washington was Santiago's Verlichte metropool, en Santiago legde de modernisering dan weer op aan haar platteland en provinciesteden. En net als in de Verenigde Staten werd ook hier deze centraliserings- en moderniseringsdrift begroet met steeds venijniger, op traditie gebaseerde afkeer vanwege de Latijns-Amerikaanse lokale elites, die zich echter meester maakten van de *methode's* van de moderniteit, zoals het uitoefenen van druk via georganiseerde verenigingen over het hele land. Zoals we zullen zien in het volgende hoofdstuk zou ook de conservatieve traditionalist Richard Nixon geen problemen hebben met het zich toeëigenen van de methodes van de moderniteit om de opgang van deze moderniteit te bekampen. Dat is misschien wel het belangrijkste besluit van dit hoofdstuk: zowel de Chileense als de Amerikaanse overheid leerde de harde les dat de "forces of modernity" hoewel ze wel claimden die "forces" te kunnen besturen, zich geenszins zouden gedragen zoals zij dat voorspeld hadden. Eens losgelaten op de Chileense maatschappij, konden die krachten niet gecontroleerd worden, ook al vanwege de invloed van de wereldeconomie, maar ook die van wereldwijde culturele verbanden (Chili zou na 1968 een erg sterke revolutionaire studentenbeweging kennen die onder andere tijdens de periode van Allende mee verantwoordelijk zou zijn voor een verre gaande polarisering van het politieke landschap). Het was een harde les die tot de verkiezing van een Marxist als president van de Chileense republiek en uiteindelijk tot de machtsovername door een militaire traditionalist zou leiden. En dat was net het tegenovergestelde van wat de planners van de Alliance in 1961 op het oog hadden, en het zette zeker Rostow's "onontkoombare ontwikkeling van de wereldgeschiedenis" danig voor schut.

VII. Richard M. Nixon: Epiloog

*“I remember my old man.
I think that they would have called him sort of a... sort of a little man, a
common man.
Well, he didn't consider himself that way. You know what he was?
He was a streetcar motorman first. Then he was a farmer.
Then he had a lemon ranch.
It was the poorest lemon ranch in California, I can assure you. He
sold it before they found oil on it.
Then he was a grocer. But he was a great man... because he did
his job.
And every job counts up to the hilt... regardless of what happens.”
– Uit: Nixon, Farewell Adress Richard Nixon*

Toen Richard Milhous Nixon in 1968 tot president van de Verenigde Staten verkozen werd, gebeurde dat met een campagne waarbij hij een rol opeiste als stem van de “moral majority”. Gedaan met het bezigen van het overheidsapparaat als motor van sociale verandering: de grote meerderheid wou een geordende, vredige samenleving, waar de gewone man opnieuw, zoals het hoorde, zijn boterham zou verdienen in een veilige, knusse, traditionele dorps- of stadsomgeving. *Social engineering* had voor Nixon een zeer vieze bijklank. In de “Personal Files, Annotated by the President” vinden we onder andere een artikel uit de Wall Street Journal van 11 augustus 1970 getiteld “Confessions of a Conservative Sociologist”, een lang uitgesponnen uithaal in de richting van “campus radicals”. Nixon maakte een notitie boven het artikel, waarin hij opmerkte dat het artikel “should be included in our [onleesbaar, vermoedelijk “intellectual”] group”.⁵²⁵ Rostow was geen “campus radical”, verre van, maar Nixons toorn lijkt tegen sociologen van elke slag gericht te zijn: in een artikel uit Fortune las Nixon hoe “The Social Engineers Retreat under Fire”.⁵²⁶ De auteur beschrijft hoe “student interest in sociology, for example – which soared during the sixties – levelled off, its popularity being usurped by psychology and

---

⁵²⁵ Krantenartikel met notities door President Nixon, HARWOOD, E., “Confessions of a Conservative Sociologist”, *Wall Street Journal*, 11 augustus 1970, Nixon Papers, Personal Files, Annotated by the President (hierna PFAP), RSC

⁵²⁶ Tijdschriftartikel met notities door President Nixon, ALEXANDER, T., “The Social Engineers Retreat under Fire”, *Fortune*, 1972, Nixon Papers, PFAP, RSC

religion, among other things. ‘They found out we didn’t have the answers,’ says a sociologist on Princeton’s faculty.”⁵²⁷ Nixon uitte zijn goedkeuring voor deze evolutie door een korte “good” naast de paragraaf te schrijven. In de eerste paragraaf beschreef de auteur hoe de sociale wetenschappen ook in het publieke veld teruggedreven werden: “ill-tempered books poke at the still breathing remains of futile government programs; (...) And social scientists – sociologists, anthropologists, social psychologists, and political scientists – who formed alliances with politicians to convert academic theories into social engineering have fallen back in disarray and discouragement.” Bovendien markeerde hij duidelijk de daaropvolgende paragrafen waarin de schrijvende toestanden waartoe de social engineering volgens de publieke opinie geleid had uitgelijnd werden, onder andere hoe “Public housing destroyed many well-knit communities”.⁵²⁸

Het einde van de *Alianza para el Progreso*

In die zin is dit hoofdstuk een korte epiloog van deze scriptie. De beleidsintenties die in het begin van de jaren '60 met zoveel aplomb gelanceerd waren, die tijdens de volgende jaren langzaam vervaagden maar nooit verdwenen temidden de noodzaak van de realpolitik, zouden nu door de nieuwe regering op schier chirurgische wijze weggesneden worden. Het is dan ook ironisch dat Richard Nixon, groot tegenstander van interventionisme in de buitenlandse politiek en bedenker van een “meer dan geniaal” nieuw meesterplan dat “wereldvrede” zou brengen zich actief zou mengen om de sociale krachten van Chili te sturen in de richting van een donderend ineensstorten van de regering van Salvador Allende Gossens. Alweer zal ik hier niet elk detail van de val van de socialistische staatsleider uiteen zetten. In plaats daarvan zullen we de sociale, politieke en intellectuele revolutie die Nixon doorheen het Amerikaans buitenlands beleid stuurde kort onder de loep nemen, en hoe dit zijn houding tegenover Latijns-Amerika en Chili in het bijzonder determineerde. We zullen onderzoeken hoe ook Nixon allianties aanging, en hoe net als bij Kennedy de loyaliteitsbanden van de hemisfeer de woede jegens “that son of a bitch Allende” zo opstookten bij de Amerikaanse president. Tenslotte zullen we onderzoeken in welke zin Nixons sociale positie, en zijn visie op de staatsmacht en welke doelen deze staatsmacht moest dienen hem inspireerden in zijn acties.

---

⁵²⁷ Ibid.

⁵²⁸ Ibid.

Nixon had, naar verluidt, een erg grote afkeer had van Kennedy's intellectualisme. De Ivy League "liberals" waren over de hele lijn één van Nixons grootste tegenstanders, althans volgens Nixon zelf.⁵²⁹ Voor Nixon was de intellectuele lijn die uitgezet werd door de regering van John F. Kennedy betuttelend en arrogant, en probeerde ze de bevolking waarden op te leggen die niet strookten met wat de meerderheid van de bevolking verlangde. Het mag dan ook niet verbazen dat hij zich actief roerde om de programma's die Kennedy opgezet had om ook in het buitenland zijn vooruitgangsideologie te verspreiden aangepakt moesten worden. Op 16 juni 1969 stuurde Nixon een memo aan Bob Haldemann, zijn trouwe stafchef, waarin hij fel van leer trok over het feit dat zijn directieve om zulke programma's aan te pakken niet ernstig genomen werd. "I am not satisfied with the progress that has been made with regards to the cuts in personnel. Before the inauguration I ordered a one-third cut in USIA, AID, military personnel except in combat zones like Vietnam and Korea and Western Europe." Nixon tilde zeer zwaar aan deze veranderingen, zelfs op "emotioneel" niveau: "I do not consider anything more important that I will be doing from an administrative standpoint than this. I know that everybody on the staff disagrees with my approach here but this is something I feel very strongly about and I want action on it immediately." In zijn afsluiter balanceerde Nixon op de rand van de paranoïde histerie: hoewel hij er zeker van was dat de tegenstand tegen deze ingrepen waarschijnlijk weer groot zou zijn, en uit vele hoeken zou komen waaien, bleef de president voet bij stuk houden: "I know what I am talking about and even if I didn't I have such strong feelings about it I have made the decision and I want it carried out immediately."⁵³⁰

De "strong feelings" zijn trouwens niet onbelangrijk: Nixon was duidelijk van plan komaf te maken met het rationalisme dat de voorgaande twee regeringen gedomineerd had. De regering van Richard Nixon zou weer aanspraak maken op het "gezond verstand", en niet op de intellectualistische nieuwlichterij, en de rationalisering van het overheidsapparaat. Deze intenties roepen uiteraard herinneringen op aan de uithalen die Arthur Schlesinger minder dan tien jaar tevoren gelanceerd had: toen waren de diplomaten en overheidsambtenaren "van de oude stempel" het doelwit, de mannen uit de tijd van Dwight Eisenhower die de sociale status quo onberoerd wensten te laten. De strijd tussen de liberale politici die het vooruitgangsideaal en de modernisering hoog in het vaandel droegen en de

---

⁵²⁹ WHITE, Breach of Faith

⁵³⁰ Personnel Cuts, Memo Richard Nixon aan H.R. (Bob) Haldeman, 16 juni 1979, Nixon Papers, PFAP, RSC

autoriteit van de centrale overheid daartoe gevoelig uitgebreid hadden, en de traditionalistische politici die in het Witte Huis verre van de generator van sociale vooruitgang zagen werd op vele vlakken gevoerd. Een duidelijk voorbeeld van de verbetering van de “intellectuele zuiveringen” die eind jaren ’60 doorgevoerd werden waren de pogingen om de voormalige minister van Defensie, Robert McNamara, te laten vervolgen. Schlesinger had McNamara geprezen vanwege de manier waarop hij de “new techniques of large-scale management” in het Pentagon geïntroduceerd had. McNamara was een centrale figuur geweest in de “modernisering” van het leger, in de introductie van de sociaal-economische visie van de moderne middenklassen uit het Noordoosten in wat van oudsher een bolwerk van Zuidere, traditionele sociale verhoudingen geweest was. Schlesinger beschreef hem als een “tough, courteous and humane technocrat, for whom scientific management was not an end in itself but a means to the rationality of democratic government.”⁵³¹

In een “special report” dat op 16 juli 1969 op het bureau van de president kwam poogden de medewerkers van Richard Nixon een strategie uit elkaar te zetten waarmee ze McNamara voor het Proxmire committee wilden dagen. In het rapport citeerden ze zelfs McNamara’s collega’s uit het Kennedy- en Johnson-tijdperk – waaronder Galbraith en Goodwin – aan het woord om McNamara’s grootste misdaad (althans in hun ogen) aan de kaak te stellen. McNamara zou een “military machine of such size and power that it is no longer responsible to political control” gecreëerd hebben. En “It is not the uniformed military which has created the present situation, but the civilian leadership and the institutions they have created to *centralize* and expand the performance of national security functions.”⁵³² Hoewel de kritiek van Galbraith en Goodwin mogelijk een zeker berouw over de begane fouten uit het verleden impliceerde, was het voor Nixon en zijn entourage a priori onaanvaardbaar dat McNamara het meest particularistische, traditionele overheidsapparaat had gemoderniseerd en gecentraliseerd. Tijdens zijn bewind hadden verschillende senatoren en congresleden al heftig geprotesteerd tegen zijn ingrepen, waarbij hij bepaalde bases sloot, en dan weer langs de andere kant nieuwe, “moderne” projecten op poten zette. Zoals we al zagen in zowel de beschrijvingen van Douglas Blaufarb als de memo van Ed Lansdale aan Walt Rostow was de militaire component van Kennedy’s hervormingen, die zowel het bevechten van het wereldwijde communisme als het wereldwijd uitdragen van het moderniseringsideaal beoogden, al even

---

⁵³¹ SCHLESINGER, *A Thousand Days*, p. 312

⁵³² The McNamara Legacy, Special Report aan Richard Nixon, 16 juni 1969, Nixon Papers, PFAP, RSC (cursivering zelf toegevoegd)

belangrijk als de civiele component. Blaufarb beschrijft hoe Kennedy nieuwe tactieken en methodes wou invoeren in het leger, en daarbij ook rekende op generaal Maxwell Taylor, de legergeneraal die het concept van de “civic action” en de “counterinsurgency” ook erg genegen was.⁵³³

Naast radicale ingrepen in het leger van de Verenigde Staten zelf, zouden de nieuwe methodes en tactieken ook toegepast worden bij de legers van naties waar communistische “insurgency” dreigde. AID speelde hierin trouwens ook een rol: in een telegram die dateert van 1 mei 1964 laten State Department en AID gezamenlijk weten dat ze de “GOC [Government of Chile] Request for Assistance on Internal Security” goedgekeurd hebben. Een “Special Assistant (Public Safety)” van AID zou naar Santiago gezonden worden “to meet Chilean Armed forces request for assistance in internal security especially as it relates to riot control aid”.⁵³⁴ Als het telegram iets aantoont, dan is het wel dat de overheid zowel tijdens de periode van Kennedy en Johnson als tijdens de periode van Richard Nixon contacten onderhield met het Chileense leger, en het aspect van “interne veiligheid” benadrukte. Het verschil is echter dat de visie van de mensen in het Witte Huis ten tijde van Kennedy en Johnson op zowel de rol van het leger als de waarden die het leger diende te verdedigen in de samenleving verschilden.

Alweer wijzen we erop dat het belangrijk is om in te zien hoe “gelegenheidsallianties” gevormd werden tijdens deze periode: mogelijk was de leiding van het Chileense leger het niet eens met de Amerikaanse *social engineering* (hoewel we hier ook moeten nuanceren: ook tijdens de periode van Salvador Allende bestond er een grote vijandigheid tussen de “constitutionalisten” die trouw wensten te blijven aan de politieke broodheren, en de radicale officieren die de communistische regering meteen uit het zadel wilden wippen⁵³⁵) maar aanvaardde zij niettemin de Amerikaanse hulp. In de jaren '70 zouden deze ingrijpende programma's van “counterinsurgency” trouwens teruggeschroefd worden door de regering van Richard Nixon: “For example, in AID, where the police training and advisory activity continued well into the mid-seventies, it nevertheless succeeded in gradually shifting emphasis away from counterinsurgency concerns (...) AID as a whole reverted to economic development as its primary task and gradually subordinated or dropped entirely its interest in the problems of rural environmental improvement for the sake of cementing popular

---

⁵³³ BLAUFARB, *The Counterinsurgency Era*, p. 65

⁵³⁴ GOC Request for Assistance on Internal Security, Telegram AID/State Department aan Amerikaanse Ambassade in Santiago, 1 mei 1964, DDRS, RSC

⁵³⁵ KAUFMAN, *Crisis in Allende's Chile*, pp. 115-138

loyalties.”⁵³⁶ Blaufarb stelt het hier natuurlijk erg cynisch: in zijn ogen was het vastleggen van de “popular loyalties” enkel nuttig in zoverre dat deze loyalties het de revolutionairen bemoeilijkten in het uitvoeren van hun taak.

Toch was, zoals we al een aantal keer opmerkten, “counterinsurgency” even belangrijk als “development”, en waren beiden bovendien onlosmakelijk verbonden: een succesvolle insurgency zou immers het proces van “development” onherroepelijk vernietigen. Maar het belangrijkste punt dat we uit het citaat van Blaufarb onthouden is dat de objectieven van de “counterinsurgency” tijdens de jaren ’70 meer en meer in de vergetelheid raakten. Nixon wou dan ook, zoals we al zagen, komaf maken met deze nieuwlichterij in het Amerikaanse leger, en in alle Amerikaanse instellingen. Dus moesten een aantal verantwoordelijken bloeden; Robert McNamara was daar de voornaamste van. Nixon had ondertussen al een “tough, but necessary speech in defense of the military” gemaakt, maar nu moest er ook in de commissies op Capitol Hill iets gebeuren. En die strijd mocht met alle middelen uitgevochten worden, zolang Robert McNamara maar centraal stond in de beschietingen: “Surely Secretary Laird [Melvin R. Laird, Nixons eerste minster van Defensie] must have some goodies stashed away over there on the McNamara years that Mollenhoff and others could use with some effectiveness. Perhaps this sort of thing is inappropriate, dirty politics and unstatesmanlike. But it strikes me that we have a tough fight on our hands, and we ought to fight like we are used to power and how to use it.”⁵³⁷ Het mag duidelijk zijn dat Nixon met een al even grote verbetering achter de andere programma’s van de vorige regeringen aanging, en de *Alianza* was daar zeker één van.

De conservatieve tegenwind tegen de *Alianza* was natuurlijk al van in den beginne voelbaar. Al in 1962 publiceerde Hans Morgenthau, stamvader van de Amerikaanse realisten⁵³⁸, een artikel waarin hij argumenteerde dat ontwikkelingshulp die de sociale en politieke realiteit van het ontvangende land probeerde te wijzigen niet effectief, en bovendien politiek onwenselijk was. Als het doel van de regering “the promotion of a peaceful foreign policy” was, dan was ontwikkelingshulp niet de oplossing.⁵³⁹ En “Foreign aid for economic development” had in Morgenthau’s ogen “a very much smaller range of potentially succesful operation than is generally believed.”⁵⁴⁰ Morgenthau betwijfelde bovendien of “intellectual, moral and political preconditions” wel gewijzigd konden worden van buitenaf. Voor Morgenthau telt “aid” enkel als een middel om “prestige” te verwerven, en als drukkingsmiddel om andere landen tot

---

⁵³⁶ BLAUFARB, *The Counterinsurgency Era*, pp. 288-289

⁵³⁷ The McNamara Legacy, Special Report aan Richard Nixon, p. 5

⁵³⁸ COOLSAET, R., *Theorie van de internationale betrekkingen*, Gent, Universiteit Gent, 2004

⁵³⁹ MORGENTHAU, H., “A Political Theory of Foreign Aid”, *The American Political Science Review*, 1962, Vol. 56, Nr. 2, p. 307

⁵⁴⁰ Ibid.

beleidslijnen te dwingen die het donorland best schikken. Tenslotte zien we ook dat Morgenthau qua stijl veel meer aanleunt bij het idee van de “intuïtieve” staatsman, die het buitenlands beleid enkel en alleen aanvoelt wat betreft eigenbelang: het beste wat de “formulator and executor of a policy of foreign aid can do is to maximize the chances that his hunches turn out to be right. Here as elsewhere in the formulation and conduct of foreign policy, the *intuition* of the statesman, more than the knowledge of the expert, will carry the day.”⁵⁴¹ Dr. Henry Kissinger, de “east coast liberal” die de doctrine van Nixons buitenlands beleid uitwerkte, was ook erg beïnvloed door het idee van begiftigde, “intuïtieve” staatslieden. Niet verwonderlijk: Kissinger was in zijn vorming sterk beïnvloed door Morgenthau. De intuïtieve staatsman zou een stabiele wereldorde moeten scheppen, nieuwe evenwichten vinden met de grootmachten en op die manier “stable conditions along the periphery” creëren, die een “orderly devolution of responsibility to incipient regional powers” zou toestaan. Die “responsibility” behelsde het verzekeren van de stabiele orde in de Derde Wereld.⁵⁴² Het sleutelwoord in het nieuwe buitenlandse beleid was nu “order”, en “order” had “progress” vervangen.

Dat ook de conservatieve kringen in Latijns-Amerika op deze kans hadden zitten wachten, bleek duidelijk uit een memo die Kissinger op 6 maart van Harry Dent (één van Nixons belangrijkste “aides”) toekreeg, waarbij een paper toegevoegd was van de hand van Manuel Giberga “a former leading Cuban economist and now a citizen of the United States”⁵⁴³. Dent was stevig onder de indruk van Giberga’s “ability, integrity and knowledge of all leading figures in Latin America.” Giberga vroeg de regering ook toestemming om mee te gaan op de studiereis die de New Yorkse gouverneur (en later vicepresident) John Rockefeller Jr. zou maken doorheen Latijns-Amerika. Giberga vroeg hiervoor “no job, no salary – only to serve.” Dent herhaalde bovendien dat hij “on a first name basis” was met “a great number of the most influential people in this entire area”.⁵⁴⁴ Het mag dan de bedoeling geweest zijn de “politieke interventie” in de stijl van John F. Kennedy naar het verleden te wijzen, de regering-Nixon verlangde duidelijk wel naar hartelijke contacten met de elite van Latijns-Amerika. Het mag duidelijk zijn dat Giberga andere contacten moest verzorgen dan de contacten die in 1950 door Arthur Schlesinger in Havana gelegd waren.

---

⁵⁴¹ Ibid., p. 309 (cursivering zelf toegevoegd)

⁵⁴² LITWAK, R., Détente and the Nixon Doctrine: American Foreign Policy and the Pursuit of Stability, 1969-1976, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, p. 193

⁵⁴³ Background information Manuel Giberga & Attached Paper, Memo Harry Dent aan Henry Kissinger, 6 maart 1969, DDRS, RSC

⁵⁴⁴ Ibid.

Giberga's analyse maakte bovendien brandhout van de "politieke interventie" die de sleutel vormde van het beleid van Kennedy en zijn adviseurs. De Alliance for Progress was volgens Giberga gecreëerd "as a Political Strategic Plan with little emphasis on the economic necessities of Latin America". Giberga uitte bovendien het vermoeden dat "the Alliance for Progress was conceived as the 2nd stage for the plan of the Bay of Pigs invasion, in Cuba." Hier ging de Cubaanse econoom toch wel vrij ver uit de bocht: hoewel de onduidelijkheden over de verantwoordelijkheid en wie het initiatief genomen had in de mislukte invasie van de Varkensbaai tot op de dag van vandaag blijven bestaan, kunnen we toch met enige zekerheid vaststellen dat de planning van de Alliance for Progress onafhankelijk van de invasieplanning gebeurde. De bewijsvoering die Giberga aanvoerde voor zijn stelling was dan ook vrij dunnetjes: het vermoeden zou gebaseerd zijn op het feit dat "the Alliance for Progress plans were disclosed for the first time by President Kennedy in March of 1961 and the Bay of Pigs invasion took place in April of the same year."⁵⁴⁵ Ondanks zijn gebrek aan tastbaar bewijs, bleef Giberga deze rationale gedurende de hele paper gebruiken om de Alliance politiek te duiden, en te veroordelen.

Volgens Giberga verwachtten de naties van Latijns-Amerika een plan dat hen in staat zou stellen zichzelf economisch te bevrijden, maar vonden de planners in Washington het nodig "to dress the Alliance with a Revolutionary philosophy". Deze bijhorende politieke voorwaarden werden volgens Giberga al oogrollend ontvangen in Latijns-Amerika, maar bovendien was er volgens de econoom ook grote twijfel over de vraag of "1 billion dollars" genoeg was om "total economic liberation" te verzekeren. Volgens Giberga was minstens "9 to 10 billion a year" nodig om "an increase of 2,5% in the per capita national income of Latin America"⁵⁴⁶ mogelijk te maken. De mislukte invasie van de Varkensbaai was niet enkel een mislukking op politiek vlak, maar ook op economisch vlak – de Amerikaanse privé-investeringen hadden zich na dit fiasco teruggetrokken en de landen van Latijns-Amerika hadden "no way to turn". Ze waren wel gedwongen de Amerikaanse ontwikkelingshulp te aanvaarden, vanwege de gigantische kapitaalvlucht (die gedurende de hele jaren '60 zou aanhouden). Deze kapitaalvlucht was te wijten aan het feit aan de "distrust of American investors who realized that their administration was not effecting a leadership role, and had

---

⁵⁴⁵ Revamping the Alliance for Progress: an Urgent Need, Paper Manuel Giberga, toegevoegd aan: Background information Manuel Giberga & Attached Paper, Memo Harry Dent aan Henry Kissinger

⁵⁴⁶ Ibid.

descended in their capacity to cope with the social-political and economic problems in the hemisphere.”⁵⁴⁷

De Latijns-Amerikaanse landen hadden dus, met tegenzin, de Amerikaanse hulp. Hulp die enkel beschikbaar was “with the condition of strict compliance with the social-revolutionary reforms adopted within the framework of the Alliance for Progress ideology.” Twee specifieke hervormingen waren volgens Giberga verantwoordelijk voor “devastating effects in the economy, and creating social instability.” Zowel “agrarian reform” als de aandrang tot “budget stabilization” hadden volgens Giberga meer kwaad dan goed gedaan. Zeker uit de eerste verzuchting blijkt duidelijk dat Giberga andere belangen in de Latijns-Amerikaanse maatschappij verdedigt dan de planners in 1961. Landhervormingen hadden volgens Giberga verwoestende effecten gehad op de landbouwopbrengsten van Latijns-Amerika, en waren sowieso “basically political objectives”, bedoeld om de landeigenaars van Latijns-Amerika aan te pakken. Het was volgens Giberga veel waardevoller geweest de inspanningen van de Alliance te richten op “colonization and opening up of new area’s of cultivation”, activiteiten die de privileges en het bezit van de Latijns-Amerikaanse grootgrondbezitters niet zou aangetast hebben.⁵⁴⁸

Giberga’s oproep was op vele manieren een oproep om terug te keren – hij refereerde direct naar initiatieven uit het verleden zoals Operacion Panamerica – naar 1960. Hij had duidelijk een terugschreeven van de “peaceful revolution” uit de jaren ’60 op het oog, aangezien die revolutie alleen maar voor economische en sociale chaos gezorgd had. De aanbevelingen van Giberga zouden niet genegeerd worden, hoewel men zich natuurlijk kan afvragen in hoeverre Nixon dergelijke ideeën zelf ook al koesterde voor hij verkozen werd. Op 17 mei 1969 nam de CECLA (Comisión Especial para la Coordinación Latinoamericana) tijdens een conferentie in Viña del Mar, in Chili, de “Latin American Consensus of Viña del Mar” aan. Hoewel de verklaring de “validity” van het Charter van Punta del Este “in wezen” bleef erkennen, maar tegelijkertijd was er toch de noodzaak “to agree on more effective forms of inter-American and inter-national [sic] cooperation.”⁵⁴⁹ En één daarvan was het heroveren van het zelfbeslissingsrecht van de naties in kwestie wanneer het aankwam op het organiseren van de economische en sociale ontwikkeling. Het was absoluut essentieel

---

⁵⁴⁷ Ibid., p. 3

⁵⁴⁸ Ibid., p. 4

⁵⁴⁹ Latin American Consensus of Viña del Mar, deel van het rapport over de U.S.-Latin American Ministerial meeting in Viña del Mar,

dat de “Latin American countries should endeavour to reach solutions, born out of their own criteria, which reflect their national identity.”⁵⁵⁰

Het verdrag bevatte verder wel een aantal economische verzoeken van de Latijns-Amerikaanse landen die duidelijk maken dat dit document geen expliciete knieval was tegenover de nieuwe meesters uit Washington: zo vragen ze van Washington “To continue to take steps to eliminate tariff and non-tariff obstacles as, for example, quotas, safety and health regulations, etc (...)”⁵⁵¹. Hoewel deze eisen een duidelijke Latijns-Amerikaanse positie afbakenden, die niet vanuit Washington gedicteerd werd, gaven de landen in deze verklaring wel aan dat het paradigma van de economische ontwikkeling veranderd was. Niet langer stond overheidsingrijpen en sociale verandering centraal bij de economische ontwikkeling, nu waren het opnieuw de eerder traditionele, klassiek-liberale eisen van handel op gelijke basis die weerklonken. Het geeft ook, hoewel deze vaststelling met de grootste voorbarigheid gedaan wordt, aan dat ook hier een zekere mate van restauratie meespeelt: het waren hier die ideeën van de oude elites die de lijn uitzetten, die de nationale soevereiniteit en de nationale positie van de trotse Latijns-Amerikaanse naties op het wereldtoneel probeerden te verbeteren. Het is dan ook opvallend hoe deze belangrijke ommezwaai samenvalt met de nieuwe lijn die door Richard Nixon uitgezet werd. Stellen dat er sprake zou zijn van druk uit Washington zou gevaarlijk zijn, aangezien er geen duidelijke bewijslast voor bestaat: op die manier zouden we al even wild en suggestief te werk gaan als Giberga, die de Varkensbaai met de lancering van de *Alianza* verbond. Toch is het een interessante samenloop van omstandigheden, die zeker het onderzoeken waard is.

President Nixon verankerde de nieuwe koers op 31 oktober 1969 tijdens een speech voor de Inter-American Press Association.⁵⁵² De president merkte op dat “It is good to be with you tonight, and particularly as the outgoing President is an old friend, Mr. Edwards [Augustin E. Edwards, president, *El Mercurio*] from Santiago.” Augustin Edwards zou later één van de meest fervente tegenstanders van het regime van Salvador Allende worden, en *El Mercurio* zou dé krant van de oppositie van die periode worden. Dit was alweer een aanwijzing dat niet alleen de politieke koers, maar ook de politieke affiniteiten in Washington gewijzigd waren. Het zou ook verklaren waarom Nixon later zo fel reageerde tegen Salvador Allende: in Nixons ogen viel de Communistische politicus rechtstreeks zijn “hartelijke contacten” uit Latijns-Amerika

---

⁵⁵⁰ Ibid., p. 2

⁵⁵¹ Ibid., p. 9

⁵⁵² Address by President Nixon, before the Inter-American Press Association, on Action for Progress in the Americas, in: BURR, *The Dynamics of World Power*, pp. 783-791

én hun hele sociale orde aan. Richard Milhous Nixon had bijzonder weinig aanzet nodig om zich rechtsstreeks aangevallen te voelen, en de verkiezingsoverwinning van Salvador Allende voelde bij Nixon waarschijnlijk aan als een giftige dolksteek in de rug. De toespraak op 31 oktober luidde het officieuze einde van de Alliance for Progress zoals die meer dan acht jaar eerder begonnen was in. Richard Nixon bekende dat “Often we in the United States have been charged with an overweening confidence in the rightness of our own prescriptions, and occasionally we have been guilty of the charge.” Nixon zette met deze woorden duidelijk zijn twee voorgangers op het schavot: zij waren schuldig geweest aan het blind opleggen van sociale hervormingen aan Latijns-Amerikaanse naties die daar helemaal niet klaar voor waren. Nixon had ongetwijfeld het in zijn ogen arrogante intellectualisme van John F. Kennedy in het achterhoofd toen hij toegaf dat “we have sometimes imagined we knew what was best for everyone else and that we could and should make it happen.”⁵⁵³

Nixon had het beter begrepen: “experience has taught us better. It has taught us that economic and social development is not an achievement of one nation’s foreign policy, but something deeply rooted in each nation’s own traditions.” Het was geen toeval dat het woord “traditions” viel: ook op het thuisfront wou Richard Nixon de rust herstellen door de centrale overheid te weerhouden van te tornen aan de samenlevingsverbanden waarvan Nixon meende dat ze al generaties lang de sociale verhoudingen stuurden. De bal was natuurlijk wel al aan het rollen gegaan in Latijns-Amerika, en Nixon besepte dat hij die klok niet meer kon terugdraaien: “I have felt the surging spirit of those nations – determined to break the grip of outmoded structures, yet equally determined to avoid social disintegration.” Zonder het te beseffen legt ook Nixon de Latijns-Amerikanen een samenlevingsmodel op: vanaf nu zou de Verenigde Staten weer de “status quo” steunen, in naam van het gezond verstand en de traditie. Nixon legde de nieuwe koers van de V.S. vast in vijf punten. Net als Kennedy zou ook Nixon niet tornen aan het Monroe-idee – de Verenigde Staten en Latijns-Amerika bleven een “onafhankelijke eenheid” in de wereld, waar de interventie van andere naties niet zou aanvaard worden. Ook Nixon zwoer trouw aan “a firm commitment to the inter-American system, to the compacts which bind us in that system (...)”⁵⁵⁴

Maar die eenheid mocht de Amerikaanse overheid niet verleiden tot het geloven dat ze zomaar de politieke lijn van de naties van de hemisfeer mocht dicteren. In zijn

---

⁵⁵³ Ibid., p. 784

⁵⁵⁴ Ibid., p. 785

tweede punt maakte Nixon duidelijk dat vanaf nu “respect for national identity” het sleutelbegrip zou worden in de nieuwe inter-Amerikaanse relaties. In feite had Nixon door zijn “commitment” tot de “compact which bind us in that system” de deur al open gezet voor de latere interventie in Chili: Amerikaanse politieke interventie zou nu immers een logisch, “natuurlijk” gevolg zijn van de hemisferische solidariteit en eenheid die de volkeren van Noord en Zuid bond, en zou dus even goed gerechtvaardigd zijn. Enkel de constante politieke interventie zoals tijdens de jaren '60 was nu een zaak uit het verleden. Dat bleek ook uit het feit dat Nixon dan wel beweerde dat de Verenigde Staten ontwikkelingshulp zouden blijven voorzien voor de Latijns-Amerikaanse landen, maar dat deze “assistance” voortaan als “U.S. support for Latin American initiatives” vorm zou krijgen. De “dedication to improving the quality of life in this New World of us”⁵⁵⁵ was het afsluitende principe.

Ondanks het vernieuwde respect voor de nationale soevereiniteit van Latijns-Amerika dat Nixon hier uitte, bleef hij volhouden dat Latijns-Amerika en Noord-Amerika “verbonden” waren, en dat hemisferische bescherming (en interventie) dus nog steeds een logisch recht van de Verenigde Staten was, mocht één van de landen uit het “inter-American system” dat nodig hebben. Toch begroef Nixon hier wel de Alliance for Progress, althans in de vorm waarin ze acht jaar eerder begonnen was: de “middle class revolution” werd hier duidelijk begraven, net als de principes van landhervorming en versnelde industriële ontwikkeling als motoren van de vooruitgang in Latijns-Amerika. Na de rumoerige jaren '60 leken zulke ideeën wel erg onhandelbaar en niet bepaald effectief. Enkele maanden later stuurde Kissinger (toen National Security Adviser) in een memo aan Nixon een aantal “talking points” voor Nixons ontmoeting met Dr. Carlos Sanz de Santamaria, waarbij Kissinger vermoedde dat deze Nixon ronduit zou vragen “to take responsibility for a decision to change the name and ‘kill’ the Alliance.” Kissinger achtte zo’n verregaande beslissing op dat moment niet opportuun, zowel omdat dit “this would be an emotion-ridden and controversial subject in the hemisphere” en bovendien zou het “technically difficult” zijn, “given the fact the name is in numerous legal documents”.⁵⁵⁶ De Alliance was dus enkel nog een kwestie van “naam”, maar de oorspronkelijke doelen van het project waren nu volledig verdwenen uit het beeld van de Amerikaanse regering. Het zou echter nog tot 1973 duren alvorens Nixon ook de naam “Alliance for Progress” zou laten vallen.

---

⁵⁵⁵ Ibid.

⁵⁵⁶ Talking points for Meeting with CIAP Chairman Dr. Carlos Sanz de Santamaria, Memo Henry Kissinger aan Richard Nixon, 23 februari 1970, DDRS, RSC

Het Einde van Salvador Allende: Save Chile!

Toen Salvador Allende in september 1970 tot president van Chili verkozen werd, ontstak dit Richard Nixon – toegegeven, er was een gesprek met Augustín Edwards, tien dagen na de verkiezingen, nodig om Nixon attent te maken op de situatie in Chili – om velerlei redenen in een geweldige woede. Ten eerste omdat Allende een communist was, uiteraard – Nixon had nog aan de zijde van Joseph McCarthy op communisten gejaagd en had voor het eerst naam gemaakt als het Congreslid dat de vermeende communist Alger Hiss op de knieën kreeg.⁵⁵⁷ Hoeveel politiek opportunisme er dan ook in het spel mocht zijn bij deze vervolgingen, we kunnen er toch van uitgaan dat Nixon niet gespeend was van een zekere mate van doctrinair anti-communisme. Dit valt natuurlijk aan de oppervlakte moeilijk te verzoenen met zijn gematigde houding tegenover China en de USSR, maar de Nixon Doctrine hield ook in dat een aantal duidelijke lijnen afgebakend werden, waarbinnen de grootmachten in kwestie het recht hadden hun politieke hegemonie uit te oefenen.⁵⁵⁸ Bovendien waren de sociale structuren van de twee communistische grootmachten tegen het begin van de jaren '70 op zo'n manier verankerd dat zich ook in deze landen een nieuwe elite ontwikkeld had (in de USSR al veel langer, natuurlijk), een gevestigde orde met een heel eigen hiërarchie die in Nixons ogen als waardige onderhandelingspartners moeten geleken hebben. Communistische oproer, revolutie en verstoring van de sociale orde binnen zijn sfeer van invloed moet voor Nixon echter onaanvaardbaar geweest zijn. Ten tweede speelde ook het feit dat, zoals we al zagen, de Amerikaanse zakenelite in Chili al sinds jaar en dag een aantal omvangrijke belangen had – voornamelijk in de koperindustrie, maar ook ITT had een belangrijk aandeel in Chili's telecommunicatie.

Tenslotte was er de persoonlijke band tussen Richard Nixon en de oude elite van het land. Het was Augustín Edwards, eigenaar van *El Mercurio*, die op 14 september naar het Witte Huis (hij logeerde bij de CEO van Pepsi-Cola) kwam om Nixon persoonlijk te overtuigen van het gevaar dat Allende betekende voor de Chileense economische en politieke situatie. Nixon zou daarna vaak refereren naar Allende als “that SOB (Son of a Bitch) Allende”, en zou een dag later al een vergadering organiseren met zijn topmedewerkers. Daarbij zou Richard Helms, ondertussen directeur van de CIA, een aantal notities nemen waarbij de krachtlijnen van de

---

⁵⁵⁷ GAY, J., “1948: The Alger Hiss Spy Case”, *American History*, 1998, Vol. 33, Nr. 2

⁵⁵⁸ LITWAK, Détente and the Nixon Doctrine, p. 83-84

Amerikaanse interventie in Chili meteen duidelijk werden. Zo begon de president met de welhaast pathetische uitroep dat hoewel hier slechts hier slechts een “1 in 10 chance” voor bestond, maar “save Chile!”.⁵⁵⁹ Voor Nixon, die zulke grote waarde aan “orde” en de “traditionele maatschappij” hechtte, was het redden van de Chileense maatschappij van de communistische wervelstorm die er de komende jaren zou woeden waarschijnlijk een net zo grote morele imperatief als het voor Schlesinger een morele imperatief was geweest de burgerlijke democratieën van Latijns-Amerika te redden van de communistische dreiging. Bovendien zou Nixon de economie gebruiken als wapen tegen Allende, net zoals de regering van John Kennedy de economie had willen gebruiken als wapen ter bevordering van de Latijns-Amerikaanse middenklasse: “make the economy scream”, zo luidde de opdracht. Nixon had “\$10,000,000 available, more if necessary” om de Chileense maatschappij tegen Salvador Allende op te zetten.⁵⁶⁰

Alweer zullen we hier niet te lang stilstaan bij de Amerikaanse acties in Chili: de onvermoeibare, toegewijde speurhond Peter Kornbluh, verbonden aan het National Security Archive, beschreef deze al zeer levendig en accuraat in “The Pinochet File”.⁵⁶¹ Edy Kaufman had in 1988 zelfs geen vrijgegeven Amerikaanse documenten nodig om te beschrijven welke “interest groups” in de Chileense maatschappij beïnvloed waren door de Amerikaanse overheid, in de vorm van verdoken CIA-steun.⁵⁶² We zullen wel een drietal observaties uit de bronnen lichten die aangeven op welke manieren de Alliance for Progress, en de politieke en sociale sporen die deze na bijna een decennium activiteit in het continent had achtergelaten, nog een rol speelde in de afbraak van de regering van Salvador Allende. Zo was er het blijvende geloof van de buitengewoon breedsprakerige Amerikaanse ambassadeur Edward Korry in een constitutionele oplossing die diens idool Eduardo Frei terug aan de macht zou brengen. We kunnen bovendien opmerken dat de Amerikaanse regering in de verkiezingen van 1970 geen enkele kandidaat expliciet stéunde, ondanks het feit dat Jorge Alessandri slechts met een miniem verschil van Allende zou verliezen. En tenslotte is er het feit dat de Amerikaanse regering nog steeds de “rationele” principes van de *social engineering* zou hanteren om de grond onder Salvador Allende’s voeten weg te slaan, wat natuurlijk vrij ironisch was gezien de regering-Nixon in feite de

---

⁵⁵⁹ Handgeschreven Notities Richard Helms, Vergadering in het Oval Office over de situatie in Chili, 15 september 1970, Chile and the United States: Declassified Documents relating to the Military Coup, 1970-1976 (hierna DDMC), National Security Archive (hierna NSA), website NSA: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB8/nsaebb8.htm>, geconsulteerd op 27 mei 2006

⁵⁶⁰ Ibid.

⁵⁶¹ KORNBLUH, The Pinochet File

⁵⁶² KAUFMAN, Crisis in Allende’s Chile

gereedschappen die de adviseurs van vorige regeringen ontwikkeld hadden in omgekeerde richting gebruikte, ondanks zijn afkeer van *social engineering* in haar geheel.

Edward Korry was een vreemd figuur, die zeker in de anti-intellectualistische regering van Richard Nixon menige wenkbrauw liet fronsen. Men heeft dan ook op vele manieren de man op diplomatische wijze proberen afschepen, pogingen die al in 1971 succes kenden. Zijn lang uitgesponnen, vaak met compleet irrelevante literaire verwijzingen doorspekte telegrammen stonden in het State Department bekend als “Korrygrammes”. Ongetwijfeld zat zijn tijd als journalist, waarbij hij onder andere vaak verslag uitbracht uit de Communistische gebieden van Europa, daar voor iets tussen. Vooral tussen 1954 en 1960 maakte hij naam als European editor van Life. In die hoedanigheid interviewde hij zelfs Nikita Krushchev. Maar ondanks zijn schijnbare verwardheid was hij niettemin een extreem capabele diplomaat, althans bij vlagen. Hij werd in 1963 door Kennedy aangesteld als Amerikaans ambassadeur in Ethiopië. Hij ontving voor zijn diensten daar de Superior Honor Award, nadat hij mee de vrijlating had geregeld van een aantal Amerikaanse diplomaten, die gevangengenomen waren door Jemenitische revolutionairen.⁵⁶³ Zijn eerste telegram na de overwinning van Salvador Allende was haast apocalyptisch: “300,000 votes still to be counted but the stink of defeat is evident and the mounting roar of Allendistas acclaiming their victory arises from the streets below; (...)” Ook in Radomiro Tomic, verliezend presidentskandidaat voor de PDC, had Korry weinig vertrouwen. Tomic was, zoals we al zagen, steeds verder naar de radicaal-linkse zijde van de PDC afgedreven naarmate de regering van Eduardo Frei in de problemen kwam, en Korry bestempelt hem als “the prattling Tomic”.⁵⁶⁴

Voor de communistische partij voelde hij niets dan afkeer, vermengd met angst en respect voor hun ijzeren organisatie: “If anyone thinks that such a party will not fully exploit the Allende presidency to impose on Chile a communist structure, I suggest they ponder the dead reckoning of these cool customers.” Wanneer Korry tenslotte de verpletterende verantwoordelijkheid van de Nationalistische partij aanhaalt, klinkt hij bij momenten nog bitterder dan Arthur Schlesinger. Korry had de rechtse partijen nooit vertrouwd. Voor hem waren ze “a Right that blindly and greedily pursued its

---

⁵⁶³ BARNES, B., “Edward M. Korry Dies; Diplomat and Journalist”, *The Washington Post On Line*, 30 januari 2003, op: <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn?pagename=article&contentId=A63803-2003Jan29&notFound=true>, geconsulteerd op: 12 mei 2006

⁵⁶⁴ Allende Wins, Telegram Edward Korry vanuit Amerikaanse Ambassade in Santiago aan State Department, 5 september 1970, DDMC, NSA

interests, wandering in a myopia of arrogant stupidity.”⁵⁶⁵ We zien hier alweer het idee van de zelfingenomen grondadel, die enkel bezig was met haar eigen belangen en geen oog had voor de grieven van de bevolking, noch voor de dagende politieke realiteit. Bovendien had deze politieke groep de fatale vergissing begaan zich tegen de Christen-Democraten te keren, die ze bespuugden vanwege hun “betrayal of class”. Hierdoor hadden ze de échte vijand uit het oog verloren, de communisten, die feitelijk hun “class enemy” waren. Het verwijt van de “betrayal of class” moet uiteraard voor iemand die gepokt en gemazeld was in de New Frontier bekend in de oren geklonken hebben. Ook Franklin Delano Roosevelt kreeg vaak het verwijt een “traitor to his class” te zijn, en ook daar waren diegenen die het verwijt lanceerden vaak rijke landeigenaren uit het Zuiden en klassiekliberale industrialisten. In zijn laatste zinnen is Korry dan behoorlijk uitgesproken over “de modernisering”:

They (de Nationalistische Partij) fought the first rule of nature, of change, and insolently believed that time stands till [sic]. They only *tolerated* the few modernists in their midsts, men who were certainly no less rich, no less self-interested, but who at least understood the flux in which we are all caught.⁵⁶⁶

Voor Korry was er slechts één partij in Chili die niet louter uit eigenbelang handelde, de golf van de moderniteit herkend had én de waarden van de democratie en het vrije initiatief huldigde: de Partido Demócrata Cristiano, maar dan wel die vleugel van de PDC die trouw was gebleven aan Eduardo Frei. Dat Korry tot diezelfde lichtung “idealistische”, door de New Deal geïnspireerde Amerikaanse intellectuelen van na de Tweede Wereldoorlog behoorde, blijkt ook uit zijn vurige afkeer van de communisten: Allende is in zijn ogen “uncivil”⁵⁶⁷ (Allende was arts en lid van de Vrijmetselaarsloge), en de Chileense maatschappij was wel “civil”, te beschaafd om een militaire interventie te verdragen. Dit illustreert ook hoe sterk de New Frontiersmen (de ideologisch bezielde van hen, althans) geloofden in het ideaal van de “burgerlijke democratie”, product van de “middle class revolution”. Voor hen was het Communisme de politiek van de straat: hun politici waren bij voorbaat grove, demagogische volksmenners en oproerkraaiers, waarmee het niet mogelijk was samen te werken in een democratisch model. In dezelfde telegram foetert Korry ook over hoe Radomiro Tomic zich steeds dichter bij Allende aanschurkt, en hoe de PDC zich bereid toonde om voor Allende te stemmen in de Congressionele zitting waarin de verkozen president door het Congres aangesteld moest worden. Zij stelden vier

---

⁵⁶⁵ Ibid., p. 4

⁵⁶⁶ Ibid. (cursivering zelf toegevoegd)

⁵⁶⁷ No hopes for Chile, Telegram Edward Korry vanuit Amerikaanse Ambassade in Santiago aan State Department, 8 september 1970, DDMC, NSA

voorwaarden voor die medewerking, die Korrry duidelijk te zwak vindt. In zijn ogen verpatste de PDC de burgerlijke democratie aan de “uncivil” communisten. Voor Korrry bleef er slechts één oplossing over.

Die formuleerde hij in zijn volgende telegram, verzonden op negen september 1970. Het telegram was, bijzonder toepasselijk, “One and only Hope for Chile” getiteld. Het telegram vat aan met één van de typische, onnavolgbare voorbeelden van Korrry’s broeierige, warrige schrijfstijl.

Reftel sent last night [de vorige telegram, getiteld “No Hope for Chile] is very accurate reflection of opinion of all my senior colleagues in this mission. It states the rationale for “no hope for Chile”. The only dissenting opinion to my cable is my own. And in writing that strange sentence I recognize the inevitable reaction it will produce. But before St. Elizabeth’s is contacted, hear me out. Like president Frei I have at times to act like a character in a French play who says “even if my hands are full of truths, I wouldn’t open it for others.”⁵⁶⁸

We kunnen hier vermoeden dat Korrry met deze telegrammen niet enkel de Chileense politieke situatie wou bespelen, maar ook zijn bazen in Washington de achterkant van zijn tong niet toont. Het lijkt wel of Korrry in zijn vorige telegrammen, beseffend dat de nieuwe broodheren in Washington niet happig zouden zijn op een vernieuwde samenwerking met de president die de “Revolution in Liberties” in werking zette, bewust opbouwde naar de introductie van Eduardo Frei als “only hope”. Hij had immers de dag tevoren de conclusie bereikt dat “neither the political right nor the military merited our hopes for over-turning the Allende triumph.” En dus is het tijd om naar drastische maatregelen te grijpen: “I have always believed – and I am alone today in this mission in this faith [sic] – that the future of Chile could be decided by only one man: Frei.” In de daaropvolgende pagina’s zette Frei dan uiteen hoe hij de communisten in slaap wou wiegen door bij te dragen aan hun “inflated sense of confidence” door een “mood of U.S. business as usual” te creëren. Bovendien had hij hen subtiel “enough of a scent to put their nose too right” opgedrongen, zodat zij een aanval vanuit het linkse centrum – vanwege Eduardo Frei – niet zouden verwachten.

Korrry maakte bovendien duidelijk dat er “two political tendencies” bestonden binnen de PDC. “One believes society can be structured to create paradise on earth; they are dogmatic and eschatological. The other is more realistic about man, more pragmatic about the possible, more political. The first is typified by Tomic; the other by Frei.” Dit weerspiegelde duidelijk de mentaliteit van Korrry en de

---

⁵⁶⁸ One and Only Hope for Chile, Telegram Edward Korrry vanuit Amerikaanse Ambassade in Santiago aan State Department, 9 september 1970, DDMC, NSA

moderniseringstheoretici die voor hem het beleid hadden uitgestippeld in Chili: realistisch, maar vooruitdenkend rationalisme was, zoals we al zagen, een belangrijk deel van de ideologie. Men moest de vooruitgang bereiken binnen de grenzen van het mogelijke. Toch is ook hier de verzekering dat Frei geen naïeve, dromerige utopist is duidelijk gericht naar de adviseurs van Richard Nixon, die waarschijnlijk niet bepaald enthousiast zouden zijn over het ondersteunen van een kandidaat die al te zweverige sociale idealen koesterde. Korry meende bovendien dat het tijd was “to disengage” van de militaire en rechts-politieke contacten die tijdens de eerste dagen na de verkiezingen gelegd waren met het oog op een eventuele coup: “Such disengagement could bolster the prudent but realistic hopes I do retain.” Die hoop baseerde zich op het idee dat wanneer het Congres Allende niet zou bevestigen in zijn functie, er nieuwe verkiezingen konden uitgeschreven worden, waar ook Frei aan zou kunnen deelnemen – het is Chileense presidenten niet toegestaan twee opeenvolgende keren de functie van president te vervullen, maar nieuwe verkiezingen zouden dus soelaas brengen voor deze grondwettelijke barrière. En wanneer Frei dus overtuigd kon worden om zijn politiek gewicht in de schaal te werpen, de militairen en de rechtse partijen een “supporting” role zouden spelen voor de Christen-Democraat en de communisten verder in slaap gewiegd konden worden, dan zou men er in slagen “the possibilities for the political transactions that Chileans favor” te volbrengen: Frei zou langs politieke, geweldloze weg de inauguratie van Salvador Allende voorkomen.⁵⁶⁹

Edward Korry hoopte dus de facto een tweede ambtstermijn voor zijn grote vriend, bondgenoot én politieke afgod Eduardo Frei te veroveren. De loyaliteit is zeker en vast gebaseerd op het soort loyaliteit dat Arthur Schlesinger voor Romulo Betancourt voelde. Korry had een grenzeloos respect voor Frei’s “civil” instelling, diens rationele manier van regeren en zijn grote begrip voor de noodzaak van de hervormingen die de moderne tijden aan de Chileense maatschappij opdrongen. We kunnen natuurlijk niet met zekerheid vaststellen waarom Korry Frei poogde op te dringen als nieuwe president, maar het is zeer waarschijnlijk dat hij onder meer een tweede kans voor de “Revolution in Liberties” beoogde. Ook zijn afkeer van de politieke ideologie van Salvador Allende – die van plan was “to devour at its leisure the PDC and the institutions of Chile.”⁵⁷⁰ Korry wenste ook de Amerikaanse zakenbelangen uit het strijdperk te houden: hun interventie zou meer kwaad dan

---

⁵⁶⁹ Ibid., pp. 1-4

⁵⁷⁰ No hopes for Chile, Telegram Edward Korry vanuit Amerikaanse Ambassade in Santiago aan State Department

goed doen. In een verslag van een vergadering die Korry hield met de topmensen van Amerikaanse bedrijven in Chili benadrukte hij dat “attempts by any businessman to affect political process would be futile and would reflect negatively on remainder U.S. community. Solution to Allende threat better left to Chilean democratic forces (...)”.⁵⁷¹

Uiteraard zou Korry na een tijdje wantrouwig bekeken worden in Washington. In het 40 Committee, dat alle belangrijke, vertrouwelijke beslissingen betreffende “National Security” nam, werd de constitutionele benadering al snel als “Track I” te boek gesteld. Track II zou dan het uiteindelijk gevolgde spoor worden – het militaire spoor, waarbij het Chileense leger gezuiverd moest worden van de regeringsgetrouwe officieren, en daarna actie zou ondernemen tegen de regering van Salvador Allende. Korry zou nooit rechtstreeks op de hoogte gebracht worden van Track II, en toen hij op 6 oktober via “his own sources” bewust werd van het bestaan van Track II, stuurde hij Kissinger onmiddellijk een telegram om te laten weten dat hij “appalled to discover that there is a liaison for coup plotting” was.⁵⁷² Op 13 november stuurde ITT (het Amerikaanse bedrijf zou zich zeer actief mengen in het plannen van de militaire coup) de CIA een memo sturen, getiteld “Edward Korry”. Het grootste deel van de memo weidde uit over het feit dat Korry enerzijds wel “brilliant” en “gutsy” was, maar dat het ook “inevitable” was dat “because of his Kennedy background Korry would hit off well with the Christian Democrats and Frei.” Hierin ging Korry volgens het rapport van ITT uit de bocht: “he became blindly enamoured of Frei and his political evaluation suffered accordingly. He failed to see through Frei’s duplicity until too late in the ball game.”⁵⁷³ Op 12 oktober 1971 zou Korry dan vervangen worden door Nathaniel Davis.⁵⁷⁴

Tenslotte zullen we nog kort het *social engineering*-aspect van de Nixon-interventie onder de loep nemen. Hoewel de nieuwe Amerikaanse president afkerig stond tegenover ingrepen in de sociale en politieke structuur van maatschappijen van andere landen, was deze wél gerechtvaardigd wanneer men een duidelijke aanval ontwaarde tegen de strategische orde binnen de eigen invloedssfeer. In dit geval voelde de Verenigde Staten de verkiezing van Salvador Allende aan als een aanval

---

⁵⁷¹ Ambassador’s Meeting with U.S. Businessmen, Telegram Amerikaanse Ambassade Santiago aan State Department, 10 september 1970, DDMC, NSA

⁵⁷² KORNBLUH, *The Pinochet File*, p. 20

⁵⁷³ ITT background information on U.S. Ambassador to Chile Ed Korry, Memo ITT aan CIA, 13 november 1970, DDMC, NSA

⁵⁷⁴ U.S. Department of State Website, Chiefs of Mission by Country, Chile, <http://www.state.gov/r/pa/ho/po/com/10453.htm>,

tegen de stabiele orde van een Latijns-Amerikaanse maatschappij, én als een aanval tegen de eigen Amerikaanse commerciële belangen. Het creëren van chaos in de Chileense maatschappij was dus geen onderdeel van een plan op lange termijn dat een nieuwe samenlevingsvorm moest scheppen in Chili, maar wel van een kortstondige “oorlog” die een scheef trekking in de internationaal-politieke linies moest rechtzetten. Hoewel men besloten had geen enkele van de drie kandidaten te steunen tijdens de verkiezingen van 1970, moesten er wél “spoiling actions” ondernomen worden tegen de UP.

Dat de regering in Washington de strijd tegen Allende als een “oorlogssituatie” zag, blijkt ook uit een telegram uit Langley (waar het hoofdkwartier van de CIA gevestigd is) naar het CIA-station in Santiago. Daarin werd de CIA-contactpersoon in Chili duidelijk gemaakt dat de creatie van “an atmosphere in which he or others can act succesfully” zou moeten gebeuren door “economic warfare”, “political warfare” en “psychological warfare”.⁵⁷⁵ Daarin zou ook ontwikkelingshulp een rol spelen: op 18 juni 1971 keurde de president een “\$5 million FMS program ceiling” goed voor Chili. Het Foreign Military Sales programma was ook zowat de enige vorm van hulp die bleef bestaan tegenover Chili, en dit uiteraard om evidente redenen. Verder rekende men op alle hulp van de bestaande instellingen om Chili tot “utmost deprivation and poverty” te brengen, aldus Korry.⁵⁷⁶ Die hulp zou er ook komen: de Chileenen zouden in de periode tussen 1970 en 1973 slechts \$11,6 miljoen aan leningen verkrijgen, een fractie van wat tijdens de jaren '60 in de Chileense economie gepompt werd. Die \$11,6 miljoen zou dan ook nog eens integraal naar twee privé-universiteiten vloeien.⁵⁷⁷ Bovendien zou men in de “psychological warfare” zeer bewust maatschappelijke belangengroepen uitkiezen, die dan een overdaad aan fondsen zouden ontvangen. Zo was bijvoorbeeld de vrouwenbeweging (Chili kende een lange geschiedenis van vrouwenemancipatie⁵⁷⁸) en de middenklassebewegingen sterke (indirecte) steun kreeg vanwege de Amerikaanse overheid.⁵⁷⁹ Dit mag uiteraard weer niet overdreven worden: net als tijdens de hoogdagen van de *Alianza* was de Chileense interne stimulans tot politieke actie uiteindelijk de bepalende factor. Maar die interne Chileense politieke opinie werd wel sterk gevormd door de economische drooglegging, uiteraard: Allende verloor de middenklasse door het gebrek aan

---

⁵⁷⁵ Blueprint for Fomenting a Coup Climate,

⁵⁷⁶ KORNBLUH, *The Pinochet File*, p. 17

⁵⁷⁷ KAUFMAN, *Crisis in Allende's Chile*, p. 12

⁵⁷⁸ COLLIER, *A History of Chile*, p. 288

⁵⁷⁹ KAUFMAN, *Crisis in Allende's Chile*, pp. 63-69

consumptiegoederen, en toen hij uiteindelijk de middenklasse en haar politieke spreekbuis, de PDC, tegen zich gekeerd zag, waren zijn dagen geteld.

Elk besluit over dit hoofdstuk moet bijzonder voorzichtig verwoord worden. Het zou zeer makkelijk en kortzichtig zijn om de regering van Richard Nixon af te schilderen als de “regering van de Latijns-Amerikaanse aristocratie”, terwijl de regering van John Kennedy de regering van de “Latijns-Amerikaanse middenklasse” was. In het midden van de jaren '70, en nu nog, was dit ongetwijfeld een erg populaire observatie. Zoals we al meerdere malen aanhaalden is het echter erg moeilijk om “de klasse der aristocraten” duidelijk af te lijnen, en nog veel moeilijker om “de middenklasse” politiek te definiëren. En ondanks Schlesingers voorliefde voor de Verlichte middenklasse van Latijns-Amerika bleef men in grote delen van de Amerikaanse regering geloven in de steun aan de “oude aristocratie” van Latijns-Amerika, en vaak werden de “business interests” geciteerd als motivatie van deze steun, zoals we zagen in het geval van de Chileense presidentsverkiezingen van 1964. De moderniseringsgedachte leefde zeker niet bij iedereen in de regering, en moest het vaak afleggen tegen de realpolitik. Maar het was wel een feit dat de gedachte zeker het ontwikkelingsbeleid van de Amerikaanse overheid stuurde tijdens die jaren, gebaseerd ook op de principes die waren vastgelegd in het verdrag van Punta del Este.

Nixons regering brak radicaal met die moderniseringsideologie, die de vorige twee regeringen deels gestuurd had in hun buitenlands beleid. Het anti-intellectualisme, de afkeer van *social engineering* en de dictaten die in de vorige regering waren opgelegd door Walt Rostow tekenden zeker wel de regering van de Republikeinse president. Dit anti-intellectualisme kreeg een bijzonder controversiële *name and face* in de lichtjes demagogische vicepresident, Spiro T. Agnew, die in 1973 ontslag moest nemen na beschuldigd te zijn van belastingontduiking. Nixons energieke ex-minister van Binnenlandse Zaken, Walter J. Hickel, werd in 1970 door Nixon ontslagen nadat Hickel in een open brief opgeroepen had de problemen van Amerika opnieuw op een “enlightened and positive manner”⁵⁸⁰ aan te pakken. In zijn boek toonde hij ook zijn ontgoocheling over het feit dat de beslissingen in de regering van Richard Nixon vaak werden genomen met de belangen van de zakelijke elite in het achterhoofd.

---

⁵⁸⁰ HICKEL, W., Who owns America?, New York, Paperback Library, 1971, pp. 226-228

Een belangrijker onderscheid, en een veel duidelijker zichtbaar onderscheid, is natuurlijk het verschil in aanpak wat betreft buitenlandse politiek. Daar waar bij Kennedy, althans wat betreft de onderbouwende ideologie, de onstuitbare drang leefde om de waarden van de middenklasse uit te dragen, ook doorheen de *Alianza*, trok Nixon zich duidelijk terug uit dergelijke programma's. Politieke interventie werd niet langer geaccepteerd, en "traditie" werd opnieuw het sleutelwoord. Dit was misschien wel de duidelijkste verandering van aanpak: de "middle class revolution" was voor Nixon zeker en vast onbespreekbaar. Het overlaten van de ontwikkeling aan het initiatief van de eigen landen betekende dat de landelijke aristocratie in die landen waar zij aan de macht was feitelijk vrij spel kreeg om de status quo te behouden – in zekere zin had Nixon het beleid van zijn vroegere president, Dwight Eisenhower, in ere hersteld. De vertrouwelijke documenten die Kissinger van Manuel Giberger ontving zijn daarbij nog veelzeggender: de man had in de regering van president Socarras van Cuba – een Liberale staatsman die een vrij kwalijke reputatie op het vlak van corruptie had en opgevolgd werd door Fulgencio Batista – een hoge functie vervuld, en uit zijn paper blijkt bovendien dat hij lid was van die klasse van conservatieve Cubanen die Kennedy het incident in de Varkensbaai erg kwalijk had genomen. Hij pleitte ook rechtstreeks voor het afschaffen van de opgelegde programma's van landhervorming – ongetwijfeld gruwde hij van deze waarden die door Kennedy's regering uit de metropool Washington aan de randgebieden van Zuid-Amerika waren opgelegd. Voor Nixon, die zelf de mindering van de centrale macht beoogde, zal dit hoogstwaarschijnlijk geen onaanvaardbare vraag geweest zijn.

Opvallende conclusies die we dan weer aan de interventie in Chili kunnen verbinden is het feit dat hier bewezen wordt dat het buitenlands beleid soms zeker in handen kan genomen worden door gedreven individuen, maar dat wanneer deze al te zeer tegen de lijn van de algemene consensus bij hun politieke broodheren ingaan, zij uiteindelijk het onderspit moeten delven. Ambassadeur Edward Korry propageerde enerzijds een bijzonder harde lijn tegen Salvador Allende – hij gruwde van de "uncivil" politicus – en had anderzijds gepoogd op eigen houtje Eduardo Frei in zijn vroegere (en voor Korry ongetwijfeld rechtmatige) functie te herstellen. Maar zodra Korry zich begon te verzetten tegen de andere scenario's die uitgewerkt werden, werd hij langzaam naar het achterplan verwezen, en uiteindelijk vervangen. Korry werkte zeker nog actief mee aan de afbraak van het regime van Salvador Allende tot Korry in 1971 vervangen werd, maar zijn plan om Frei terug aan de macht te brengen werd na verloop van tijd niet meer serieus genomen in Washington. Een tweede opvallende punt is dan de *social engineering* die toegepast werd in Chili, om Allende's

regime te ondermijnen. Enerzijds kunnen we dit hoogstwaarschijnlijk toeschrijven aan de erfenis van de vorige twee regeringen in het buitenlands beleid. Maar anderzijds had Nixon toch ook geen enkel probleem om zijn eed van trouw aan de politieke non-interventie opnieuw af te zweren wanneer hij geconfronteerd werd met een regime dat hem niet zinde. Als we even advocaat van de duivel spelen, zouden we kunnen zeggen dat Allende's regime even goed een ontwikkelingspad bewandelde dat in de Chileense tradities vervat lag. Wat ons dan weer doet concluderen dat ook traditionalisten en conservatieven zichzelf het recht toe eigenen het begrip "traditie" naat eigen goeddunken te definiëren, wat dus eigenlijk impliceert dat ook Nixon de Amerikaanse waarden wenste uit te dragen, maar dan "andere" Amerikaanse waarden. Dit is uiteraard een enigszins verregaande analyse, maar niettemin in mijn ogen een valide analyse.

VIII. Besluit

The highest stage in moral culture at which we can arrive is when we recognize that we ought to control our thoughts. – Charles Darwin

“Modernization alone did not ‘cause’ the Alliance for Progress. It did, however, function as an ideology through which dangers were perceived, strategies were legitimated, and national identities were projected.”⁵⁸¹ Michael Latham heeft ongetwijfeld gelijk met deze vaststelling, maar bekijkt de Alliance for Progress dan wel op zuiver intellectueel-historisch vlak. In deze thesis hebben we de Alliance ook proberen ontleden vanuit andere invalshoeken – waarvan de voornaamste de economische, sociale en politieke voorkeuren van haar bedenkers waren. Zo ontdekten we dat de Alliance ontstond in een sociale biotoop waarin de materiële consumptie op een erg hoog niveau stond, maar waar bovendien een erg specifieke groep denkers zich verzameld had. De mensen rond Kennedy deelden een aantal gemeenschappelijke waarden die zij gepuurd hadden uit hun interpretatie van de Amerikaanse Revolutie en haar betekenis, maar ook uit wat zij beschouwden als het gemeenschappelijke economische en sociale systeem dat hen bond. Maar zij waren wel te enthousiast in hun geloof dat dit systeem ook door alle Amerikanen gedeeld werd, en dat deze Amerikanen de “American Dream” op dezelfde manier interpreteerden.

De protagonisten van de Alliance for Progress vormden dus een vrij homogene sociale groep, die de waarden van de commerciële middenklasse huldigden. We hebben kunnen vaststellen dat de Alliance, bewust of onbewust, een aantal middenklassewaarden doorgaf. Zo was het idee van “voortgang” uiteraard het dominante gegeven: de traditionele waarden van stilstand en het teren op de prestaties uit het verleden was uit den boze. Uiteraard schreven ze dit “teren op het verleden” toe aan de traditionalisten en de aristocratische grootgrondbezitters: zij waren diegenen die in het verleden hun bezit verworven hadden, en nu enkel nog geïnteresseerd waren in het onderhouden van hun landgoed en het pronken met de vruchten van deze grond. Het meest tastbare voorbeeld hiervan was uiteraard de opmerking over het verband tussen “the holding of land” die ontwikkeling “retardete”. De enige weg was voor hen de weg vooruit, die school in wetenschappelijke innovatie

---

⁵⁸¹ LATHAM, “Ideology, Social Science, and Destiny”, p. 229

en verregaande investeringen in het ontwikkelen van het land, haar grondstoffen en vooral, haar mensen. Dit is uiteraard ook de fundamentele economische kwestie die de strijd tussen wat wij hier als “de middenklasse” en “de aristocratie” betiteld hebben, maar die uiteraard veel genuanceerder liep dan we in een dergelijke zin kunnen uitdrukken. De middenklasse wou vooruit omdat ze nog steeds grondstoffen wil verzamelen en kapitaal wou verwerven, de aristocratie had meer oog voor de ideologie van de stilstand omdat zij sowieso al voldoende kapitaal had. De vele bespiegelingen in de uitwerking en vernieuwing van de Alliance over privé-bezit en hoe privé-bezit diende aangewend te worden illustreert dit. Uiteraard loopt er geen tastbare financiële lijn tussen middenklasse en “upper class”, of tussen modernisten en aristocraten. John F. Kennedy was, zoals we al zeiden, zo aristocratisch als men volgens de klassieke beschrijvingen van een aristocraat maar kan zijn: zijn vader was een rijke zakenman, en stichter van één van de meest prominente politieke geslachten in het 20e-eeuwse Amerika. Ook Roosevelt had een bijzonder indrukwekkende stamboom. Toch propageerden zij de ideologische waarde van de vooruitgang.

De studie van de Alliance en haar socio-economische drijfveren is dan ook zeer interessant vanwege de politieke strijd die zij in haar thuisland teweeg bracht. De Alliance was zeer zeker gekoppeld aan de binnenlandse politiek van John Kennedy en Lyndon Johnson: het verband tussen de Alliance en binnenlandse ondernemingen zoals de desegregatie en de sociale ontvoogding die zij in de V.S. zelf propageerden. De voorliefde van John Kennedy voor moderniserende centralisten was niet toevallig: Kennedy zette uiteindelijk slechts een traditie door van staatslieden als Jozef II die geprobeerd hadden het platteland uit de greep van de Kerk te wrikken en de bevolking aan de goede zorgen van een technocratische, rationele en vooral centrale staatsadministratie te onderwerpen. Dat deze zorg een dubbel gezicht kende – ze ontvoogde, maar onderwierp de nieuwbakken burgers tegelijkertijd aan een nieuw controlesysteem – hoeft niet te betekenen dat Kennedy geen verlichte staatsman was. Immers, elk initiatief, hoe nobel en altruïstisch en belangeloos het ook mag lijken, heeft datzelfde dubbele gezicht.

De traditionalistische tegenstand tegen de Alliance in de V.S. zelf was zeer interessant, en bovendien een fundamenteel gegeven voor deze scriptie: het duidt aan dat de Alliance niet zomaar “een wapen tegen het communisme uit Washington” was, waarbij Republikeinen en Democraten dan wel konden discussiëren over de vorm, maar het grotendeels eens waren over de basiswaarden van het initiatief. De Alliance was een belangrijke buitenlandse component van een nieuwe aanval tegen de “forces

of tradition”, die dan wel al in “disarray” uit sommige delen van de maatschappij verdreven waren, maar op andere plaatsen nog zeer sterk stonden. Zo kunnen we ook het beleid van Dwight Eisenhower en Richard Nixon plaatsen als zijnde een tegenaanval tegen deze aanval. Zij stonden zeer zeker sterker voor de “traditionele stilstand” dan Kennedy of Johnson. Het inflatiebeleid van Eisenhower, dat gericht was op het “onderhouden” van datgene wat men al had – een gezond draaiende economie – was daar een duidelijk teken van. Bovendien propageerden zij nog veel sterker de “stilstand” op het vlak van sociaal beleid: Eisenhower hield de centrale staat zeer sterk in bedwang wanneer het aankwam op desegregatie, en propageerde ook op het vlak van investeringen eerder het “gezond verstand” dan de besliste “vlucht vooruit”. Maar het presidentschap van Richard Nixon was op dit vlak nog veel afgetekender: Nixon wou duidelijk komaf maken met het idee van de centrale overheid als verlicht ontvoogder van de bevolking, en citeerde daarvoor meerdere malen zijn “strong feelings” als motivator. Zijn overtuiging dat men tevreden moest zijn met wat men had, en dat traditionele, beproefde waarden en overtuigingen de beste manier waren om tot een gezonde maatschappij te komen, duiden zijn traditionalistische invalshoek nog meer.

In deze “strijd” kunnen we een aantal bijzonder interessante zaken ontwaren. Ten eerste dat de overheid duidelijk het felst bevochten slagveld was. Zowel Kennedy als Nixon en hun adviseurs hebben getracht de overheid te “zuiveren” van de “negatieve” elementen van vorige regeringen. Schlesinger trok fel van leer tegen overheidspersoneel die klem zaten in hun overtuiging dat “alles goed was zoals het was”, terwijl Nixon en zijn adviseurs op verbeterde wijze de overheidsambtenaren uit de jaren '60, die het “moderne, rationele management” in de meest traditionele delen van de overheid hadden proberen invoeren, achterna gingen. Toch mag deze tegenstelling tussen centralisatie en particularisme niet overdreven worden: ook Nixon maakte veelvuldig gebruik van de centrale staat, maar dan wel om een soort traditioneel “reveil” te verzekeren, en om de ziekten van de vooruitgangsideologie aan te pakken. Ten tweede kunnen we opmerken dat ondanks deze zuiveringen van de overheid, de frustratie van staatslieden over de inertie van hun ideologie op praktisch vlak vaak voortvloeit uit het feit dat de ideologie van hun voorgangers vaak voortleeft in het overheidsapparaat. Het voorbeeld van Edward Korry duidt dat, en toont ons evenzeer tot op welke hoogte individuen een bepalende rol kunnen spelen in het buitenlands beleid.

Ten derde kunnen we opmerken dat de “traditionele” staatslieden, hoewel zij dan wel een afkeer uitten tegen het uitdragen van waarden naar andere landen en andere

groepen, in feite even goed een aantal waarden hebben proberen opleggen. Zo zien we dat Eisenhower in zijn beleid van ontwikkelingsamenwerking met Chili zeer zeker de waarde van “voorzichtigheid” probeerde door te geven. En Richard Nixon heeft zeer zeker zijn voorkeur voor een bepaald maatschappijbeeld laten meespelen in zijn beslissing om de regering van Salvador Allende omver te werpen. Wel een groot verschil tussen de modernisten en de traditionalisten was het feit dat de programma's die Kennedy lanceerde veel grootser, competitiever en breedsprakeriger waren. Dit voert ons dan weer naar een bedenking over het anticommunisme van de beide staatslieden: hoewel de bevolking van Dallas Kennedy dan wel voor “communistenvriend” uitschold, hebben we duidelijk kunnen zien dat anticommunisme een belangrijk onderdeel vormde van de ideologie van de moderniseringstheoretici. Het was voor hen, als profeten van de vooruitgang dan ook cruciaal om de U.S.S.R. voor te blijven in elk onderdeel van de veelkamp die de vaart der volkeren heette. Het anticommunisme van de moderniseringstheoretici was dan wel anders dan het anticommunisme van Richard Nixon, het was wel minstens even overtuigd. Toch zal de bevolking van Dallas ongetwijfeld overtuigd geweest zijn van haar gelijk toen ze “communistenvriend” riep, maar dat duidt dan weer de bijzonder complexe aard van de ideologische strijdlijnen die doorheen de Koude Oorlog liepen.

De praktijk van de *Alianza* in Chili was al even boeiend. Uit de groepswaarden van de middenklasse puurden de moderniseringstheoretici de conclusie dat een revolutie van de middenklasse nodig was in het Latijns-Amerika van 1961, en dat deze revolutie gepaard moest gaan met een economische modernisering van het continent. Dit was niet enkel een kwestie van een bewuste, rationele overweging, maar had ook veel te maken met de drang van de middenklasse om haar waarden te propageren op wereldvlak. Dit spijsde ook de ideologische basis van de *Alianza*. Het anticommunisme van de bedenkers droeg zeker op beslissende wijze bij aan de totstandkoming van de Alliance, maar zoals we al een aantal keer opmerkten was dit voor de bedenkers van de Alliance zelf geen motivatie die onverzoenbaar was met de idealen van de revolutie van de middenklasse: de succesvolle modernisering van een maatschappij hield immers in dat zij de transitiefase was doorgeraakt zonder zich te bekeren tot autoritaire productievormen. En zoals we hierboven al opmerkten was de Alliance bovendien voor hen een “tussensprint” in een ideologische wedren, zoals ook het ruimtevaartprogramma van John Kennedy een dergelijke tussensprint was. Ook centralisering was een belangrijke motivatie van de ontwerpers van de Alliance for Progress.

Daarbij speelde ook die andere strijd die de Alliance moest uitvechten mee: de strijd tegen de traditionele elites, die zich ingegraven hadden in een aantal instellingen zoals het grootgrondbezit en de traditionele, landelijke sociale structuur. De centralisering speelde zoals we al zagen zeker op overheidsvlak een belangrijke rol: de regering van John F. Kennedy zou de Amerikaanse overheid proberen reorganiseren om een aantal agentschappen te creëren die zowel in het binnenland als in het buitenland de waarden die zij hoog in het vaandel droegen moesten helpen propageren. Maar zoals we al konden zien was het niet nodig om de moderniseringsdrift te “injecteren” in de Chileense samenleving. Ook Chili kende al van oudsher een middenklasse die zich toegelegd had op de technologische én politieke, sociale en economische modernisering van haar land. Het gebrek aan grondstoffen, de stugge aard van de grootgrondbezitters en de corruptie en het cliëntelisme van de moderniserende middenklasse zelf, die een gigantisch overheidsapparaat creëerde zonder erin te slagen de economie aan het draaien te krijgen, had er echter voor gezorgd dat deze middenklasse allesbehalve dominant was in de Chileense maatschappij.

De *Alianza* moest deze middenklasse dan ook een broodnodige duw in de rug geven. Investerings, opwaardering van het onderwijs en een verhoogde aanval op de traditionele machtsstructuren moesten de “moderne mensen” de mogelijkheid geven de “traditionelen” terug te drijven, uit de steden, maar ook uit hun hacienda’s op het platteland. De Chileense maatschappij leek, dankzij haar diepgewortelde democratische traditie, misschien wel één van de landen waar de Alliance de grootste kans op slagen zou hebben, maar de concepten van de Alliance bleken in de eerste plaats te simplistisch, en hadden in de tweede plaats niet gerekend op de heftige tegenstand die zich zou ontwikkelen tegen haar intrede in het Chileense politieke landschap. De mengeling van nationalisme, particularistisch verzet tegen de moderniserende maatregelen van de centrale overheid en een bijzonder actieve communistische beweging zouden de sociaal-economische omstandigheden waarbinnen de *Alianza* moest opereren haar uiteindelijk ondergang bewerkstelligen.

Als slotopmerking zou ik het citaat van Charles Darwin bovenaan dit besluit kort willen duiden. Zoals ik al aangaf in de probleemstelling geloof ik dat de denkkaders van de mens zeker en vast vorm krijgen door de gevoelsmatige menselijke drang om te overleven. Daarom is het ook belangrijk dat ik mijn eigen denkkaders in rekening breng, omdat zij tenslotte grotendeels verantwoordelijk waren voor deze thesis. Ik ben van mening dat het feit dat ik in de West-Europese middenklasse geboren ben, dat ik een grote waarde hecht aan democratische instellingen en dat ik bovendien geloof in

de kracht van de wetenschappelijke vooruitgang om de ecologische gevaren die onze planeet bedreigen de overkomen, verklaart ook waarom ik bij tijden zelf onder de indruk was van de ideologische vurigheid waarmee Kennedy en diens adviseurs hun zaak bepleitten. Dat hoeft niet te betekenen dat ik mij overgeef aan een moreel relativisme: ik ben er zeker van overtuigd dat de democratische structuren de beste oplossing bieden om de fundamentele antagonismen van onze maatschappij geweldloos op te lossen, en dat deze geweldloosheid zeker superieur is aan gewelddadige “onburgerlijke” oplossingen. Het hoeft ook niet te betekenen dat ik een kruis maak over mijn geloof in de empirie: immers, een kritische duiding van de economische en sociale drijfveren van de wetenschapper zijn in mijn ogen één van de belangrijkste elementen van elke empirische observatie.

Daarom vind ik het citaat van Charles Darwin ook zeer waardevol: wanneer wij beseffen dat we allemaal, hoe kritisch en onafhankelijk we ook denken te zijn, in ons denken gestuurd worden door onze drang om op *onze* manier te overleven, pas dan zullen we de “highest stage in moral culture” bereiken. Dat geldt evenzeer voor de kritische linkse intellectuelen als Noam Chomsky. Dat sommige van de moderniseringstheoretici van de jaren '60 in de jaren '80 vurige pleitbezorgers van het neoliberalisme en conservatieve profeten van de Amerikaanse superioriteit zouden worden, mag niet verbazen: het bleek al tijdens de jaren '60 dat zij steeds sterker gefrustreerd werden door hun onvermogen om de Amerikaanse Droom waar te maken waar zij dat probeerden te doen. Ook de evolutie wereldeconomie dreef hen naar een behoudender, meer op “stabilisatie” gerichte aanpak van de economie. Het is een perfect voorbeeld van hoe mensen hun ideologie kunnen blijven behouden, maar deze wel kunnen transformeren van een fundamenteel progressieve ideologie naar een conservatieve ideologie. De kritische intellectuelen zouden er dan ook goed aan doen om de grote ideologische voorbeelden van de moderniseringstheoretici in ogenschouw te nemen: tijdens de periode van Theodore Roosevelt waren de progressieve, muck-rakende journalisten immers diens grootste bondgenoten. Toch was Roosevelt een militaristische “imperialist”. Het geeft maar aan hoe ook de kritische middenklasse meer dan ze zelf denkt gebonden wordt door de materiële aspecten van het bestaan. Het anti-Amerikanisme dat blijft groeien onder de kritische intelligentsia, en dat zich voedt door een aantal oerconservatieve, absurde aspecten van de Amerikaanse maatschappij uit het geheel te lichten en op te blazen, is dan ook volgens mij niet enkel gebaseerd op de ideologische waarden van de intelligentsia, maar ook op hun instinctieve gevoel dat Amerika als grootmacht tanende is, en dat het economisch (en dus met het materiële overleven in het

achterhoofd) een betere zaak is naar andere horisonten te kijken. Toch is de Amerikaanse politieke evolutie van de laatste jaren misschien nog een beter onderwerp om deze thesis mee af te sluiten. De moderniseringstheoretici die zich tot het neoliberalisme en het unilateralisme bekeerd hebben, zijn immers bondgenoten geworden van een president die op sociaal, intellectueel en economisch vlak de traditionele stilstand predikt. Het is een president die wetenschappelijke vooruitgang blokkeert in naam van de traditionele waarden en normen. Het zou dan ook erg ironisch zijn mocht blijken dat Stages of Growth, door Walt Rostow bedoeld als vreugdevuur en overwinningskroniek van het Amerikaanse kapitalisme en de Amerikaanse *way of life*, uiteindelijk het grafschrift van die *way of life* zou worden.

Gebruikte Bronnenreeksen

Roosevelt Study Centre, Microfilm

- **The Kennedy Papers**
  - 2 – Staff Memoranda File
  - 3 – Departments and Agencies File
  - 4 – Subjects File
  - 5 – Countries File

- **The Nixon Papers**
  - 5 – H.R. Haldeman File
  - 6A – Personal Files, Annotated by the President

Roosevelt Study Centre, Digitale Archieven

- **Declassified Documents and Data Reference System (on line)**

- **Frontline Diplomacy CD-ROM**

National Security Archive – On Line Digitaal Archief (<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/>)

Foreign Relations of the United States, Volume XXXI, Foreign Relations, 1964-1968 South and Central America; Mexico, Website U.S. Department of State, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xxxi/>

Bibliografie

- ALMODOVAR, A., "Corporatism and the Economic Role of Government", *History of Political Economy*, 2005, Vol. 37, pp. 333-354
- ALMOND, G., The American People and Foreign Policy, New York, Praeger, 1960
- AMBROSE, S., Eisenhower, New York, Simon & Schuster, 1991, 640 p.
- ARRIAGADA, A., Surviving in the City: The Urban Poor of Santiago de Chile, 1930-1970, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, 2000
- BARHAM, J., Latin America's Rebirth, *Latin Finance*, 2004, Nr. 160, pp. 10-15
- BARRETT, G., (et.al.), "'Nadie es Profeta en su Tierra': Community, Civil Society, and Intervening Institutions in Rural Chile", *Human Organization*, 2005, Vol. 64, Nr. 1, pp. 89-103
- BEEMAN, R., "The Founding Fathers and Executive Power", *Chronicle of Higher Education*, 2006, Vol. 52, nr. 28, pp. B12-1
- BELMONTE, L., Selling Capitalism: Modernization and U.S. Overseas Propaganda, 1945-1959, in: LATHAM, M. (et. al., ed.), *Staging Growth*, Boston, University of Massachusetts Press, 2003, 283 p.
- BELMONTE, "Selling Capitalism", in LATHAM, Staging Growth, pp. 107-128
- BESCHLOSS, M., Kennedy and the decision to go to the moon, in: LAUNIUS, R., (Et al., Ed.), Spaceflight and the myth of presidential leadership, Urbana, University of Illinois Press, 1997
- BEVERNAGE, B., Gramsci's Hegemonie: De politieke en academische carrière van een paradigma, Onuitgegeven Licentiaatsscriptie, UGent, 2004
- BLAUFARB, R., "Noble Privilege and Absolutist State Building: French Military Administration after the Seven Years' War", *French Historical Studies*, 2001, Vol. 24, Nr. 2, pp. 223-246
- BLAUFARB, The Counterinsurgency Era: US Doctrine and Performance, The Free Press, New York, 1977,
- BORZUTSKY, S., "From Chicago to Santiago: Neoliberalism and Social Security Privatization in Chile", *Governance*, 2005, Vol. 18, Nr. 4, pp. 655-674

- BOURNE, R., Political Leaders of Latin America: Che Guevara, Alfredo Stroessner, Eduardo Frei Montalva, Juscelino Kubitschek, Carlos Lacerda, Eva Peron, Harmondsworth, Penguin books, 1969
- BROADWATER, J., Adlai Stevenson and American Politics: the Odyssey of a Cold War Liberal, New York, Twayne, 1994, 294 p.
- BROWN, S., "Civil Rights and National Leadership: Eisenhower and Stevenson in the 1950's", *Ethics*, 1960, Vol. 70, Nr. 2, pp. 118-134
- BUHLE, P., Taking Care of American Business: Samuel Gompers, George Meany, Lane Kirkland, and the Tragedy of American Labor, New York, Monthly Review Press, 1999, p. 9, geciteerd in: DUBOFSKY, M., Book Review
- BURNETT, B., Political Groups in Chile: the Dialogue between Order and Change, Austin, University of Texas Press, 1970
- BURR, R. (ed.), The Dynamics of World Power, Vol. III, Latin America, 1983, Chelsea House Publishers
- CALIFANO, J., "What Was Really Great About the Great Society", *Washington Monthly*, 1999, Vol. 31, Nr. 10, pp. 13-20
- CASTRO, P., La Educacion en Chile de Frei a Pinochet, Spanje, Ediciones Sigueme, 1977
- CARO, F., "Deferred Gratification, Time Conflict, and College Attendance", *Sociology of Education*, 1965, Vol. 38, Nr. 4, pp. 332-340
- CHEN, T., "Research on international student flows from a macro perspective: A network analysis of 1985, 1989 and 1995", *Higher Education*, 2000, Vol. 39, Nr. 4, pp. 435-453
- CHONCHOL, J., "La Reforma Agraria", *Mensaje*, 1963, Nr. 123, pp. 571, geciteerd in: LOVEMAN, B., Struggle in the Countryside
- CHONCHOL, J., El Desarrollo de America Latin y La Reforma Agraria, Santiago, Instituto de Capacitación e Investigación en Reforma Agraria (ICIRA), s.d., p. 75, geciteerd in: KAUFMAN, The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970
- COLLIER, S., "Nationality, Nationalism, and Supranationalism in the Writings of Simon Bolivar", *Hispanic American Historical Review*, 1983, Vol. 63, No. 1
- COLLINSON, S., "President or King?", *History Today*, 2000, Vol. 50, Nr. 11, pp. 9-16
- COOLSAET, R., Theorie van de internationale betrekkingen, Gent, Universiteit Gent, 2004

CORREA, A., Letter, *La Nación*, 23 december 1964, p. 3, geciteerd in: KAUFMAN, The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970

COTLER, J. (ed., et. al.), Latin America and the United States: The Changing Political Realities, Stanford, Stanford University Press, 1974

CULLEN, J., (et. al.), "The Davis-Moore Theory of Stratification: A further examination and Extension", *The American Journal of Sociology*, 1979, Vol. 84, Nr. 6, pp. 1424-1437

CURRIE, D., "Rumors of wars: Presidential and congressional war powers, 1809-1829", *The University of Chicago Law Review*, 2000, Vol. 67, Nr. 1, pp. 1-40

DELORME, C., "NLRB Voting on Important Unfair Labor Practices Decisions: 1955-1975", *American Business Law Journal*, 1978, Vol. 16, Nr. 2, pp. 223-229

DEUTSCH, T., "From "wild animal stores" to women's sphere: Supermarkets and the politics of mass consumption, 1930-1950", *Business and Economic History*, 1999, Vol. 28, Nr. 1, pp. 143-153

DICKSON, C., "Jeremiads in the New American Republic: The Case of National Fasts in the John Adams Administration", *New England Quarterly*, 1987, Vol. 60, Nr. 2, pp. 187-207

DRESDNER, J., The Structuralist Theory of Inflation and Structural Inflation in Chile, 1950 – 1972: The Lagging Food Supply Hypothesis Revisited, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, 1990

DUBOFSKY, M., Book Review: BUHLE, P., Taking Care of American Business: Samuel Gompers, George Meany, Lane Kirkland, and the Tragedy of American Labor, *Contemporary Sociology*, 2001, Vol. 30, Nr. 2

ECKSTEIN, Shlomo, (et al.), Land Reform in Latin America: Bolivia, Chile, Mexico, Peru and Venezuela, Washington, The World Bank, 1978, 139 p.

EMBRY, J., "Point Four, Utah State University Technicians, and Rural Development in Iran, 1950-64", *Rural History*, 2003, Vol. 14, Nr. 1, pp. 99-113

ETCHEPARE, J., "Nazism in Chile: A Particular Type of Fascism in South America", *Journal of Contemporary History*, 1995, Vol. 30, Nr. 4, pp. 577-605

FINE, L., "Rights of Men, Rites of Passage: Hunting and Masculinity at Reo Motors of Lansing, Michigan, 1945-1975", *Journal of Social History*, 2000, Vol. 33, Nr. 4, pp. 805-823

- FLEET, M., The Rise and Fall of Chilean Christian Democracy, Princeton, Princeton University Press, 1985, 274 p.
- FRANCO, J., “Latin American Intellectuals and Collective Identity”, *Social Identities*, Vol. 3, Nr. 2, pp. 265-275
- FROST, B., “Harry S. Truman”, *Biography*, 2002, Vol. 6, Nr. 5, pp. 86-92
- GARRISON, C., “The Alleged Vietnam War Origins of the Current Inflation: A Comment/Reply”, *Journal of Economic Issues*, 1983, Vol. 17, Nr. 1, pp. 175-197
- GAY, J., “1948: The Alger Hiss Spy Case”, *American History*, 1998, Vol. 33, Nr. 2
- GLASSMAN, R., Caring Capitalism: A New Middle Class Base for the Welfare State, New York, St. Martin’s Press, 2000, 266 p.
- GOODMAN, C., The Release of the Chile Files and the Resulting History, niet gepubliceerde universitaire paper, 2002
- GORDON, L., A New Deal for Latin America: The Alliance for Progress, Cambridge, Harvard University Press, 1963, 146 p.
- GREENBLATT, A., “Crossing the Line in Dust”, *Congressional Quarterly Weekly Report*, 13 Mei 1995, Vol. 53, Nr. 19
- GRUENBERG, G., “Papal pronouncements on labor unions and workplace democracy”, *International Journal of Social Economics*, 1998, Vol. 25, Nr. 11-12, p. 1719
- GUZDA, H., “James P. Mitchell: Social Conscience of the Cabinet”, *Monthly Labor Review*, 1991,
- HICKEL, W., Who owns America?, New York, Paperback Library, 1971, pp. 226-228
- HOROWITZ, I. (ed), The Rise and Fall of Project Chamelot, Studies in the Relationship between Social Sciences and Practical Politics, The MIT Press, Cambridge, 1967, 409 p.
- INKELES, A., (et. al.), Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries, Cambridge, Harvard University Press, 1974, 436 p.
- JENDRYSIK, M., “The Modern Jeremiad: Bloom, Bennett, and Bork on American Decline”, *Journal of Popular Culture*, 2002, Vol. 36, Nr. 2, pp. 361-384
- JENKINS, J., (et al.), “Social Protest, Hegemonic Competition, and Social Reform: A political Struggle Interpretation of the Origins of the American Welfare State”, *American Sociological Review*, 1989, Vol. 54, Nr. 6, pp. 891-909

JOBET, J., Ensayo crítico del desarrollo económico-social de Chile, Santiago, Editorial Universitaria, 1955, p. 229-230

JOHNSON, R., "Anti-imperialism and the good neighbour policy: Ernest Gruening and Puerto Rican affairs, 1934-1939", *Journal of Latin American Studies*, 1997, Vol. 29, Nr. 1, p. 92

KAMSTEEG, F., Prophetic Pentecostalism in Chile: A Case Study on Religion and Development Policy, doct. diss., Universiteit Amsterdam, 1995, p. 2

KAUFMAN, R., The politics of land reform in Chile, 1950-1970 : public policy, political institutions, and social change, Cambridge, Harvard University Press, 1972, 321 p.

KAUFMAN, E., Crisis in Allende's Chile: New Perspectives, New York, Praeger, 1988, p. 299

KAY, W., "Problem Definitions and Policy Contradictions: John F. Kennedy and the "Space Race"", *Policy Studies Journal*, 2003, Vol. 31, Nr. 1, pp. 53-69

KELLY, B., "The Legacy of a Liberator Named Bolívar", *U.S. News & World Report*, Vol. 140, No. 18, pp. 10-12

KENNEDY, J., Special Message to Congress on Urgent National Needs, delivered in person before a joint session, 25 May 1961, geciteerd in: KAY, W., "Problem Definitions and Policy Contradictions: John F. Kennedy and the "Space Race""

KERSHAW, I., "War and Political Violence in Twentieth-Century Europe", *Contemporary European History*, 2005, Vol. 14, Nr. 1, pp. 107-123

KINSEY, A., Sexual behavior in the human male, Philadelphia, Saunders, 1948, 804 p.

KISER, E., "The Hinges of History: State-Making and Revolt in Early Modern France", *American Sociological Review*, 2002, Vol. 67, Nr. 6, pp. 889-910

KOCH, A., et. al., The life and selected writings of Thomas Jefferson, New York, Modern Library, 1944, 756 p.

KORNBLUH, P., The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability, New York, The New Press, 2003, p. 3

LATHAM, M., Modernization as Ideology, The University of North Carolina Press, 2000

LECUNA, V. (et. al., ed.), BOLIVAR, S., Obras Completas, Havana, 1950, geciteerd in: COLLIER, Nationality,... p. 39

LITWAK, R., Détente and the Nixon Doctrine: American Foreign Policy and the Pursuit of Stability, 1969-1976, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, p. 193

LOGEVALL, Frederik, "Lyndon Johnson and Vietnam", *Presidential Studies Quarterly*, 2004, Vol. 34, No. 1, pp. 100-112

LONGLEY, K., The Sparrow and the Hawk: Costa Rica and the United States during the rise of Jose Figueres, Tuscaloosa and London, The University of Alabama Press, 1997, 240 p.

LOVEMAN, B., Chile: The Legacy of Historic Capitalism, New York, Oxford University Press, 1979, p. 10

LOVEMAN, B., Struggle in the countryside : politics and rural labor in Chile, 1919-1973, Bloomington, Indiana University Press, Indiana university press, 1976, 439 p.

LYNCH, J., The Spanish American Revolutions 1808-1826, New York, W. W. Norton & Company, 1973, p. 25

MALLOY, J., "Democracy, economic crisis and the problem of governance: The case of Bolivia", *Studies in Comparative International Development*, 1991, Vol. 36, Nr. 2, pp. 37-58

MAZO, E., Richard Nixon: A political and personal portrait, New York, Harper & Brothers Publishers, 1959, 309 p.

MARTLAND, S., "Progress illuminating the world: street lighting in Santiago, Valparaiso and La Plata, 1840-90", *Urban History*, 2002, Vol. 29, Nr. 2, pp. 223-238

MCPHERSON, A., "Misled by Himself: What the Johnson Tapes Reveal about the Dominican Intervention of 1965", *Latin American Research Review*, 2003, Vol. 38, Nr. 2, pp. 127-147

McWILLIAMS, W., (et.al.), The World since 1945, A History of Foreign Relations, London, Lynne Rienner, 2001, pp. 95-96

MERKEL, W., "To See oneself as a Target of a Justified Revolution: Thomas Jefferson and Gabriel's Revolution", *American Nineteenth Century History*, 2003, Vol. 4, Nr. 2, pp. 1-31

MICHAELS, A., "The Alliance for Progress and Chile's 'Revolution in Liberty,' 1964-1970", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 1976, Vol. 18, Nr. 1, pp. 74-99

MITCHENER, K. (et. al.), "Empire, Public Goods and the Roosevelt Corollary", *The Journal of Economic History*, 2005, Vol. 65, Nr. 3, pp. 658-692

MOR, B., "Public Diplomacy in Grand Strategy", *Foreign Policy Analysis*, 2006, Vol. 2, Nr. 2, p. 157

MORENO-BRID, J., (et. al.), "Industrialization and Economic Growth in Mexico after NAFTA: The Road Travelled", *Development and Change*, 2005, Vol. 36, Nr. 6, pp. 1095-1119

MORGENTHAU, H., "A Political Theory of Foreign Aid", *The American Political Science Review*, 1962, Vol. 56, Nr. 2, p. 307

NODOUSHANI, O., "The promises of managerial revolution theory", *Journal of Management History*, 1996, Vol. 4, Nr. 4, pp. 6PETERSON, M. (ed.), Thomas Jefferson: Writings, New York, Library of America, 1984, 1600 p.

OSGOOD, K., "Form Before Substance: Eisenhower's Commitment to Psychological Warfare and Negotiations with the Enemy", *Diplomatic History*, 2000, Vol. 24, Nr. 3, pp. 405-433

PETERSON, W., "Economic Stabilization and Inflation", *Journal of Economic Issues*, 1984, Vol. 18, pp. 69-101

PETRE, F., Simon Bolivar "El libertador" : a life of the chief leader in the revolt against Spain in Venezuela, New Granada & Peru, London, Lane, 1910, 459 p.

PHILLIPS, R., "An End to Private Banking: Early New Deal Proposals to Alter the Role of the Federal Government in Credit Allocation", *Journal of Money, Credit and Banking*, 1994, Vol. 26, Nr. 3, p. 552

PIKE, F., "Aspects of Class Relations in Chile, 1850-1960", in PETRAS, J., (ed., et. al.), Latin America: Reform or Revolution?, Greenwich, Fawcett Publications, Inc., 1968, p. 216, geciteerd in: KAUFMAN, The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970, p. 221

POMBENI, P., "The ideology of Christian Democracy", *Journal of Political Ideologies*, 2000, Vol. 5, Nr. 3, pp. 289-300

POWE, L., "Are the "People" missing in action (and should anyone care)?", *Texas Law Review*, 2005, Vol. 83, Nr. 3, pp. 855-896

RABE, S., "The Carribean Triangle: Betancourt, Castro and Trujillo and U.S. Foreign Policy", 1958-1963, *Diplomatic History*, 1996, Vol. 20, Nr. 1, pp. 55-79

RABE, S., "Eisenhower and Latin America: Arms and Dictators", *Peace & Change*, 1985, Vol. 11 Nr. 1, pp. 49-62

REID, S., "The Khrushchev Kitchen: Domesticating the Scientific-Technological Revolution", *Journal of Contemporary History*, 2005, Vol. 40, Nr. 2, p. 290

- ROSENSTEIN-RODAN, P., “The International Development of Economically Backward Area’s”, *International Affairs*, 1944, Vol. 20, Nr. 2, pp. 157-165
- ROSENSTEIN-RODAN, P., “International Aid for Underdeveloped Countries”, *The Review of Economics and Statistics*, 1961, Vol. 43, Nr. 2, pp. 107-138
- ROSTOW, Stages of Growth, London, Cambridge University Press, 1960, pp. 145-167
- SCHLESINGER, A., A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House, Boston, Houghton Mifflin Company, 1965, p. 41
- SCHNEIDER, L., (et. al.), “The Deferred Gratification Pattern: A preliminary study”, *American Sociological Review*, 1953, Vol. 18, Nr. 2, pp. 142-149
- SCHWARTZBERG, S., Democracy and U.S. Policy during the Truman Years, Gainesville, University Press of Florida, 2003, 311 p.
- SHUGHART, W., “A Public Choice Perspective of the Banking Act of 1933”, *Cato Journal*, 1988, Vol. 7, Nr. 3, pp. 595-619 – meer informatie over *The Cato Institute* op <http://www.cato.org/>
- SILBERMAN, J. (et. al.), Restructuring for Productivity: The Technical Assistance Program of the Marshall Plan as a Precedent for the Former Soviet Union, Washington, Global Technology Management Inc., 1992, pp. vii-viii, geciteerd in: SOLIDELLE, W., “BLS and the Marshall Plan: the forgotten story”, *Monthly Labor Review*, 2005, Vol. 128, Nr. 6, pp. 44-52
- SLATER, J., “The United States, the Organization of American States, and the Dominican Republic, 1961-1963”, *International Organization*, 1964, Vol. 18, Nr. 2, p. 269
- SLOAN, J., Eisenhower and the Management of Prosperity, Lawrence, University Press of Kansas, 1991, 191 p.
- SUNKEL, O., Change and Frustration in Chile, in: VELIZ, C., (ed.) Obstacles to Change in Latin America, London, Oxford University Press, 1965, p. 132, geciteerd in: KAUFMAN, The Politics of Land Reform in Chile, 1950-1970, p. 188
- SZNAJDER, M., “A Case of Non-European Fascism: Chilean National Socialism in the 1930s”, *Journal of Contemporary History*, 1993, Vol. 28, Nr. 2, pp. 269-296
- TEICHMAN, J., “Private Sector Power and Market Reform: exploring the domestic origins of Argentina’s Meltdown and Mexico’s policy failures”, *Third World Quarterly*, 2002, Vol. 23, Nr. 3, pp. 491-512
- TOWNSLEY, E., “‘Liberal’ Academics and the U.S. Government in the 1960’s”. in: FODOR, E., (ed., et al.), Festschrift for Iván Szelényi on his 60th birthday, Budapest:

Budapest University of Economics, Department of Sociology, 1998, bron:
<http://hi.rutgers.edu/szelenyi60/townsley.html>, geconsulteerd op 23 maart 2005

TURITS, R., Foundations of Despotism: Peasants, the Trujillo Regime and Modernity in Dominican History, Stanford, Stanford University Press, 2003, 384 p.

TWOMEY, M., "Devaluations and Income Distribution in Latin America", *Southern Economic Journal*, 1983, Vol. 49, Nr. 3, pp. 804-822

VALDIVIA, P., "To Emperor Charles V", in: MEDINA, J., (ed.) Cartas de Pedro de Valdivia, Santiago, 1953, p. 42, geciteerd in : COLLIER, S., (et.al.), A History of Chile, 1808-2002, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 3

VAN VELDHOVEN, L., Argentinië en Chili: Het Europa van Toen, Hoewelaken, Verba, 2002, p. 93

VEESER, C., "Inventing Dollar Diplomacy: The Gilded-Age Origins of the Roosevelt Corollary to the Monroe Doctrine", *Diplomatic History*, 2003, Vol. 27, Nr. 3, p. 301

VERMEIR, R., Geschiedenis van de Instellingen: Nieuwe Geschiedenis (Europa en Overzee), Syllabus Universiteit Gent, 2005-2006

VOGEL, H., Geschiedenis van Latijns-Amerika, Utrecht, Het Spectrum, 1983, p. 129

VON MARÉES, J., El Mal de Chile, Santiago, Ediciones Diego Portales, 1940,
geciteerd in: COLLIER, S.,
A History of Chile, 1808-2002

WADHWANI, R., "Citizen Savers: Family Economy, Financial Institutions, and Public Policy in the Nineteenth-Century Northeast", *Enterprise & Society*, 2004, Vol. 5, Nr. 4, pp. 617-625

WHITE, T., Breach of Faith: the Fall of Richard Nixon, New York, Atheneum, 1975, p. 105